

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI
33

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 33.
Publications of the Museums of the County Békés 33.
Mitteilungen der Museen des Komitates Békés 33.

Sorozatszerkesztő:
SZATMÁRI IMRE

A borító előlapján:

Munkácsy Mihály, 1886, Washington (MMM ltsz.: Hd 58.26.1); 1879 körül, Párizs
(MMM ltsz.: Hd 65.153.1); 1896, Budapest (MMM ltsz.: Hd 58.26.33);
1870-es évek, Párizs (MMM ltsz.: Hd 58.26.6)

A borító hátoldalán:

Erkel Ferenc, é. n., h. n. (EFM ltsz.: E. 2007.11.1); 1861, Pest
(EFM ltsz.: E. 2007.10.1); 1855, Pest (EFM ltsz.: E. 2007.22.1); é. n., h. n.
(EFM ltsz.: E. 2007.8.1); Háttérfotó: Erkel Ferenc, 1880 körül, Budapest
(EFM ltsz.: E. 75.159.1)

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

33

Békéscsaba
2009

Szerkesztő:
N. Varga Éva, Szatmári Imre

Technikai szerkesztő:
Molnárné Balázs Zsuzsanna

A tanulmányok lektorai:

Bánkúti Imre
Csobai László
Fazekasné Majoros Judit

Fehér Zoltán
Mesterházy Károly
Ördög Ferenc

Seres István
Sz. Kürti Katalin
Ujváry Zoltán

Angol nyelvű fordítás:
B. Kis Attila

Francia nyelvű fordítás:
Vizsnyiczai Márta

Német nyelvű fordítás:
Prepeliczay Zsuzsanna

A borítót tervezte:
Szilágyi Boglárka

A kiadvány megjelenését támogatta:

ISSN 0139-0090

Kiadja a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2009
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1. • Telefon/Fax: 00 36 66 323-377
Honlap: www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre megyei múzeumigazgató

Nyomtatás: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Felelős vezető: Knyihár János, Petényi György

TARTALOM – INHALT – CONTENTS

Farkas Roland

Adatok a Tiszántúl csigafaunájához III. A Szamos hullámtere és a Tisza hullámterének Tiszabecs és Tiszakóród közötti szakasza	7
Some data to the land snail fauna of Transtisza III. The flood plain of the Szamos and the flood plain of the Tisza between Tiszabecs and Tiszakóród	43

S. Turcsányi Ildikó

Árpád-kori ház a középkori Csorvás faluhelyről	49
Haus aus der Arpadenzeit in Csorvás des Mittelalters	59

Barkóczy László – Fülöp László

Horváth Marinith Ferenc, a gyulai vár parancsnoka (1566)	67
Ferenc Horváth Marinith, Kommandant des Gyulaer Burges (1566)	80

Bánkúti Imre

Iratok a Rákóczi-szabadságharc tiszántúli történetéhez (1692–1742)	81
Documents to the Tiszántúl history of the Rákóczi war of independence (1692–1742)	93

Seres István

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban (Adatok Kötegyán újratelepüléséhez)	95
The pest in Kötegyán and Sarkad in 1738 (Data to the resettlement of Kötegyán)	135

Kocsor János

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban (1899–1945)	137
Postcards from the one-time Gyula and Békés District in the Munkácsy Mihály Museum (1899–1945)	167

Cs. Szabó István

Temetkezési szokások Békés megye református településein (Füzesgyarmat, Gyoma)	179
Bestattungssitten auf den reformierten Siedlungen vom Komitat Békés (Füzesgyarmat, Gyoma)	202

Sinkó Rozália

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Néprajzi Adattárának mutatói (1954–2004)	207
Indices of the Ethnographical Records of the Munkácsy Mihály Museum in Békéscsaba (1954–2004)	281

Sz. Kürti Katalin

Munkácsy művészbarátai, társasági élete 1871–1896 között. A festő párizsi szalonja	283
Les amis artistes et la vie mondaine de Munkácsy entre 1871 et 1896. Son salon de Paris	305

Gyarmati Gabriella

Munkácsy Mihályról, a festő nevét viselő múzeum új állandó Munkácsy-kiállítása bemutatásának ürügyén	309
On Mihály Munkácsy on the occasion that the museum bearing the painter's name is displaying a new permanent Munkácsy Exhibition	331

Rövidítések – List of Abbreviations – Abkürzungen	343

**ADATOK A TISZÁNTÚL CSIGAFaUNÁJÁHOZ III.
A SZAMOS HULLÁMTERE ÉS A TISZA HULLÁMTERÉNEK
TISZABECS ÉS TISZAKÓRÓD KÖZÖTTI SZAKASZA**

– Farkas Roland –

Bevezetés

A Tisza és a Szamos az Észak-Alföld két legjelentősebb vízfolyása. Hazai szakaszaikat végig árvízvédelmi töltések kísérik. A töltések és a folyók között elterülő hullámterek elenyésző kiterjedésűek az Észak-Alföld területéhez képest, egyedi helyzetükből adódóan azonban élőhelyi adottságuk és csigafaunájuk is jelentős mértékben eltér az átlagos alföldi területektől. A rendelkezésre álló szórványos faunisztikai adatok sejtetni engedték a Tisza és a Szamos hullámterének jelentőségét. 2006 és 2007 között lehetőségem nyílt arra, hogy a két folyó hullámterén szisztematikus faunisztikai vizsgálatokat végezzek. Ezek eredményeit kívánom a következőkben bemutatni.

A vizsgálati terület jellemzése

A Szamos esetében a vizsgálatok a hullámtér teljes hazai szakaszára kiterjedtek. A töltés és az országhatár szinte minden oldalon egyértelműen jelezte a hazai szakasz határait. A torkolati szakaszon, Vásárosnamény, Olcsva, és Olcsvaapáti közigazgatási területén a Szamosnak és a Tiszának közös hullámtéri szakasza van. Itt éles határvonal-meghúzásra nem törekedtem, de a mintákat a Szamos közelében vettem.

A Szamos hullámteréhez tartozik a Csengersima és Zajta között elterülő, töltésekkel körülvett terület is. Ez a Szamostól a hazai oldalon több mint 3 kilométerre esik, és a folyótól két töltés is határolja, de Románia területén – noha ott is távol van a Szamostól – nyitott a folyó felé. Feladata a folyó romániai szakaszáról érkező extrém árvizek távol tartása a környező településektől. Helyzetükből és funkciójukból adódóan a két hullámtér között jelentős különbség van. Míg a folyó hazai szakaszát közvetlenül kísérő keskeny hullámteret az árvizek rendszeresen, évente akár több alkalommal elöntik, addig a csengersimai hullámteret utoljára több évtizede borította el a víz. A folyót közvetlenül kísérő hullámtéren kevesebb és mozaikosabb elhelyezkedésű, intenzíven művelt terület található, amely mellett extenzíven művelt gyepterületek (legelők, kaszálók, szórványosan nádasok) és sok kisebb ligeterdőfolt, illetve ültetvény fordul elő. A hullámtéren a ligeterdőket kizárólag a puhafaligetek képviselik, az ültetvények jellegzetes növényei a különböző nyárfajok (*Populus spp.*). A Csengersima és Zajta közötti hullámtéren domináltak az intenzív használatú területek. Közöttük mozaikosan egy-két kisebb kiterjedésű legelő, illetve

néhány nagyobb erdő helyezkedik el. Ezek az erdők feltételezhetően egykori keményfás ligeterdők jelentősen átalakított maradványai, amelyek közé nyárfa- és akácültetvények vegyülnek. Ez utóbbi hullámtérre jellemzőek a meanderekben kialakult, szélsőséges vízháztartással jellemezhető magassásosok, illetve a vizsgálatok idején – és feltehetően az év nagy részében – szárazon álló csatornák, amelyeket még szintén a hullámtér viszonylag természetesebb élőhelyei közé lehetett sorolni.

A Tisza vizsgált hullámtéri szakaszát északról a folyó, keletről az országhatár, délről a töltés határolta. Nyugati határát a vizsgálatra fordítható forrásokhoz igazítva Tiszakóród belterületének keleti végén húztam meg. Ez a hullámtéri szakasz átlagosan néhány száz méter szélességgel kíséri a folyót, területén rendszerek az előntések. A hullámtéren az intenzíven művelt szántók mellett a Szamos hullámtéréhez képest magasabb az erdők és faültetvények felszínborítása.

Összességében a hullámtereken túlnyomó többségében antropogén hatások nyomán kialakult vagy azok által átalakított élőhelyekkel lehetett találkozni.

Korábbi kutatások áttekintése

Az Észak-Alföld csigafaunájának kutatottsága nem egyenletes. A botanikai vagy zoológiai szempontból korábban értékesnek talált, sok természeti értéket hordozó területek (lápok, reliktum erdők és a legnagyobb ligeterdők) faunájáról viszonylag sok ismeret áll rendelkezésre. Ugyanakkor sok a nagy kiterjedésű, malakológiai szempontból „fehér folt” a térképen. A közepesen jó vagy gyengébb minőségű élőhelyekről szinte alig rendelkezünk adatokkal. A folyókat kísérő ligeterdőfoltok, a szántók közé ékelődő kisebb erdők és gyepek faunájáról is keveset tudunk.

A Szamos hullámtere a legkevésbé kutatott helyek közé tartozik. A korai szórványadatok mellett¹ az első részletesebb malakológiai vizsgálatot Bába Károly végezte.² Bába az 1960-as években vizsgálta a Szamos torkolatánál található Sárkány-kert faunáját. Magán a folyón nagyobb, szisztematikus malakológiai kutatás egy alkalommal zajlott, amikor Juhász Péter és társai a szamosi és tiszai ciánszenyezés után felmérték a folyó gerinctelen vízi életközösségét, így a puhatestűeket ért hatásokat.³ 2006-ban Deli Tamás vizsgálatai során Cégénydányádnál, saját vizsgálataim részeként pedig Komlódtótfalunál és Olcsvánál került elő a bánáti csiga (*Drobacia banatica*), amelyről külön cikkben számoltunk be.⁴ Ennek köszönhetően, bár a komlódtótfalui és olcsvai minták e vizsgálat sorozat szerves részét képezték, az ott felvett minták adatait jelen cikkben nem közlöm újra.

¹ FEHÉR-GUBÁNYI 2001; PINTÉR-SUARA 2004.

² BÁBA-SÁRKÁNY-KISS 1999.

³ JUHÁSZ-KISS-OLAJOS-GRIGORSZKY 2000.

⁴ DELI-FARKAS 2006.

A Csengersima és Zajta között elhelyezkedő, folyótól távolabb eső hullámtéri területekről szórványos korábbi gyűjtési adatok ismertek,⁵ illetve Deli északalföldi gyűjtései érintették a területet⁶ (Géci-sűrű).

A Tisza felső szakaszának hullámtere kutatottság szempontjából változatos képet mutat. A vizsgálatunk céljából kitűzött Tiszabecs–Tizsakóród közötti szakaszon az első publikációt Fintha és társai adták,⁷ akik Tiszabecs mellett a Szabófüzesben kimutatták a ritka bánáti csigát. Ez fellendítette, de ugyanakkor koncentráta is a terület kutatását, ám az említett helyszínen végzett számos felmérés mellett⁸ a többi terület kutatatlan maradt. Lejebb haladva a folyón – jelen vizsgálatok területét nem érintve – Deli vizsgálta néhány ponton a hullámteret.⁹ A következő ismét többször és alaposabban kutatott területnek Vásárosnamény vidéke tekinthető, ahol ugyancsak a bánáti csiga volt a részletesebb vizsgálatok apropója.¹⁰

Anyag és módszer

A vizsgálatok megkezdése előtt digitális EOVI térképek és légifotók segítségével választottam ki a gyűjtésre alkalmas élőhelyeket, ez a terepi gyűjtéseket lényegesen hatékonyabbá tette. A terepi gyűjtéseket három szakaszban végeztem. A Szamos közvetlenül kísérő hullámtéren 2006. május 27–30., a Szamos Csengersima és Zajta közötti hullámtéren 2007. szeptember 22–24., a Tisza hullámtéren 2007. november 1–4. között gyűjtöttem. A gyűjtések a következő 10x10 km-es UTM négyzeteket érintették: EU93, FT29, FU01, FU02, FU10, FU20, FU30 (Szamos-hullámtér), illetve FU23, FU32, FU33 (Tisza-hullámtér).

A gyűjtés során avarmintákat vettem a talaj felszínéről, ügyelve arra, hogy az avar alatti talajnak legfeljebb 1–2 centiméter vastag rétege kerüljön bele a mintába. Az így felvett minták térfogata átlagosan 2–2,5 liter volt. Az avarból történő mintavételezést egyeléssel egészítettem ki, amely elsősorban azon nagyobb testű fajok adataihoz járult hozzá, amelyek méretüknél fogva kis területről történő mintavételezés során kisebb eséllyel kerülnek elő.

A mintákat szükség esetén szárítottam, majd csipesz segítségével kiválogattam belőlük a csigákat.

A taxonnevek esetében a Falkner és munkatársai által használt nevezéktant alkalmaztam.¹¹ Kivételt képez ez alól a *Stagnicola palustris* complex, amely nevet

⁵ PINTÉR–SUARA 2004.

⁶ DELI 2007.

⁷ FINTHA–SÜMEGI–SZILÁGYI 1993.

⁸ DELI–SÜMEGI–KISS 1997. 126–128; DELI–SÜMEGI 1999. 474–475; SZABÓ–FINTHA 1999; DELI 2007.

⁹ DELI 2007.

¹⁰ BÁBA 1969.

¹¹ FALKNER–BANK–PROSCHWITZ 2001.

– követve a hazai gyakorlatot,¹² – abban az értelemben használom, ahogy Fehér et al.¹³ Az adatközlés hierarchiája a lelőhely adatainak felsorolásával kezdődik, ezt követi a gyűjtés dátuma, utána zárójelben szerepel az adott lelőhelyen vett mintákban talált egyedek száma. A lelőhelyek földrajzi neveit 1:10 000-es EOVS térképekről olvastam le.

Az egyes fajok előfordulásainak részletes bemutatása

A kutatások során a Szamos közvetlen hullámterén 29 fajt, a Szamos Csengersima és Zajta közötti hullámterén 26 fajt, a Tisza hullámterének vizsgált szakaszán pedig ugyancsak 29 faj jelenlétét sikerült kimutatni.

Viviparus contectus (Millet, 1813)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (1); **Csengersima:** Gécisűrű, Gécisűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (6); **Hosszú-tábla,** É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); **Máty-csatorna,** a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (4).

Acroloxus lacustris (Linnaeus, 1758)

Gacsály: Hollós-dűlő, a töltés közelében, kis erdőfolttól D-re, csatorna partja, magassásos, 2007. 09. 23. (1).

Galba truncatula (O. F. Müller, 1774)

Császló: Urbéres-kaszálók, DK-i sarka, a Galambos-erdő szélén, mocsárrét, 2007. 09. 24. (2); **Csegöld:** Galambos-erdő, 10C erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (4); **Csengersima:** B. Nagy-gyep, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (4); **B. Papp-erdő,** töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (13); **Bárány,** É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (2); **Hosszú-tábla,** É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (7); Ny-i sarka, kis füzes előtti mocsárrét, 2007. 09. 22. (1); **Máty-csatorna,** a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (3); **Póka-telek,** az erdőfolttól ÉNy-ra, magassásos, 2007. 09. 22. (2); **Gacsály:** Mocsolya, a hullámtérre vezető út mellett, magassásos, 2007. 09. 23. (3).

¹² Például PINTÉR-SUARA 2004.

¹³ FEHÉR-MAJOROS-VARGA 2006. 5–8.

Stagnicola palustris complex (O. F. Müller, 1774)

Csengersima: Géci-sűrű, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (2); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (8).

Lymnaea stagnalis (Linnaeus, 1758)

Csengersima: B. Papp-erdő, töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (1).

Planorbarius corneus (Linnaeus, 1758)

Csengersima: Géci-sűrű, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (5); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); Ny-i sarka, kis füzes előtti mocsárrét, 2007. 09. 22. (4); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (4); **Póka-telek**, töltés melletti kubikgödör, nádas, 2007. 09. 22. (1); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltés közelében, kis erdőfolttól D-re, csatorna partja, magassásos, 2007. 09. 23. (1); a töltéstől D-re eső ligeterdő-folt É-i része, égerliget, 2007. 09. 23. (1); meander a töltés és a Madarasi-erdő között félúton, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Madarasi-erdő**, 8A erdőrészlet, égerliget, 2007. 09. 23. (1); **Rozsály: Kengyeles-hát**, meander K-i íve, magassásos, 2007. 09. 23. (2); **Szamosszeg: Pettyes**, holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Tiszacsécse: Kis-mező**, a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (3); kubikgödör a falu K-i oldalán levezető út K-i oldalán, mocsárrét, 2007. 11. 04. (13); **Vásárosnamény: Szapoly-kert**, 74A erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2).

Planorbis planorbis (Linnaeus, 1758)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugat felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (2); **Csengersima: B. Papp-erdő**, töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (10); **Géci-sűrű**, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (5); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (15); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (7); **Póka-telek**, töltés melletti kubikgödör, nádas, 2007. 09. 22. (12); **Gacsály: Hollós-dűlő**, meander a töltés és a Madarasi-erdő között félúton, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Madarasi-erdő**, D-i rész, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (1); 8E erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (2).

Anisus spirorbis (Linnaeus, 1758)

Császló: Pap-Árpád-tag, meander D-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (17); meander É-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (7); **Urbéres-kaszálók**, a Galambos-erdő közelében, legelő, 2007. 09. 24. (14); DK-i sarka, a Galambos-erdő szélén, mocsárrét, 2007. 09. 24. (65); **Csegöld: Vágott-erdei-legelő**, a Galambos-erdő K-i sarka, mocsárrét, 2007. 09. 24. (130); **Csengersima: B. Nagygyep**, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakác, 2007. 09. 22. (42); **B. Papp-erdő**, töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (8); **Bárány**, É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (7); **Dongós-dűlő**, a Géci-sűrű K-i sarka, magassásos, 2007. 09. 22. (15); **Géci-sűrű**, erdei tisztás, 5A erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (3); Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (4); 3TI erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (16); 4A erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (2); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (118); Ny-i sarka, kis füzes előtti mocsárrét, 2007. 09. 22. (24); **Póka-telek**, az erdőfolttól ÉNy-ra, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltéstől D-re eső ligeterdőfolt É-i része, égerliget, 2007. 09. 23. (15); meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (24); meander a töltés és a Madarasi-erdő között félúton, magassásos, 2007. 09. 23. (5); **Madarasi-erdő**, D-i rész, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (27); 7A erdőrésztlet, akác, 2007. 09. 23. (17); 8E erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (3); **Mocsolya**, a hullámtérre vezető út mellett, magassásos, 2007. 09. 23. (39); **Rozsály: Kengyeles-hát**, meander K-i íve, magassásos, 2007. 09. 23. (56); **Madarasi-erdő**, K-i oldal, meander belső íve, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (2); K-i oldal, meander K-i vége, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (10); **Tiszacsécse: Kis-mező**, a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (48); kubikgödör a falu K-i oldalán levezető út K-i oldalán, mocsárrét, 2007. 11. 04. (19); **Tunyogmatolcs: Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (5); **Zajta: Hajno-legelő**, mocsárrét, 2007. 09. 23. (21); **Halfa-dűlő**, az akác folt DNy-i oldalán, mocsárrét, 2007. 09. 23. (15).

Segmentina nitida (O. F. Müller, 1774)

Császló: Pap-Árpád-tag, meander D-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (5); meander É-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (11); **Csegöld: Vágott-erdei-legelő**, a Galambos-erdő K-i sarka, mocsárrét, 2007. 09. 24. (10); **Csengersima: B. Papp-erdő**, töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (9); **Géci-sűrű**, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (2); 3TI erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (7); **Hosszú-tábla**, Ny-i sarka, kis füzes előtti mocsárrét, 2007. 09. 22. (5); **Póka-telek**, töltés melletti kubikgödör, nádas, 2007. 09. 22. (32); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltés közelében, kis erdőfolttól D-re, csatorna partja, magassásos, 2007. 09. 23. (15); a

töltéstől D-re eső ligeterdőfolt É-i része, égerliget, 2007. 09. 23. (5); meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (3); meander a töltés és a Madarasi-erdő között félúton, magassásos, 2007. 09. 23. (50); **Madarasi-erdő**, D-i rész, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (16); 8E erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (16); **Mocsolya**, a hullámtérre vezető út mellett, magassásos, 2007. 09. 23. (2); **Rozsály: Kengyeles-hát**, meander K-i íve, magassásos, 2007. 09. 23. (110); **Madarasi-erdő**, K-i oldal, meander K-i vége, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (7); **Tiszacsécse: Kis-mező**, a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (19); kubikgödör a falu K-i oldalán levezető út K-i oldalán, mocsárrét, 2007. 11. 04. (42); **Zajta: Hajno-legelő**, mocsárrét, 2007. 09. 23. (4).

Carychium minimum O. F. Müller, 1774

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Császló: Urbéres-kaszálók**, DK-i sarka, a Galambos-erdő szélén, mocsárrét, 2007. 09. 24. (2); **Csegöld: Berek**, nádas, 2006. 05. 27. (1); **Galambos-erdő**, 10A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (72); 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (73); **Nyugató**, ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); **Csengersima: Bárány**, É-i rész, K–Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (5); **Géci-sűrű**, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (2); 2D erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (1); 3TI erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (2); **Hosszú-tábla**, É–D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (3); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (2); **Gacsály: Madarasi-erdő**, 7A erdőrésztlet, akácos, 2007. 09. 23. (17); 8E erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (1); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (5); **Kérsemjén**: a községhatár Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (7); **Komlódtótfalu: Sanyikert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (75); **Milota: Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (5); 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (3); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); 2H erdőrésztlet, ezüstjuharos, 2007. 11. 03. (6); **Málés-kert**, kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (2); **Nagyvégesi-halvány**, 1B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); **Szena-füzes**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (57); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (40); **Olcsva**: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Olcsvaapáti: Debri-szeg**, akácos, 2006. 05. 30. (141); **Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (19); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Tót-lapos**, a Holt-Szamos ívén belül, az ív ÉK-i részén, 8D erdőrésztlet, puha-

fás ligeterdő, 2006. 05. 30. (3); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (1); **Panyola:** a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (11); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő,** puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (46); **Rozsály: Madarasi-erdő,** K-i oldal, meander belső íve, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (3); **Szamosangyalos: Báró-tag,** a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); útrézsű, 2006. 05. 27. (1); **Szamosbecs: Báró-tag,** a műúttól 200 m-rel É-ra, akácok sok bodzával, 2006. 05. 27. (19); **Szamoszeg: Kenderhely,** holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (91); **Kősa-kert,** D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (36); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Nagyszeg,** gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (13); puhafás ligeterdő a kanyar É-i szélén, 2006. 05. 29. (36); **Pettyes,** holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (7); holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Tiszabecs:** belterülettől K-re eső hullámtér É-i részén, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); **Itató,** a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magasságos, 2007. 11. 02. (6); kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (5); **Peres alja,** 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); 2L erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes,** 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (20); **Tiszacsécse: Kis-mező,** 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (2); 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (5); **Tisza-kóród: Füzes,** 5CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (4); **Hullámtér,** magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (51); **Tunyogmatolcs: Gát-köz,** a vasúti átjáró közelében, gyalogakácok, 2006. 05. 28. (26); **Kis-almatolcs,** holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (33); **Túlsó-ártér-dűlő,** a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (18); **Vásárosnamény: Halovány-tó,** 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (6); **Szapoly-kert,** 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (13).

Carychium tridentatum (Risso, 1826)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugat felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (11); **Csengersima: Póka-telek,** 6B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 22. (10); **Komlódtótfalu:** ligeterdő a belterület D-i sarkától közvetlenül Ny-ra, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (80); **Milota: Falu füzése,** 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (4); 2B erdőrésztlet, fiatal kőrisliget, 2007. 11. 03. (1); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (36); 2F erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (5); **Málés-kert,** 3K erdőrésztlet, akácok, 2007. 11. 03. (7); **Olcsvaapáti: Tót-lapos,** a Holt-Szamos ívén belül, az ív ÉK-i részén, 8D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (9); **Szamosbecs: Báró-tag,** a műúttól 200 m-rel É-ra, akácok sok bodzával, 2006. 05. 27. (76); **Szamoszeg: Kenderhely,** holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (6); **Tiszabecs: Itató,** kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás

ligeterdő, 2007. 11. 02. (19); **Szabó-füzes**, 2F erdőrésztlet, bodzás, 2007. 11. 02. (6); **Tiszacsécse: Kis-mező**, Milotai község határon, É-D-i irányú akácos sávban, 2007. 11. 04. (8); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (7); 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (4); **Tiszakóród: Füzes**, 5B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 01. (2); **Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (9); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (1); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (12); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (85).

Succinea putris (Linnaeus, 1758)

Csegöld: Berek, nádas, 2006. 05. 27. (2); **Kérsején**: a község határ Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (5); **Milota: Falu füze**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (2); **Panyola: a falu É-i határa**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); **Szamosangyalos: Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Szamosbecs: Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (1); **Szamoszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (9); **Pettyes**, holtmeder DNY-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Szamosatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (7); **Tiszabecs**: belterülettől K-re eső hullámtér É-i részén, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Tiszacsécse: Füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); 2CE erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (1); **Tiszakóród: Füzes**, vízmosás a nagy füzes szélén, 5TN erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (1); 5B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 01. (1); **Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (6); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átgátló közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (1); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átgátló közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4).

Succinella oblonga (Draparnaud, 1801)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); a templom mögött, tarra vágott puhafaliget, 2006. 05. 28. (1); **Császló: Pap-Árpád-tag**, meander D-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (6); **úrbéres-kaszálók**, a Galambos-erdő közelében, legelő, 2007. 09. 24. (1); DK-i sarka, a Galambos-erdő szélén, mocsárrét, 2007. 09. 24. (7); **Csegöld: Galambos-erdő**, 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (7); **Vágott-erdei-legelő**, a Galambos-erdő K-i sarka, mocsárrét, 2007. 09. 24. (3); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); **Csengersima: B. Nagy-gyep**, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (1); **B. Papp-erdő**, töltés

melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Bárány**, É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (5); **Dongós-dűlő**, a Géci-sűrű K-i sarka, magassásos, 2007. 09. 22. (16); **Géci-sűrű**, erdei tisztás, 5A erdőrészlet, magassásos, 2007. 09. 22. (2); Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (3); 3TI erdőrészlet, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (2); **Póka-telek**, az erdőfolttól ÉNy-ra, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltés közelében, kis erdőfolttól D-re, csatorna partja, magassásos, 2007. 09. 23. (1); meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (3); **Madarasi-erdő**, D-i rész, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (1); 8E erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (2); **Mocsolya**, a hullámtérre vezető út mellett, magassásos, 2007. 09. 23. (3); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (16); **Kérsemjén**: a községhatár Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (6); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (7); **Milota: Falu füze**, az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 2D erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); **Málés-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (2); kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (10); **Nagyvége**, 1B erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); **Szena-füzes**, 3CE erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (2); **Nábrád: Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (1); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (3); **Olcsva**: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Olcsvaapáti: Debri-szeg**, akácos, 2006. 05. 30. (7); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (4); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (5); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (3); **Rozsály: Kengyeles-hát**, meander K-i íve, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Szamosangyalos**: a belterületől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (13); **Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); útrézsű, 2006. 05. 27. (1); **Szamosbecs: Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (1); **Berek-aljai-kert**, Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyeperdő, 2006. 05. 27. (2); **Szamoskér: Ré-kert**, puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (2); **Szamoszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (11); holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (27); **Nagyszeg**, gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (3); **Pettyes**, holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Szamosatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Tiszabecs: Peres alja**, 2D erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); 2L erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes**, 1A erdő-

részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); 2E erdő részlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (1); **Tiszacsécse: Kis-mező**, a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (4); Milotai község határon, É-D-i irányú akác sávban, 2007. 11. 04. (1); 3C erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (3); 3G erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (4); **Tiszakóród: Füzes**, 5A erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (4); **Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akác, 2007. 11. 01. (4); magányos puhafa ligeterdő folt a Tisza-parton, 3A erdő részlet, 2007. 11. 01. (5); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakác, 2006. 05. 28. (20); **Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (3); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); 43C erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Nagy-rét**, A Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Zajta: Halfa-dűlő**, akác erdő folt, 3A erdő részlet, akác, 2007. 09. 23. (2); az akác folt DNy-i oldalán, mocsárrét, 2007. 09. 23. (9).

Oxyloma elegans (Risso, 1826)

Csengersima: B. Papp-erdő, töltés melletti kubikgödör, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Póka-telek**, töltés melletti kubikgödör, nádas, 2007. 09. 22. (1); **Komlódtótfalu: Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Szamosbecs: Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akác sok bodzával, 2006. 05. 27. (3).

Cochlicopa lubrica (O. F. Müller, 1774)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); a templom mögött, tarra vágott puhafaliget, 2006. 05. 28. (1); **Csegöld: Berek**, nádas, 2006. 05. 27. (1); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); **Berek-aljai-kert**, az éles kanyarulat csúcsában, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (5); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (3); **Kérsemjén**: a község határ Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (15); **Komlódtótfalu: Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (10); **Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (14); **Milota: Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (28); az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (4); 2D erdő részlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (2); 2F erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (2); **Málés-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (6); kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akác, 2007. 11. 03. (5); 3K erdő részlet, akác, 2007. 11. 03. (3); **Nagyvégesi-halvány**, 1B erdő részlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (6); **Szena-füzes**, 3B erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 3H erdő részlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Sziget**, nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő,

2006. 05. 30. (12); **Olcsva:** ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Olcsvaapáti: Debri-szeg,** akácos, 2006. 05. 30. (2); **Erdő-rész,** 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); **Panyola:** a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (7); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő,** puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (10); **Szamosangyalos:** a belterülettől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (27); **Báró-tag,** a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (8); útrézsű, 2006. 05. 27. (2); **Szamosbecs:** a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Berek-aljai-kert,** Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyeperdő, 2006. 05. 27. (2); **Szamoskér: Ré-kert,** puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (1); **Szamoszeg: Kenderhely,** holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (7); holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Kósa-kert,** D-i rész, gát melletti erdőfolt nádassal, 2006. 05. 29. (4); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (14); **Nagyszeg,** gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (3); puhafás ligeterdő a kanyar É-i szélén, 2006. 05. 29. (1); **Pettyes,** holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Szamosatárfa: Sáp-szeg,** puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (8); **Tiszabecs: Itató,** 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (5); **Peres alja,** 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (9); **Szabó-füzes,** 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (5); **Tiszacsécse: Füzes,** 1TN erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (9); **Kis-mező,** a falu K-i szélén levő lejáratú Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (2); kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejáratú K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (3); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (5); **Tisza-kőröd: Füzes,** 5CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (8); **Hullámtér,** kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (16); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (12); **Tunyogmatolcs: Gát-köz,** a vasúti átkelő közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (18); **Kis-almatolcs,** holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Túlsó-ártér-dűlő,** a vasúti átkelő közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (8); **Vásárosnamény: Halovány-tó,** 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Szapoly-kert,** 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (6).

Cochlicopa lubricella (Rossmässler, 1834)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamosálya-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (1); 10A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (6); **Nyugató,** ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); **Csenger: Berek-aljai-kert,** az éles kanyarulat csúcsában, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); **Csengersima: B. Nagy-gyep,** DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (5); **Máty-csatorna,** a Hosszú-tábla és a B.

Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (3); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltéstől D-re eső ligeterdőfolt É-i része, égerliget, 2007. 09. 23. (1); a töltéstől D-re levő ligeterdő D-i sarka, égerliget, 2007. 09. 23. (1); **Madarasi-erdő**, 7A erdőrésztlet, akácos, 2007. 09. 23. (7); 8A erdőrésztlet, égerliget, 2007. 09. 23. (2); **Gyügye: Egyházföld**, kaszáló, 2006. 05. 28. (1); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); **Szamosangyalos**: a belterületől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (6); **Báró-tag**, útrézsű, 2006. 05. 27. (6); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (3); **Zajta: Galambos-csatorna**, partja az országhatártól 400 m-re, fasor és gyümölcsös közt, magaskórós, 2007. 09. 23. (17); **Halfa-dűlő**, akácos erdőfolt, 3A erdőrésztlet, akácos, 2007. 09. 23. (7).

Vallonia costata (O. F. Müller, 1774)

Olcsva: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szamoszeg: Pettyes**, holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Tunyogmatolcs: Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1).

Vallonia pulchella (O. F. Müller, 1774)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Csegöld: Berek**, nádas, 2006. 05. 27. (1); **Galambos-erdő**, 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (4); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Csengersima: B. Nagy-gyep**, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (3); **Dongós-dűlő**, a Géci-sűrű K-i sarka, magassásos, 2007. 09. 22. (3); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (2); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (3); **Gacsály: Hollós-dűlő**, meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (3); **Madarasi-erdő**, 8A erdőrésztlet, égerliget, 2007. 09. 23. (1); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (9); **Egyházföld**, kaszáló, 2006. 05. 28. (7); **Kérsemjén**: a községhatár Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (4); **Komlódtótfalu**: ligeterdő a belterület D-i sarkától közvetlenül Ny-ra, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Milota: Szenna-füzes**, 3B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (2); **Nábrád: Jakab-szeg**, a falu felőli holtág felső részének a Szamosba torkollásánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (1); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (7); **Olcsvaapáti: Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (4); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő,

2006. 05. 30. (2); **Noszó**, a gát tövében, száraz gyeperdő, 2006. 05. 30. (3); **Rápolc:** **Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (5); **Szamosangyalos:** a belterületől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (20); **Szamosbecs:** a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (8); **Berek-aljai-kert**, Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyeperdő, 2006. 05. 27. (2); **Szamos-szeg:** **Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (6); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Pettyes**, holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Tisza-kőröd:** **Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrészlet, 2007. 11. 01. (1); **Tunyogmatolcs:** **Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (5); **Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Vásárosnamény:** **Halovány-tó**, 43C erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (26); **Nagy-rét**, A Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szapoly-kert**, 74A erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (13); **Zajta:** **Halfa-dűlő**, akácos erdőfolt, 3A erdőrészlet, akácos, 2007. 09. 23. (7).

Truncatellina cylindrica (A. Férussac, 1807)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (26); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (45); **Gacsály:** **Hollós-dűlő**, a Galambos-csatorna melletti mezsgye, 2007. 09. 23. (1); **Szamosangyalos:** **Báró-tag**, útrézsű, 2006. 05. 27. (1); **Szamosbecs:** **Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (9); **Szamos-szeg:** **Kenderhely**, holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Tisza-csécse:** **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (13); Milotai község határon, É-D-i irányú akácos sávban, 2007. 11. 04. (5); **Tisza-kőröd:** **Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); **Zajta:** **Halfa-dűlő**, akácos erdőfolt, 3A erdőrészlet, akácos, 2007. 09. 23. (3).

Vertigo pusilla O. F. Müller, 1774

Milota: **Szena-füzes**, 3CE erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1).

Vertigo pygmaea (Draparnaud, 1801)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Csenger-sima:** **B. Nagy-gyep**, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (1); **Bárány**, É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (8); **Dongós-dűlő**, a Géci-sűrű K-i sarka, magassásos, 2007. 09. 22.

(11); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (6); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (10); **Gacsály: Hollós-dűlő**, meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Gyügye: Egyházföld**, kaszáló, 2006. 05. 28. (3); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (8); **Milota: Málés-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (3); kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (3); **Nábrád: Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (17); **Olcsvaapáti: Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Szamosangyalos**: a belterületől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (21); **Báró-tag**, útrézsű, 2006. 05. 27. (3); **Szamosbecs: Berek-aljai-kert**, Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyepe, 2006. 05. 27. (1); **Szamoszeg: Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (2); **Tiszabecs: Itató**, a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magassásos, 2007. 11. 02. (6); **Tiszacsécse: Kis-mező**, 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (3); **Tiszakóród: Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (3); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átvjáró közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (15); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átvjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (3); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1).

Chondrula tridens (O. F. Müller, 1774)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamosályi-árapasztó oldala, a Nyugatő felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (1); **Szamosbecs**: a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1).

Cecilioides acicula (O. F. Müller, 1774)

Vásárosnamény: Halovány-tó, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2).

Punctum pygmaeum (Draparnaud, 1801)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (3); **Császló: Pap-Árpád-tag**, meander É-i kanyarulata, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Csegöld: Galambos-erdő**, 10A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (5); 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); **Nyugatő**, ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (6); **Csengersima: B. Nagy-gyep**, DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (3); **Géci-sűrű**, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (3); 2D erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (1); 4A erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (2); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány

sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); **Póka-telek**, 6B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 22. (1); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a Galambos-csatorna melletti mezsgye, 2007. 09. 23. (7); a töltéstől D-re eső ligeterdőfolt É-i része, égerliget, 2007. 09. 23. (3); meander a Madarasi-erdő É-i szélén, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Madarasi-erdő**, 7A erdőrézlet, akácos, 2007. 09. 23. (1); 8E erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (1); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); **Milota: Falu füzése**, az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (10); 2D erdőrézlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); 2F erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (3); 2H erdőrézlet, ezüstjuharos, 2007. 11. 03. (1); **Málás-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (5); kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (3); 3K erdőrézlet, akácos, 2007. 11. 03. (1); **Nagyvégei-halvány**, a töltésről levezető út aljában levő erdőfragmentum, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 1B erdőrézlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (2); **Szena-füzes**, 3D erdőrézlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (1); **Olcsvaapáti: Debri-szeg**, akácos, 2006. 05. 30. (13); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Rozsály: Madarasi-erdő**, K-i oldal, meander belső íve, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 23. (2); **Szamosangyalos**: a belterületől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (3); **Báró-tag**, útrézsű, 2006. 05. 27. (9); **Szamosbecs: Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (1); **Berek-aljai-kert**, Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyp, 2006. 05. 27. (1); **Szamosszeg: Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (2); **Pettyes**, holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szamostatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Tiszabecs: Itató**, kubikgödör, 3L erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2D erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes**, 2E erdőrézlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (8); **Tiszacsécse: Füzes**, kubikgödör a hullámtérre levezető út Ny-i oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (2); **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (2); 3TN erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (3); **Tisza-kóród: Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrézlet, 2007. 11. 01. (1); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (1); **Vásárosnamény: Szapoly-kert**, 74A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Zajta: Galambos-csatorna**, partja az országhatártól 400 m-re, fasor és gyümölcsös közt, magaskórós, 2007. 09. 23. (12); **Halfa-dűlő**, akácos erdőfolt, 3A erdőrézlet, akácos, 2007. 09. 23. (2).

Lucilla singleyana (Pilsbry, 1889)

Milota: Falu füzése, 2F erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1).

Vitrea crystallina (O. F. Müller, 1774)

Csegöld: Berek, nádas, 2006. 05. 27. (11); **Galambos-erdő**, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (6); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (6); **Berek-aljai-kert**, az éles kanyarulat csúcsában, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); **Komlódtótfalu**: ligeterdő a belterület D-i sarkától közvetlenül Ny-ra, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (15); **Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (5); **Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (36); **Milota: Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (4); az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (9); 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (18); 2B erdőrésztlet, fiatal kőrisliget, 2007. 11. 03. (22); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (6); 2F erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (21); 2H erdőrésztlet, ezüstjuharos, 2007. 11. 03. (24); **Málés-kert**, 3K erdőrésztlet, akácos, 2007. 11. 03. (8); **Nagyvégesi-halvány**, a töltésről levezető út aljában levő erdőfragmentum, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (6); **Szena-füzes**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (3); 3CE erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (10); 3H erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (6); **Nábrád: Sziget**, holtmeder alsó vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (19); nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (18); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (15); **Olcsva**: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (11); **Olcsvaapáti: Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (10); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (61); **Szamos-angyalos**: a belterületről É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (22); **Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (14); útrézsű, 2006. 05. 27. (19); **Szamosbecs**: a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (5); **Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (33); **Szamosszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (7); holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (1); **Nagyszeg**, puhafás ligeterdő a kanyar É-i szélén, 2006. 05. 29. (6); **Pettyes**, holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Tiszabecs: Itató**, a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magassásos, 2007. 11. 02. (4); kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (12); 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (9); 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); **Peres alja**, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (5); 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (5); **Szabó-füzes**, 1B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (9); 2F erdőrésztlet, bodzás, 2007. 11. 02. (4); **Tiszacsécse: Füzes**, kubikgödör a hullámtérre levezető út Ny-i oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (8); 1TN erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (2); **Kismező**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (20); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (16); 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04.

(5); **Tiszakóród: Füzes**, 5B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 01. (4); 5CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (10); **Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (10); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tiszaparton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (14); **Tunyogmatolcs: Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (36); **Nagy-rét**, A Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (6); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (85).

Vitrea contracta (Westerlund, 1871)

Tiszacsécse: Kis-mező, Mílotai község határon, É-D-i irányú akácos sávban, 2007. 11. 04. (3).

Euconulus fulvus (O. F. Müller, 1774)

Csegöld: Galambos-erdő, 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (8); **Kérsemjén**: a község határ Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (5); **Mílotá: Málés-kert**, kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (4); **Szamoszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (5); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Nagyszeg**, gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (2); **Pettyes**, holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Szamoszatárfalu: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Tiszacsécse: Kis-mező**, a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (1); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átgáz közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (4); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3).

Zonitoides nitidus (O. F. Müller, 1774)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); a templom mögött, tarra vágott puhafaliget, 2006. 05. 28. (1); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); **Kérsemjén**: a község határ Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (31); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (12); **Mílotá: Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (9); 2H erdőrésztlet, ezüstjuharos, 2007. 11. 03. (1); **Nagyvégesi-halvány**, 1B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (2); **Szena-füzes**, 3B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Jakab-szeg**, a falu felőli holtág felső részének a Szamosba torkollásánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (3); **Sziget**, nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (1); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (4);

Olcsva: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Olcsva-apáti: Debri-szeg,** akácos, 2006. 05. 30. (1); **Erdő-rész,** 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (1); **Rápolt: Nagy-kert-dűlő,** puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); **Szamosangyalos: Báró-tag,** a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (12); **Szamosbecs:** a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); **Szamoskér: Ré-kert,** puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (6); **Szamoszeg: Kenderhely,** holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (16); holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Kósa-kert,** D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (2); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (8); **Nagyszeg,** gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (3); **Pettyes,** holtmeder DNY-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (24); holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Szamosatárfalva: Sáp-szeg,** puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (3); **Tiszabecs: Itató,** 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (9); **Peres alja,** 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (11); **Szabó-füzes,** 2B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (2); 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (10); **Tisza-csécse: Füzes,** 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (3); 2CE erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (6); **Kis-mező,** a falu K-i szélén levő lejáró Ny-i oldalán levő kubikgödör, mocsárrét, 2007. 11. 01. (6); 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (1); **Tiszakóród: Füzes,** vízmosás a nagy füzes szélén, 5TN erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (6); 5A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); 5CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (7); **Tunyogmatolcs: Gát-köz,** a vasúti átgáz közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (11); **Kis-almatolcs,** holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (18); **Túlsó-ártér-dűlő,** a vasúti átgáz közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (31); **Vásárosnamény: Halovány-tó,** 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (10); 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szapoly-kert,** 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (3).

Nesovitrea hammonis (Ström, 1765)

Császló: Urbéres-kaszálók, DK-i sarka, a Galambos-erdő szélén, mocsárrét, 2007. 09. 24. (1); **Csegöld: Galambos-erdő,** a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (1); 10A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (23); 10C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (5); **Nyugató,** ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (2); **Csengersima: B. Nagy-gyep,** DK-i sarka, É-D-i irányú földút melletti árok, gyalogakácos, 2007. 09. 22. (1); **Géci-sűrű,** erdei tisztás, 5A erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (2); 2D erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (1); 3TI erdőrésztlet, magassásos, 2007. 09. 22. (2); 4A erdőrésztlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (16); **Póka-telek,** 6B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 22. (6); **Zajta:**

Galambos-csatorna, partja az országhatártól 400 m-re, fasor és gyümölcsös közt, magaskórós, 2007. 09. 23. (9); **Halfa-dűlő**, akácós erdőfolt, 3A erdőrészlet, akácós, 2007. 09. 23. (13).

Vitrina pellucida (O. F. Müller, 1774)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Csegöld**: **Galambos-erdő**, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (1); **Csenger**: **Berek-aljai-kert**, az éles kanyarulat csúcsában, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Gacsály**: **Hollós-dűlő**, a Galambos-csatorna melletti mezsgye, 2007. 09. 23. (2); **Madarasi-erdő**, 7A erdőrészlet, akácós, 2007. 09. 23. (2); 8A erdőrészlet, égerliget, 2007. 09. 23. (9); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Milota**: **Málés-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (1); **Szena-füzes**, 3CE erdőrészlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (6); **Nábrád**: **Jakab-szeg**, a falu felőli holtág felső részének a Szamosba torkollásánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (3); **Sziget**, holtmeder alsó vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); **Olcsva**: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Olcsvaapáti**: **Debri-szeg**, akácós, 2006. 05. 30. (13); **Szamosangyalos**: a belterületről É-ra, gyalogakácós, 2006. 05. 27. (4); **Báró-tag**, útrézsű, 2006. 05. 27. (6); **Szamosbecs**: **Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácós sok bodzával, 2006. 05. 27. (2); **Szamoskér**: **Ré-kert**, puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (5); **Szamosszeg**: **Kenderhely**, holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (2); **Nagyszeg**, a kanyarulatot átszelő puhafaliget, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Pettyes**, holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szamosatárfalva**: **Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (5); **Tiszabecs**: **Itató**, kubikgödör, 3L erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2CE erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 2D erdőrészlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); **Zajta**: **Halfa-dűlő**, akácós erdőfolt, 3A erdőrészlet, akácós, 2007. 09. 23. (3).

Fruticicola fruticum (O. F. Müller, 1774)

Cégénydányád: a komptól közvetlenül DK-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (5); a komptól 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Csegöld**: **Berek**, nádas, 2006. 05. 27. (3); **Nyugató**, ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Berek-aljai-kert**, az éles kanyarulat csúcsában, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (11); **Komlódtótfalu**: **Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (22); **Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Milota**: **Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (1); az öblözet DK-i végén levő

nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (4); **Málás-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (4); **Nagyvégesi-halvány**, a töltésről levezető út aljában levő erdőfragmentum, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 1B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); **Szenna**, a tiszabecsi község határon, mezsgye, 2007. 11. 02. (2); **Szenna-füzes**, 3CE erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); 3D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (6); **Nábrád: Sziget**, holtmeder alsó vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (5); nagy holtág, nádas, 2006. 05. 30. (5); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (9); **Olcsvaapáti: Debri-szeg**, akácos, 2006. 05. 30. (13); **Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (17); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (5); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (5); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (17); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (7); **Szamosangyalos**: a belterülettől É-ra, gyalogakácos, 2006. 05. 27. (2); **Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); útrézsű, 2006. 05. 27. (9); **Szamosbecs**: a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (11); **Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (10); **Berek-aljai-kert**, Csenger belterületétől É-ra, közvetlenül a gát alatt, gyp, 2006. 05. 27. (1); **Szamoskér: Ré-kert**, puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (4); **Szamoszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); holtmeder Ny-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Kósa-kert**, D-i rész, gát melletti erdőfolt nádas része, 2006. 05. 29. (3); ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (7); **Nagyszeg**, a kanyarulatot átszelő puhafaliget, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (5); gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (2); puhafás ligeterdő a kanyar É-i szélén, 2006. 05. 29. (4); **Pettyes**, holtmeder DNy-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); holtmeder É-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (10); **Szamosatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (7); **Tiszabecs**: belterülettől K-re eső hullámtér D-i részén, 2N erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (8); belterülettől K-re eső hullámtér É-i részén, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); **Itató**, a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magassásos, 2007. 11. 02. (11); kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (10); 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); **Peres alja**, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (7); 2L erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 1B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 1D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 2B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (6); 2F erdőrésztlet, bodzás, 2007. 11. 02. (2); **Tiszacsécse: Füzes**, kubikgödör a hullámtérre levezető út Ny-i oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); 2CE erdőrésztlet, fűzliget,

2007. 11. 01. (1); **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (2); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (3); 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (2); **Tiszakóród: Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (15); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (10); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (2); **Kisalmatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (6); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (11); **Nagy-rét**, a Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (6); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (25).

Euomphalia strigella (Draparnaud, 1801)

Milota: Falu füzése, az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (3); **Málés-kert**, kubikgödör a szántók és a töltés között, csalános, 2007. 11. 03. (6); kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácos, 2007. 11. 03. (2); 3K erdőrésztlet, akácos, 2007. 11. 03. (1); **Szena**, a tiszabecsi községhatáron, mezsgye, 2007. 11. 02. (4); **Tiszabecs: Itató**, a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magassásos, 2007. 11. 02. (2); kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); **Tiszacsécse: Füzes**, kubikgödör a hullámtérre levezető út Ny-i oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (6); **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (5); Milotai községhatáron, É-D-i irányú akácos sávban, 2007. 11. 04. (2); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (1); 3TN erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (1); **Tiszakóród: Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (6); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (4).

Monacha cartusiana (O. F. Müller, 1774)

Csengersima: Bárány, É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (1); **Hosszú-tábla**, É-D-i irányú csatorna a Hosszú-tábla és a Bárány sarkánál, csatorna, 2007. 09. 22. (1); **Máty-csatorna**, a Hosszú-tábla és a B. Papp-erdő sarka, gyékényes, 2007. 09. 22. (2); **Póka-telek**, az erdőfolttól ÉNy-ra, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Gacsály: Mocsolya**, a hullámtérre vezető út mellett, magassásos, 2007. 09. 23. (1); **Zajta: Galambos-csatorna**, partja az országhatártól 400 m-re, fasor és gyümölcsös közt, magaskórós, 2007. 09. 23. (1).

Trichia hispida (Linnaeus, 1758)

Milota: Falu füzése, 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (5); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (4); 2H erdőrésztlet, ezüstjuharos,

2007. 11. 03. (1); **Nagyvégesi-halvány**, a töltésről levezető út aljában levő erdő-fragmentum, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 1B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (3); **Szena-füzes**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 3CE erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (5); 3D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); **Szamostatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (5); **Tiszabecs**: belterülettől K-re eső hullámtér D-i részén, 2N erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (2); belterülettől K-re eső hullámtér É-i részén, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (8); **Itató**, a hullámtér D-i szélén levő nagy kubikgödör, magassásos, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (2); 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (8); 2L erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (2); **Szabó-füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 1B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (5); 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (1); **Tiszacsécse: Kismező**, Milotai község határon, É-D-i irányú akác sávban, 2007. 11. 04. (2); 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (5); **Tiszakóród: Füzes**, 5A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (4); **Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (1).

Pseudotrichia rubiginosa (Rossmässler, 1838)

Csegöld: Berek, nádas, 2006. 05. 27. (1); **Csenger**: erdő a Vízműtől D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (6); **Kérsemjén**: a község határ Panyola belterületétől D-re eső csücske, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (25); **Komlódtótfalu: Sanyi-kert**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (18); **Milota: Falu füzése**, a kavicsbánya tavak között, fűzliget, 2007. 11. 03. (23); 2H erdőrésztlet, ezüstjuharos, 2007. 11. 03. (1); **Nagyvégesi-halvány**, 1B erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); **Szena-füzes**, 3B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Sziget**, nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Olcsva**: ligeterdőfolt a komptól D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Olcsvaapáti: Erdő-rész**, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (11); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (4); **Rápolc: Nagy-kert-dűlő**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (4); **Szamosangyalos**: a belterülettől É-ra, gyalogakác, 2006. 05. 27. (1); **Szamosbecs**: a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel É-ra, akác sok bodzával, 2006. 05. 27. (1); **Szamoskér: Ré-kert**, puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (11); **Szamoszeg: Kenderhely**, holtmeder DK-i partja, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (14); **Kósa-kert**, ligeterdő a Szamos szélén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (12); **Nagyszeg**, a kanyarulatot átszelő puhafaliget, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (2); **Pettyes**, holtmeder DNY-i partja, puha-

fás ligeterdő, 2006. 05. 29. (16); **Szamostatárfalva: Sáp-szeg**, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (4); **Tiszabecs: Peres alja**, 2CE erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); 2D erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes**, 2B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); 2E erdőrézlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (4); **Tiszacsécse: Füzes**, 2CE erdőrézlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (4); **Kismező**, 3A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (5); 3C erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (1); **Tiszakóród: Füzes**, vízmosás a nagy füzes szélén, 5TN erdőrézlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (4); 5CE erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (5); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átjáró közelében, gyalogakácok, 2006. 05. 28. (2); **Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (12); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átjáró közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (7); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (6); 43C erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (7); **Nagy-rét**, a Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Szapoly-kert**, 74A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (8).

Monachoides vicinus (Rossmässler, 1842)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugató felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (4); **Nyugató**, ÉNy-i sarka, egykori agyaggödör, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 24. (1); **Csengersima: Géci-sűrű**, Géci-sűrű-csatorna oldala, a műúttól 30 m-re DNy-ra, csatorna, 2007. 09. 22. (4); 2D erdőrézlet, tölgyes, 2007. 09. 22. (1); 3TI erdőrézlet, magassásos, 2007. 09. 22. (1); **Póka-telek**, 6B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2007. 09. 22. (8); **Komlódtótfalu**: ligeterdő a belterület D-i sarkától közvetlenül Ny-ra, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (10); **Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (7); **Milota: Málés-kert**, kubikgödör az öblözet DK-i sarkában, a töltés mellett, akácok, 2007. 11. 03. (10); **Olcsvaapáti: Erdő-rész**, 9B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (4); **Tót-lapos**, a Holt-Szamos ívén belül, az ív ÉK-i részén, 8D erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (27); **Szamosbecs**: a Szamos becsi oldalán, 150 m-rel D-re, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); **Tiszakóród: Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrézlet, 2007. 11. 01. (1); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (8); 43C erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (32); **Nagy-rét**, a Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (18); **Szapoly-kert**, 74A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (22).

Perforatella bidentata (Gmelin, 1791)

Vásárosnamény: Halovány-tó, 43B erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (16); 43C erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (10); **Nagy-rét**, a Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (4); **Szapoly-kert**, 74A erdőrézlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1).

Drobacia banatica (Rossmässler, 1838)

Milota: **Falu füze**, 2A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (5); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (2); **Málés-kert**, 3K erdőrésztlet, akácos, 2007. 11. 03. (1); **Nagyvégesi-halvány**, a töltésről levezető út aljában levő erdőfragmentum, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (3); **Szenna-füzes**, 3CE erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (7); 3D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); 3H erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Tiszabecs:** belterületől K-re eső hullámtér D-i részén, 2N erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (2); **Itató**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (7); 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (3); **Peres alja**, 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (7); 2L erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (4); **Szabó-füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (7); 1B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (7); 2B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 2E erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 02. (2); **Tiszacsécse: Füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (2); **Tiszakóród: Füzes**, 5A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (4); **Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (30).

Faustina faustina (Rossmässler, 1835)

Tiszabecs: Peres alja, 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1).

Cepaea vindobonensis (C. Pfeiffer, 1828)

Csegöld: Galambos-erdő, a Szamossályi-árapasztó oldala, a Nyugat felől érkező csatorna torkolatánál, csalános, 2007. 09. 24. (2); **Csengersima: Bárány**, É-i rész, K-Ny-i irányú csatornától D-re, mocsárrét, 2007. 09. 23. (1); **Gacsály: Hollós-dűlő**, a töltés közelében, kis erdőfoltól D-re, csatorna partja, magassásos, 2007. 09. 23. (1); töltéstől D-re levő ligeterdő D-i sarka, égerliget, 2007. 09. 23. (1); **Gyügye**: a belterület D-i sarkánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Komlódtótfalu**: ligeterdő a belterület D-i sarkától közvetlenül Ny-ra, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Belső-kert**, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Milota: Falu füze**, az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 2D erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); 2F erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Szena**, a tiszabecsi község határon, mezsgye, 2007. 11. 02. (1); **Szena-füzes**, 3A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 3CE erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 03. (1); **Nábrád: Sziget**, holtmeder alsó vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Olcsvaapáti**: puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (1); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Szamosangyalos: Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (2); útrézsű, 2006. 05. 27. (3); **Szamosbecs: Báró-tag**, a műúttól 200 m-rel

É-ra, akácos sok bodzával, 2006. 05. 27. (2); **Szamoskér: Ré-kert**, puhafás ligeterdő a belterület K-i szélén, 2006. 05. 29. (1); **Szamosszeg: Nagyszeg**, gát közeli kis puhafás ligeterdőfolt, 2006. 05. 29. (1); **Tiszabecs: Itató**, kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (2); 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (2); 2L erdőrésztlet, telepített nyáras, 2007. 11. 02. (1); **Tiszacsécse: Kis-mező**, 3G erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 04. (1); **Tiszakóród: Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (2); **Tunyogmatolcs: Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Túlsó-ártér-dűlő**, a vasúti átgázó közelében, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (2); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (3); **Nagy-rét**, a Halovány-tóhoz vezető K-i árok erdeje, 44A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); **Zajta: Halfa-dűlő**, az akácos folt DNy-i oldalán, mocsárrét, 2007. 09. 23. (1).

Helix pomatia Linnaeus, 1758

Milota: Falu füze, az öblözet DK-i végén levő nagy kubikgödör, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); 2F erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Málés-kert**, 3K erdőrésztlet, akácos, 2007. 11. 03. (1); **Szena**, a tiszabecsi községhatáron, mezsgye, 2007. 11. 02. (1); **Szena-füzes**, 3H erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 03. (1); **Panyola**: a falu É-i határa, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Tiszabecs**: belterületől K-re eső hullámtér É-i részén, 2CE erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (4); **Itató**, kubikgödör, 3L erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Peres alja**, 2D erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Szabó-füzes**, 1A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); 1B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (2); **Tiszacsécse: Füzes**, kubikgödör a hullámtérre vezető út Ny-i oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); **Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (2); **Tiszakóród: Füzes**, vízmosás a nagy füzes szélén, 5TN erdőrésztlet, fűzliget, 2007. 11. 01. (1); 5A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); **Hullámtér**, magányos puhafa ligeterdőfolt a Tisza-parton, 3A erdőrésztlet, 2007. 11. 01. (3); **Tunyogmatolcs: Gát-köz**, a vasúti átgázó közelében, gyalogakácos, 2006. 05. 28. (1); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (1); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2).

Helix lutescens Rossmässler, 1837

Komlódtótfalu: Belső-kert, felső puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Nábrád: Jakab-szeg**, a falu felőli holtág felső részének a Szamosba torkollásánál, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); **Sziget**, holtmeder alsó vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1); nagy holtmeder É-i vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1);

Olcsvaapáti: Erdő-rész, 9B erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (2); puhafás ligeterdő a komptól É-ra, 2006. 05. 30. (1); **Szamosangyalos: Báró-tag**, a kanyarulat É-i részén, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 27. (1); **Tiszabecs: Itató**, 3M erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 02. (1); **Tiszacsécse: Kis-mező**, kubikgödör a falu Ny-i részén levő lejárótól K-re, puhafás ligeterdő, 2007. 11. 01. (1); **Tiszakóród: Hullámtér**, kubikgödör a töltés belső oldalán, akácos, 2007. 11. 01. (1); **Tunyogmatolcs: Kis-almatolcs**, holtág vége, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 28. (1); **Vásárosnamény: Halovány-tó**, 43C erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 29. (2); **Szapoly-kert**, 74A erdőrésztlet, puhafás ligeterdő, 2006. 05. 30. (1).

Hullámtéri élőhelyek csigafaunájának jellemzése

A hullámterek fátlan növénytársulásai

Az intenzíven művelt szántóföldeket leszámítva, a vizsgált hullámtereken viszonylag alacsony borítást értek el az egyéb fátlan társulások. Ugyanakkor változatos megjelenésűek, jellegzetes képviselőik voltak a legelők, magassásosok, mocsárrétek, nádasok és gyalogakácosok, ritkán a magaskórós élőhelyek. Ugyancsak ide sorolhatók egyes kubikgödrök és csatornák, árkok is.

Legelők

A legelők területén kifejezetten fajszegény, alacsony egyedszámú csigaegyütteseket lehetett csupán találni, többnyire tágtűrűsű, közönséges fajokkal. A mélyebben fekvő területeken pedig kizárólag időszakos vízborítást kedvelő vagy elviselő fajok kerültek elő.

Magassásosok és mocsárrétek

A magassásosok és mocsárrétek elsősorban meanderekben, legelők mélyebb fekvésű részein, esetleg erdőszéli árnyas helyeken jelentek meg. Bár a vegetáció struktúrája alapján egymástól meg lehetett őket különböztetni, malakológiai szempontból ez a két élőhelytípus nem mutatott egymástól lényeges különbséget. A magassásosok és mocsárrétek a hullámtér legszélsőségebb vízellátottságú élőhelyei közé sorolhatók. A meanderek, mélyedések, amelyekben kialakultak, ritkán voltak mélyebbek 1–2 méternél. Az áradások időszakán kívül a talajvíz mozgása miatt bennük a vízszint szélsőségesen változhat. A magas talajvízszint, a tartósabb csapadékos idő hatására megtelnek, de ugyanakkor az év jelentős részében területük legnagyobb része teljesen ki is száradhat. Különösen a Csengersima és Zajta közötti Szamos hullámtéren látványos ez a jelenség, ahol évtizedek óta nem volt jelentős áradás.

A magassásosok szélsőséges viszonyaihoz az időszakos vizeket tűrő fajok képesek csak igazán alkalmazkodni. A vizsgált mintavételi helyeken domináltak az *Anisus spirorbis*, *Segmentina nitida* és *Galba truncatula* fajok, az első kettő egyes

helyeken tömegesen volt jelen. Mellettük ugyan többnyire megjelentek üdébb gyepekre jellemző fajok, de nem rendszeresen, és kivétel nélkül alacsony egyedszámokban. A *Carychium minimum* egyedszáma a fenti élőhelyeken például sehol sem haladta meg a mintánkénti 4–5 egyedet. Jobb minőségű élőhelyet jelző fajok pedig, ha elő is kerültek, már egyfajta átmeneti jellegű élőhelyet jeleztek. Ilyen volt például a *Nesovitrea hammonis*, amelynek kósza egyedei magassásosból vagy mocsárrétről csak akkor kerültek elő, ha azok valamilyen erdő közelében helyezkedtek el.

Érdemes megjegyezni, hogy a nagy számú mintavétel ellenére a Csengersima és Zajta közötti hullámtérről olyan közönséges fajok hiányoztak, mint a *Pseudotrichia rubiginosa*, a *Cochlicopa lubrica* vagy a *Zonitoides nitidus*.

A magassásosok szegényes faunájuk ellenére fontos szerepet töltenek be, mert a Csengersima és Zajta közötti hullámtéren a néhány fennmaradt erdő mellett ezek képezik a legnagyobb kiterjedésű természetközeli állapotú területeket az intenzíven művelt szántóföldek között.

Másodlagosan kialakult nádasok és gyalogakácosok

A kubikgödröket és néhány holtág szélét leszámítva nádasok jó vízellátottságú, feltételezhetően huzamosabb ideje nem használt kaszálókon és üde réteken alakultak ki. Hasonló módon a gyepgazdálkodás elmaradása vezethetett egyes gyepeken a gyalogakác záródott állományainak kialakulásához. Ezeken az élőhelyeken mind a gyalogakác, mind a nád egy természetközeli élőhelystruktúrában másodlagosan megjelent élőhelymódosító tényező. A dúsabb és magasabb aljnövényzet az erősebb árnyékoltság és a nagyobb mennyiségű szervesanyag-felhalmozódás a magassásosokhoz képest lényegesen jobb életfeltételeket biztosított. Ennek megfelelően ezeken az élőhelyeken minden esetben nagyobb diverzitást lehetett tapasztalni, és jóformán teljesen hiányoztak a vízi és időszakos vizeket kedvelő fajok is. Ugyanakkor a fajkészletet itt is közönséges fajok alkották, kiemelhető fajok nélkül.

Ezekkel az élőhelyekkel legnagyobb kiterjedésben a Szamost közvetlenül kísérő hullámtéren lehetett találkozni.

Kiszáradó árkok és csatornák

A teljes vizsgált hullámtér legkisebb összterületű élőhelyeiről van szó, ahol a csigafauna összetételét az előző élőhelyekhez képest több tényező befolyásolja. Előre kell bocsátani, hogy vizsgálataim elsődleges célja a szárazföldi fauna vizsgálata volt, ezért csatornák esetében csak abban az esetben vettem mintákat, ha azok teljesen ki voltak száradva, és mélységük elérte a 1,5–2 métert. Ilyen árkokat és csatornákat csak a Csengersima és Zajta közötti hullámtéren találtam. Maguk a csatornák, viszonylag egységes keresztmetszetük ellenére, változatos növényzettel voltak borítva. A kaszált oldalú szakaszok mellett több helyen gyékény, csalán vagy sás borította a csatornák alját és oldalát, de akadt olyan hely is, ahol az oldalából növő gyalogakác árnyalta le. A csatornák külön tárgyalását azért tartom szükségesnek,

mert a Csengersima és Zajta közötti hullámtéren a legértékesebb csigás élőhelyeket ezek képviselték. A kiszáradt csatornák aljában és oldalában ugyanis egyaránt lehetett gyűjteni vízi és szárazföldi, gyepi és erdei fajokat is.

Az egyik meghatározó tényező itt is a vízborítottság szélsőségsége. A „nagyvizes” szakaszban a víz akár a csatorna pereméig érhet, és a csatornában a nagyobb és állandóbb vízborítást igénylő, az alföldi csatornában közönséges csigafajok élhetnek aktív életüket. Erre utaltak a mintákban a *Viviparus contectus*, *Planorbarius corneus* és a *Stagnicola palustris* jelentős számú, héjukba bezárkózott egyedei. Mellettük az időszakos kisebb vizeket kedvelő *Anisus spirorbis* is rendszeresen előfordult.

A csatornák azonban – feltételezhetően huzamosabb ideig – víz nélkül is maradnak. Peremük pedig egy kifejezetten szárazföldi jellegű élőhely, amelyet a csatornában folyó nagyvíz sem borít el. A peremen vagy azon kívül élő szárazföldi fajok, a csatornák kiszáradása után annak egész területét birtokba vehetik. Ezeknek a csatornáknak még kiszáradt állapotban is van a mikroklímát kedvezően befolyásoló adottsága, így a mélységükből és irányukból adódó kitettség. Kitettségről a Csengersima és Zajta közötti hullámtéren csak a csatornák esetében lehet beszélni, mert máshol sehol nem találtam 1–2 méter magas, meredek, É-i vagy D-i kitettségű oldalakat. A K–Ny-i irányban futó csatornák déli oldalában északias kitettség uralkodik, a csatorna oldala és a növényzet sokáig árnyékolja ezt az északi oldalt és a csatorna alját, ez üdőbb, hűvösebb mikroklímát biztosíthat. Ez a hatás felerősödhet azokon a helyeken, ahol a csatornák erdőben vagy erdőszélen, fasor mentén húzódnak, és a fák lombkoronája további árnyékolást biztosít. Ilyen erdőszéli, északi kitettségű csatornaoldalon és csatornaalján került elő a *Monachoides vicinus*, mint „montán” mikroklímát kedvelő faj. A csatornák aljában és oldalában előkerültek más, alföldi viszonylatban értékes erdei fajok is, mint a *Nesovitreia hammonis*, *Carychium tridentatum* vagy a *Vitreia crystallina*.

Az utóbbi fajok megtalált populációi feltételezhetően nem voltak őshonosak a mesterséges eredetű csatornaoldalokban, hanem a csatornában folyó víz szállította őket oda, ahol a kedvező körülmények hatására tartósan meg tudtak telepedni. Ez rámutat az árkok és csatornák hullámtéren belüli transzportáló szerepére. A csatornák és partjaik az árvízmentes időszakokban is egyfajta mozgásteret, miniatűr zöld folyosót jelentenek a hullámtér kedvezőbb adottságú élőhelyei között.

A hullámterek fás növénytársulásai

A természetes eredetű fás társulásokat a hullámtéren többnyire a puhafás ligeterdők képviselték. A keményfás erdők nagy mértékben átalakított állományai csak Csengersima és Zajta között kerültek elő, ugyanakkor ezen a hullámtéri szakaszon hiányoztak a puhafás ligeterdők, ami érthető volt, mert a Szamostól nagyobb távolságra helyezkedtek el. Mellettük az akácosok képviselték jelentősebb erdő jel-

legű borítást. A nyártelepítések fás vegetációnak minősülnek ugyan, de megjelenésükre jellemző az ültetvény jellegű szabályosság.

Puhafaligetek

Puhafaligetek a Tiszát és a Szamost közvetlenül kísérő hullámtéren fordultak elő. A Szamos mentén többnyire fragmentált, kisebb állományai voltak megfigyelhetők, míg a vizsgált Tisza hullámtéri szakaszon borításuk lényegesen magasabb és összefüggőbb volt.

A hullámtér legmélyebb részein homogén fűzligetek helyezkedtek el. Ezek voltak azok a területek, ahol már a kisebb vízszintemelkedés is tartós vízborítást eredményezhetett. A víz gyorsan és viszonylag akadálytalanul áramlik keresztül rajtuk, a felszínre az áradások után homogén iszapréteg rakódik, amely sokszor teljesen elfedi az alatta esetleg megmaradt avart. Ugyanakkor a gyenge aljnövényzet csak kevés uszadékkupacot képes megállítani. Az iszapréteg huzamosabb szárazon állása idején kemény páncéllá merevedik a felszínen. Ezeken a területeken a nagyobb nedvességigényű, tág tűrésű fajok terjedtek el (*Pseudotrichia rubiginosa*, *Zonitoides nitidus*, *Cochlicopa lubrica*). Az élőhelyen alacsony diverzitás volt tapasztalható.

A vizsgált hullámterek legértékesebb élőhelyei a vegyes fafajösszetételű (fűz, nyár, kőris) ligeterdők voltak. Ezeknek legalább egy része mindig magasabb térszínre esik, ezért csak a magasabb árvizek érhetik el, és a parttól számított magasság függvényében az esetleges vízborítás is egyre alacsonyabb lehet. A lombkorona a többi erdőtípushoz képest több szintű és zártabb, jobb árnyékolást és a páratartalom megtartását biztosítja. A dúsabb cserjeszinten és a fákon az árvizek idején sok uszadék akad fenn. A víz elvonulása után ezek az uszadékkupacok igazi táplálékbőséget és kiváló búvóhelyet nyújtanak az itt élő állatoknak. Egyáltalán nem véletlen, hogy legtöbb esetben ezeken az élőhelyeken fordultak elő a speciális ökológiai igényű, szűkebb toleranciájú fajok, a hullámtéri fauna legértékesebb elemei, és ezeken a területeken lehetett tapasztalni a csigák legnagyobb diverzitását is. Jellegzetes faja volt a *Drobacia banatica*, a *Monachoides vicinus*, a *Trichia hispida* és a *Vitrea crystallina*.

Keményfás erdők

Keményfás erdőket csak a Csengerisma és Zajta közötti hullámtéren találtam. Ezeket az erdőket dominánsan, sokszor teljesen homogén állományokban kocsányos tölgy jellemezte. Az itt található tölgyesek alacsonyabb részein magassásos aljnövényzetű állományokat találtam, amelyekre az időszakos vizeket kedvelő, illetve elviselő tágtűrésű fajok voltak jellemzőek. A legjobb minőségű erdőrészeket tölgy, kőris és szil vegyes állományai alkották. Kizárólag ezekben kerültek elő faunisztikai szempontból érdekesebb fajok, mint a *Monachoides vicinus*, illetve a *Nesovitrea hammonis* és a *Carychium tridentatum*. Az egyes mintákban általában kevés faj és kevés egyed fordult elő, de ugyanazon erdő több pontjáról vett minták alapján ezek az erdők közepesen diverznek mondhatók.

Fás ültetvények

A fás ültetvények közé sorolhatók az akácosok és a nyárfatelepítések. A hullámtereken szinte minden nagyobb kiterjedésű erdőben voltak akácos vagy telepített nyáras erdőrészek. A természetközeli állapotú erdőkkel való közvetlen szomszédság miatt általában az ültetvények faunája is hasonló volt a szomszédos ligeterdős erdő-részletekéhez. Itt is tapasztalható volt a puhafaligetekhez hasonlóan a vízszint feletti magasság; a mélyebben fekvő, gyakrabban elöntött, esetleg iszappal erősebben borított talajú erdőkben kevesebb faj került elő. A magas aljnövényzetű, idősebb nyárfatelepítések faunája számos értékes tagot tartalmazott, a puhafaligeteknél említett fajok ilyen élőhelyeken is előkerültek.

Ki kell emelni a ligeterdőtől távolabb, kis erdőfragmentként megjelenő akácosokat is. Ezek a többi fás élőhelytől távol eső erdők sok helyen az erdei fauna refugiumai, amelyek antropogén eredetük ellenére mindenképpen figyelemre érdemesek.

Kubikgödrök

A töltést a folyók felőli oldalon, hosszú szakaszokon kubikgödör sorok kísérték. Az egyes kubikgödrök kiterjedése, mélysége, a borító vegetáció meglehetősen különböző volt, ezért a kubikgödröket nem lehetett egységesen kezelni. A rendszeresen és sokáig vízzel borított kubikgödrökben mocsarakra jellemző, közönséges, vízi életmódú fajok domináltak. A magasabban fekvő kubikgödrökben a szukceszsiós sor végét a ligeterdők képviselték, ezeken az élőhelyeken a *Drobacia banatica*, a *Monachoides vicinus* is megtalálta életfeltételeit.

A Tisza vizsgált hullámterén megfigyelhető volt, hogy az általános hullámtéri viszonyokhoz képest szárazabb élőhelyeket kedvelő fajok többnyire a töltés közepén, kubikgödrök környékén fordultak elő, és a hullámtér középső sávjában vagy a part közelében csak kivételesen jelentek meg. Ezek közé tartozott az *Euomphalia strigella*, a *Helix lutescens*, a *Truncatellina cylindrica* és a *Vertigo pygmaea* is. A későbbiekben érdekes lehetne annak vizsgálata, hogy ezek a fajok a nagyobb árvi-zeket a hullámtéren vészeli át, vagy a nagyobb árhullámok közötti időszakokban a töltés gyepeiről kolonizálják újra meg újra a területet.

Kiemelkedő jelentőséggel rendelkező területek

Komlódtótfalu környéki ligeterdők

Komlódtótfalu a magyar-román határon fekszik, közvetlenül a Szamos mellett. Közigazgatási területén a folyó jobb partját természetes állapotú ligeterdők jellemzik. A községtől északra egy kb. 10 hektáros ligeterdőfolt található, amely egy kanyarulatban a teljes hullámteret kitölti. Az erdőben *Drobacia banatica* és *Monachoides vicinus* szép állománya él. A tőle délre, a belterülettől DNy-ra eső keskeny ligeterdősávban az *M. vicinus*-nak még nagyobb állománya él. A környéken legna-

gyobb erdő a belterülettől az országhatárig nyúló, közel 15 hektáros ligeterdő-folt, amelyben megint csak az *M. vicinus* nagy állománya él. Az utóbbi erdő szisztematikus bejárására nem volt lehetőségem, egy alapos kereséssel itt is megkerülhet a *D. banatica*. Az erdő jelentőségét növeli, hogy a folyón felfelé haladva a Szamos mellett legalább 6 kilométer hosszan nemhogy ligeterdő, de egyéb fejlett fás vegetáció sem látható.

Ligeterdők a Szamos-torkolatnál

A vásárosnaményi Halovány-tó, Szapoly-kert, valamint az Olcsva és Olcsva-apáti külterületén elterülő Tót-lapos, Erdő-rész és Sárkány-kert területén fekvő erdők egymáshoz viszonylag közel elhelyezkedő, nagyobb kiterjedésű és természetesebb erdők. Ezek területén a *Drobacia banatica* és a *Monachoides vicinus* fajokból a komlódtótfalui populációkhoz képest lényegesen nagyobb állományok vannak, mellettük helyenként jelentős a *Perforatella bidentata* egyedszáma is. A három erdő egészen közel fekszik a Tiszához. Az összesen 125 ha kiterjedésű élőhely esetében érdemes lenne a területi védelem megfontolása is.

A Tisza kanyarulatán belül eső erdők Tiszabecsnél

Valamennyi vizsgált terület közül itt lehetett a legnagyobb egybefüggő erdőt találni. A természetközeli állományokat ugyan több helyen nyárfaültetvények szakították meg, de az idősebb, dús aljnövényzetű nyárasok csigafaunája szinte megegyezett a ligeterdőkével. A terület legnagyobb értéke a *Drobacia banatica* egyik legnagyobb hazai állománya, amely szinte az egész erdőben megtalálható. A terület kulcsfontosságú szerepet tölt be a Tisza melletti zöld folyosóban.

Ligeterdő a Tiszakóród feletti szakaszon

A Tisza egy enyhe ívű kanyarulatában egészen kis területű erdőfolt marad fenn. Az erdő néhány fa kivágásától eltekintve érintetlennek látszik, dús aljnövényzettel és cserjeszinttel rendelkezik. Itt találtam a *Drobacia banatica* legnagyobb denzitású állományát, és az egy mintában előforduló fajszám is itt volt a legmagasabb.

A Csengersima és Zajta közötti hullámtér erdőfoltjai

A területen négy kisebb-nagyobb erdőfolt található: a Galambos-erdő, a Géci-sűrű, a Madarasi-erdő és a Póka-telek. Az erdők nagy részét tölgyesek, kisebb részüket keményfás ligeterdő-maradványok, illetve akácok és kőrisligetek alkotják. Más, hasonló kiterjedésű hullámtéri erdőhöz képest csigafaunájuk nem volt diverznek mondható. Azonban ezek az erdőfragmentumok őrzik a környéken az erdei faunát, amelynek legjelentősebb képviselője a *Monachoides vicinus* volt.

A hullámtér néhány kiemelt jelentőségű csigafajának bemutatása

Drobacia banatica

A fajt a vizsgált területen első alkalommal Fintha és társai találták meg Tiszabecsnél,¹⁴ a hullámtéren elhelyezkedő Szabó-füzesben. Emellett az Észak-Alföldön szintén csak a Tisza hullámtérén, a Vásárosnamény melletti Bagiszegei-erdőben került elő korábban.¹⁵ 2006-ban szisztematikus vizsgálataim és Deli kutatásai során¹⁶ három helyen is előkerült a Szamos hullámtérén. A három új lelőhely a Szamos hullámtérének országhatárral szomszédos szakaszán (Komlódtótfalu), a torkolati szakaszán (Olcsva), illetve a középső szakaszán (Cégénydányád) volt. 2007-es vizsgálataim során a faj a Tisza Tiszabecs és Tizsakóród közötti hullámtéri szakaszán szinte minden nagyobb kiterjedésű erdőben, illetve több erdőfragmentumban, kubikgödörben előkerült (52 mintavételi hely közül 20 alkalommal). A faj a tiszabecsi hullámtéri kanyarulatban fordult elő a legtöbbször, onnan lefelé haladva egyre kevesebb helyen. Legjelentősebb állománya ugyancsak a tiszabecsi kanyarulat területén volt, legnagyobb egyedsűrűségben pedig egy viszonylag kis kiterjedésű liget-erdőben, Tizsakóród felett került elő. A mintavételi helyeken az avarmintákban, illetve rövid utánakeresés (egyelés) után szinte minden alkalommal kerültek elő élő egyedek is. Az eredmények alapján feltételezni lehet, hogy a faj a Tisza mentén Tizsakóródtól Vásárosnaményig számos helyen előfordul. A bánáti csiga áradások során az uszadékkal nagyszerűen terjedhet, így nemcsak a Kárpátok felől, de a meglévő hazai állományokból is újabb és újabb élőhelyeken telepedhet meg.

Trichia hispida

Ez a faj az alföldi csigafauna értékes erdei eleme. Korábban a vizsgálati területről nem volt adata, a Tisza mellett is mindössze néhány helyen, és – a vásárosnaményi bagi-szegei erdőt leszámítva – elsősorban uszadékból, illetve hordalékból gyűjtötték.¹⁷ Vizsgálataim során a Szamos hullámtérén egyetlen helyen, Szamostatárfalván került elő néhány egyede. A Tisza hullámtérén azonban a bánáti csigához hasonlóan a mintavételi helyek egyik jellegzetes faja volt. Előfordulásainak eloszlása kísértetiesen hasonlított az előző fajéra: az országhatártól Tizsakóródig egyre kevesebb helyen fordult elő. Érdekes módon a területen legintenzívebben kutattott Szabó-füzesből korábban nem került elő,¹⁸ most pedig ugyanabban a kanyarulatban a lelőhelyek felén jelen volt. Élőhelyei ugyancsak megegyeztek az előző fajéval. Élő egyedekkel vagy friss házakkal rendszeresen lehetett találkozni.

¹⁴ FINTHA-SÜMEGI-SZILÁGYI 1993.

¹⁵ BÁBA 1969.

¹⁶ DELI-FARKAS 2006.

¹⁷ PINTÉR-SUARA 2004. 462–465; DELI 2007. 24.

¹⁸ FINTHA-SÜMEGI-SZILÁGYI 1993; DELI-SÜMEGI-KISS 1997. 126–128; DELI-SÜMEGI 1999. 474–475; SZABÓ-FINTHA 1999; DELI 2007.

A *Drobacia banatica* és a *Trichia hispida* előfordulásának ilyen jellegzetes eloszlásában, illetve a talált állományok jelentős egyedszámában valószínűleg nagy szerepe lehet a nagyobb áradások faunatranszportáló hatásának. Ennek a hatásnak a részletesebb megismerése érdekében érdemes lenne alapos vizsgálatokat végezni.

Monachoides vicinus

A *Monachoides vicinus* az Észak-Alföld erdős élőhelyein sokfelé előforduló, kárpáti elterjedésű faj. Az előző két faj adatai alapján a Tisza hullámterén nagyobb állományaira számítottam. Ennek ellenére a vizsgált szakaszon mindössze két helyen került elő. A Szamos hullámterén az országhatáron és a torkolati szakaszon található természetközeli ligeterdőkben többfelé előfordult. A Csengersima és Zajta közötti hullámtéri szakaszon a nagyobb kiterjedésű erdőkben szórványosan került elő, utóbbi hullámtérnek ez tekinthető a legértékesebb fajának.

Perforatella bidentata

A faj az Észak-Alföldön mindössze néhány helyről ismert, a hullámtéren csak Vásárosnamény környékén fordulnak elő élő populációi, bár uszadékból és hordalékból is több helyen előkerült.¹⁹ A korábbi gyűjtések között szerepelő Vásárosnamény: Sárkány-kert és Szamos-torkolat²⁰ valószínűleg átfedést mutat azokkal a mintavételi helyekkel, ahonnan a faj vizsgálataim során előkerült. A faj a Halovány-tó területén volt a leggyakoribb, ahol a nedves, iszapos talajfelszíntől egészen az uszadékkupacokig sokféle mikrohabitatból előkerült.

Faustina faustina

Ez a kárpáti elterjedésű sziklalakó faj az Alföldről csak Szeged környékéről, hordalékból és uszadékból volt ismert.²¹ A vizsgálatok során egy Tiszabecs közelében található ligeterdőfoltban friss, de törött háza került elő. Hosszas keresgélés után sem sikerült további házakat találni, így szinte biztosra vehető, hogy ez a ház is uszadékkal került a helyszínre.

Összefoglalás

A Szamos hullámterén és a Tisza Tiszabecs–Tizsakóród közötti hullámtéri szakaszán 2006–2007 között végzett malakológiai vizsgálat sorozat az első részletes és szisztematikus felmérése volt a két területnek. A vizsgálatok az intenzíven művelt szántóföldeken kívül minden élőhelytípusra kiterjedtek. A kutatások során 43 faj került elő. A felmérés eredményeként első ízben került elő a *Drobacia banatica*

¹⁹ PINTÉR-SUARA 2004. 439; DELI 2007. 22.

²⁰ PINTÉR-SUARA 2004. 439.

²¹ FEHÉR-GUBÁNYI 2001. 399; PINTÉR-SUARA 2004. 478–479.

a Szamos hullámteréről, és a fajnak számos új, egymással szinte összefüggő állománya került elő a Tisza mellől. A legértékesebb élőhelyeknek a hullámtereken megmaradt ligeterdőfoltok minősültek, de a folyók szállító hatásának köszönhetően értékes csigaegyüttesek a hullámtér bármely más élőhelyén (ültetvények, kubikgödörök) kialakulhatnak. A *Drobacia banatica* és a *Trichia hispida* fajok Tisza menti népes állományai megerősítik azokat a hipotéziseket, amelyek a folyók hegyvidék és Alföld közötti faunatranszportáló jelentőségét tételezik fel.²²

IRODALOM

BÁBA 1969

Bába, Károly: Zönnologische Untersuchungen der an der Flussbettkante der Tisza und ihrer Nebenflüsse lebenden Schnecken. Tiscia, 5. (1969) 107–119.

BÁBA-SÁRKÁNY-KISS 1999

Bába, Károly – Sárkány-Kiss, Andrei: Terrestrial snail fauna in the Somes/Szamos River Valley from the spring region to the inflow into the river Tisza. In: Sárkány-Kiss, A. – Hamar, János (eds.): The Somes/Szamos River Valley. Tiscia Monograph Series. Szolnok–Szeged–Tirgu Mures, 1999. 279–296.

DELI 2007

Deli Tamás: Adatok a Tisza mentén szárazföldi csiga-faunájához I. Szatmár-Beregi sík. BMMK, 30. (2007) 7–51.

DELI-FARKAS 2006

Deli Tamás – Farkas Roland: A bánáti csiga (*Drobacia banatica* Rossmässler, 1838) legújabb hazai élőhelyei a Szamos mentén. Natura Bekesiensis, 8. (2006) 19–28.

DELI-SÜMEGI 1999

Deli, Tamás – Sümegi, Pál: Biographical characterisation of Szatmár-Bereg plain based on the mollusc fauna. In: Hamar János – Sárkány-Kiss, Andrei (eds.): The Upper Tisza Valley. Preparatory proposal for Ramsar site designation and an ecological background Hungarian, Romanian, Slovakian and Ukrainian co-operation. Tiscia Monograph Series. Szeged, 1999. 471–477.

DELI-SÜMEGI-KISS 1997

Deli, Tamás – Sümegi, Pál – Kiss, János: Biogeographical characterisation of the mollusc fauna on Szatmár-Bereg Plain. – Proceedings of the „Research, Conservation, Management” Conference (Aggtelek) 1–5 May 1996. ANP Füzetek, I/1. (1997) 123–129.

²² Köszönetnyilvánítás. Ezúton köszönöm meg a Szabocs-Szatmár-Beregi Természetvédelmi Alapítvány (Fehérgyarmat) támogatását, amely nélkül a vizsgálatokat nem tudtam volna megvalósítani.

FALKNER–BANK–PROSCHWITZ 2001

Falkner, Gerhardt – Bank, Ruud A. – Proschwitz, Ted von: Check-list of the non-marine molluscan species-group taxa of the states of northern, atlantic and central Europe (CLECOM I.). *Heldia*, 4. (2001) 1–76.

FEHÉR–GUBÁNYI 2001

Fehér Zoltán – Gubányi András: A hazai puhatestűek elterjedése. A Magyar Természettudományi Múzeum Puhatestű-gyűjteményének katalógusa. Budapest, 2001.

FEHÉR–MAJOROS–VARGA 2006

Fehér, Zoltán – Majoros, Gábor – Varga, András: A scoring method for the assessment of rarity and conservation value of the Hungarian freshwater molluscs. *Heldia*, 6. (2006) 101–114.

FINTHA–SÜMEGI–SZILÁGYI 1993

Fintha, István – Sümegi, Pál – Szilágyi, Gábor: A new biotope of *Chilostoma banaticum* (Rossmässler 1838) in Hungary and its nature conservation aspects. *Malakológiai Tájékoztató*, 12. (1993) 29–33.

JUHÁSZ–KISS–OLAJOS–GRIGORSZKY 2000

Juhász Péter – Kiss Béla – Olajos Péter – Grigorszky István: A ciánszennyezés hatása a Tisza és a Szamos vízi makroszkópikus gerinctelen élővilágára. *Acta Biologica Debrecina Supplementum Oecologica Hungarica*, 11/1. (2000) 75.

PINTÉR–SUARA 2004

Pintér László – Suara Róbert: Magyarországi puhatestűek katalógusa hazai malakológusok gyűjtései alapján. In: Fehér Zoltán – Gubányi András (szerk.): A magyarországi puhatestűek elterjedése. II. Budapest, 2004.

SZABÓ–FINTHA 1999

Szabó, Anikó – Fintha, István: The third and most significant record of *Chilostoma banaticum* (Rossmässler, 1838) [= *Helicigona banatica*] in Hungary (Tiszabecs, floodplain of River Tisa). In: Hamar János – Sárkány-Kiss, Andrei (eds.): The Upper Tisa Valley. Preparatory proposal for Ramsar site designation and an ecological background Hungarian, Romanian, Slovakian and Ukrainian co-operation. *Tiscia Monograph Series*. Szeged, 1999. 479–480.

**Some data to the land snail fauna of Transtisza III.
The flood plain of the Szamos and the flood plain
of the Tisza between Tiszabecs and Tiszakóród**

– Roland Farkas –

Resume

This paper contains the results of the malacological investigation of the entire Hungarian part of the flood plain of the river Szamos and a part of the flood plain of the river Tisza between Tiszabecs and Tiszakóród (Great Hungarian Plain, NE Hungary). This two year study (2006–2007) was the first detailed and systematic examination of these areas. I studied each habitat type in the flood plain with the exception of the intensively cultivated plough lands. 43 species were found in the study area. This survey confirmed the presence of the *Drobacia banatica* in the flood plain of the river Szamos, and several new populations of this species were found along the river Tisza. The most important habitats were the riparian forests, but mediated by the rivers, valuable snail assemblages can develop in less natural habitats, like poplar plantations and clay-pits. The existence of well established *Drobacia banatica* and *Trichia hispida* populations along the river Tisza indicate that rivers have an important role in the connection of the mountain and lowland fauna.

Farkas Roland
Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság
H-3758 Jószaő, Tengerszem oldal 1.
E-mail: farkasro@yahoo.com

1. táblázat.
Néhány kiemelt jelentőségű erdőterület több minta alapján összesített faunája

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Faj	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Anisus spirorbis	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Carychium minimum	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Carychium tridentatum	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Cecilioides acicula	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Cepaea vindobonensis	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Chondrula tridens	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Cochlicopa lubrica	+	+	+	+	-	-	-	+	+
Cochlicopa lubricella	-	-	-	-	+	-	+	-	-
Drobacia banatica	+	-	-	+	-	-	-	+	+
Euconulus fulvus	-	+	-	-	+	-	-	-	-
Euomphalia strigella	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Faustina faustina	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Fruticicola fruticum	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Galba truncatula	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Helix lutescens	+	+	+	+	-	-	-	-	+
Helix pomatia	+	+	+	-	-	-	-	+	+
Lymnaea palustris	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Monachoides vicinus	+	+	+	+	+	+	-	+	-
Nesovitrea hammonis	-	-	-	-	+	+	-	-	-
Oxyloma elegans	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Perforatella bidentata	-	+	+	-	-	-	-	-	-
Planorbarius corneus	-	-	+	-	-	+	+	-	-
Planorbis planorbis	-	-	-	-	+	+	+	-	-
Pseudotrichia rubiginosa	-	+	+	+	-	-	-	-	+
Punctum pygmaeum	-	-	+	-	+	+	+	+	+
Segmentina nitida	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Succinea putris	-	+	-	-	-	-	-	+	+
Succinella oblonga	-	+	-	+	+	+	+	+	+
Trichia hispida	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Vallonia pulchella	+	+	+	+	+	-	+	+	-
Vertigo pygmaea	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Vitrea crystallina	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Vitrina pellucida	+	-	-	-	+	-	+	-	+
Viviparus contectus	-	-	-	-	+	+	-	-	-
Zonitoides nitidus	-	+	+	+	-	-	-	-	+

1. Komlódtótfalu környéki ligeterdők	5. Csegöld: Galambos-erdő
2. Vásárosnamény: Halovány-tó	6. Csengersima: Géci-sűrű
3. Vásárosnamény: Szapoly-kert	7. Gacsály: Madarasi-erdő
4. Olcsva-Olcsvaapáti: Tót-lapos és Erdő-rész ligeterdeje	8. Tiszakóród: Hullámtér, ligeterdő
	9. Tiszabecs: a településtől É-ra fekvő kanyarulat erdői

1. kép. Gazdag aljnövényzetű, fajgazdag ligeterdő (Tiszaakóród: Hullámtér)

2. kép. Folyóközeli, rendszeresen iszappal borított puhafaliget (Szamosangyalos)

3. kép. Csengersima és Zajta között néhány tölgyes őrzi az erdei faunát
(Csengersima: Géci-sűrű)

4. kép. A dús aljnövényzetű, idősebb nyárfa-telepítésekben
megtalálja életfeltételeit a bánáti csiga is (Milota)

5. kép. Kiterjedt magassásos, háttérben a Madarasi-erdő (Gacsály)

6. kép. A Géci-sűrű-csatorna árnyasabb részeit – a vízállástól függően – vízi és erdei csigafajok egyaránt benépesítik (Csengersima)

ÁRPÁD-KORI HÁZ A KÖZÉPKORI CSORVÁS FALUHELYRŐL

– S. Turcsányi Ildikó –

Előzmények

2006 októberében megelőző régészeti feltárást végeztünk a Csorvás, Felső-Sas-halom elnevezésű lelőhelyen. Erre a Délút Kft. homokbánya-bővítése miatt volt szükség, célja a homokkitermelés határának meghatározása. A homokbánya az Orosháza felé vezető 47. sz. főútra merőleges, Csorvás község mai szélétől mintegy 1000 méterre nyugatra található, észak felé haladó dűlőúton közelíthető meg (1. kép). Már igen régóta ismeretes, hogy ezen a helyen kell keresnünk a mai község középkori elődjét, melynek fekvését először 1964-ben Dienes István és Koválovszki Júlia azonosította régészeti terepbejárás során.¹ A korábbi Sztojanovics-major (akkor Vörös Október Tsz) területén található lelőhelyen Árpád-kori és késő középkori falunyomokat figyeltek meg. A helyre egyébként már Haan Lajos felhívta a figyelmet 1870-ben megjelent munkájában: „A török berontása előtt Csorvás népes falu lehetett. A templom, sőt még az egyes házak nyomai is meglátszanak mindekkoráig. Hol a templom állott, a mostani falutól nyugotnak, Stajanovics Szilárd ur birtokán, még most is egész rakás téglák vannak s a földet ezek miatt alig lehet szántani. Mindezek oda mutatnak, hogy e falu nem oly rég pusztulhatott el.”² Karácsonyi János 1896-os vármegye-monográfiájában, Haan Lajos adatai alapján, ugyaneke lokalizálja az elpusztult középkori falut.³

A település első említésével V. László (1440–1457) 1456. május 12-én Budán kelt oklevelében találkozunk.⁴ Ekkor a király Hunyadi Jánosnak adományozta több más birtokkal együtt a Csanád megyébe eső, Szentetornyához tartozó *Chorwas* pusztát, mint a szentandrászi uradalom részét. Mivel az oklevél szövege Zsigmond király adományozására hivatkozik, Csorvás története az írott források alapján legalább Zsigmond uralkodásának (1387–1437) utolsó időszakáig, vagyis az 1430-as évekig visszavezethető. Blazovich László az alföldi városok középkori településrendjével foglalkozva azt írja, hogy az adományozás 1436-ban történt.⁵

¹ KOVALOVSZKI 1965. 178. (17. számú régészeti lelőhely), ma Csorvás 1. lelőhelyként tartjuk nyilván.

² HAAN 1870a. 153.

³ KARÁCSONYI 1896. II. 70.

⁴ CSÁNKI 1890. I. 649; KARÁCSONYI 1896. II. 69; KRISTÓ 1981. 70; SZATMÁRI 1999. 83.

⁵ BLAZOVICH 1985. 110; BLAZOVICH 2002. 44.

Az elpusztult középkori település területéről igen sok régészeti lelet került már elő, többek között éremleletek. Az egyik 1962-ben nagyobb mennyiségű ezüstpénzből állt, melyek közt nagyrészt 15–16. századi erdélyi és lengyel érmek voltak.⁶ 1974-ben újabb éremleletet forgatott ki az eke, a cserépedényben 16. századi magyar, cseh, porosz, lengyel, litván pénzek voltak. Ennek pontos helyét is ismerjük, a legkésőbbi veret 1593-ból való (1. kép). E két kincsleleten kívül a helybeliek még három hasonlóra emlékeznek, de ezek tartalmát nem ismerjük.⁷ A település múltja iránt érdeklődő csorvási Pados Pál és felesége 1972 óta végez terepbejárásokat Csorvás határában, így a középkori falu helyén és környékén is. Az általuk feltérképezett 222 lelőhelyen gyűjtött leleteiket 1977-ben, majd 1996 végén a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum, illetve a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum topográfiai gyűjteményének ajándékozták. Térképükön a középkori település területét ők is ide, a mai Csorvás területétől északnyugatra, a belterület szélétől és az Orosháza felé vezető 47. sz. főúttól kezdődően, csaknem 2,5 km hosszúságban és több mint 1 km szélességben jelölték be. A lelőhelyről származó gyűjteményben kevés szarmata és avar kori edénytöredéken kívül egynegyed részben Árpád-kori, háromnegyed részben késő középkori leletek vannak.

A több évtizedes, ismétlődő terepbejárások után 1997-ben került sor egy kisebb szondázó jellegű ásatásra az elpusztult középkori falu templomának helyén (1. kép). Erre a mai Csorvás község újratelepülésének 140. évfordulójához kapcsolódó ünnepségsorozat szolgáltatott lehetőséget, a feltárás eredményeit az ásató, Szatmári Imre közölte.⁸ Közleménye szerint az ásatás ideje alatt, 1997 júniusának elején is végzett részletesebb terepbejárásokat, mivel a topográfiai tapasztalatok alapján biztosra volt vehető, hogy a középkori falunak megjelölt óriási terület több régészeti lelőhelyet foglal magába. Megfigyelései szerint a templomhely környékén három, területileg ugyan különálló, de mégis egységet alkotó régészeti lelőhely jelöli a középkori falu helyét. A homokbánya bővítésére szánt terület, melynek határát 2006-ban ki kellett jelölnünk, a templommal szervesen összefüggő, a térképen Szatmári Imre által 1. lelőhelyként jelölt terület déli szélének közepét jelenti (1. kép). Az eddigi leletek alapján az is egyértelműen megállapítható, hogy a késő középkori falunak Árpád-kori előzménye is volt, s a település az egész középkor folyamán egymáshoz közeli folyómedrek partjait foglalta el. Kétségtelen, hogy ezen a területen a mai település középkori előzménye, az oklevelekben emlegetett Csorvás feküdt, mindenesetre a régészeti terepbejárások szerint a jelenkori falu határában nincs több középkori faluhely. Biztos tehát, hogy itt volt a középkori Csorvás.

⁶ KOVALOVSKI 1965. 178.

⁷ SZATMÁRI 1999. 89.

⁸ SZATMÁRI 1999. 83–145.

A településrészlet

A humuszosítás, illetve a tiszta homok szintjéig történő földkitermelés során a munkagép hét, egymástól (a tereptől függően) 15–25 méterre levő, kb. két méter széles, 50–85 méter hosszú, nagyjából É–D-i irányú árkot húzott. A humuszosítás mélysége 39–61 cm között változott, attól függően, hogyan tudott a gép haladni. Az árkok húzását mindenkor a kutatandó terület déli, kiemelkedő részén kezdték, ennek megfelelően egy-egy árok két végpontjának szintje között 1 méteres különbség is adódhatott. A humuszréteg alatti altalajt a finomszemcsés sárga homok jelentette, mely a feltárt objektumok alján az első szélfúvástól azonnal peregni kezdett, illetve oldaluk – ha nem voltunk elég gyorsak a tisztítás utáni fényképezéssel – könnyen beomlott.

Az árkokban előkerülő szórványos objektumok adták ki azt a vonalat, mely a területen nyilvántartott középkori faluhely szélét jelzi, vagyis ettől délre a homokkitermelés folytatható. Alapos terepszemle során 7 régészeti objektumra utaló foltot tudtunk megfigyelni, ebből öt (1–5. objektum) csupán egészen sekély (10–30 cm) árkocska (szélességük 50 cm és 1 m között) lelet nélküli részlete volt, a feltárás természetéből adódóan így sem korukat, sem rendszerüket nem tudtuk megállapítani. Annyi azonban mégis elmondható, hogy kicsiny méreteiknél fogva nem lehettek sem a települést körülvevő kerítő, sem vízelvezető árkok, talán állatok egybentartására szolgálhattak, bár aljukba mélyedő karólyukakat nem találtunk.

Az árok részletek vonalától délebbre csupán egy nagyméretű, szabálytalanul kerekedő, 460 x 510 cm átmérőjű gödör került elő (6. objektum). Középe felé lépcsőzetesen mélyült, a jelenkori felszínhez képest –291 cm-re. Rendkívüli méretei ellenére igen gyér leletanyag, csupán néhány igen kis méretű cserépbogrács- és fazéktöredék került elő belőle, eredetileg talán a településen kívül eső homoknyerő gödörként használhatták.

A homokbánya bővítésére szánt terület keleti szélében húzott legutolsó, hetedik árkunk északi végében mutatkozott a feltárás legígéretesebb objektuma, egy, az északnyugati sarkában vöröses folttal jelzett, kívülről csatlakozó kemencével ellátott ház részlete. Mivel árkaink csupán 2 méter szélesek voltak, először kelet felé néyszög alakban rá kellett bontanunk a ház feltételezett méretű foltjára, s csak ezután kezdhettük az érdemi munkát.

7. objektum (2. kép): félig földbe mélyített, lekerekített sarkú, szabálytalan néyszög alakú lakóház, tengelye nagyjából Ny–K-i irányú. Mérete: 2,90–3,75 x 3,30–3,75 m. Foltja a humuszosítás szintjén – a mai felszínhez képest mintegy 40 cm mélyen – jól elvált a homokos altalajtól, laza betöltése kevés leletet tartalmazott. Felmenő falnak sehol sem találtuk nyomát, pedig a rendkívül laza, homokos altalaj bontás közben is hamar elkezdett peregni. A ház keleti-délkeleti felében már mintegy 10 cm mélyen erősen ledöngölt, agyagos padlószintet találtunk, a legfelső, s egyben legkésőbbi réteg kb. 2 cm vastag volt, ez alatt még több réteget tudtunk kibontani, összesen kb.

10 cm vastagságban. Az alsó 2–3 réteg azonban jóval kisebb felületet fedett, csupán a ház középvonalában egy 2 x 1 méteres részletet.⁹ A humuszoláskor vörös foltként mutatkozó, a ház északnyugati sarkához kívülről csatlakozó kemence 80 x 70 cm átmérőjű, ovális formájú, alja és oldala egyáltalán nem volt kiégve, feltehetően igen keveset használták. A ház kemence előtti részében nem találtunk agyagos padlóréteget, a kemence alja 7 cm-rel volt magasabban a ház kibontott aljánál. Az északi fal közepénél még egy kerek, kívülről csatlakozó beásást találtunk, ezt 2. kemenceként rögzítettük. Ez is igen kicsi, 70 x 66 cm átmérőjű, ovális alakú volt, alja 10 cm-rel mélyebben volt a ház aljánál. Előtte a házba másfél méter hosszan benyúló, a ház aljánál 33 cm-rel mélyebb „munkagödör” találtunk, közepén egy 42 x 26 cm-es kis kiemelkedéssel, melynek teteje ugyanolyan keményre döngölt agyagréteg volt, mint a ház padlója. A munkagödör mellett az északkeleti sarokban 2 csoportban (3, illetve 4 darab) 6–8 cm átmérőjű karólyukak mélyedtek 7–12 cm-re a ház aljába. A tető szelemengerendáját tartó ágasfák cölöplyukai nagyjából a ház Ny-K-i tengelyében kerültek elő, illetve a nyugati cölöplyuk a középvonaltól délebbre. Mind átmérőben, mind mélységben igen különbözőek: a nyugati 16 cm átmérőjű, és csak 7 cm-re mélyed a ház aljába, míg a keleti cölöplyuk 26 cm átmérőjű, és 56 cm-re mélyed az itt már megfogható padlószint alá. A ház déli falához is csatlakozik egy nagyméretű – 115 x 98 cm – „munkagödör”, mélysége 41 cm. Bár mérete és mélysége indokolná, falának semmiféle megerősítését sem észleltük. Feltételezzük, az objektum a háznál korábbi lehetett. Talán a ház bejáratát tartó cölöpök nyomát jelzi a déli oldal közepén és a nyugati oldalon a saroktól kb. 30 cm-re a házfalban mutatkozó egy-egy kis félkör alakú kiszögellés.

Leletanyag (5–8. kép): az Árpád-kori településeken megszokott, kevés edénytöredék került elő, cserépbográcsok kisméretű perem- és oldaltöredékei, illetve vöröses és szürke, vastag falú fazekak perem- és kisméretű, díszítés nélküli, jellegtelen oldalrészei. A cserépbogrács-peremek a kifelé és befelé is megvastagodó típusba tartoznak, illetve az egyik darab pereme kifelé legyűrt (5. kép 2). A ház és egyben a feltárás legfontosabb lelete egy friesachi denár¹⁰ utánverete (réz hamisítványa), amely a legalsó, vagyis legrégebbi padlórétegen, a házgödör közepén került elő. Tudomásom szerint ez az első ilyen éremlelet, amelyet nem egyszerűen a ház betöltésében találtak.

A ház

A ház (3. kép) a földbe mélyített, ún. gödör- vagy veremházak típusába tartozik, tetejét a ház középvonalában futó szelemengerenda tartotta. Ez a háztípus (illetve ennek változatai) az Árpád-korban általánosan elterjedt, és az egész Kárpát-

⁹ A rajzon a legalsó, vagyis legkorábbi padlószintet vízszintes, míg a legfelső, vagyis legkésőbbi padlószintet függőleges vonalakkal jelöltük.

¹⁰ Az érem meghatározását V. Székely György végezte el, segítségét ezúton is köszönöm.

medence területén megtalálható. A padlósínt a jelenkori felszíntől csupán 50 cm-re volt, ez az átlagostól¹¹ eltérő, de természetesen lehetséges, hogy eredetileg mélyebben helyezkedett el, és a felszín az idők folyamán lekopott. Sok más feltáráshoz hasonlóan mi sem találtunk föld fölé emelkedő falnyomokat, sem annak jelét, hogy – és ez pont az ilyen, homokos talajba ástott házaknál merül fel – a falakat hogyan óvták az omlástól. Mérete alapján a közepesnél valamelyest nagyobbak közé tartozik, s ha figyelembe vesszük a Sabján–Takács-féle Árpád-kori lakóház-rekonstrukciót, belső tere igazán tágasnak mondható. Következtetések szerint ugyanis egy-egy veremház gödrének nagysága nem feltétlenül azonos az épület teljes alaprajzi kiterjedésével.¹² Ez különösen igaz a csorvásihoz hasonló, a házgödör területén kívülre nyúló, földbe vájt kemencével ellátott, homokos altalajba ástott veremházakra.¹³ Sabján Tibor statikai elemzése alapján a tető terhet nem lehet a gödör szélére, de a gödör közvetlen közelébe sem támasztani, mert a föld széle letörik. Vagyis a tetőnek a gödör szélétől távolabbra kell támaszkodnia, bár erre vonatkozóan régészeti nyom eddig nem került elő. Rekonstrukciós kísérletük – a tető elkészítése után ásták ki a ház gödrét – magyarázná a helyenként igen kis mélységű cölöplyukak előfordulását is. Ilyen csekély mélységű a csorvási ház nyugati cölöplyuka is, s így lenne magyarázható a déli oldalon nyíló bejárat cölöplyukainak csupán jelzésszerűen megmaradt nyoma.

A ház alapterületéből kiugró, földbe vájt, kívülről csatlakozó kemence a ritkábban előforduló típus az alföldi veremházakban, legjobb párhuzamait Bóna István közli Dunaújvárosból, bár azok méretei nagyobbak, erősen kiégett platnijuk és oldalfalaik is megmaradtak. Legnagyobb hasonlóságot a dunaújvárosi feltárás 10. objektumának kisméretű, ovális alakú kemencéje mutat.¹⁴ Gyakrabban találkozhatunk a ház sarkában meghagyott agyagkockába vájt kemencékkel, a csorvási ház esetében azonban ez nem lehetett megoldás, hiszen az altalaj nem agyagos. Megfigyeléseink szerint az északi falból induló, 2. számmal jelölt kemence¹⁵ a háznál korábbi lehetett, feltehetően a beomlott részt kitakarították és tiszta homokkal töltötték fel, ezért nem találtunk a belsejében égett agyagtapasztást. Ritka, de nem egyedi azonban a „kétkemencés” házgödör sem, Kiskunfélegyháza határában Somogyvári Ágnes¹⁶ az általa feltárt X. háznál tapasztalta ezt, V. Székely György¹⁷ pedig Kiskunfélegyháza-Belsőgalambosról közölt ilyet.

A kemencék előtt található mélyedéseket általában tüzelőgödörként szokták meghatározni, Csorváson azonban a 2. kemence előtti gödör sem hamut, sem fa-

¹¹ MESTERHÁZY 1983. 148, illetve SABJÁN 1999. 131. szerint az átlag 60–70 cm.

¹² TAKÁCS 1999. 99.

¹³ SABJÁN 1999. 132.

¹⁴ BÓNA 1973. 19.

¹⁵ Különös elhelyezkedése és nagyméretű előtere okán első gondolatunk az volt, hogy külső kemencéből alakították ki a házat, azonban ennek igen kis mérete eleve ellentmond. Lásd MÉRI 1963. 273.

¹⁶ SOMOGYVÁRI 1997. 88.

¹⁷ SZÉKELY 1997. 82.

szenet nem tartalmazott. Nagy mérete alapján azonban biztos, hogy rendeltetése nem volt esetleges. Közepén kisebb, téglalap alakú ledöngölt agyagtapasztást bontottunk ki. Bár itt sem találtunk tüzelésnyomokat, eredeti rendeltetése talán hasonló lehetett a dobozi ásatáson¹⁸ minden ház, a kiskunfélegyházai IV. ház¹⁹ vagy a Kiskundorozsma 26/78. lelőhely 72. ház²⁰ közepén talált letapasztott tűzhely-maradványokéval, csupán valami oknál fogva nem nagyon használták. Feltehetően az Árpád-kori házakban lakóik csak a legszükségesebb esetben tartózkodtak, esetleg csak bizonyos munkákat végeztek bennük, az élet akkoriban többnyire a házakon kívül folyt. Ez magyarázná azt az ellentmondást is, hogy bár a kemencék minimális használat nyomait mutatják, a ház ledöngölt agyagpadlóját többször is megújították, vagyis hosszú időn át lakott volt.

A ház északkeleti sarkában két csoportban talált 3, illetve 4 karólyuk valószínűleg a belső berendezésre utal, esetünkben – mivel a kemence közelében, annak gödre mellett mélyedt a ház aljába – talán a konyhai berendezéshez tartozott. Bóna István dunaújvárosi feltárásán²¹ ilyen kemence mellett kibontott karólyukat az üst számára levert ágascövek maradványának határozott meg. Ugyancsak a kemence melletti karólyukat figyelt meg Méri István²² Tiszalök-Rázom 16. és 26. házánál, Kovalovszki Júlia²³ Tiszaeszlár-Bashalom 1. háznál, Pintér László²⁴ Ballószög 28. objektumánál.

Kérdéses a déli oldal közepénél kibontott gödör rendeltetése, leletanyagot egyáltalán nem találtunk benne, ha munkagödör volt, nem tudjuk, mire szolgálhatott. Párhuzamként felvetődhet Simonyi Erika Gyál 10. lelőhelyen²⁵ tett megfigyelése, ahol a házakban az ilyen nagyméretű gödrök tárológödörként funkcionáltak. Ott több esetben e tárolóvermek deszkaborításának nyomait is megfigyelték, az ásató rekonstrukciója szerint a deszkával lefedett gödör adta a ház lépcsős bejáratának alsó lépcsőfokát. Csorvason azonban sem a gödör kibélelésének, sem lefedésének nem észleltük a nyomát. Csupán az biztos, hogy a ház használata előtt a gödör funkciója megszűnt (talán beomlott, hiszen itt a homokos altalaj rendkívül omlékony), a legfelső, vagyis legkésőbbi – egyben legszélesebb – padlóréteg már fedte azt, ugyanúgy, mint a 2. kemence előtti gödör szélét. Feltehetően a háznál korábbi objektum lehetett.

Talán a bejárat helyét jelezte a ház déli szélének közepén és a nyugati oldalon a saroktól kb. 30 cm-re levő kis kikerekedés, mindenesetre az eddigi megfigye-

¹⁸ KOVALOVSZKI 1975. 209.

¹⁹ SOMOGYVÁRI 1997. 88.

²⁰ BÁLINT 2003b. 112.

²¹ BÓNA 1973. 16.

²² MÉRI 2000. 56, 82.

²³ KOVALOVSZKI 1980. 30.

²⁴ PINTÉR 1995. 190.

²⁵ SIMONYI 2003. 361.

lések szerint a bejárat többnyire a kemencével szemben lévő²⁶ oldalon, lehetőség szerint délről²⁷ nyílt.

A ház kora

A házban talált leletanyag jellegtelensége miatt nem igazán ad kronológiai támpontot, a cserépbogrács-töredékek is csupán az Árpád-korra utalnak.²⁸ Rendkívül szerencsés ebből a szempontból a keltező értékű pénzlelet (4. kép), melyet V. Székely György két friesachi pfennig éremképéből alkotott réz hamisítványként határozott meg. Előoldala CNA I. Cb17. Bernhard (1202–1256) karinthiai herceg verete az 1230-as évekből, hátoldala CNA. I. Ch11. Berthold (1218–1251) aquileiai pátriárka windischgrazi verete az 1230-as évekből. Valószínűleg Magyarországon készülhetett a 13. század első felében, a tatárjárás előtt, a friesachi pénzek hazai forgalmának legintenzívebb időszakában. Székely szerint ilyen éremkép-párosításból származó utánveret eddig nem volt ismert a kutatásban. Mivel az érem a padló legalsó rétegén került elő, majd az agyagtapasztást még többször megújították, a házat meglehetősen biztonsággal a 13. század első felére, közepére keltezhetjük. A pénzlelet ellenére a házat elhagyásakor igen alaposan kipakolták, így azt is elmondhatjuk, hogy nem valamilyen (természeti vagy katonai) katasztrófa – például a tatárjárás – során szűnt meg a használata.

A feltárás során ismételtelen bebizonyosodott, hogy a késő középkori forrásokban előforduló Csorvás falu területe már az Árpád-korban lakott volt, mint ahogy azt a régészeti topográfiai bejárások az egész Alföld késő középkori településeire nézve bebizonyították.²⁹ A 2006. évi feltárás során a megkutatott terület nagysága ellenére nem találtunk egyetlen késő középkori kerámiatöredéket sem, vagyis lelőhelyünkre is igaz Szőke Béla fél évszázados megállapítása: „A koraközépkori kunyhók rendszerint széles karéjban veszik körül a későbbi, sokkal kisebb területen fekvő falukat.”³⁰ Hasonló következtetésre jutott Mészáros Gyula Szekszárdon,³¹ Kovalovszki Júlia pedig általánosnak tartja, hogy az Árpád-kori nagyméretű, laza szerkezetű falvakkal szemben a települések később kisebbek, zártabbak lettek.³² Ugyanezen a véleményen van Mesterházy Károly, megállapítása szerint a falvak

²⁶ BÓNA 1973. 16; KOVALOVSZKI 1980. 41; MESTERHÁZY 1983. 147; SZÉKELY 1995. 167; BENCZE 1999. 21; MÉRI 2000. 61, 99; BÁLINT 2003a. 335; SIMONYI 2003. 361.

²⁷ KOVALOVSZKI 1975. 209; VÁLYI 1986. 234; PINTÉR 1995. 195.

²⁸ FODOR 1975. 252; TAKÁCS 1986.

²⁹ MRT 10. 26.

³⁰ SZŐKE 1955. 89.

³¹ MÉSZÁROS 1967. 93.

³² KOVALOVSZKI 1980. 13.

legkorábbi periódusában vannak egymástól legtávolabb a lakóházak, később ez a távolság csökken.³³

Mindezek alapján lehetséges, hogy ásatásunkon az Árpád-kori Csorvás legnyugatabbra eső házát találtuk meg, a későbbi korszakokban a település mind keletebbre és keletebbre koncentrálódott.³⁴

IRODALOM

BÁLINT 2003a

Bálint Marianna: Cölöpszerkezetes faház a Kiszombor-Nagyszentmiklósi úti Árpád-kori településen. *StudArch*, IX. (2003) 333–340.

BÁLINT 2003b

Bálint Marianna: Korai Árpád-kori objektumok a 26/78. lelőhely 1998. évi feltárásán. In: Szalontai Csaba (szerk.): Úton-útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szeged, 2003. 107–115.

BENCZE 1999

Bencze Zoltán: Beszámoló a Rákospalota-Újmajor területén 1995–1997 között folytatott régészeti feltárások középkori eredményeiről. In: Bencze Zoltán – Gyulai Ferenc – Sabján Tibor – Takács Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. *Monumenta Historica Budapestinensa*, X. (1999) 9–72.

BLAZOVICH 1985

Blazovich László: A Körös–Tisza–Maros köz középkori településrendje. Békéscsaba–Szeged, 1985.

BLAZOVICH 2002

Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században. Szeged, 2002.

BÓNA 1973

Bóna István: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. *Fontes ArchHung*, (1973) 160.

CNA I

Koch, Bernhard: *Corpus Nummorum Austriacorum*. I. Wien, 1994.

CSÁNKI 1890

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890.

FODOR 1975

Fodor István: Cserépüstjeink származása. *ArchÉrt*, 102. (1975) 250–265.

³³ MESTERHÁZY 1983. 147.

³⁴ Ezúton is köszönöm lektoromnak, Mesterházy Károlynak hasznos kritikai megjegyzéseit és a javításokhoz adott segítségét.

- HAAN 1870a
Haan Antal: Békés vármegye hajdana. Pest, 1870.
- HAAN 1870b
Haan, Ludwig Aug.: Diplomatarium Békessiensense. Pestini, 1870.
- KARÁCSONYI 1896
Karácsonyi János: Békés vármegye története. I–III. Gyula, 1896.
- KOVALOVSZKI 1965
Kovalovszki Júlia: Orosháza és környéke a magyar középkorban. In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története. I. Orosháza, 1965. 175–203.
- KOVALOVSZKI 1975
Kovalovszki Júlia: Előzetes jelentés a dobozi Árpád kori faluásatásról. 1962–1974. ArchÉrt, 102. (1975) 204–223.
- KOVALOVSZKI 1980
Kovalovszki Júlia: Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III–IV. és XI–XII. század). Fontes ArchHung, (1980) 106.
- KRISTÓ 1981
Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Békéscsaba, 1981.
- MÉRI 1963
Méri István: Árpád-kori szabadban levő kemencék. ArchÉrt, 90. (1963) 273–280.
- MÉRI 2000
Méri István: Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásatása Tiszalök-Rázom, 1950–53. Opuscula Hungarica, II. (2000) 148.
- MESTERHÁZY 1983
Mesterházy Károly: Településásatás Veresegyház-Ivacson. ComArchHung, (1983) 133–160.
- MÉSZÁROS 1967
Mészáros Gyula: Árpád-kori és késő-középkori telepmaradványok Szekszárdon. ArchÉrt, 94. (1967) 87–94.
- MRT 10
Jankovich B. Dénes – Medgyesi Pál – Nikolin Edit – Szatmári Imre – Torma István: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. Dénes) Budapest, 1998.
- PINTÉR 1995
Pintér László: Árpád-kori falu Ballószög 91. lelőhelyen. MKBKM, 1994. (1995) 189–197.
- SABJÁN 1999
Sabján Tibor: A veremház rekonstrukciója. In: Bencze Zoltán – Gyulai Ferenc – Sabján Tibor – Takács Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensa, X. (1999) 131–176.

SIMONYI 2003

Simonyi Erika: Beszámoló az M0 autóút Gyál 3. és Gyál 10. lelőhelyén feltárt Árpád-kori lakóházakról. BMMK, 24–25. (2003) 353–374.

SOMOGYVÁRI 1997

Somogyvári Ágnes: Árpád-kori településrészlet feltárása Kiskunfélegyháza határában. MKBKM, 1995–1996. (1997) 87–90.

SZATMÁRI 1999

Szatmári Imre: A középkori Csorvás és temploma. BMMK, 20. (1999) 83–145.

SZÉKELY 1995

Székely György, V.: Árpád-kori települések kutatása Kecskemét-Hetény-egyháza Belsőnyírben (M5 autópálya 65. és 68. lelőhely). MKBKM, 1994. (1995) 167–173.

SZÉKELY 1997

Székely György, V.: Gazdálkodás és életmód egy Árpád-kori településen (Kiskunfélegyháza-Belsőgalambos, M5 131. lelőhely). MKBKM, 1995–1996. (1997) 81–86.

SZŐKE 1955

Szőke Béla: Cserépbográcsaink kérdéséhez. ArchÉrt, 82. (1955) 86–90.

TAKÁCS 1986

Takács, Miklós: Die arpadenzeitlichen Tonkessel im Karpatenbecken. Varia Archaeologica Hungarica, (1986).

TAKÁCS 1999

Takács Miklós: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori telepkutatásban. (Tudománytörténeti áttekintés). In: Bencze Zoltán – Gyulai Ferenc – Sabján Tibor – Takács Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Monumenta Historica Budapestinensa, X. (1999) 93–129.

VÁLYI 1986

Vályi Katalin: Árpád-kori falusi építmények a szeri monostor területéről. ArchÉrt, 113. (1986) 224–235.

Haus aus der Arpadenzeit in Csorvás des Mittelalters

– Ildikó S. Turcsányi –

Resume

Im Oktober 2006 haben wir archeologische Forschungen am Fundort Felső-Sas Halom in Csorvás durchgeführt. Wir mussten die Grenzen der hiesigen Sandgrubenarbeiten festsetzen, da sich das vernichtete mittelalterliche Dorf nach der Meinung der Forscher auf Grund der Oberflächenbefunde hier befinden kann. Das Dorf wurde das erste Mal im von László V. am 12. Mai 1456 in Buda ausgestellten Diplom erwähnt. Zur ersten Probegrabung ist es 1997 an der Stelle der Kirche des Dorfes unter der Führung von Imre Szatmári gekommen.

2006 haben die Arbeitsmaschinen 7 Gräben gemacht, die dort gefundenen sporadischen Objekte haben die Grenze der Sandgewinnung bestimmt. 5 kleine Gräbenteile, eine große Grube und eine halb in den Boden gegrabene Hausgrube aus der Arpadenzeit wurden gefunden. Unter den zwei kleinen ovalen Öfen des Hauses wurde der Frühere in die Mitte der nördlichen Wand, und der Spätere, wahrscheinlich öfter benutzte in die nordwestliche Ecke ausgehöhlt. Vor dem früheren Ofen haben wir eine Brenngrube mit kleinem gestampften Boden in der Mitte gefunden. Neben der Brenngrube, in der nordöstlichen Ecke des Hauses haben sich in zwei Gruppen Pfahllöcher befindet. In der südlichen - südöstlichen Hälfte des Grubenhauses haben wir einen stark gestampften Tonschlag gefunden, an manchen Stellen war mehrmals erneute Bodenschicht zu sehen. In der Mitte der südlichen Wand ist eine tiefe, aber im Laufe der Verwendung wahrscheinlich eingestürzte Arbeitsgrube. Die Spuren des Einganges haben wir in der westlichen Hälfte der südlichen Wand gesehen.

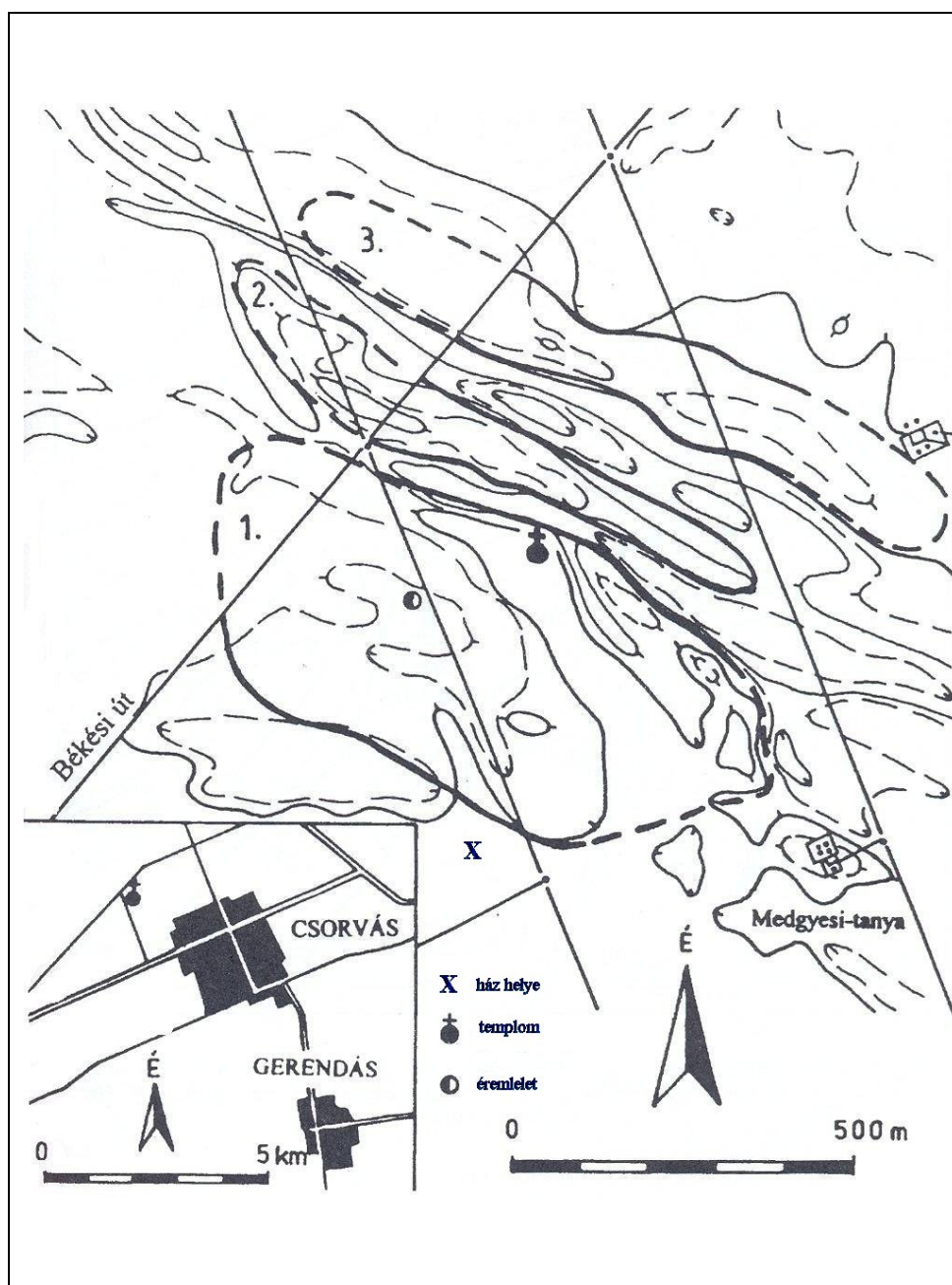
Das Datum des Hausbaus kann durch einen verfälschten Friesacher Pfennig gut eingegrenzt werden, der laut György Székely V. am Ende der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, in der Zeit der Tatarenstürmes hergestellt wurde.

S. Turcsányi Ildikó

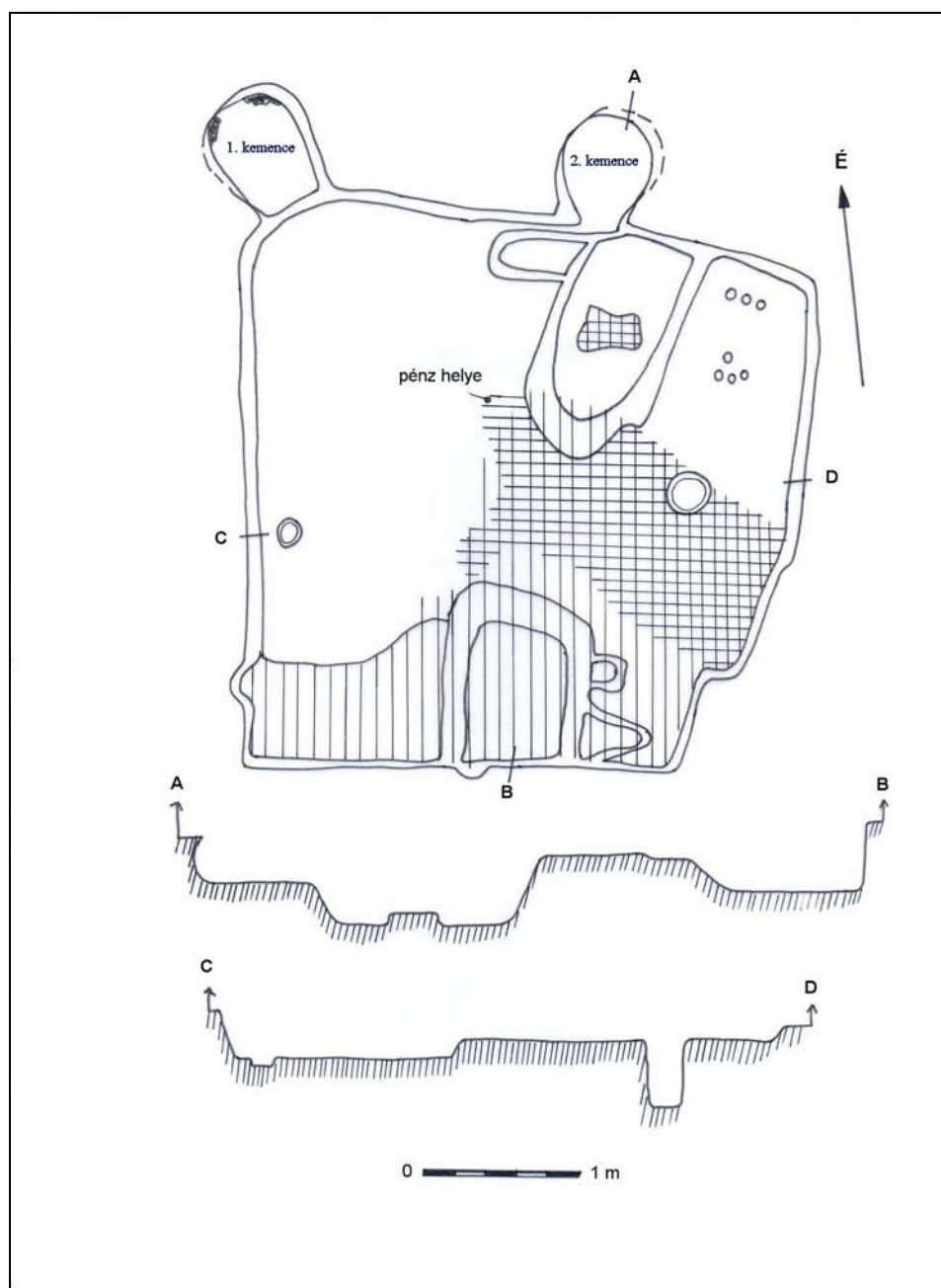
Jantyik Mátyás Múzeum

H-5630 Békés, Széchenyi tér 4.

E-mail: turcsanyi.ildiko@freemail.hu

1. kép. Szatmári Imre térképe (SZATMÁRI 1999. 117) a templom, az 1974-ben előkerült éremlelet és a 2006-ban feltárt Árpád-kori ház jelölésével

2. kép. Csorvás 1. lelőhely, 7. objektum rajza: Árpád-kori ház

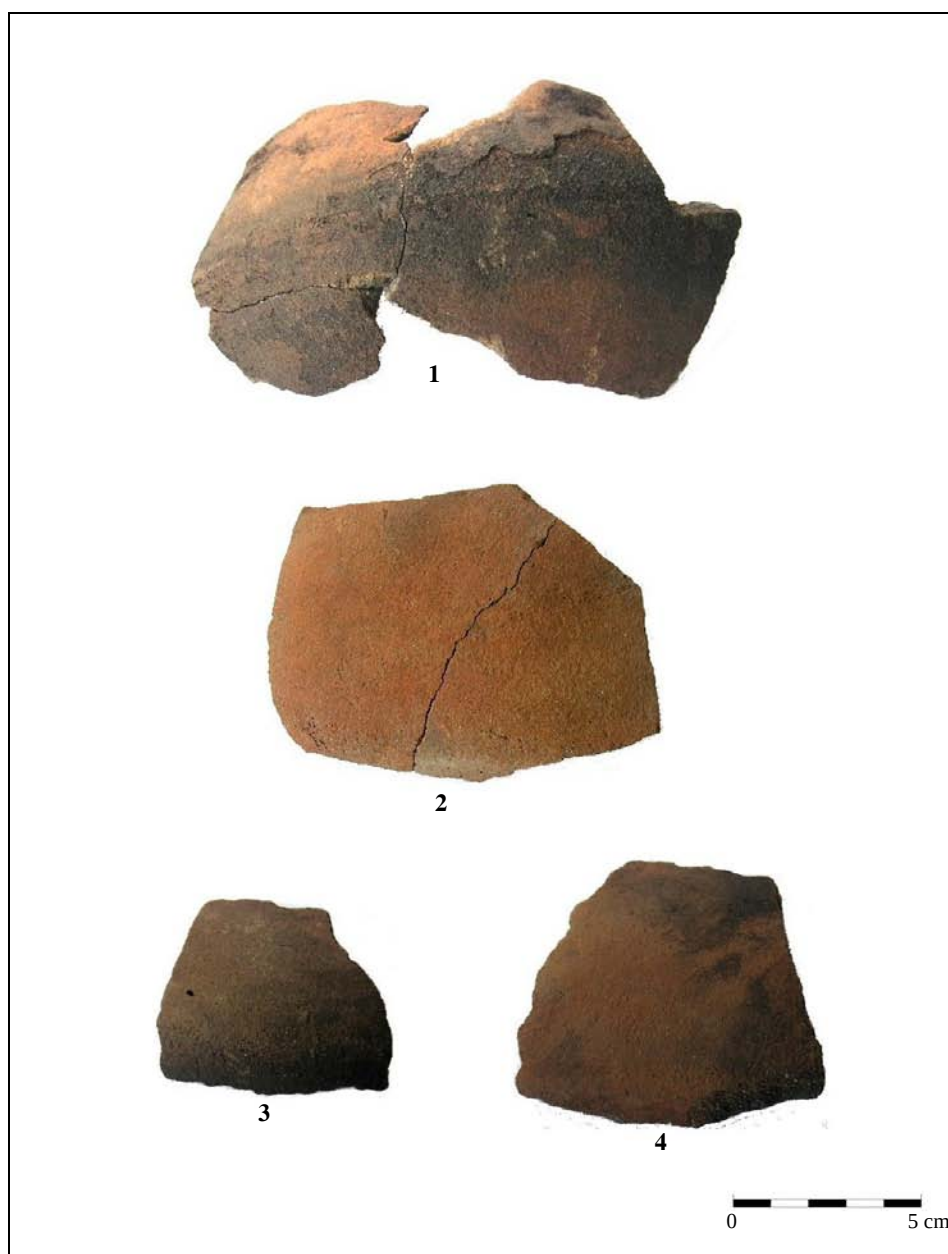
3. kép. A csorvási Árpád-kori ház gödre teljesen kibontva

4. kép a–b. A ház padlóján talált friesachi érem előoldala és hátoldala

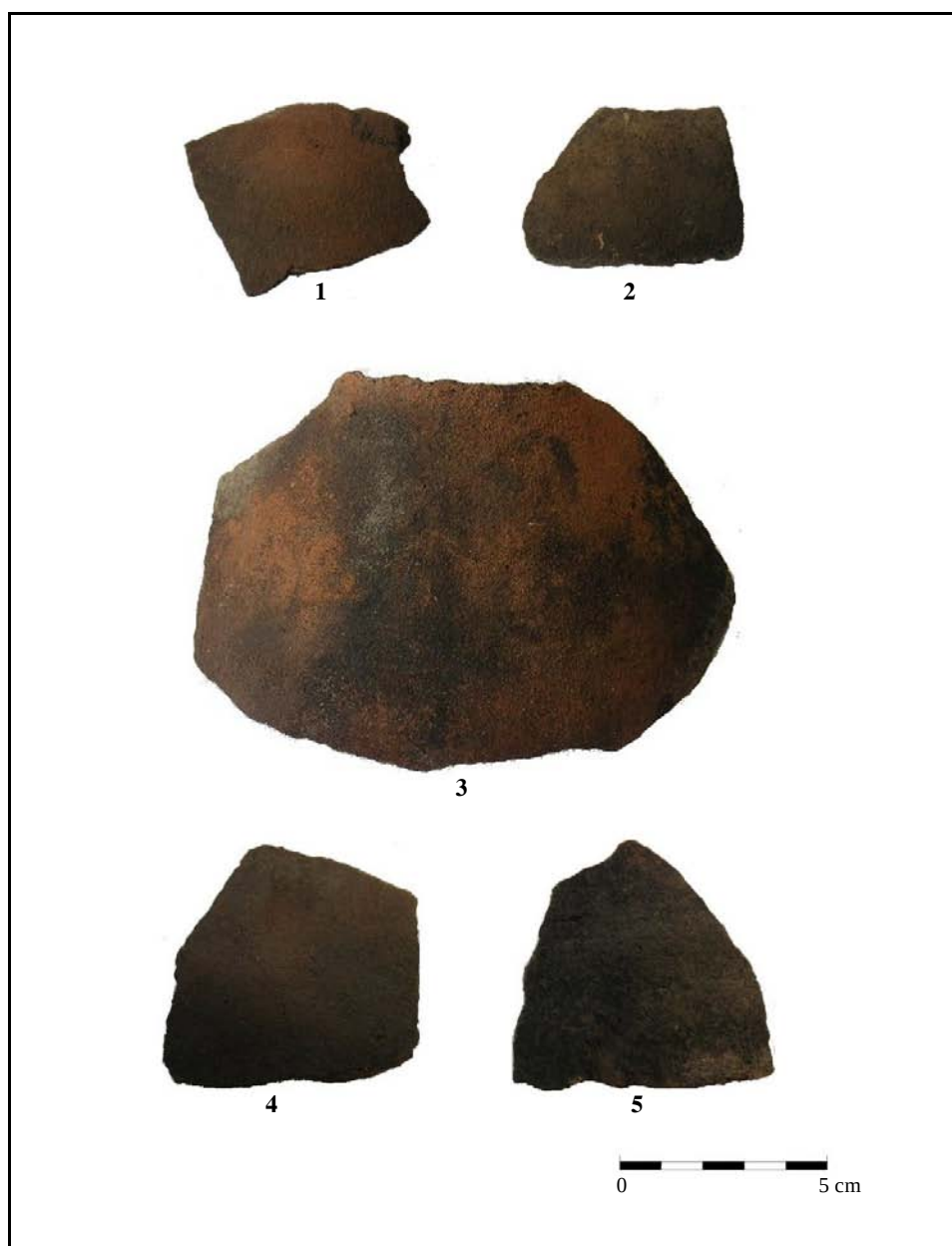
5. kép. Cserépbográcsok peremtöredékei a ház betöltéséből

6. kép. Cserépbográcsok oldaltöredékei a ház betöltéséből

7. kép. Fazekak peremtöredékei a ház betöltéséből

8. kép. Fazekak oldaltöredékei a ház betöltéséből

**HORVÁTH MARINITH FERENC, A GYULAI VÁR
PARANCSNOKA (1566)**

– Barkóczy László – Fülöp László –

A tanulmány időben messze viszi vissza az olvasót a magyar történelem egyik jelentős eseményéhez, Gyula várának elestéhez. Jelen írásban a körülbelül négy és fél évszázaddal ezelőtt élt és elhunyt Marinith végrendelete alapján szeretnénk felvillantani eseményeket, szokásokat, a kor nyelvhasználatát és helyesírását, szűk családi és országos történeteket.

Történelmi tanulmányaink alapján a legismertebb Szulejmán császár 1566. évi ostromai közül Szigetvár bevétele. Ezt megerősítik az irodalomban szerzett ismereteink is, hisz Zrínyi Miklós élete fő művében, a Szigeti veszedelem című 15 énekes eposzában megénekli, megörökíti dédapjának 1566. évi hőstettét. Kevésbé ismert, hogy ugyanezen hadjárat során esett el számos alföldi, erdélyi vár, köztük az itt bemutatandó Gyula is. A gyulai vár főparancsnoka Kerecsényi László volt, aki Zrínyi előtt Szigetvár élén állt. 1560-ban került Gyulára. Magának a várnak a parancsnoka a helyettese, Horváth Marinith Ferenc volt (a családnév írásváltozatairól később szólunk).¹

Felvetődik a kérdés, ki és mikor, milyen indíttatásból írt végrendeletet a 16. század közepén? Természetesen olyan ember, akinek volt mit maga után hagynia, s arra törekedett, hogy közvetlen családtagjait (feleségét, gyermekeit) ne érhesse semmi sérelem az ingatlanok és ingóságok öröklésében. A 'mikor' kérdésre pedig a válasz: akkor írt (íratott) testamentumot, ha nagyon beteg volt, vagy életét valamilyen közvetlen veszély fenyegette. Így tette ezt Marinith Ferenc is. Amint a végrendeletben részletesen olvasható, megnevezi feleségét, Ráskay Katalint. Sajnos név szerint már nem említi az élő, szeretett gyermekeit (így nem tudjuk, hogy hányan voltak), s említést tesz arról is, akivel felesége épp várandós volt, akit az Úr Istentől e világra várnak – mint írja.² Felsorolja a pénzét, ezüstműveit s egyéb vagyonát – igaz nagyon tömören. Úgy említi, hogy mindezt a házastársával együtt szerezte. E gondolatnál kissé meg kell állnunk. A Horvátországból származó, később bárói rangot kapott család sarja bizonyára rendelkezett önálló vagyonnal, magyarországi birtokokkal is. Azonban tudnunk kell, hogy felesége Zemplén vármegye egyik legvagyonosabb családjából származott. Az apának, Ráskay Zsigmondnak négy élő

¹ PAPP 1966. 229–230.

² PAPP 1966. 229.

gyermek volt – három leány és egy fiú –, s ez utóbbinak csak leánygyermekei maradtak életben, ezért a család ezen ága már akkor kihalt. Tehát Ráskay Kata és leánytestvérei (Anna, Fruzsina) nagy hozománnyal léphettek be a házasságba.³ Erre utal a második férjének és családjának bemutatása is. A következőket olvashatjuk a Barkóczy családnál: „A család törzse I. László a Ráskay neves családba házassodván, családját vagyoni- és rangban emelé...”.⁴ Megjegyzendő, hogy a feleség által a házasságba hozott vagyonról nem esik említés.

S hogy mikor írta a testamentumot Marinith? Ismert, hogy a török csapatok július 1-jén érkeztek Gyula városához. Körülbelül egy hónappal előtte, 1566 júniusában íródott a végrendelet. Apró ellentmondásra hívnánk itt föl a figyelmet: a borítólapon június 5-e, magának az okiratnak a végén pedig június 6-a szerepel, mindkét dátum az ő keze írásával. Feltehető, hogy a végrendeletet két napig írta. A külső lapon más (halványabb) tintát használt, viszont maga a főrész egy időben készülhetett, sötétebb fekete tintával, s a szövegben nem található megszakítás. Ebben megnevezi örökösei tutorait (gyám, pártfogó, védő személy), elsőként a főkapitányt, Kerecsényi Lászlót, akit a borítón egyedül külön is megemlít. Az irat végén még olvasható két fő a Draskovics családból (egyikük a zágrábi püspök), egy Perényi és három Melith családbeli. Érdekes megfigyelni, hogy a gyámok közül öt horvát származású nemesi család sarja, s ez a választás bizonyára nem volt véletlen.

Ki is volt Horváth Marinith Ferenc? Több évszázad elteltével és nagyon hiányos genealógiai adatok összerakásával mit tudunk róla biztosan, és milyen apró momentumok feltételezhetőek az életével kapcsolatban? A család címerét és annak pontos leírását Siebmacher munkájából ismerjük.⁵ Ennek közepén található az úgynevezett boglárpajzsban a család ősi, eredeti címerének a motívuma, a három pompon (bojt). Ez már főként a 17. századi adatokra utal. Így az is, hogy „magyarországi nemesi és címeres levelét öröklött nevének Horváthra változtatásával 1677-ben nyerte a trón iránti hűségéért és katonai kiválóságáért Leopold királytól.” Ezen állítás persze nem zárja ki, hogy ősei korábban már horvát nemesek lettek volna. Egyéb más magyar és horvát internetes forrásokkal és genealógiákkal megegyezően határozottan kiderül, hogy horvátországi, onnan elszármazó nemesi – később, 1690-ben bárói rangot kapott – család sarjáról van szó. Tehát nevében a később szereplő Horváth névrész eredetileg csupán származására utalt, nem tartozott szorosan a névhez. (Ezért is írták többen Horváth vagy Muranicz alakban. Azaz megkülönböztető név lehetett, amely eleinte aliasként állt a két név között, majd később ezzel került be a magyar nemesek, illetőleg bárók közé.) A kevés számú, hiányos és pontatlan adat alapján a Muranicst (Marinith) feltehetjük az illető családnevének, mivel a Ferenc (Franciscus) keresztnév nem vitatható. Siebmacher szerint ez valamikor a birtok-

³ NAGY 1862. 634–638.

⁴ NAGY 1857. 197.

⁵ SIEBMACHER–CSERGHEŐ 1893. 246–247.

központot jelenthette ugyanúgy, mint a legtöbb magyar nemes család esetében. Azt írja: a horvát „Món de Moranice” családból/családnévből eredt. Ezt a nevet tekinti mérvadónak Ivan Bojničić⁶ is, aki szlavóniai eredetűnek tartja a családot. Miért is van e sok bizonytalanság a családnévvel kapcsolatban? Maga a végrendelet írója is két alakban rögzíti a saját nevét: az első sorban Marjnyth, az aláírásban elnagyolt Marjnjth formában. Az itt leírtakon kívül egyéb forrásokban más nemesi családokba történt beházasodáskor olvasható: Muranicz, Marinics, Marinith, muraniczai Horváth stb. Véleményünk szerint a vezetéknév akkori alakja Marinić lehetett. Elsősorban azért, mert viselője biztosan tudta a saját nevét. Sőt, még azt is érezte, hogy a név végén ejtendő délszláv *ć* nem felel meg hangértékében a magyar *cs*-nek, ezért azt *th*-val jelölte.

A Horvátországban működő Horvát Nemesi Kar névállományában nem találkozzunk a Marinić család állítólagos, ott élő utódainak vezetéknévvel. Egyébként a horvát családleírás szerint korábban, majd később is leszármazottaik éltek Horvátországon kívül Dalmáciában és Szlovéniában is. (A Dalmácia nemesi családjait ismertető Hayer⁷ viszont nem említi könyvében e nevet.) Eszerint az első írásban rögzített névviselő Petar Marinić, aki 1466-ban élt, a dalmát tengerpartról származott. A családnév eredetét a Marinus latin keresztnévben kereshetjük. Korai viselője Szent Marinus volt, föltehetően ő lehetett hatással e név divatossá válásában. A keresztnév alapja a latin *marinus* (tengeri, tenger melléki) melléknév. Ebben az esetben a *marin* tő megkapta a szláv nyelvben az *-ics* (fia, utódja jelentésű) képzőt. Természetesen az itt leírtak mind adatok, a határozott bizonyításhoz azonban kevesek. Legvalószínűbbnek mégiscsak az tűnik – mint korábban említettük –, hogy a predikátum a birtokhelyből származik. (Szlavónia nemesei közt is olvasható Horwath András, László és Péter nevű – 1513, 1517 és 1520 –, akiknek a birtokközpontja Morawcz vagy Morawecz, másképp: Marinovac volt.⁸)

Marinith Ferenc magánéletéről a fentebb leírtakon kívül szinte semmit sem tudunk. Így sok kérdés marad megválaszolatlanul, például: ő vagy valamelyik őse mikor telepedett át magyar nyelvterületre; hol, mikor és mennyire tanult meg magyarul beszélni és főként írni? Ez az utóbbi legfőképpen a végrendelet írásának elemzéséhez lenne fontos. Hol és milyen körülmények között ismerkedett meg a Zemplén megyében élő Ráskay család lányával, akit feleségül vett, és sorolhatnánk tovább. Magának a végrendeletnek a sorsa is érdekes, hisz az Országos Levéltárban a Barkóczy család levéltári részlegében őrzik, és ott maradt az utókorra. Bár az okirat útját el tudjuk képzelni. Mivel Ráskay Katalin első férje halála után újra férjhez ment, mégpedig Barkóczy Lászlóhoz (*1505 k., †1577), valószínűleg vihette magával a végrendeletet. (Ez utóbbi házasságából a családtörténet szerint csupán egy fiú, az ifjabb László érte meg a felnőttkort.) Ugyanis a családi levéltár 1591. évi csomójában található okirat szerint ez év február 8-án osztozott meg a végrendelet-

⁶ BOJNICIĆ 1899. 125.

⁷ HAYER 1899.

⁸ ADAMČEK-KAMPUŠ 1976. 61, 96, 129.

ben leírtak alapján fiával, Horváth Miklóssal a korábbi vagynon.⁹ Mindez bizonyítja, hogy újabb házasságával vihette magával a korábbi családi iratanyagot, s mint látjuk, erre szüksége is volt a későbbiekben. Megjegyezzük, ebben a korban gyakori volt a második, sőt többedik házasság mind a férfiaknál, mind a nőknél. A gazdag nemesi családokban fontos volt mind több utód nemzése. Nagy volt a gyermekhalandóság, a nevet pedig tovább kellett vinni, a birtokot örökölni, annak megszathatatlanságát fiágon biztosítani. S mivel az állandó harcokban sok férfi elesett, feltétlenül szükség volt minél több férfiutódra.

Kérdés számunkra az is, hogy miért éppen Marinith Ferenc lett a gyulai vár kapitánya, hisz a város távol volt mind Horvátországtól, mind Zemplén megyétől. Bizonyára politikai, hadászati szempontból nem volt véletlen a küldetése.

Gyula várát a 15. század első felében Maróti (Maróthi) János macsói bán építtette. Majd a vár több építési periódus után nyerte el alakját a középkor végéig. Mindezt az elmúlt évtized régészeti és műemléki kutatásai is megerősítették. (Szingén a Marótiak építtették a városban az azóta elpusztult Ferenc-rendi templomot és kolostort is.)¹⁰ 1482-ben a Maróti család kihalásakor királyi birtok lett a város, s így Mátyás király a fiának, Corvin Jánosnak adományozta. Halála után az özvegye, Frangepán Beatrix kezére került a vár, s a 16. század első felében már a második férje, Brandenburgi György birtokolta azt. 1552-ben újra a király szerezte meg, mivel az előre nyomuló törökkel szemben kulcsfontosságúvá vált a helyzete. A várat folyamatosan javígtatták, majd 1562-ben Paolo Mirandola itáliai hadmérnök ötszögű bástyákkal erősítette meg.¹¹

Gyula város oklevéltárában időrendben a következő, általunk kivonatolt utalásokat találjuk a várra, az ott lakók életére és magára Marinith Ferencre (az okiratok számát az irodalomban közöljük).¹²

1553. március 12.

Olcharovich Demeter és *Franciscus Marinith* kapitány levele Castoldohoz: Sárkány Farkas magánál tartotta az őrség zsoldját, ezért lecsukták; további zsoldot kérnek katonáik számára.

1556. március 11.

Olcharovich, Jász Lukács és *Franciscus Marynith* levele Wernher György kapitánynak arról, hogy a váradi püspök a király által rendelt zsoldot magának tartotta.

1557. június 8.

Mágochy Gáspár főkapitány levele Nádasdy Tamás országbírónak: Horváth Ferenc főkapitány az uralkodónál panaszkodik, hogy Mágochy jószágából a katonák részére valamit lefoglalt, pedig inkább vigyázni kellene vele.

⁹ PAPP 1966. 229.

¹⁰ FELD 2000. 257–280.

¹¹ PARÁDI 1961–62. 135–165, 152–156, 215; DOMOKOS 2000. 23–24, 26.

¹² VERESS 1938.

1557. november 1.

A király Horváth Marynith Ferenc gyulai várkapitánynak adományozza a váradi Szent Anna monostorhoz tartozó Kyralsagh és Donath Békés megyei falvakat, de az apácáknak továbbra is kiadja a járandóságát.

1561. július 21.

„Franciscus Horvath Marinith” gyulai kapitány lemondott tisztéről, és kéri zsoldhátraléka kifizetését. A király a Magyar Kamarának küldött leiratában kérdezi, hogy mi a véleményük az ügyről.

1564. augusztus 7.

Kerecheni László főkapitány okirata: Marynith Horváth Ferenc bérbe vette az aradi káptalan jószágait évi 150 magyar forintért.

1566. január 20.

Horváth Marynith Ferenc vicekapitány írja Schwendi Lázárnak: a törökök a befagyott mocsarakon keresztül ostromolni készülnek Gyulát.

1566. február 4.

Az előzőekben írtakra reagálva: a törökök elvonultak.

1566. március 25.

A törökök ismét készülődnek.

1566. április 5.

Schwendi főkapitány Károly hercegnek: Kerecheni (aki még nincs a várban) helyettese, Horváth Ferenc „nagyon ügybuzgó”.

1566. április 12.

Marynith Horváth Ferenc hívja Kerechenit, mert nő a török veszély.

1566. április 17.

Marynith levele: sikeresek a csatározások a törökkel.

1566. május 5.

A török csendes.

1566. május 26.

Marynith Ferenc névtelennek írt levele: a temesvári pasa erős haddal közeledik. A Tokajból hozatott 100 hordó bort a váradiak feltartóztatták, csak 18-at engedtek át, mert nem fizettek érte harmincadot.

1566. június 6.¹³

Horváth Marynith Ferenc megírja a végrendeletét.¹⁴

Mint fentebb említettük, a vár ostroma 1566 nyarán bekövetkezett. A magyarok tizennégyszer verték vissza Szulejmán szultán seregeit. A több hétig tartó ostromállapot végül tarthatatlanná vált, mivel az ivóvíz és az élelem elfogyott, ezért a magyarok szeptember elsején föladták Gyula várát. A város és a vár elfoglalása-

¹³ A végrendelet megtalálható: MOL P 21 (Barkóczy család levéltára) 1. csomó. No. 117.

¹⁴ RADVÁNSZKY 1879. 104–105.

val az egész Körös–Maros közén berendezkedtek a törökök, Gyula török végvár lett, amelyet a temesvári ejalethez csatoltak.¹⁵

Kerecsényi László főkapitányt a törökök elfogták és kivégezték. (Egyes adatok szerint vasra verve vitték Nándorfehérvárra, és ott történt a kivégzése.) Marinith halálának a napját nem ismerjük, okát viszont megörökítette Istvánffy krónikája: „Ezek között Marinics Ferenc lovashadnagy, Henyeinek s Ocsarovicsnak barátjok s tisztbéli tarsok, kiknek segítségekkel az gyulai dolog fennállott vala, szüntelen hidegleléstől és vérhasfolyásbéli betegségtől gyötretetvén s bántattatván meghal...”.¹⁶ E hiteles forrásból tudjuk, hogy Marinith Ferenc nem az ostrom során, hanem betegségben hunyt el, mintegy megérezte előre, hogy végrendelete megírására feltétlenül szükség volt.

Néhány gondolatot érdemes írni a kapitány betegségéről. Nem véletlenül idéztük a korábbi kronológiában a tokaji bort, valamint a várost körülvevő mocsarakat. A hideglelés (más megnevezésekkel: hidegrázás, hidegláz, váltóláz) voltaképpen a malária régi népi elnevezése volt. A szabályosan visszatérő lázrohamot a város környéki mocsarakban élő szúnyogfajta terjesztette. E korban a betegségnek nem volt ellenszere, a kinint csak a 17. században kezdték alkalmazni. A másik betegsége a vérhas (dizentéria) volt, amely a vastagbél megbetegedése: hasmenéssel, görcsös hasi fájdalommal és szintén lázzal jár. Hazánkban főként a nyári hónapokban járványként lépett föl. A fertőző betegség elsősorban a rossz egészségügyi viszonyok között terjedt. Mint ismert, a vár hosszan tartó ostroma épp a nyári hónapokban volt. Feltehetően megfelelő tisztálkodási lehetőségre nem nagyon nyílt alkalom, s még az ivóvíz hiányával is küszködtek. Ismert tény, hogy a 16. században a várakban lakók rendszeresen bort ittak, félve a nem tiszta víz okozta fertőzésektől. Amennyiben nem tudtak elegendő bort szerezni és raktározni, akkor azt kevés vízzel hígították föl. Ezért lett volna szükség a már említett száz hordó tokaji borra, amelyből csak 18 jutott be a várba.

Tekintsük meg ezután Horváth Marinith Ferenc végrendeletét betűhív átírásban, amely több helyen eltér Papp László olvasatától! Csupán két betűt nem tudunk pontosan átírni, mivel a számítógépen nincs ilyen karakter. Ez az *sz*, amelyet 3 betűvel helyettesítettünk, valamint az egyszer előforduló *y*, rajta egy ponttal Draskovics György családnevében. A sorok végét a szokásos virgulával (|) jelezzük. Az átíráskor Varjas Béla útmutatóját vettük alapul.¹⁷

En horwath ferench Marÿnyth Az Romaj Es Magiar | orzagj Chazarnak es kiralnak gwlaban | Capitania. Adom Mindeneknek twdasara az kiknek | Jllÿk: hogi En Megh gondolwan ez Mastanj Jdenek | Nagi haborwsagath ki Mastan ez zegin Magjar | orzagra Jwwende fw kephen Ez gwla warara es | warosara kikben Ennekem az En feiemeth es Jlethemeth | az wr Jsten segichigiwel, Jo kedwel kel

¹⁵ Gyula város honlapja: <http://www.gyula.hu/index.php>

¹⁶ ISTVÁNFFY 2003. 404.

¹⁷ VARJAS 1982.

zerenchere | wetnē, Az kezensiges kerezteineknek elensige es dichesige Elen, az terekeknek elene – ākokaerth En | tezek Jlen testamentomoth, Elwzer Aianlon az | Kegelmes es Jrgalmas wr Jstennek: az En lellemeth az En wram es Meg walthom altal | az Megh fezwlt Nazareth be Jesws Christws | altal, Ennek wthana ha holthom tertinnek | En Minden fele marhamath penzemeth Rwhajmath | es Ezwsth miwemeth es Minden Newen Newezth | Marhath hagiō az En zerelmes hazas tarsomnak | Raskaj Kathalin a3zonnak: es az En zerelmes | germekimnek kik Mastan ez wilagon wadnak | es annak es kith az wr Jstentwl ez wilagra | waronk. Merth En mindenth az mith az Jsten | Adoth Egiwth lelthem az en zerelmes hazas tarsom | = wal, Twtorokath ezeketh hagiō Elezer kenergek | az En Kegelmes wramāk Maximjlianusnak Romaj | es magyar orzagi chazarnak hogi Meltostasek Megh | ol-talmaznj az En Arwajmath Mindeneknek elene | Anak wthana hagiō fw twtort draskowŷth gergeth wramath | Zabragi pispeketh, es az .N. kerecheni lazlo wramath | es draskowith gaspar wramath, es az .N. prinj | gabriel wramath, es Melith gergeth ferencheth | es Janosth minth byzoth wrajmath es athamfajth || Es kerem Ew .N. Es Ew kegelmeketh hogi Megh | tekenthwin az Jstenth es az En zolgalthomath otalmazak es taplaljak az En arwajmath | wgi Az mith Jsten 3erinth tart-sok. Ez en testamētō | 3erinth walo wasasomath kezem Jrāsawal | es pechetem wel megh Erwssitem, | Kelth gwlan 6 Junj Anno dōnj 1566

Franc[iscus] horwath

Marjnjth mp.

P. H.

Külső borítóján:

1566 die. 5 Junj | corā me ladislao | kerechenj:[ezután egy vízszintes vonal alatt] Idem manu Ppia kerechenj

Utólag sötétebb fekete tintával ráírva a címzés fölé:

1566.

117

Fasc. 3 No 16.

A címzés alá:

Horvath Ferencz Testamen, | tuma mellyben minden javath | Feleségének Raskay Katanak | es szuletendo Successora | nak hagyta

1566

Nro. [29 áthúzva] 6-& U. | Fasc 49. | 317

A testamentumban található latin és magyar nyelvű rövidítések feloldása a következő:

ā ē ō utána nazális következik (m vagy n), például: ākokaerth (annak okáért)

N nagyságos

Junj június

dōnj	domini
mp	manu propria (saját kezűleg)
corā	coram (jelenlétében, szeme előtt)
manu	Ppia manu propria (saját kezébe)
successor	örökös, utód.

A végrendelet legvégén az aláírástól balra, középen volt lepecsételve, mintegy érvényesítve, hitelesítve az okirat. A pecsét kissé ovális, mérete kb. 20 mm a legszélesebb részén. Viaszpecsét, s a viaszra gyűrűvel nyomták rá a mintát (címert?). Ennyi évszázad után természetesen nagyon rossz az állapota, elmosódott, szinte kivehetetlen az ábrázolása. Ismerve a Marinith (Muranicz) család címerét, talán a címerpajzs negyedik részében látható képpel egyezhetett meg, amelyet Siebmacher a következőképpen ír le: „jobbán a hajánál fogva török fejet tartó koronás, kettősfarkú oroszán”. Valójában a végrendelet szövegének elemzésekor a pontos szfragisztikai leírása nem jelentős. A maga idejében viszont garantálta az irat titkosságát, bizonyította magát a tulajdont, valamint hitelesítette azt.¹⁸

A végrendelet szövegtani, nyelvészeti, helyesírási elemzését jelenségtípusokra csoportosítva tesszük meg, csupán pár példát hozunk a bizonyításukra. (Mint fentebb említettük, nem tudjuk, hogy írója mikor és hol tanult meg írni, ezért nem vonhatunk párhuzamot, nem kereshetünk hasonlóságokat és eltéréseket más kézzel írott korabeli szövegekkel.)

Legelőször azt kívánjuk kiemelni, hogy a kis- és nagybetűk használatában, a mondatok, tagmondatok központozásában teljes a következtelenség, semmiféle tendencia nem állapítható meg, ezért elemzését mellőzzük. A nagy *I* betűt gyakran *J*-vel helyettesíti, ilyenek: Jllýk, Jdenek, Jlen, Jrgalmas stb.

A szöveg magánhangzóinak jelölése

Hosszú magánhangzót egyetlenegy sem olvashatunk az oklevélben, mindet valamilyen rövid betűvel helyettesíti. Az *a*, *e* és *o* használata megfelel a mai írásképeknek, írásuk nem tér el, de az *a* jelölhet *á*, az *o* pedig *ó* hangot is. (Az alábbi példák előtt elsőként a mai magánhangzót, utána az akkori jelöléseket szerepeltetjük.)

é – i	Ilethemeth, zegin, en, Elen, tekinthwin, kezensiges, elensige (a példákban kiderül, hogy bizonyos fokú <i>i</i> -zés tapasztalható a szavakban),
i – j	Romaj, Mastanj, Raskaj, Arwajmath Jsten, Jrgalmas, Jrāsawal
i – ŷ	Jllýk, wraŷmat, Marŷnŷth
ö – e	Jdenek, tertinnek, Elezer, gerg (György), dichesége
ö – w	Jwwende, fw, Elwzer, Erwssitem, Ew
u – w	gwlaban, twdasara, haborwsagath, wr, Jesws

¹⁸ BERTÉNYI 1998. 279.

ü – w	fezwlth, Ezwsth, Egiwth
ü – i	miwemeth, pispeketh.

A mássalhangzók jelölése

Nem térnek el a ma használatos magyar betűformáktól a következők: b, d, f, h, l, p, r, s (a *zs* nem fordul elő egyetlen alkalommal sem). A rövid és hosszú mássalhangzók jelölése szintén esetleges és nem következetes. Jelöli a hosszúságot az *ennek*, *tertinnek*, *a33onnak*, ugyanakkor röviden írja a *kel*, *elensige*, *elene* stb. szavakban. Mivel hazánkban csak 1832-ben szabályozták egységesen a magyar helyesírást és az egyes hangoknak megfelelő betűket, ezért a 16. században iskolánként, mesterenként és egyénileg is eltérően oldottak meg hangjelöléseket. Marinith végrendeletében a következő megfeleltetések olvashatóak (a megfeleltetések a magánhangzók mintáját követik):

c – ch	ferench (kétszer)
cs – ch	Chazarnak, segichigiwel, pechetem
g – gh	megh (többször is)
gy – gi	Magiar, hagi (háromszor), nagi, hagiō
gy – g	Kegelmes, gwlaban, germekimnek
j – i	feiemeth, Aianlon
k – c, ch	Capitania, Christws
ly – l	kiral, Jlen
m – ē, ō	wethnē, hagiō (háromszor), wetnē
n – d, ō	wadnak (archaikus alak), testamētō
ny – ni, n	Capitania, kenergek
sz – 3	a33onnak, or3agj, Chazarnak
sz – z	Zerenchere, Elwzer
t – th	Jlethemeth, pispeketh, wramath, mith
ty – th	athamfijth
v – w	horwath, warara, warosara
z – s	Jesus, Meltostasek.

Alaktani jelenségek a végrendeletben

Már a 16. században is archaikusnak számítottak a következő szóalakok: *waronk*, *mindeneknek*, *Jwwende* (jövő idejű igealak), *wadnak* (vannak). Az írásban jelölt teljes hasonulás több esetben nem történik meg: *tarsom wal*, *pechetem wel*. Az *es* valamikor nyomatékosító szó, nyomatékosító elem volt. Hangalakja és funkciója csak később különült el. Még ekkor jelölte az *és*, valamint az *is* kötőszót is: *Chazarnak es kiralnak*; *es annak es*. Az egybe- és különírás következetes az igekötők önálló, különírt szóként történő jelölésében (*megh gondolwan*, *Megh tekinthwin*), azonban esetleges más esetekben (*fw kephen*, *Meg wathom*, *hazas tarsomnak*). A határozott névelőnek csak egyetlen alakja használatos még az iratban (az *Romaj*, az

kiknek, az terekeknek, az mith, az kezensiges). Az *a* névelőnk csak a 16. század végétől adatolható. A század közepén még az *ez* is betölthette a névelői szerepet. Erre egy példát olvashatunk: „kik Mastan ez wilagon wadnak”. Néhány szó esetében nyelvjárási jelenséget tételezhetünk föl a szóalakban (az *i*-zést már említettük), ilyenek: Mastanj, gyermekimnek, tartsock, megh Erwssitem (ez utóbbi az *s* mássalhangzó két magánhangzó közti geminálódása, de lehet véletlen elírás is).

Végül meg kell említenünk azokat a szavakat, amelyeknek *jelentésében változás* állt be az évszázadok folyamán. Mivel számuk kevés, ezért nem részletezzük a jelentésváltozás fajtáit és okait.

Ezek a következők:

- marha < vagyon >
- ezüst mű < ezüstből készült tárgyak (ékszerek, fegyverek, étkezőkészlet stb.) >
- szerelmes < szeretett >
- leltem < szereztem >
- bizott < bizalmas, akiben megbízik >
- atyámfiak < közeli és távoli rokonai (például beházasodások révén került velük és családjukkal kapcsolatba) >
- táplálják < gondozzák, neveljék, gondoskodjanak róla > .

Marinith Ferenc végrendeletében családjáról nagy szeretettel, megbízott gyámjairól pedig kivételes tisztelettel szól. Ez valószínűleg nemcsak a kor elvárásainak felelt meg, hanem inkább egyéniségének, érzelmi hozzáállásának tulajdonítható. Emlékeztetjük az olvasót a még meg sem született gyermekekre való utalására.

Családja leszármazottai a nemesi genealógiákban később is követhetőek, megtalálhatók. Ezeknek pontos családfára felkerülése külön feladat volna, hisz a korabeli kelet-magyarországi nemes családok (főként Zemplén, Szatmár megye) utódai több nemzedéken át házasodtak össze a birtok, vagyon megtartása végett. Az utódok közül csupán néhányat emelünk ki, akik bizonyíthatóan ehhez a családi ághoz tartoztak. Elsőként nagykállói Kállay Miklós (írott adatok: 1651 és 1670; felesége Sztánkay Éva) fiát, Györgyöt említjük meg, aki már rokoni kapcsolatban lehetett a Marinith családdal. A 17. század végén vagy a 18. század elején horvátországi birtokukon telepedett meg, és ott terjesztette tovább a Kállayak ma is ott élő ágát. Az első írásos dokumentum Horvátországban velük kapcsolatban az, amely 1702-ben örökíti meg András Kállay és Katarina Bučić házasságát, akiknek Zágrábtól délre, Turo-poljen (Turmező) volt birtokuk. Ebből következtetnek arra, hogy az apa 1670–1680 körül telepedhetett, költözhetett Horvátországba, s felesége talán horvát származású lehetett.¹⁹ Jelenleg a Horvát Nemesi Kar (Kollégium) tagjai az utódok. György révén kerülhettek Magyarországról az eredetileg magyar származású család lemenői-

¹⁹ Nikola Kállay írásbeli közlése alapján.

nek a tagjai. Időrendben a következő leszármazottakat soroljuk föl minden egyéb célú válogatást mellőzve:

a restaurátor nagykállói Kállay Miklós fiának, Ferencnek (*1670 körül, †1755 előtt) az első felesége báró muraniczi Horváth Mária volt (†1690);

1692-ben muraniczi Horvát János és neje, szalai Barkóczy Kata (részükre zálogosítja el Becski György Tasnád-Szántó és más birtokait);

Kállay György (*1721 k., †1783) feleségének véletlen egyezés alapján szintén Mária volt a keresztnéve (báró muraniczi Horváth Mária: *1730 k., †1766);

nagykállói Kállay János, az orosi ág megalapítója kétszer nősült. Második házasságából született János Péter nevű fia (*1736, †1810), akinek a neje báró muraniczi Horváth Katalin (*1741 k., †1828 Nagykálló); 1758-ban volt az esküvőjük;

Perényi István (Nyitra megyei főispán) és neje, báró muraniczi Horváth Éva (*1750 Nyírtass);

nagykállói Kállay György és neje, muraniczi Horváth Mária;

báró muraniczi Horváth Imre, aki 1770-ben tiszántúli kerületi táblai ülnök volt, családja birtokolta a század elején Petőfalvát;

udvardi Kossuth Mihály és neje, báró muraniczi Horváth Leopoldina (*1829 Papp †1913 Szalók); végül

Horváth vagy Muranicz Gedeon (†1873-ban kolerában), felesége Rohonczy Ilka.

(A további magyarországi leszármazottakat Nagy Iván pótlékkötetének 278. oldalán olvashatjuk.)

Gyula várával, ostromával, elestével már sokan foglalkoztak, s több figyelemre méltó tanulmány jelent meg. Bízunk abban, hogy írásunkban sikerült néhány új elemet olvasóink elé tárni, kiegészítve a mások által leírtakat.

MELLÉKLET²⁰

A végrendeletben említett, illetve azzal kapcsolatos személyek

Draskovics György

(*1515, †1587) Zágrábi püspök (1563; később kalocsai majd esztergomi érsek, 1585-től bíboros.

(A legrégebbi horvát nemesi családok egyike, ősi birtokuk Dalmáciában Knin és környékén volt. Onnan települt át Észak-Horvátországba (Zagorje: Trakostyán). A családi hagyomány szerint IV. Béla kíséretével költözött be és telepedett le hazánkban a tatárjárás után.)

Draskovics Gáspár

György testvére, a véghelyek főkapitánya, I. Ferdinánd király tanácsosa. 1569-ben vette feleségül ormosi Székely Katalint.

Kerecsényi László

Eredetileg Zala megyei nemesi családból származott, kiknek Zágráb megyében is voltak birtokaik. Ezeken atyjuk halála után 1557-ben a négy fiútestvér osztozott. 1560-ig Szigetvár kapitánya. Ekkor tették a gyulai vár főparancsnokává, ahol Gyula várát védte a török ellen, melyet végül kénytelen volt feladni. A vár föladásával török fogságba esett, és Nándorfehérváron kivégezték (más adatok szerint fogságban halt meg). Felesége Pekri Lajos özvegye, Báthory Erzsébet volt, aki 1562-ben halt meg Gyulán.

Perényi Gábor

(*1532 †1567) Családja Abaúj vármegyéből származott. Főispán, főkapitány, majd tárnokmester volt, 1563-tól pedig országbíró. Harmincöt évesen halt meg, Sárospatakon temették el. Felesége Országh Ilona. Nevét Tinódi is megörököltette krónikájában.

Melith György

E kihalt nemesi főcsalád szintén Horvátországból származik. Eredetét a horvát Šubić (de Bribir másutt: Brebir) családból vezetik le. A tatárjárás idején, amikor IV. Béla Horvátországba menekült, a Subics család támogatását is élvezte, amit később meghálált. Ugyanezen nemzetségből ered a Zrínyiek törzse is. 1566-ban ő is részt vett Gyula vára védelmében, valamint az átadásakor a földadási pontok megállapításában. Ezek közt szerepelt a szabad elvonulás feltétele is. A törökök azonban a megállapodást nem tartották be. Az elvonulókat megtámadták, s ekkor ejtették foglyul Kerecsényi Lászlót is. 1580-ban még élt, a későbbiekben nincs róla adatunk. Felesége Csaholy (Csáholyi) Anna volt.

Melith Ferenc és János

Nevükről részletesen nem szólnak a korabeli források és a későbbi genealógiák sem.²¹

²⁰ A mellékletben felsorolt személyek adatai részben Nagy Iván sorozatában (1857–1868) olvashatók, részben más forrásokban elszórtan találhatók meg.

²¹ Köszönetünket fejezzük ki Fülöp András régésznek a történeti-régészeti irodalom összegyűjtésében nyújtott segítségéért és a szakmai tanácsaiért. Ezúton köszönjük meg Nikola Kallay úrnak, a Zágrábi Egyetem professzorának a küldött értékes dokumentumokat és adatokat. Ez utóbbiak hivatkoznak az Ivan Bojničić és Friedrich v. Hayer által bemutatott nemesi családok leírására, amelyekből idéztünk.

IRODALOM

ADAMČEK–KAMPUŠ 1976

Adamček, Josip – Kampuš, Ivan: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću. Zagreb, 1976. 61, 96, 129.

BERTÉNYI 1998

Bertényi Iván (szerk.): A történelem segédtudományai. Budapest, 1998. 279.

BOJNIČIĆ 1899

Bojničić, Ivan: Der Adel von Kroatien und Slavonien. Nürnberg, 1899. 68, 125.

DOMOKOS 2000

Domokos György: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest, 2000. 23–24, 26.

FELD 2000

Feld István: A gyulai vár a középkorban. In: Kollár Tibor (szerk.): A középkori Dél-Alföld. Szeged, 2000. 257–280.

HAYER 1899

Hayer, Ivan v.: Der Adel von Dalmatien. Nürnberg, 1899.

ISTVÁNFFY 2003

Istvánffy Miklós: A magyarok dolgairól írt históriája. I/2. Budapest, 2003. 23. könyv 404.

NAGY 1857

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest, 1857. 197.

NAGY 1862

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. Pest, 1862. 634–638.

PAPP 1966

Papp László: Marinith Horváth Ferenc végrendelete. Magyar Nyelv, LXII/2. (1966) 229–230.

PARÁDI 1961–62

Parádi Nándor: A gyulai vár ásatásának építéstörténeti eredményei. Magyar Műemlékvédelem, 3. (1961–62) 135–165, 152–156, 215.

RADVÁNSZKY 1879

Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás. 3. Budapest, 1879. 104–105. (Ez a végrendelet első írásos közlése).

SIEBMACHER–CSERGHEŐ 1893

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Bearbeitet von Géza Csergheő. Nürnberg, 1893. 190, 246–247.

VARJAS 1982

Varjas Béla: Paleográfiai útmutató 15–17. századi magyar nyelvű kéziratok olvasásához. Budapest, 1982.

VERESS 1938

Veress Endre (szerk.): Gyula város oklevéltára (1313–1800). Budapest, 1938. Az okiratok száma: 278, 334, 363, 370, 461, 544, 592, 596, 604, 607, 609, 611, 615, 626, 629.

**Ferenc Horváth Marinith, Kommandant des Gyulaer Burges
(1566)**

– László Barkóczy – László Fülöp –

Resümee

Das Studium analysiert das mit Hand geschriebene Testament von Ferenc Horváth Marinith. Im Jahre 1566 war er der Kommandant des Gyulaer Burg. Er hat das Testament unbedingt vor dem Beginn der Bestürmung des ungarischen Burges durch die Truppen des Kaisers Szulejman geschrieben. Die Ungarn mussten den Burg nach einem mehrere Wochen langen Kampf Mangels am Wasser und an Lebensmitteln aufgeben. Der Kommandant ist nicht während der Kämpfe gefallen, sondern er ist laut der zeitgenössischen Quellen an Dysenterie und Malaria gestorben. Marinith stammte aus Kroatien, deshalb werden im Artikel die Schriftweisen seines Namens und die Herkunft seiner Familie analysiert. Der Verfasser beruft sich in chronologischer Reihenfolge auf die Bestürmung und Umstände im Burg. Im Hauptteil wird das Testament wortwörtlich veröffentlicht, und es wird aus dem Standpunkt der Sprachgesichte, Orthographie, Textverfassung und Bedeutungslehre analysiert. Am Ende der Schrift stellt das Verfasserpaar die Nachfolger von Marinith im späteren Ungarn, sowie die Hochadeligen kroatischer Herkunft, die durch das Testament als Vormund der Kinder bestellt wurden, vor. Im Studium geht es auch um die ungarischen und kroatischen adeligen Familien, deren Nachfolger noch heute diese Familiennamen tragen.

Barkóczy László

Kaposvári Egyetem Művészeti Főiskolai Kar

H-7400 Kaposvár, Bajcsy-Zsilinszky u. 10.

E-mail: barkoczy@gmail.com

Fülöp László

Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskola Kar

H-7400 Kaposvár, Guba S. u. 40.

E-mail: fulop.laszlo@gmail.com

**IRATOK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC
TISZÁNTÚLI TÖRTÉNETÉHEZ
(1692–1742)**

– Bánkúti Imre¹ –

Az alább közölt néhány dokumentumot a legkülönbözőbb helyekről gyűjtöttem össze a kuruc felkelés történetének vizsgálata közben. Közös jellemzőjük, hogy a Rákóczi-szabadságharcra és a Körös–Tisza–Maros által határolt terület eseményeire vonatkoznak. Minthogy ebben az időszakban a körzet megyei apparátusai még nem éledtek újjá, s ennek következtében a megyék levéltári anyaga is hiányzik, helytörténeti szempontból minden írott emlék igen fontos és hiánypótló.

1.

Biharpüspöki, 1703. október 1.

A helység bírának, esküdtjeinek és lakosainak tanúvallomása arról, hogy Szűcs István két vagy három ízben a város megbízásából és dolgában járt a fejedelem táborán, nem pedig kémkedni.

(Eredeti. MOL E 213. Városi és községi pecsétellátott iratok. 4. doboz.)

Anno Domini 1703. Die 1. 8bris. Utrum de eo.²

Tudod-e, láttad-e, hallottad-e nyilván, hogy a' Méltóságos Fejedelem táborára Szűcs István titkon, alattomban avagy nyilván kémlelni ment és járt volna.

Testes. Mi Püspöki³ Bírák: Fő Bíró Szoboszlai Nagy János; Esküttek: Somogyi János, Szűcs Márton, Szűcs János, Bagoi István, Nagy Mihály, Lakatos Bálint, Jenei András, Székely Lukács, Szabó Mihály, Szűcs Bálint, Magori István,

¹ A közelmúltban elhunyt szerzőre (1927–2009), a Békés megyéből származó, battonyai születésű történészre jelen írásával emlékezünk. A több mint két évtizeden át a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársaként tevékenykedő, majd a Budapesti Történeti Múzeum főigazgató-helyetteseként nyugdíjba vonuló Bánkúti Imre fő kutatási területe a Rákóczi-féle szabadságharc volt. E témakörben folytatott munkássága kiemelkedő; fontos adalékul szolgál történelmi ismereteinkhez. (szerk.)

² Az Úr 1703. esztendejében, október 1. napján. Ha vajjon? – Szokásos kérdés a tanúvallomási jegyzőkönyvek bevezetőjeként; a folytatás: Tudod-e? stb.

³ Váradpüspöki, később Biharpüspöki (Bihar vármegye); ma Episcopia Bihorului, Oradea (Nagyvárad) része, Románia. – A kurucoknak itt sáncuk volt a váradi császári őrség megfigyelésére. Ennek, a helységnek és a környéknek kuruc kori történetére lásd: GÉRESI 1897. 178, 431–432; ESZE 1955. 212–214. Uo. további irodalom.

Fazekas György, Szőke Gáspár, Mihály Mester, Iffiu Szabó Mihály, Kún István, Hajdu Mihály, Iffiu János etc. annorum circiter 50 et 60, hitünk és kötelességünk szerint vallyuk, hogy a' mikor Szűcs István az Méltóságos Fejedelem Kegyelmes Urunk táborára ment kétszer vagy háromszor, városunk dolgában járt és küldöttük el mindenkor minden maga mentegetése ellen, nem tudgyuk, sem nem hallottuk, hogy titkon vagy nyilván való képpen az tábor kémlésére ment és járt volna.

Város közönséges lakosi, nevezet szerint: Mehes István, Oras György, Pap Ferenc, Rab Szabó István, Szőlősi János, Halász György, Erős István, Szűcs István, Püski István, Kovács István, Monár János, Gats Márton, Nagy Péter, Konkolyos György, Geszti István, Varga János, Szabó Miklós, Varga Páll, Hati István, Jenei Ferenc, Moricz István, Totth György, Csekei Dániell, Fejér János, Thursa István, Kadar Nagy János, Piko Miklós, Miko Péter, Ráczkevi János, Rontai István, Farkass Mihály, Báthori István, Szabó István, Farnasi Mátyás: jurati et examinati fide mediante fatentur.⁴ Nem tudgyuk s nem is hallottuk, hogy Szűcs István kegyelmes Urunk Eő Nagysága táborára kémleni járt és ment volna titkon avagy nyilván is, sőt az amikor az táborra ment, egész városul küldöttük, várossunk hasznára és megmaradására⁵, minden maga mentegetése nélkül el kellett menni, mint jó szóval tudó alkalmazatos embert, úgy küldöttük ell. Mellyet jó lelkünk ismereti szerint attestálunk.

Költ Püspökiben anno et die supra notatis.

Per juratum ejusdem loci notarium m. p.⁶

[Papírba nyomott kerek pecsét, középen püspök alakja ornátusban, pásztorbottal, a felirat és az évszám elmosódott, majdnem olvashatatlan.]

[Az irat hátoldalán áthúzva:] Inquisitio Püspökiensis 1703. Nro. 82.

[Uo. az új felirat:] Püspökiben Szűcs István ellen peragalt inquisitio. No. 94. 1703.

2/a

Báránd, 1692. augusztus 13.

A község főbírájának és tanácsának tanúsítványa, hogy ebben az évben a király dézsmásai 5 köből abajdóc búzát és 5 köből árpát vettek meg rajtuk.

(Eredeti. MOL E 213. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. 4. doboz.)

Anno Domini 1692. die 13. Augusti. Mi Bárándi Fű Bíró Kádár István Tanácsommal edgyütt: Sárközi Andrással, Dihennes Istvánnal etc. recognoscallyuk tenore

⁴ ...megesketve és kikérdezve hitük szerint vallják.

⁵ Szűcs István táborjárásainak időpontját, valamint célját sem tudjuk. Talán akkor történhetett, amikor tiszántúli hadjárata folyamán Rákóczi leginkább megközelítette Váradot, 1703. augusztus első felében. ESZE 1951. 18–19, 49–52. A vizsgálatot elrendelő személy sem ismeretes.

⁶ Költ Püspökiben, a fent megírt évben és napon. A helység hites jegyzője által, s. k.

praesentium, hogy Kegyelmes Urunk eő Felsége dézmási, Nemzetes Csabay Ferencz és Bosóky Pál Uramék ebben az 1692. esztendőben megtekéntvén a' sáska által tett sok kárainkat, alkuttanak meg velünk öt kassai köből abajdóc búzában és öt köből árpában, se többet se kevesebbet nem vettenek rajtunk, kirül ő kegyelmeknek adgyuk ezen falunk pecsétivel megerőssített levelünket. Datum Barand die Annoque supranotatis.

Extradata me juratum notarium Johannem Saly possessionis Barand m. p.⁷

[Papírba nyomott primitív rajzú gyűrűspecsét, BARAND felirattal és almából (?) kinövő háromágú növény rajzával.]

[A hátlapon:] Báránd – 3.

2/b

Szerencs, 1707. május 11.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem döntése Báránd lakosainak beadványára, melyben elpanaszolják, hogy új földesuruk, Jenei László a régi szokás ellenére nemcsak taxát, hanem dézmát is szed tőlük. Határozat: ha a felkelés alatt eddig is fizették, továbbra is fizessék.

(Eredeti. MOL E 213. Községi és városi pecséttel ellátott iratok. 4. doboz.)

[Az irat hátoldalán:] Supplicatio Barand 1707.

Hosszú élettel s boldog és szerencsés előmenetellel álgya meg az Úr Nagyságodat, kívánnjuk.

Méltóságos Fejedelem Kegyelmes Urunk, Nagyságodat ez instantiánkal szükséges képpen kelleték megtalálnunk és Nagyságod szárnya alá folyamodnunk. Mivel mi ezelőtt 48 esztendő elforgása alatt Báránd nevű pusztai földet ültünk volt meg, melly helyett bírt Nagyságos Benkovicz Ágoston Várad Püspök, taxával, és immár Nagyságod kargyával elnyervén az Országott, esvén Jenei László Uram keziben felesége után, eő Kegyelme meg nem elígedvén az taxával, hanem két részt, úgymint taxát és dézmát víszén rajtunk, az melly az mi Országunkban nincsen, azért Nagyságos Uram alázatossan kérjük Nagyságodat, hogy vígye méltó tekintetben dolgunkat, Hellyünk hogy pusztává ne maradjon. Méltó kívánságunkra méltóztassék Nagyságod kegyelmessen resolválni.

Nagyságodnak életek fottáig fejet hajtanak az Szegény Bárándiak.

[Pecsét, mint az előző iraton.]

⁷ Kelt Báránd, a fönt írt évben és napon. Kiadva Saly János, Báránd helység hites jegyzője által, s. k. Báránd (Bihar vármegye), ma Hajdú-Bihar megye.

[A hátlap másik felén a határozat:]

337. Bárándi Lakossok.

Minek előtte Nemzetes Jenei László Hívünknek restituáltattak, hogyha ezen nemzetséges hadakozás alatt is mind taxát s mind dézmát praestáltanak volna, ezentúl is a' szerint legyenek, máskint pedig említett Földes Uruktól ne aggraváltassanak ezelőtt ususban nem léveő onusokkal. Datum in arce nostra Szerencs die 11. Maji Anno 1707.

F. Rákóczi m. p.

Paulus Ráday m. p.
Franciscus Aszalay m. p.

2/c

Szerencs, 1707. május 11.

II. Rákóczi Ferenc döntése a Bárádon lakó katonáskodók beadványára, melyben panaszt emelnek földesuruk, Jenei László ellen, aki otthon maradt családjuktól taxát és dézmát követel. Határozat: feleségüktől és gyermekeiktől taxát és robotot nem követelhet, egyéb atyafiaiktól viszont igen.

(Eredeti. MOL E 213. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. 4. doboz.)

Hosszú élettel, boldog és szerencsés előmenetellel álgya az Úr Isten Nagyságodat, kívánnjuk.

Méltóságos Fejedelem, Kegyelmes Urunk, Nagyságodat ez instantiánkkal kelleték szükséges képpen megtalálnunk, hogy mi Nemzetes Vitézlő Nyuzó Mihály uram Ezriben lívő Bárádon lakos katona renden lévő emberek Nemzetes Vitézlő Nagy Miklós Uram seregiben felesen szolgálunk. Kinek fia, kinek atyafia, ki pediglen személy szerint, de Jenei László Uram szolgálatunkat nem tekintvén, mi rajtunk is taxát és dézmát akar követelni, [!] mellynek ha követői nem lészünk, tömlöczel és jószágunk elhajításával fenyeget, hanem kérjük alázatossan Nagyságodat, higgy vígye méltó tekintetben dolgunkat s orvosollya meg.

Nagyságodnak életek fottáig fejet hajtanak és szolgálnak az Bárádon lakos katonák.

[Gyűrűspecsét, mint az előző iratokon.]

[A hátlapon:] Supplicatio Báránd 1707.

[Uo. rávezetve a határozat:]

338. Bárándi katonák.

Az taxa fizetéstül és robotátul exemptusok lévén közönségessen az fegyverviselők cselédi, ezen instansok is a' szerint accomodáltassanak, úgy mindazonáltal, hogy feleségeken s gyermekeken kívül attyok vagy attyokfiai ezen exemptioval nem élhetnek, de ha magok cselédi az földesúr földén magok számára oeconomizálnak, tartoznak az igaz és eleitül fogva bevett rend szerint való dézmát megadni. Datum in arce nostra Szerencs, die 11. Maji 1707.

F. Rákóczi m. p.

Paulus Ráday m. p.
Franciscus Aszalay m. p.

3.

Hódmezővásárhely, 1708. június 26.

A város vezetői és lakosai földesurukhoz, gróf Bercsényi Miklóshoz. Eddig nem kapták meg parancsát a város kiürítéséről, remélik, nem is fogják. Ha mégis sor kerül rá, kéri segítségét a költözéshez és védelmét az ellenség ellen.

(Eredeti. MOL E 213. Városi és községi pecséttel ellátott iratok. 4. doboz.)

[Címzés a hátlapon:] Méltóságos Feő Generalis Székesi Groff Bercsényi Miklos Eörökös jó s Kegyelmes Urunkhoz eő Nagyságához alázatos Memorialénk. *[Uo. más kézzel:]* 1708.

Méltóságos Feő Generalis Eörökös jó s Kegyelmes Urunk!

Ugy vagy, hogy ez folyó esztendőben még ez ideig az Nagyságod kegyelmes grátiájából reánk helységünkben bennünket kibontakoztató s siralmas bujdosásra kiküldő parancsolat nem jött. Mellyért is Isten áldgja meg Nagyságodat. Mind azon által mivel környékbeli feleink rész szerint már bujdosásra kintelenítettnek menni,⁸ rész szerint parancsolat alatt vadnak, tartván attul, hogy úgy járunk mi is, Nagyságodat mint Kegyelmes s jó Urunkat, Isten után edgyetlen gyámolunkat, praevie akaránk embereink s alázatos instantiánk által bizodalmassan requirálnunk, alázatosán kérvén Nagyságodat, hogy úre elméje gondollyon s tanállyon megmaradásunkban módot s szánakozzék s könyörüllyön rajtunk, igaz kötelességű örök-

⁸ A konföderáció vezetése az ellenség előnyomulásának útjába eső helységeket vagy felégettette, vagy lakosait elköltöztetésre kényszerítette, mert az ellenség „bevárását” behódolásnak, azaz árulásnak tartotta. A három város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) 1706–1707-ben a „Rabutin járáskor” háromszor volt kénytelen „kibontakozni”. 1708 nyarán hírek keringtek a Szeged és Arad környéki rácok mozgolódásáról, és szeptemberben valóban megtámadták Nagykőröst, de a város megvédte magát.

jein, vegye tekintetben Nagyságod mind az hazához s mind az haza javára fegyvert kötöt haza akar mely állapotban levő fiaihoz való nagy és tiszta hűségünket, mind kárára az hazának nemlétünket; mert ha ellenközörről convincál ki bennünket azon kívül, az mit az ellenség részéről kintelenítettünk tseledeni, mint hodlottság [így!] ám büntetessünk.⁹ Considerállyá szánakozó úri elméjével Nagyságod az reánk kivált ez időben szakadatlanul szorossan vigyázó ellenségnek torkában létünket, ez sok esztendőül fogvást nem történt szörnyű vizektől való környülvétetetésünket, az sok úszó vizeken segíthető eszközbeli nagy fogyatkozásinkat, az számtalan sok eözvedgynek, árvának, gyámoltalannak, kiknek ez szomorú időben menedékek volt helységünk, az halálnál keserveseb bujdosás bli sorsokat s állapattyokat, mindnyájunknak pedig szörnyű kárunkat, ez miat következő nagy és szenvedhetetlen szükségünket, és így sem magunknak, sem Nagytságodnak nem használhatásunkat, és járollyon hozzánk a' Nagyságod ezörször megtapasztalt úri kegyelmes jóakarttya s gratiája ebben is, hogy követ emberinekt úri gratiájából megmaradásunk felől bocsássa oly egykelmes válaszzsal vissza hozzánk, hogy azoknak megjűtök s jó hír hozások legyen olyan minekünk, minémű az megfáradtaknak az hideg víz. Ha pedig az Nagytságtok értelmes tecczése és bölcs végezése szerint ugyan csak el kel bujdosnunk, mi készünk [így!] fejet hajtani, elhitetvén azt magunkkal, hogy Nagytságodnak, mint Kegyelmes Urunknak reánk örökire singularis gondgya leszen, és aszt mint [!] praevie elménkra adgya, mind annak idejében, mind szörnyű tűrös helységelielieknek,¹⁰ az ellenség ellen való oltalmunkra elegendő és jó ordinatiájú hadat bocsát, és az sok úszó vizeken való költözkedésünkre elegendő eszközt annyi népnek Kegyelmes Uri gratiájából szolgáltat, az melyre is az Istennek irgalmasságára alázatossan kérjük Nagytságodat. Másként úgy álván s maradván meg a' dolgok, az mint vadnak, mi hanem ha magunkat, feleségünket, gyermekünket és az sok gyámoltalanokat jószágunkkal edgyütt nyilván és vakmerőjűl az ellenség fegyverére s prsedállók kezére adandgyuk. Külömben nem költözködhünk, mely szörnyű esetünkben, hogy Nagytságtok ne gyönyörködik benne, kétségünk nincsen. Ezzel ajánlyuk Nagytságodat, mint Kegyelmes Urunkat, az Nagytságod Uri Familiáját, közönséges és magános dolgait Istennek hatalmas gondviselésének s áldásának.

Datum Mező Vásárhely, die 26. Juny 1708.

Maradván Nagytságodnak mint Eörökös jó s Kegyelmes Urunknak igaz kötelességű örökös jobbágyi, Mező Vásárhely Bírák, Esküttek és az egész szegénység.

[Papírba nyomott kerek pecsét, megbarnult, felirata olvashatatlan.]

⁹ Ez homályos célzás arra, hogy a császáriak bizonyos kívánságát teljesítették (rendszerint élelem- és abrakszállítással), – ami általános volt a dél-alföldi helységek esetében, ha pusztulásukat el akarták kerülni.

¹⁰ Így! Helyesen: helységbelieknek.

4.

Debrecen, 1709. február 19.

Dobozi István, Debrecen főbírája II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek. Az arnótoknak kifizette az 1080 forintot, melyet kér visszatéríteni. A város nagy félelemben van az Erdély és Szeged felől közeledő németek miatt. Debrecen egyéként újév óta legalább 15 000 forintot fordított az ország dolgaira.

(Eredeti. MOL G. 15. A Rákóczi-szabadságharc levéltára. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levéltára. I. 1. Emigrációba vitt rész. Caps. F. Fasc. 175. A levelet korábban kiadta Thaly Kálmán: Gróf Teleki Mihály és Pápai János Nándor-Fejérvári követségének diariuma, 1709. In: Történelmi naplók. 1663–1719. Közli: Thaly Kálmán. Budapest, 1875. [Monumenta Hungariae Historica. Scriptores, XXVII.] 193–197. Mivel ez a munka ma már nehezen hozzáférhető, s közben az irat levéltári jelzete is megváltozott, újraközlését szükségesnek tartottuk.)

[Címzés kívül:] Felséges Rákóczi Ferenc Fejedelemlennek, természet szerint való jó Kegyelmes Uramnak eö Felségének aláztatossan.

Felséges Fejedelem, természet szerint való jó Kegyelmes Uram!

Az arnotok alkalmatlankodása miatt Felséged méltóságának sérelmét, és ne talám Nemes Országunk szolgálattyának is rövidségét akarván hívséggel evitálnom, dolgaik complanátiojára erogáltam f[orint] 1080, mellynek is visszafizettetését aláztatossan recomendálom Felségednek.¹¹ Mi valóban nagy félelemben és rettegésben vagyunk mind az Erdélyből kijött s mind a Szegedhez érkezett némettség miatt, várjuk szempillantásonként siralmas végünket. Két rendbéli aláztatos udvarlásom alkalmatosságával is említette Felséged, hogy most könnyen légyen ezen városnak dolga, kinek is csak ez új esztendőnek első napjátul fogva ez mai napig csak gyengén calculálván, Nemes Ország szolgálattyának promotioia áll legalábbis 15 m.¹² forintokban. Mellyet nem panaszképpen kívántam Felségednek representálnom, úgy a felsőbb esztendőkhben ehez képest.¹³ Mellyet amint hogy örömmel s kész szível cselekdünk, úgy tovább is elkövetni minden tehetségünkig készek lészünk; csak az Úr Isten ellenségünk vas igájátul mentené meg nyakunkat, kihez félő ne közelicsünk. Ezzel Felséged kegyelmességében ajánlván, maradok Felségednek aláztatos igaz híve

Dobozi István.

Debreceni 19. Februarii 1709.

¹¹ Arnótok: az Oszmán Birodalomban élő albánok korabeli neve. A fejedelem udvari lovas karabélyos ezredében szolgáltak, részt vettek a trencsényi csatában, ahol kapitányuk el is esett. A hazatérő arnótokat 1709 elején fizették ki Debrecenben, s ehhez kellett a város kölcsöne. SERES 2003. 853–857.

¹² 15 milia = 15 ezer.

¹³ A város terheire lásd BALOGH 1935.

5.

Kisjenő, 1742. június 27.

Zaránd vármegye tanúvallatási jegyzőkönyve egy állítólagos kuruc ezereskapitány személyéről, aki a kurucság feltámadását és Rákóczi bejövetelét hirdette és jelentette be.¹⁴

(Egykorú másolat. Slovenský Národný Archív, Bratislava.
Pálffy család központi levéltára. Arm. VII. Lad. 8. Fasc. 1. No. 7. D.)

Copia.

Anno 1742. 26^a Junii in Posessione Kis Jenő¹⁵ infra denominati coram nobis personaliter constitui intuitu nonnullorum denuo ob malum finem adversus publicam tranquillitatem, imo contra Majestatem Sacratissimam conjuratorum solito juramento deposito, tali uti seqvitur modo certitudinis veritatem.¹⁶

Primus testis Michael Szabo, incola Nagy Szerindiensis¹⁷ annorum circiter 35. Juratus, examinatus fassus est.¹⁸ Ennek előtte egynéhány hetekkel, midőn lettem volna nagyszerindi korcsmán, engemet az korcsmáros, nevezetessen Hege János a' korcsmaházbul kihívott, és aszt mondotta, hogy Szabó Mihály uram, ha valakinél valami adóssága volna Kegyelmednek, szedgye be Kegyelmed, mert most nem régen vitt ell egy vásárhelyi¹⁹ embert innen idevaló Boross István maga lován Szalontára,²⁰ itt volt vagy harmadnapig, azt beszéllette, hogy eő ezeress kapitány, s minden bizonnyal ennek a' hónap a' töltin²¹ fölltámad ujjólag a' kuruczság.

¹⁴ 1742 nyarán, a hét évvel korábbi békésszentandrási parasztfelkelés eseményeinek helyszínén, ill. annak közvetlen szomszédságában: Bihar, Csongrád és Zaránd vármegyék Békéssel határos vidékén egy Tasnádi (más néven Sebestyén) Gábor nevű öregember híresztelése miatt folytattak nyomozást. Jelen dokumentumból ugyan nem derül ki az öreg neve, a Károlyi család nemzetségi levéltárában (MOL), valamint a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár anyagában található irategyüttesekből viszont egyértelműen azonosíthatjuk személyét. Az esetre a Károlyi-féle nyomozati anyag alapján a régebbi szakirodalom is utal, lásd ESZE-VÁRKONYI 1952. 132–135. (Ezen adatokért lektoromnak, Seres Istvánnak tartozom köszönettel.)

¹⁵ Kisjenő (Zaránd, majd Arad vármegye), ma: Chişineu-Chriş (Románia).

¹⁶ Másolat. Az 1742. év június 26-án Kisjenő helységben személyesen megjelenvén előttünk az alább megnevezettek, némelyeknek a köznyugalom ellen újonnan gonosz végét vetni akaró, sőt a Legszentebb Felség ellen szervezkedőknek megvizsgálása okáért, a bizonyos igazságot az alábbiak szerint vallották.

¹⁷ Nagyzerind (Zaránd, majd Arad vármegye), ma: Zerind (Románia).

¹⁸ Első tanú Szabó Mihály nagyzerindi lakos, körülbelül 35 éves. Megeskette, kikérdezve vallotta.

¹⁹ Hódmezővásárhely (Csongrád megye).

²⁰ Nagyszalonta (Bihar vármegye), ma: Salonta (Románia).

²¹ Értsd: e hónap elteltével, ennek a hónapnak a végén.

Secundus testis Franciscus Kuttassy, judex nagyszerindiensis, annorum circiter 34. Juratus, examinatus fatetur:²² ennek előtte circiter 3 heteknek, járulván a' helységünkben lévő korcsmaház felé, helységünkbeli Fazakas Ferencz névű lakoss kiáltott engemet és hét²³ a' pinczében, hogy mennyek bé, én nem akarván bémenni, csak ugyan erőltetve attul az lakostul, bementem a' pincze gatorjában, és tanáltam ottan egy öreg szabású embert, kit is kötelességem szerint kérdeztem, hogy micso-da ember légyen, azt felelte nekem, én Makó Vásárhelyi²⁴ ember vagyok, ime passusom is vagyon Vásárhelytől. Azon passust midőn mutatta volna nekem, azt mon-dottam: ennikem ne mutassa kegyelmed, mert én nem értek hozzá, arra azt felelte, de hiszen az kegyelmetek notariussa már el is olvasta, és én minden biztonnyal vásárhelyi ember vagyok, sőt én nem is tagadom azt is, hogy Bercsényi kapitánya vagyok, és én annak a' dolgában járok, ha mindgyár felnyársolnak is, én arrul nem tehetek, lássa, de tudgya meg, a' ki engemet háborgat, [!] hogy rosszszúl leszen dolga, még a' falra hugyozója is oda lészen, mert mi ötön járunk és jöttünk ki ezenn dologban, úgy mint Szűcs János (de a' többire a' fatens nem emlékezék, mi-képpen nevezte), és ennek a' hónap a' tóttin Maga Kegyelmes Urunk is meg fogja mutatni magát. Ha kívánnya kegyelmetek, ime Kegyelmes Uram levele is nálam vagyon, megmutatom kegyelmeteknek. Erre azt feleltem, nekem ne mutassa kegyel-med, mert én nem kívánom, minthogy nem is értek hozzá, sőt kegyelmed illyene-ket itten ne beszéllyen, hanem mennyen ell innén dolgára, nehogy mink is megká-rosodgyunk, mert volt még illyen dolog itten, de bezeg meg is atták az árát.²⁵ Ezek-re azt felelte: megatták az árát, mert feő nélkül, bolondúl jártak, de most tudgya meg kegyelmed, hogy nem úgy lészen, sőt még a' tatár is elő fog jönni és az rácz-ságot egészlen letörli, de a' magyarokat nem bántya. Én mindezekért a' szókért kö-telességem szerint megfogattam volna, de nem bizakodtam azért, hogy láttam vásár-helyi helység passussát nála, gondolván, hogy oly roppant helység nem háborgatta eötet, hogy merném én eötett meggátolni, hanem mondtam, mennyen ell innén.

Sőt azt is mondotta, hogy Vásárhely adta néki az csizmáját és a' szűrit, mindezeket hallotta felül nevezet Fazakas Ferencz is, kivel is hallottam, hogy a' pinczébe bement azon ember, sőt a' többi között azt is mondotta, hogy eő volt vol-na Tökölyinek²⁶ az gyémántoss kopiája hordozója.

Tertius. Stephanus Boross, incola nagyszerindiensis, annorum circiter 75. Jura-tus, examinatus fatetur.²⁷ Ennek előtte circiter 3 hetekkel szándékoztam egy pár s. v.²⁸

²² Második tanú Kuttassy Ferenc, nagyzerindi bíró, körülbelül 34 éves. Megesketve, kérdezve vallja.

²³ Azaz: hítt, hívott.

²⁴ Hódmezővásárhely.

²⁵ Utalás az 1735-ben lezajlott Péro-felkelésre.

²⁶ Thököly Imre fejedelem.

²⁷ Harmadik (tanú). Boross István, nagyzerindi lakos, körülbelül 75 éves. Megesketve, kikérdezve vallja.

²⁸ Salva venia = engedelemmel.

nadrágért Szalantora²⁹ menni, találkoztam szomszédságban lakó Fazakas Ferenczell éppen maga háza előtt, ki is azt mondotta nekem, Boross István uram úgy értettem, hogy kegyelmed Szalontára szándékozik, hanem ime ezen becsületes nálom lévő vásárhelyi ember kegyelmednek megfizettne, ha maga lován ellvihetné kegyelmed eőtet, én azt feleltem reá, eő kegyelme micsoda ember, arra érkezett a' falu notariussa is, kinek azon ember maga passussát megmutatta, és a' notarius helyesnek lenni mondotta. Arra nézve én velle egy forintban megalkudván, másnapra kellve notariussal passust csináltattam magamnak s elindultam Szalontára, Remetén³⁰ is visálván³¹ a' passust, szabadon mentünk Szalanto felé, midőn pedig közelítettünk volna Szalontához, azt mondotta nékem, hogy vagyon 35 esztendeje, miolta magyarországi kenyeret nem ettem, melyet én csak ellhagattam. Midőn pedig Szalontára érkezünk volna, ott is visáltatván a' passust, szabadossan bementünk, s eő Szalontay Fonyodi István és Garzo István uraméket atyafiainak mondván, úgy kívánta, hogy valamelyikhez szalanék velle, én közelebb voltaért csak Fonadi [!] Istvánhoz vittem, ott megszálván, mondtam Fonadi István uramnak, ihon kegyelmednek most egy atyafiát hoztam szálásra, Fonadi uram pedig azt felelte, hogy nem isméri. Én tovább ott nem mulatván, mihelest a' forintot, a' mellyért Szalontára vittem, megadta, azonnal más házhoz mentem és dolgomat végezvén haza vissza tértem. Midőn már haza érkeztem, másnap szalontai város kocsissa érkezvén Nagy Szerindre, mondotta másoknak, hogy megfogták volna Szalontán azon embert, mert valami Arpadi³² legényeket ámított volna a' szalontai korcsmán.

Quartus Andreas Király nagysezerindiensis loci juratus notarius, annorum circiter 42. Juratus examinatus fassus est.³³ Ennek előtte circiter 3 hetekkel halászni szándékozván menni, minthogy nagyszerindi Fazakas Ferencz hálót egért,³⁴ hozzája mentem az hálóért, kinek is az pitvarát bényitván, találtam vele edgyüt nagyszerindi Boross István uramat, és egy más idegen embert. Miglen az hálót pedig ide adta volna, Fazakas Ferencznél pipát gyujtottam, azalat azon idegeny ember maga passussát kezemhez adgya, hogy olvassam ell, mellyet is ellolvastván, emlékezem ezen continentiájára: Passualis levelünket mutató (nevéről nem emlékezem) felsőbb esztendőkbén Nemes Zemplény Vármegyei Szolga Bíró Uram passussa melet jövőn hozzánk élelminek keresésére, mostan pedig igyekezék menni gyalog Debreczembén, kérünk azért etc. die 17. Maji vala a' passus Hod Mező Vásárhely pecsétje

²⁹ Így! Nagyszalonta, lásd a 20. sz. jegyzetet.

³⁰ Remete (akkor Bihar vármegye), lakosai 1738-ban a szomszédos kötegyáni pusztára (Békés vármegye) költöztek. Az 1738–1743 közötti pestisjárvány idején itt állt Bihar vármegye egyik ellenőrző pontja az útlevelek vizsgálatára.

³¹ Visál = ellenőriz, láttamoz, vizsgál.

³² Árpád (Bihar vármegye), ma Arpășel (Románia).

³³ Negyedik (tanú) Király András, Nagyszerind helység hites jegyzője, körülbelül 42 éves. Megesketve, kikérdezve vallotta.

³⁴ Azaz: ígért.

alatt datálva. Minek utána ellolvastam, ott hattam eőket, csak Fazakas Ferencz jöt velem halászni, s az halászatban mondotta nekem sub rosa,³⁵ hogy az a' ember ezt a' titkot beszéllette volna néki, hogy Vásárhelyen Rákóczinak kapitánya volna valaki, de én azt csak valami haszontalan szónak és hazugságnak ítélvén lenni, meg meg torkoltam [!] Fazakas Ferenczet, hogy ne beszéllyen olly haszontalanságot, s azt is mondtam, hogy az ollyan bolond beszédű embert meg kellene fogni, s úgy megveretni, hogy az edgyik végről a' hídnak másik végére, mint egy dögöt, úgy köllene által hurczoltatni. Midőn pedig visszamentünk volna, én többé sem nem láttam, sem hért³⁶ nem hallottam.

Quintus Joannes Hegye, incola possessionis Nagy Zerind, loci educillator, annorum circiter 37. Juratus, examinatus fatetur.³⁷ Én a' mint hallottam, a' midőn az ember a' nagyszerindi korcsmán lett volna, nagy betegségben voltam, nem is láttam a nem is hallottam, mit beszélt.

Sextus Franciscus Fazakas, incola possessionis Nagy Szerind, annorum circiter 36. Juratus, examinatus fatetur.³⁸ Ennek előtte három hetekkel jött egy estve hozzám, magam othon nem létemben szálásra, kinek is a' feleségem szálást adván, késő estve, midőn hazamentem volna, kérdészem a' feleségemet, micsoda ember, a' ki a patkán fekszik. A feleségem nekem azt mondotta, hogy vásárhelyi embernek mondotta magát, én reggelig nem háborgattam, hanem reggel fölkelvén, kérdészem magam is, micsoda ember? és mi járathat vagyon, kére azt felelte, én vásárhelyi ember vagyok, melyre én mindgyárt a notariushoz mentem és magamhoz héttam, mintha halászni mennék. Azzal hozzám jövé a notarius, mindgyarást megolvasta a' passussát, és igaz vásárhelyi embernek mondotta, én azzal ésmérvén eötett igaz embernek, a' csapszékre mentem velle, holott is a' pénce gátorban Bíró uram jelenlétében mutatta maga passussát, sőt azt is mondotta, hogy úgy nézők eötet, mint magát Barcsényit, mert eők öttön jöttek ki Bercsényétül, edgyik közzülök Nagy Istok, most is Mako Vásárhelyen vagyon, mint ezeress kapitány, még a' rajta való cundrát és csismát is a vásárhelyiek adták, mellyeket midőn így beszélett volna, mondtam neki, az Istenért, ne beszéllyen kegyelmed ollanyokat [!] itten, mert az illyenekért nem régenten is csak hogy az egész helységünk majd egiszlen el nem veszett, ne talántán most is rosszszúl járjunk, hanem mennyen kegyelmed dolgára. Erre azt felelte, hogy nem kell félni, mert ha valaki engemet megfogna is, tudgya meg az a' helység, hogy még a' falra hudgyozója sem fog megmaradni, meg is láttya kegyelmetek ennek a' hónap a' fottán magát is (már nem tudom, Rákóczit vagy Bercsényit mondotta), de még a' tatár is kijön és az ráczságot elltörli, meg a szegény magyaroknak is juthat benne, de attúl nem kell igen félni, azt is mondotta,

³⁵ Bizalmasan, titkon.

³⁶ Így! Azaz: híré.

³⁷ Ötödik (tanú) Hegye János, nagyzerindi lakos, a helység korcsmárosa, körülbelül 37 éves. Megesküdtetve, kikérdezve vallja.

³⁸ Hatodik (tanú) Fazakas Ferenc, nagyszerindi lakos, körülbelül 36 éves. Megesküdtetve, kikérdezve vallja.

hallottam, hogy régenten eő volt volna Rákóczy üdeiben a' gyémántos copiája hordozója. Mindezeket midőn halászni mentem volna az notariussal, eő kegyelmének megbeszélettem, melyre eő kigyelme azt mondotta, hogy az olyan bolond beszédő embert nem ártana, hogy ha a híd végén levonnák, úgy megvernénk, [!] hogy az másik végire mint az dögöt vetnék által. Kegyelmed is hadgyon békét az ollyatén haszontalan beszédeknek, én jollehet mindaddig is csak egy boriszák [!] bolond forma embernek tartottam, mindazonáltal kiadtam rajta, és tőlem elment.

Super qua modo praemisso experta rei veritate et excepta testium fassione praesentes subscriptione et sigillo nostro usuali munitas extradeditimus testimoniales in possessione Kiss Jenő 27^a Junii 1742.³⁹

Josephus Pogány. L. S.⁴⁰

Michael Jászay
praelibati Comitatus
Zarandiensis Juratus
Ordinarius Notarius m.p.
L. S.⁴¹

IRODALOM

BALOGH 1935

Balogh István: Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi-felkelés alatt. 1703–1711. Debrecen, 1935.

ESZE 1951

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Budapest, 1951.

ESZE 1955

Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710. Budapest, 1955.

ESZE-VÁRKONYI 1952

Esze Tamás – Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-hagyomány mozgósító szerepe a 18. században. In: Spira György (szerk.): Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 18. században. Budapest, 1952.

GÉRESI 1897

Géresi Kálmán (sajtó alá rend.): A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. Budapest, 1897.

SERES 2003

Seres István: Csulay Imre jelentései II. Rákóczi Ferencnek a török földre menekült erdélyi kurucokról. HK, 116. (2003) 853–857.

³⁹ Erről az előrebocsátott módon megkísérelve az igazság kiderítését, és kivéve a tanúk vallomásait, kiadtuk aláírásunkkal és használni szokott pecsétünkkel megerősített tanúsítványunkat. Kisjenő helységben 1742. június 27-én.

⁴⁰ L. S. = locus sigilli: pecsét helye.

⁴¹ Jászay Mihály, az említett Zaránd vármegye hites rendes jegyzője saját kezével. Pecsét helye.

**Documents to the Tiszántúl history of
the Rákóczi war of independence
(1692–1742)**

– Imre Bánkúti –

Resume

The several documents published below were collected by the author from most different places during his researches carried out on the kuruc revolt. They are connected by the fact that all of them relate to the events of the Rákóczi war occurred in the area limited by the rivers of the Körös, Tisza and Maros. In the light of the shortage of archival materials due to that the county administration in the area had not been revived at the time, all documents have got special significance, supplying the deficiency of local history.

None of the published documents affects explicitly Békés County, since in practice the whole region had been depopulated in 1703, leaving no more than three settlements in the area of the today Békés County. So we must turn to the contemporary data of the neighbouring communities if we want to study the wider region's history of the time. Imre Bánkúti publishes the documents of the Rákóczi Age relating to Biharpüspöki in Bihar County (doc. 1), Báránd (doc. 2/a–c.), Hódmezővásárhely in Csongrád County (doc. 3), Debrecen also in Bihar County (doc. 4) and Nagyzerind located at the time in Zaránd County (doc. 5). It can be regarded as typical that, except the last one, all of these are concerned about the urban population of the day, revealing the fact that the permanent fights in the region left in their place only the larger towns, more or less, in the Tiszántúl.

Sources in the publication extend our knowledge with many new details on the local history of the Rákóczi war of independence.

**A PESTIS KÖTEGYÁNBAN ÉS SARKADON 1738-BAN
(ADATOK KÖTEGYÁN ÚJRATELEPÜLÉSÉHEZ)**

– Seres István –

A sarkadi hajdúk történetét kutatva figyeltünk fel arra, hogy a város kuruc kori históriája szorosan összefügg a szomszédos Remete falu egykorú történetével. Azt már a korábbi helytörténetírás is tisztázta, hogy ez a rejtélyesnek tűnő település valójában a mai Kötegyánnal azonos.¹ Erre számos jel utal: pl. a Kötegyáni Református Egyházközség tulajdonában levő, peremvésete szerint a 17. század első feléből származó, részben aranyozott ezüst úrasztali poháron a következő felirat található: „1726. Kőte: Remetei Ecclesia Számára Való ez Pohár: Gál Imre Uram Bíróságában és Puskás István Uram Tiszt Tartóságában”.² A két település lakosságának azonosságát bizonyítja továbbá, hogy Bihar vármegye Belényesi járásának összeírásaiban az 1735. évvel bezáróan még csak Remetét, ill. „Köteremetét” találjuk meg, 1741-től viszont már Kötegyánnal találkozunk, és a felsorolt családok teljesen megegyeznek a néhány évvel korábban szereplő Remete falu adófizető lakosaival. A névazonosítások alapján tehát a lakosság átköltözésére vagy a település átnevezésére valamikor 1735–1741 között kellett sor kerülnie, a „helységcsere” pontos idejéről és körülményeiről azonban mindeddig nem rendelkezünk adatokkal. Most ezt a hiányt kívánjuk pótolni.

Bihar vármegye területén azon települések, amelyek túléltek a Nagyvárad 1660. évi ostroma idején történt hadmozgásokat, s elsősorban az ún. „Szejdi-jarást”, többnyire a török kiűzéséig lakottak maradtak, és csak az 1703-ban kitört Rákóczi-szabadságharc viszontagságai során néptelenedtek el. A vármegye nyugati részén található helységek lakossága többnyire a Berettyó túlsó felén elhelyezkedő, biztonságosabb hajdúvárosokba (Berettyóújfalu, Derecske stb.), ill. Szabolcs vármegyébe (elsősorban Szentmihályra) költözött, vagy a jól védett sarkadi sáncba húzódott be. Visszaszállingózásuk már a háború utolsó két évében megkezdődött, és

¹ Karácsonyi János már 1896-ban megállapította, hogy a Gyula határához tartozó egykori Remeteháza településnek „magától érthetőleg az innen északra eső, Kötegyánnal egybeolvadt Remete községhez semmi köze”. A Maday-féle *Békés megye történetében* egy szó sem szerepel Remetéről, Kötegyán újratelepülését a 18. század második felére teszi, úgy tűnik a szerző nem figyelt fel Karácsonyi megjegyzésére. A Dankó Imre és Korek József közös munkájaként megjelent *Kötegyán* című összefoglalás azonban már több ponton is tisztázta a két község egymáshoz való viszonyát. Mindkét munka 1960-ban jelent meg, Dankóéké vélhetően később, megállapításaik ezért nem kerülhettek be a megyei összefoglalásba. KARÁCSONYI 1896. 274; MADAY 1960. 273; DANKÓ-KOREK 1960.

² HAVASSY 1995. 39. (A feliratot a „Kat. 1.” jelű kép alapján javítottuk, a rövidítéseket feloldottuk.)

1712-re ismét az 1703 előtti állapot volt jellemző a térségre. Némileg másként alakult a szomszédos Békés vármegye története, ahol elsősorban a Gyula visszafoglalására irányuló hadmozgások miatt már korábban is számos helység elnéptelenedett, az 1695-öt követő években azonban Karácsonyi János kutatásai szerint a vármegye 31 települése települt újra. Itt ugyancsak a kuruc függetlenségi harc kitörése vetette vissza a fejlődést, mivel 1703-ban a Maros menti szerb határőrök támadásai következtében gyakorlatilag minden település megszűnt létezni. A visszaköltözés Biharral ellentétben jóval nehezebben indult be, és elsősorban Harruckern János György gyulai földesúr tevékenységének köszönhető, hogy az 1720-as évekre a megye már 19 lakott települést mutathatott fel.³ Addigra teljesen lezajlott az újratelepülés, ezért a későbbiekben már kifejezetten ritkán fordult elő, hogy lakott helység szűnjön meg, olyan esetről pedig szintén csak elvétve tudunk, hogy új település jött létre. A történelmi Békés vármegyében azonban több ilyen esetet ismerünk: a Harruckern-uradalomhoz tartozó Fás, Gerla és Nemeskerekai megszűntét, ill. Endrőd és Tótkomlós létrejöttét. A Kettős-Körös jobb partján, Békéstől északra elhelyezkedő Nemeskerekai lakói a folytonos árvizek miatt 1731-ben, Szent György nap táján (április 24.) költöztek át a lakatlan endrődi pusztára. Mivel ez utóbbi is Harruckern tulajdonában volt, a helységcserére egyértelműen a földesúr engedélyével kerülhetett sor.⁴ Gerla lakosainak zöme ugyancsak 1731-ben döntött úgy, hogy a csabaiakkal folytatott, számukra kedvezőtlen kimenetelű határperek és az állandó árvíz miatt zömük Gyulára, a többiek pedig Békésre, valamint Haan Lajos szerint Dobozra költözzön át; a földesúr pedig Kis-Gerla néven Csabához csatolta a települést.⁵ Nemeskerekéhez és Gerlához hasonló okok játszottak közre a Vésztőtől nyugatra, Körösladány szomszédságában volt Fás község megszűntében is. Fás lakossága ugyancsak az „árvizek rongálásai” miatt kényszerült a település elhagyására. 1748-ban engedélyt kértek és kaptak a földesúrtól, hogy más helységbe mehessenek. Erre a következő évben sor is került, és a lakosság Haan Lajos szerint Köröstarcsára és Vésztőre, Karácsonyi János véleménye szerint pedig Körösladányba vándorolt.⁶ Megyénk mai területén legutoljára a bihari térségben játszódtott le lakosságcsere, amikor is Remetéről a szomszédos kötegyáni pusztára költözött át a lakosság.

³ Berény (Mezőberény), Békés, Csaba, Doboz, Fás, Füzesgyarmat, Gerla, Gyoma, Gyula, Kétegyháza, Körösladány, Nemeskerekai, Öcsöd, Szarvas, Szeghalom, Szentandrás (Békésszentandrás), Tarcsa (Köröstarcsa), Vári (Gyulavári) és Vésztő.

⁴ KARÁCSONYI 1896. 97. 239. A tudós történetíró itt korrigálta elődje, Haan Lajos állítását, amelyben a költözés időpontját 1718-ra tette. Egyébként Nemeskerekai lakói Haan szerint is a szüntelen árvíz miatt költöztek el. HAAN 1870. 170, 216.

⁵ Haan szerint a költözés 1736-ban történt, mi Karácsonyi véleményét tartjuk mérvadónak. HAAN 1870. 184–185; KARÁCSONYI 1896. 127.

⁶ HAAN 1870. 174; KARÁCSONYI 1896. 105. Márki Sándor szerint a rác csapatok 1735. évi itteni pusztítása vezetett a település megszűntéhez, ez, mint a helytörténetírásból kiderül, téves megállapítás volt. MÁRKI 1893. 49.

A Rhédey család birtokában levő Kötegyán és Remete valamikor a visszahódító háborúk során néptelenedett el. Egy időben készült, de sajnos datálatlan urbáriumuk még lakott településeként jegyzi őket. Eszerint Kötegyánban Burján János nemes személy, négy örökös jobbágy és 15 „napszámos” élt. Az adómentességet élvező nemes kivételével az örökös jobbágyok és a marhával rendelkező „napszámosok” évi egy tallért, míg a marhával nem rendelkezők 50 dénár évi adót voltak kötelesek fizetni a földesúrnak. A „zsákai jószághoz” tartozó Remetén ugyanakkor öt örökös jobbágy, hat „hadú”, azaz hajdú és ugyanannyi nemes lakott. Az örökös jobbágyok és a hajdúk közül az egész ekések egy tallért, a fél ekések egy forintot, a szegényebb jobbágyok pedig 60 dénárt voltak kötelesek fizetni. A nemesek (a Gellén család hat tagja) a kötegyáni Burján Jánoshoz hasonlóan itt is adómentességet élveztek. Ugyanitt még feltüntettek két jövevényt, a hajdúk között említett Pri-bék Jánost, valamint Todi (Toldi?) Tamást.⁷ Az 1692. évi kamarai felmérés már Kötegyánt és Remetét is lakatlanul találta.⁸

Két egykori remetei nemes, Gellén Ferenc és Gellén Péter 1700 tavaszán kért engedélyt elpusztult helységük újratelepülésére az akkor még fiatalos Rhédey Zsigmond „tutorjá”-tól, sóvári Soós Jánostól, aki a fiú mostohaapja, és egyben birtokügyeinek teljhatalmú intézője volt. Mivel Köteremete a szomszédos Kötegyánnal és Kötetarcsával együtt a Rhédey család tulajdona volt, Soós János megadta a kért engedélyt, egy évi adómentességgel, annak letelte után viszont évi hatvan forintban állapította meg az adó összegét. Ugyanakkor engedélyezte a régi-új telepesek számára a kötegyáni és kötetarcsai határok szabad használatát is.⁹ A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor egyértelmű volt, hogy a lakosság a szomszédos Sarkadra húzódjon be, ahonnan csak a vár kapitulációját követően tértek haza. A remetei férfilakosság a sarkadi hajdúkkal karöltve harcolta végig a függetlenségi háborút, többen magasabb rangban. Cseke György, Felföldi Péter és Gellén Ferenc remetei nemesek 1706-ban gyalogos káplárok (tizedesek) voltak, Olcsvári György pedig ugyancsak káplári rangban a lovas tizedet vezette. Az ugyancsak remetei Szebeni Mihály a kapitulációs tárgyalások idején (1711. január) már kompániás vicehadnagy, Farkas Gergely pedig főhadnagy volt. Sarkad feladását követően a remeteiek is hazatértek. Az 1713. február 12-én lezárt kamarai felmérés szerint akkor már 33

⁷ Kötegyán és Remete urbáriumai. Hely és dátum nélkül. MOL P 1868. RCSL 55. tétel.

⁸ Mezősi helyesen állapította meg, hogy a 399. sz. alatt említett Remete a Fekete-Körös mellett, Sarkadtól délre eső pusztával azonos, ám úgy vélte, hogy az a 17. századi pusztulás után többé már nem támadt fel. A 409. sz. alatti Remetét („Magyar Remethe”) a Belényestől északra, a Rossia-patak mellett levő településsel azonosította, ami ugyancsak helytálló. A névsornál viszont téved, amikor a 399. sz. alatti Remetéhez jegyzetben a Magyarremete nevet adja meg. Itt az zavarhatta meg, hogy a Belényes környéki Magyarremetét a lista Sarkad (408.) és Kötegyán (410.) között sorolta fel. MEZŐSI 1943. 118; Uo. 17. jz., 346, 348–349.

⁹ Sóvári Soós János és Rhédey Zsigmond engedélye Gellén Péternek és Gellén Ferencnek Remete megszállására. Szatmár, 1700. május 1. RCSL 55. tétel.

jobbágy és nyolc zsellér élt a helységben.¹⁰ A Rhédey család birtokába visszakerült település további történetének ismertetésétől most eltekintünk, csupán azt említjük meg, hogy az 1735-ben kitört kuruc felkelésbe közel harminc helyi lakos keveredett bele.¹¹

Mint fentebb írtuk, Remete megszűnésének idejét és okát a szakirodalomnak nem sikerült tisztáznia. Az 1738-ban kitört pestisjárvány itteni elterjedéséről szóló hivatalos jelentéseknek és vizsgálatoknak köszönhetően azonban az első kérdést viszonylag könnyen meg tudjuk válaszolni. A pestis Bihar vármegyei kitöréséről szóló iratok ugyanis 1738. október elején még mindig új telepítésű községnek nevezik Kötegyánt; Bucsy Mihály október 3-i levele szerint pedig a remetei lakosság az elmúlt tél folyamán, tehát 1737–1738 fordulóján költözött át a „szomszéd pusztára Köte Remete erdeire”.¹² Egy 1738. október 9-én, Remetén (!) lefolytatott vizsgálaton megjelent négy helyi lakos korábban Remetén élt, vallomásuk felvételekor viszont már az újratelepült Kötegyán lakosai voltak. Bihar vármegye október 27-i jelentése ugyancsak az újtelepítésű Kötegyánt említi, azzal együtt, hogy Remete lakosai szétszóródtak, majd újra összegyűlve Kötegyánban teremtettek új otthonot maguknak.¹³ A szokás nagy úr, ennek tudható be, hogy november elején még a Nagyszalontán élő vármegyei esküdt, Győry Gáspár és Bucsy Mihály alispán is Remetéről, ill. a remetei lakosokról emlékezett meg, holott mindketten tiszttában voltak a helység megszűnésével. Mi több, október 25-én Károlyi Sándor is Remete nevű helységet nevezett meg a térség pestissel fertőzött települései között.¹⁴ (Győry Gáspár 1739. január 3-i jelentése egyébként a Kötegyánban élő remeteieket említi.) Megfelelő források nélkül csak gyaníthatjuk, hogy Nemeskerekihez, Fáshoz és Gerlához hasonlóan Remete elnéptelenedésében is a környezeti viszonyok (feltehetően itt is a bel- vagy árvíz) játszhattak közre. Erre utal, hogy a lakosság még a téli hidegben is vállalta a viszontagságokkal járó költözést. Az új otthon megteremtése azonban még hosszú ideig elhúzódhatott, mivel a helyiek Győry Gáspár szerint még novemberben is kezdetleges kunyhókban éltek.

Most pedig térjünk rá dolgozatunknak a pestis kötegyáni és sarkadi megjelenését bemutató második részére! Dávid Zoltán megállapítása szerint az 1738-tól 1743-ig tartó pestis egyike volt a hazánk lakosságát leginkább megtizedelő járványoknak. Az országos összesítés adatai szerint 250 000 embert ragadott el, Ma-

¹⁰ DANKÓ-KOZER 1960. 26–27.

¹¹ Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a felkelés forrásaiban egy szó sincsen arról, hogy a remeteiek „papjuk vezetésével” csatlakoztak volna a felkeléshez, mint ahogyan a *Kötegyán* című munkában olvashatjuk. A helyi lelkész valóban a felkelőkkel való együttműködés gyanújába került, de különösebb terhelő bizonyítékok hiányában még csak vádat sem emeltek ellene.

¹² Bucsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárád, 1738. október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9447.

¹³ Minderre lásd a *Függelékben* közölt tanúkihallgatást, valamint az ahhoz írt lábjegyzetet.

¹⁴ Károlyi Sándor levele Batthyány Lajosnak. Nagykároly, 1738. október 25. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81255.

gyarország és Erdély akkori népességének 5%-át. A vármegyei adatok összehasonlítása alapján Biharból volt a legtöbb áldozat, Dávid számításai szerint összesen 34 900 fő,¹⁵ míg Debrecen szabad királyi városból 8645 lakos hunyt el pestisben. A járvány Erdélyből, egészen pontosan Nagyszebenből indult ki, majd Magyarország déli részein részben nyugat, részben pedig észak felé húzódott. A Károlyi Sándorhoz befutó vármegyei heti jelentések alapján Dávid Zoltán úgy vélte, hogy a járvány Biharban 1738 októberének végén jelent meg, és az első fertőzött települések Sarkad, Kötegyán, Szalonta és Nagybajom voltak. 1739 tavaszán újabb erőre kapott, a helységek másik részében viszont csak az év végén észlelték a betegséget. Az első hullám 1740 elejéig a vármegye 79 helységén vonul át, és 22 436 embert ragadott magával. Ekkor volt egyébként a debreceni járvány is.¹⁶ A Tiszántúlon tomboló járvány megfékezésével az uralkodó az egykori kuruc generálist, Károlyi Sándort bízta meg, aki a kerület teljhatalommal felruházott egészségügyi biztosaként szigorú biztonsági intézkedéseket hozott annak lokalizálása érdekében. A vármegyék, városok és falvak elöljárói, az ideiglenesen kinevezett commissariusok szinte napi pontossággal küldték hozzá jelentéseiket a halálos kór elleni óvintézkedésekről; a pestis kötegyáni és sarkadi pusztításáról viszont elsősorban nem a járványügyi aktákból, hanem a Károlyi levéltár személyenkénti levelezést tartalmazó anyagában („Missiles”) található levelekből értesülhetünk. Természetesen akadnak máshol is hasznos források, így pl. Bihar vármegye első óvintézkedéseiről Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispánnak a Debrecen város levéltárában található híradása tudósít. Ebből kiderül, hogy a pestis először a Marostól délre első „Bánátus”, azaz a Temesi Bánság területén jelent meg, Arad vármegye azonban már elég korán – úgy tűnik, május első napjaiban – értesítette a bihariakat, hogy a szomszédos Zaránd vármegyében levő Kuvin és Kovasznicz helységekben is felbukkant a járvány. Rögtön a levél érkezése utáni második napon összehívták Bihar vármegye nemesi közgyűlését, és döntést hoztak arról, hogy a vármegye „ármásai” (fegyveresei) a nagyvárad püspökség hajdúival együtt, 25-én kivezényeltetnek a Fekete-Körös mentére, amely Bihar természetes határa Zaránddal. A fegyveresek parancsot kaptak, hogy senkit se engedjenek át, és felhatalmazták őket, hogy ha valaki erőszakkal akar átkelni a folyón, akár puskával szólítsák fel a visszatérésre, s ha nem engedelmeskedik, rá is lőhetnek. Aki viszont megfelelő passzussal (úti okmánnyal) rendelkezve akar átjönni a vármegyébe, annak előbb Nagyzerindre kell mennie, és onnan tovább Remetére. „Remetén pedig vagyon immár olly ell rendelt emberünk, az ki az szükséges passussokat meg tугya visgálni” – tájékoztatta május 8-án Debrecen városát Búcsy Mihály alispán. A gyűlés határozatát egyébként Arad vármegyének is megküldték azzal a felhívással, hogy azt Zarándban is hirdessék ki,

¹⁵ Az első, 1738–1740 közötti hullám 22 436; a második, 1742–1743. évi pedig 12 464 áldozatot követelt. DÁVID 1971. 183.

¹⁶ DÁVID 1971. 181–182.

hogy az ottani lakosok is vigyázzanak magukra, és alattomban ne próbáljanak átkelni a folyón, életük veszedelmével.¹⁷ Ekkor még a pestisről bővebbet a bihariak sem tudtak, július közepe táján viszont már újabb lépéseket tettek a járvány betörésének meggátolására. Részint az Erdély felőli, részint pedig a Sebes-Körössel átel-lenben, a szomszédos Zaránd, Arad és Békés vármegyék felőli passzusokon állomásozó vármegyei katonák és a rendőri feladatot ellátó ármások azonban nem voltak elegenden a feladat elvégzésére. Ezért újabb embereket fogadtak fel, s így amazok a „harmadik rendbéli fogadott strássák”-kal megerősítve öt commissarius irányítása alatt végezték feladatukat.¹⁸ Ezzel egy időben a Fekete-Körös mentének szisztematikus lezárását is elrendelték. A határozat szerint a folyó mentén végig ármásokat, azaz vármegyei fegyvereseket helyeztek el, akik feladata éjjel-nappal a szomszédos Zaránd felől érkezők ellenőrzése zajlott, de egyúttal Remeténél volt Bihar vármegye Arad felőli passzusa is. Egyedül azok jöhettek át, akik megfelelő passzussal rendelkeztek, de még ők is csak Nagyzerind felől Remeténél léphettek be bihari területre, azt követően pedig Szalonta felé kellett továbbmenniük. Visszafelé ugyanez az útvonal volt kijelölve. Addigra már Remetén tartózkodott Bihar vármegye egyik commissariususa négy ármással, az ő feladatuk volt a jövő-menő utazók passzusainak a vizsgálata.¹⁹

Augusztus 23-án Búcsy Mihály alispán azt jelentette Károlyi Sándornak, hogy néhány nappal korábban egy Kerepesi nevű férfi érkezett a remetei átkelőhöz. A remetei commissarius, Csárada Mihály a szokott mód szerint feltartóztatta, és több passzust (útlevelet), valamint egyéb írásokat talált nála. A Kerepesinél talált okmányokat a commissarius rögtön beküldte Búcsynak, aki azonnal rájött, a férfi azonos lehet azzal a Kerepesi János nevű személlyel, akit Károlyi éppen ezen a környéken kerestetett néhány nappal korábban, ezért ő is továbbküldte az iratokat Károlynak. Mivel elképzelhetőnek tartotta, hogy az őrizetes valóban azonos a keresett személlyel, Károlyi parancsáig továbbra is fogságban tartják, ha pedig kiderül az ártatlansága, és Károlyi visszaküldi az okmányokat, a feltartóztatott személyt rögtön szabadon engedik.²⁰ Károlyi rögtön válaszolt, és a feltartóztatott férfi azonnali elfogatását rendelte el, aminek Búcsy eleget is tett. Mivel Kerepesi „eleget szellőzött” Remetén a több napja tartó feltartóztatásban, az alispán úgy vélekedett, hogy nem kell attól tartaniuk, hogy esetleg megfertőzi a vármegye tömlöcében tartott többi rabot, mivel ha fertőzött lenne, már kiütöztek volna rajta a pestis tünetei. Ezért augusztus 30-án déltájban be is hozták Nagyváradra, és vasra verve tömlöcbe vetették. Búcsy szerint amúgy is „egyéb és elég veszedelmes nyavalyába va-

¹⁷ Búcsy Mihály alispán levele Debrecen városának. Nagyvárad, 1738. május 8. HBML, Debrecen város levéltára. XV. 26/1. Missiles. Nr. 268. (Függelék, 1. sz.).

¹⁸ Bihar vármegye levele Károlyi Sándornak. Váradozás, 1738. október 27. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel.

¹⁹ Búcsy Mihály levelei Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. július 18. és október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9453, 9447.

²⁰ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. augusztus 23. Uo. Nr. 9449.

gyon szegény feje, az mely igen gyakran másvilágra szokta vinni az embert”. Ezt egyébként Győry Gáspár esküdtnek a rabbal küldött levele alapján gondolta.²¹ Károlyi Sándor rögtön megírta az esetet gróf Batthyány Lajos kancellárnak, aki szeptember 10-én Bécsből arról tudósította az egykori kuruc generálist, hogy az elfogott férfi ügyében már olyan határozat született, amely szerint azt erős őrizet alatt kísérik Kassára, ahol a további rendelkezésig katonai őrizet alatt kell tartani.²² Kerepesi bűnét nem ismerjük, abból viszont, hogy több passzust és egyéb okmányokat is találtak nála, valamint maga a főkancellár foglalkozott az ügyével, úgy véljük, hogy nem köztörvényes cselekedetért vették őrizetbe. Ekkor ugyanis már javában zajlott a török háború, amelyben Károlyi Sándor huszárezrede is részt vett a generális fia, Károlyi Ferenc ezredes parancsnoksága alatt. Idehaza pedig az tartotta lázban a közvéleményt, hogy az alig három évvel korábban Rodostóban elhunyt II. Rákóczi Ferenc idősebbik fia, József a török határ közelébe érkezett; a szultán által Erdély fejedelmévé kinevezett trónkövetelő néhány száz főnyi, bujdosókból és a császári hadsereg kötelékeiben harcoló magyar huszárezredek hozzá átszökött katonáiból álló csapatai pedig az összecsapásokban is részt vettek a törökök oldalán. Bár nem kizárható, hogy a Károlyi által közölt személy katonaszökevény volt, véleményünk szerint letartóztatását inkább a fiatal Rákóczi mozgalmával kell kapcsolatba hoznunk.²³

Mindez azonban csak epizódja volt a pestis bihari megjelenésének. A veszély fokozódására jellemző, hogy október elejére már hat hajdúból álló strázsza (őrség) tartózkodott Remetén a vármegye megbízott commissarius mellett. Az őrség számának megemelése nem ok nélkül történt, mivel Búcsy Mihály október 3-i jelentése szerint az elmúlt napokban négy kötegyáni cigány és ugyanannyi magyar lakos halt meg pestisben. Ezért a települést a vármegye fegyvereseivel azonnal körbezárták, hogy a járvány tovább ne terjedjen Nagyvárad felé.²⁴

Biharban egymástól függetlenül több térségben ütötte fel fejét a halálos kór. Károlyi Sándor már október 25-én tájékoztatta gróf Batthyány Lajos kancellárt, hogy Biharban a szomszédos Békés vármegye felől Keresztszeg (Körösszegapáti), Zsáka, Sarkad és Remete (!); Erdély felől pedig Várvíz, Papfalva és Baromlak helységeiben ütötte fel fejét a járvány.²⁵ A vármegyének október 27-én Károlyi

²¹ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagykereki, 1738. augusztus 31. Uo. Nr. 9450.

²² „Kerepessy eránt lett már olly rendellés, hogy figyelmetes vigyázás alatt Kassára vitetessék, s ott hadi istrása alatt további dispositióig secure tartassék.” Batthyány Lajos levele Károlyi Sándornak. Bécs, 1738. szeptember 10. Uo. Nr. 4156.

²³ Az 1738-ban folytatott vizsgálatok eddig feltárt anyagában nem találkozunk Kerepesi névvel. ESZE-VÁRKONYI 1952. 130–131; Rákóczirol, valamint a feltételezett magyarországi és erdélyi hívei utáni hajszeról újabban lásd: PAPP 2003.

²⁴ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9447.

²⁵ „.... már Bihar Vármegyében is Keresztszegh, Saka, Sarkad és Remete nevű helységeiben Békés felől, Erdély felől pedig Várvíz, Papfalva és Baromlak nevű helyekben bé lépett.” Károlyi Sándor levele Batthyány Lajosnak. Nagykároly, 1738. október 25. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81255.

Sándorhoz írt beszámolója hasonlóan vázolja a pestis helyi felbukkanását. A jelentés szerint először a belényesi járáshoz tartozó Sarkad és Kőtegyán fertőződött meg, azután pedig a sárréti járásban levő Körösszegapáti, s végül az érmelléki járásban, a micskei uradalomhoz tartozó román lakosságú Baromlak, Papfalva és Várvíz településekre terjedt át a járvány. Kőtegyán és Sarkad mellett hamarosan a szomszédos Szalontán, valamint a vármegye sárréti járásában levő Biharnagybajomban is megjelent a pestis.²⁶ A betegség első hírére vizsgálatot rendeltek el az érintett térségekben. Búcsy Mihály alispán parancsára pl. október 25-én Fejér Mihály megbízott szolgabíró és Kovacsics György esküdt Margittán kihallgatott egy Pópa János nevű papfalvi ortodox papot. Számunkra azonban jóval fontosabb, hogy Remetén (!) már két héttel korábban lezajlott egy hasonló vizsgálat. Október 9-én ugyanis Buday István szolgabíró a helységben négy (egykori) remetei és négy sarkadi polgárt hallgatott meg a pestis helyi felbukkanásáról. Az alább ismertetett tanúvallatás, valamint a korabeli jelentések alapján egyértelmű, hogy Bihar vármegye területén először valóban Kőtegyánban, ill. a szomszédos Sarkadon ütötte fel fejét a halálos kór.

Az október 9-i tanúvallatás során elsőként Felföldi Péter 60, Gellén Ferenc 70, Farkas Gergely 50 és Antal István 60 éves (egykori) remetei lakosokat hallgatták meg. Az akkor már Kőtegyánon élő Felföldi Péter, Gellén Ferenc és Farkas Gergely Remete régi lakosai közül kerültek ki, mindhárman nemesemberek voltak, Gellén Ferenc pedig 1700-ban a falu újratelepítésének egyik szorgalmazója volt. Érdekességgé jegyezzük meg, hogy mindhárman a sarkadi kurucok között harcolták végig a Rákóczi-szabadságharcot. Felföldi és Gellén 1706-ban egyaránt gyalogos káplár (tizedes) volt, a korábban közlegényként szolgáló Farkas Gergely pedig a vár feladása idején már kompániás főhadnagyként szolgált.²⁷ A kuruc világ emléke egyébként Buday Istvánnak adott válaszukban is felbukkan, mivel arra a kérdésre, hogy miből tudják megállapítani a halálozások okát, a következőt válaszolták: „[a] kurucz világban is hasonlóképpen holtanak az pestisben, akkor is közöttünk lévén az pestis”. Mindez teljesen megfelel a valóságnak, ugyanis a sarkadi hajdúk 1710 júliusában többek között azért nem akartak átköltözni az újjáépítendő szarvasi

²⁶ „Istennek eő Szent Felséginek kemény étletiből ezen *Nemes Vármegyének* is már három Processusában, nevezetessen leg elsőben is a Belényessi Processusban Sarkad és Kőte-Gyán nevű két helységekre, annak utána az Sárréthi Processusban, Keresztszeg-Apáti nevű edgy helységre, és az után az Ér mellyéki Porcessusban levő Micskei Dominiumban, Várvíz, Papfalva és Barom lak nevű három helységekre által hatott Pestisnek.” Bihar vármegye levele Károlyi Sándornak. Váradolaszi, 1738. október 27. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel; Lásd még a kancelláriához írott levelüket. MOL A 27. MKL Litterae Comitatum. Fasc. 3. Nr. 21.

²⁷ A sarkadi vár egykori katonái és tisztjei kapcsán nem adunk meg külön hivatkozást. A közeljövőben megjelenő *Sarkadi hajdúk* című monográfiánkban minden olyan általunk ismert kuruc vitéz (a kutatás jelenlegi állapota szerint 310 fő) életrajzi adatait közölni fogjuk, aki 1703–1711 között bizonyíthatóan Sarkadon tartózkodott, ill. ottani születésűként vagy lakosként a reguláris ezrekben szolgált.

várba, mert a vidékükön csak nemrégiben megszűnt pestis mintegy 130 hajdút ragadott magával közülük, s így még a saját erősségük védelmére sem voltak elegendek.²⁸

A kötegyáni lakosok beszámolója szerint 1738-ban először nem a faluban, hanem a remetei passzuson jelentkezett a járvány, midőn augusztus közepe táján bizonyos zsidók érkeztek oda, és ott temették el a halott szolgáljukat. Ezután csakhamar elhunyt a remetei dinnyecsősz felesége is, akit ugyanott még egymás után öt további személy követett. Felföldiek szerint ők voltak a pestis első áldozatai. A vármegye Remetén állomásozó őrsége azonban nem szerzett tudomást a halálesetekről, mivel a halottakat az éjszaka leple alatt, „lopva” hordták ki szekéren, és a helység temetőjében hantolták el a csőszök. A két remetei csősz családja ugyanakkor bejárta Kötegyánba, és minden bizonnyal addigra már ők is megfertőződtek. A járványt azonban nem egyedül ők hurcolhatták be a településre, mivel a helyiek tudta nélkül Gyula felől egy cigány is érkezett a kötegyáni cigányok közé. Elsőként a látogató halt meg, őt szeptember 25-e körül a helyi „lakos” cigányok közül még heten követték, s hamarosan már a kötegyáni magyar lakosság is hullani kezdett. A Gyuláról érkezett cigány egyébként a „vizes récségen” jött át Sarkad felé, az ottani cigányok közé, majd onnan ment tovább a kötegyáni cigányokhoz. Ezért nem figyelt fel rá sem a Remetén tartózkodó őrség.

Alig két hét leforgása alatt 31 helybéli halt meg pestisben, de a vizsgálat napja körül úgy tűnt, mintha csillapodna a járvány. Október 7-én ugyanis még nyolc halott volt, 8-án már csak kettő, és október 9-én is csak két halottról tudtak. Addigra azonban már sokan megfertőződtek a helységben, a jegyző is betegen feküdt, igaz, néhány helybelinél a gyógyulás jelei is mutatkozni kezdtek.

A szolgabíró különösen fontosnak tartotta megtudni, hogy tovább terjedhet-e a fertőzés a községből. A helyiek szerint csupán egy ízben történt meg, hogy fertőzött személy hagyta el a települést, mivel Szűcs István zsákai lakos, Szűcs Mihály ottani nemesnek, a Rhédey család tisztartójának az idősebbik fia Kötegyánból szekéren Zsákára vitte János nevű öccsét. Ez utóbbit előbb a hideg lelte, majd mirigy keletkezett rajta, tehát egyértelműen megkapta a fertőzést; Szűcs István azonban kijelentette a kötegyáni tanácsban, hogy „Isten úgy segéllyen, többen holtanak meg Zsákán gúgában, mint itten”.

A Rákóczi-szabadságharc idején Sarkadon is pusztító pestisjárványt túlélt kötegyániak egyébként pontos leírást adtak a fertőzés tüneteiről. Eszerint a fertőzés első jele, hogy a beteget a „hideg leli el”, azután pedig mirigye vagy gugája keletkezik. Ez a pestissel fertőzött személy esetében hol a hónaljájékán, hol a combján, hol pedig a füle tövében nyilvánul meg guga vagy csomó formájában. Másoknak csak a fejük kezd el fájni, és utána jelenik meg a guga. Néhányukon pokolvar is van, de az nem minden betegnél törvényszerű.

²⁸ ZSILINSZKY 1872. 24; BÁNKÚTI 1988. 124–125.

A kötegyániak után Buday a szomszédos Sarkad négy lakosát hallgatta ki. Az egykori hajdúvárosból a körülbelül 80 esztendő főbíró, Berke János kíséretében három fiatalabb férfi: Pap Péter jegyző, Tóth János és Sós Mihály jelent meg a szolgabíró előtt. Az idős Berke János Rákóczi egykori kurucái közül került ki, és már több ízben viselte a bírói tisztet. Ő volt Sarkad első bírója az 1711. január 11-ei kapituláció után, amikor a városba kivonult hajdúk eldöntötték, hogy csak az maradhat továbbra is köztük, aki vállalja, hogy a jövőben a város minden közterhéből kiveszi a részét. Ezután még 1723-ban és 1738-ban is őt választották meg Sarkad első emberének. A város köztisztvisletben álló főbírájánál jóval fiatalabb Tóth János és Sós Mihály nevét az 1735. évi parasztfelkelés, az ún. „Péró-lázadás” sarkadi résztvevői közül ismerjük.

A sarkadiak szerint náluk október 9-e táján még nem igen sűrűn haltak az emberek. A halottak között volt, aki „természet szerint való halállal”, más pokolvarban hunyt el. Legutóbb egy Csök István nevű csősz egy héten át feküdt pokolvarban. Mojses István leányának a szemöldökén volt, az is egy hétig feküdt benne, majd mindketten meghaltak. Egy Deres nevű lakos leánya október 7-én betegedett meg, és másnap éjjel meg is halt. Neki egyértelműen mirigye volt, 9-én temették. Egyébként először Sarkadon is a cigányok közül haltak meg, de az előjáróság nem hallott arról, hogy „gugában holtanak volna”, azaz fertőzöttek lettek volna. (Különben a kötegyániak is úgy tudták, hogy október 9-e előtt négy sarkadi lakos halt meg pestisben.)

Mivel maguk külön nem vizsgálták, a sarkadi előjárók nem is hallottak arról, hogy október 9-e körül lettek volna betegek a városban. A vármegye parancsa szerint mindig körültekintően vigyáztak, ezért nem tudják, hogy honnan jöhetett közéjük a betegség. Arról viszont a kötegyániakhoz hasonlóan ők is beszámoltak, hogy Gyuláról valóban érkezett Sarkadra egy cigány, amikor viszont keresni kezdték, a sarkadi cigányok közül átment a kötegyániak közé, és ott halt meg. A sarkadi és kötegyáni cigányok közül a tanúvallatásig már többen meghaltak, Berke János és társai viszont nem hallottak arról, hogy a pestis a szomszéd településen kívül bárhol felütötte volna a fejét a vármegyében.²⁹

Bár a kötegyáni előjárók vallomása alapján úgy tűnt, hogy október 9-e körül már csillapodni kezdett a járvány, valójában még egy hónap múlva is teljes erővel dühöngött. A Nagyszalontán élő Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt november 4-én részletes levélben számolt be Bucsy Mihály alispánnak a pestis kötegyáni tombolásáról. Győry mindent elkövetett a pestis megfékezésére, Kötegyánba hat mázsasót küldött át, levele megírásáig azonban cseppet sem látszott megszűnni az „Istennek haragos ítéleti köztők”. A nyomorult helységben szeptember 25. és november 2. között már összesen 165-en haltak meg; szinte már a túlélők sem voltak ennyien. „Egy néhány jó gazdák elmentenek az koporsóban”; volt olyan ház, ahol csak

²⁹ Minderről lásd: *Függelék*, 2. sz.

egyetlen ember maradt életben, s így öt-hat „gunyhóbeliek” is kénytelenek voltak összeköltözni. Győry leveléből kiderül, hogy az első tizenöt nap során elhunyt 31 személyhez képest, az október 9. és november 3. között eltelt huszonnégy nap alatt már 141 (!) kötegyáni lakos esett a pestis áldozatául. November 2-án egyébként hat halott volt, 3-án hét, és a pestis csöppet sem tűnt lankadni. A lakosság nagy gyötrelemben volt, olyannyira, hogy Győry szerint „csak nem az késértésre jutnak”, azaz némelyek már az öngyilkosságra gondoltak kilátástalan helyzetükben.

Győry Gáspár levele az október 9-i kötegyáni tanúvallatáshoz hasonlóan ugyancsak pontos leírását adja a fertőzés tüneteinek. Akire rátör „azon mérges nyavalya”, először erős hideglelés veszi elő, és csakhamar már meglátszik a mirigy a füle tövében, a torkában, a hónaljában vagy a combján. A mirigy vörös színű, mellette pokolvar van, ami nagyon szederjes vagy fekete. Némelyek két-három napon belül meghalnak, és ritka az olyan eset, amikor valaki le tudja gyúrni a betegséget. A haldoklók sokat beszélnek magukon kívül, állandóan szomjaznak, nagyon sokat isznak, de az italt rögtön ki is hányják. Akik még járkálni tudnak, azoknak elváltozott az „ábrázattyok”; olyanok, mintha frissen szabadultak volna a tömlöcből. Egész nap mást sem tesznek, mint hogy az erdőt „baragattyák”, és koporsókat készítenek. Mindannyian „sírnak, keseregnek, óhajtnak, reménkednek”, hogy imádkozzanak értük, hogy az Úristen „elígídcse megh, és szüntesse meg haragját, parancsoljon az öldöklő Angyalnak, hogy tégye hüveiben fegyverét”. Győry Gáspár beszámolójának talán legtragikusabb része egy kötegyáni család tragédiáját beszéli el. Az egyik várandós asszonynak, aki nem sokkal korábban veszítette el a férjét, ikrei születtek, de a két kicsi a hasánál összenőve jött a világra. Az asszony nem sokra rá szintén meghalt, és bár a kisdetek életben maradtak, mindössze egy nyolcéves leányka volt életben a családból, hogy gondoskodjon róluk. Ugyanakkor a sarkadi lakosság is rettenetesen el volt keseredve, és bár Győrynél még november 4-ig nem jelentkeztek, az esküdt remélte, hogy hamarosan írni fognak neki, s így Károlyit is tudósíthatja a sorsukról.³⁰

Győry levele november 10-én este hét óra tájban érkezett meg Nagyváradra Búcsy Mihály alispánhoz, aki sietett tájékoztatni Károlyi Sándort a szomorú hírekről, sőt, a levelet is lemásolta. Mivel Remete és Sarkad a többi helységtől elkülönülve, szinte Bihar vármegyén kívül helyezkedett el, a vármegye vezetősége nem is nagyon tartott attól, hogy a „miridgyes ragadvány” onnan tovább terjedjen, ezért kevesebb „istrázálással” (örkődéssel) vigyáztattak a két helységre. Ugyancsak könnyű volt ellenőrzésük alá vonni a kicsiny Apáti (Körösszegapáti) és Várvíz települést, akárcsak Szentmiklóst; a jóval népesebb Szalontán viszont már gondot okozott a lakosság felügyelete. Búcsy Mihály alispán azt remélte, hogy sikerül rávenniük a szalontaiakat, hogy a fertőzötteket különválasszák az egészséges lakosságtól. A vá-

³⁰ Győry Gáspár Búcsy Mihálynak írott levelének a kivonata. Nagyszalonta, 1738. november 4. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9452.

rosban élő Győry Gáspár el is követett mindent ez ügyben, de próbálkozásai folyamatosan a helyiek ellenállásába ütköztek.³¹

November 3. és december 10. között Sarkadon már csak húsz haláleset történt, a néhány beteg is gyógyulóban volt, s úgy tűnt, hogy a járvány szűnőfélben van a városban. Kötégyánban pedig december 10-ig már legalább 13 napja nem volt halálozás.³² Úgy tűnik, hogy a járvány három hónapig tartó dühöngés után Kötégyánban december közepe táján szűnt meg, mivel Győry Gáspár 1739. január 3-i jelentése szerint „Kötégyánba ... az remeteijek köszti” (!) már három hete, hogy egyetlen pestises halott sem volt, sőt, újabb megbetegedést sem tapasztaltak. Sarkadon is lényegesen csillapodott a járvány, igaz, ott még előfordult heti egy vagy két-három halott. Győry leveléből egyébként azt is megtudhatjuk, hogy 1738-ban a járvány összesen 433 áldozatot követelt Sarkadon.³³ Ugyancsak a fertőzés csillapodását jelzi, hogy a Győry által január 25-én lezárt jelentés szerint az újév folyamán Sarkadon már csak kilenc, Kötégyánban pedig mindössze egy (!) halott volt! Két datálatlan kimutatás alapján Sarkadon legfeljebb február közepéig tarthatott a járvány, mivel azt követően ott sem történt újabb megbetegedés vagy haláleset. Bihar vármegye márciusi kimutatása szerint Sarkadon és Kötégyánban február 15. és március 21. között már egyetlen megbetegedést sem tapasztaltak. A lista szerint rajtuk kívül még Inánd, Madarász, Cséffa, Keresztúr (Sarkadkeresztúr), Szentmiklós, Várvíz, Baromlaka és Közepes tartozott a pestis mentes helységek közé; Madarász, Kötégyán, Cséffa és Közepes neve mellé pedig még azt is feljegyezték, hogy a település köré vont kordont feloldották.³⁴ A következő, március–áprilisi összesítés már csak Sarkadot említi, ahol március 21. és április 5. között sem tapasztaltak újabb megbetegedést. A felsorolt települések közül hasonló volt a helyzet Keresztúron, Szentmiklóson és Baromlakán is; Inánd, Kötégyán és Várvíz esetében időközben ugyan-

³¹ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. november 10. Uo. Nr. 9452.

³² „Mostanis obligatiom szerint kívántam az Urat informálnom, az Istennek haragos ítéleti iránt, Sarkadon a’ 3. 9vembris usque 10. Decembris 20 holtanak, és láttatik szűnni, á’ mint is betegek nem igen vannak, a’ kik vannak is, igen fordulnak; Kőte Gyámban pedig ez mai napig, jó 13 napokon egy is nem holt.” Győry Gáspár jelentésének kivonata. Nagyszalonta, 1738. december 10. Mellékelve Károlyi Sándor Erdődről, 1738. december 27-én Batthyány Lajosnak írott leveléhez. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81245. („Extractus Literarum, Scudatae Informationis Domini Comissarii Gaspari Győri, Sub dato 10ae Decembris.”)

³³ „Az mi illeti az sarkadiaknak dolgokat, mégh szemenként, egy hétben hol egy, hol kető és három halotak is vannak azon Istennek ítéleti miat, és betegek is találatnak, de jó Istennünknek kegyelmességiből igen szűnik, közülek el hulattanak az Istennek ítéleti miatt proximé el múlt esztendőnek végéigh in Summa 433. Kötégyánba pedig az remeteijek köszti Istennek könyörülő Szent Irgalmasságából három hete el múltanak, hogy egy hallott is nem vólt, sőt betegh is közötték nincsen.” Kivonat Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt jelentéséből. Szalonta, 1739. január 3. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel. („Informatio Domini Jurassoris Gasparis Győri. Szalontae, 3a Januarii datata, et transmissa.”)

³⁴ „Extractus Status Locorum Infectorum in Inchyti Comitatu Bihariensi; In Mense Martio.” Uo. 3. tétel.

csak megszüntették a kordonokat.³⁵ Beöthy Imre és Palugyai Imre április 28-án már azt jelenthette Károlyi Sándornak, hogy addigra a vármegye tizenegy településén oldották fel a vesztegzárat. Ezek: Gyapjú, Keresztzeg-Apáti (Körösszegapáti), Cséffa, Madarász, Sarkad, Keresztúr, Kötegyán, Inánd, Baromlaka, Középes és Várvíz, vagyis Gyapjú kivételével a két összesítésben említett helységek.³⁶

Mint a fentiekben láttuk, a Károlyi Sándorhoz beérkező vármegyei jelentések alapján korábban október végére lehetett datálni a pestis Bihar vármegyei kitérését. Bucsy Mihály alispán október 3-án Károlyihoz írott levele, valamint az október 9-én Remetén lefolytatott vizsgálat a korábban megállapított október végi időpontot jóval előbbre teszi. Eszerint előbb a Remeténél augusztus végén megjelenő zsidó kereskedők, majd a szeptember 25-e előtti napokban Sarkadról Kötegyánra érkező gyulai cigány megjelenésével jelentkezett a fertőzés a remetei csőszök családja, illetve a kötegyáni lakosok körében.³⁷ A járvány – ma Bihar vármegyei áldozatokat járásonként, helységenként, család, név, nem és életkor szerint tartalmazó felsorolás alapján – 1738-ban, illetve 1739 elején Sarkadról 449 (245 férfi és 204 nő), Kötegyánról pedig 248 (127 férfi és 121 nő) áldozatot követelt.³⁸ Nem élte túl a halálos kórt Berke János sarkadi főbíró és a kötegyáni Antal István sem. A pestis vitte el a már korábban elhunyt legendás sarkadi várkapitány, Szabó Sándor özvegyét, Szűcs Erzsébetet (64), és egyetlen, Sándor nevű fiát (37), de számos, még élő egykori hajdút sem kímélt meg. A „nagy halál” idején hunyt el a törökellenes háborúban, majd a Rákóczi-szabadságharcban kitűnt, az 1711. január 11-i sarkadi kapitulációt aláíró Óssy (Leelőssy) Gáspár (60), a Leelőssy család legidősebb tagja, aki már a török elleni háborúból is kivette a részét. Rajta kívül még a bíróságviselt Fekete János (49), valamint Illyés János (60) és Pribék István (52) egykori kuruc vitézek is a pestis áldozatai között voltak, Kötegyánból pedig Szebeni Mihály (60), a sarkadi sánc egykori kompániás vicehadnagya hunyt el a pestis következtében.

³⁵ „Extractus Status Locorum Infectorum in *Inchlyti Comitatu Bihariensi*; In Martio et Aprili.” Uo.

³⁶ Beöthy Imre és Palugyai Imre levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1739. április 28. Uo. 1. tétel.

³⁷ Mint fentebb jeleztük, a két szomszédos településre vonatkozó jelentések zöme a Károlyi család nemzeti levéltárának „Missiles” anyagában található, míg Dávid Zoltán elsősorban a járványügyi iratokat tartalmazó „Acta Sanitatis” iratait használta fel munkája megírásakor. Mindez azonban nem változtat a kiváló történész-statisztikus alapvető megállapításain.

³⁸ Mindkét számot utólag korrigáltuk a névlisták alapján. Az eredeti összesítésben ugyanis 452, ill. 252 fő szerepel. Némileg ellentmond ennek Győry Gáspár 1739. január 25-i jelentése, amelyben még Sarkadon 444 fő volt, Kötegyánnál viszont már akkor 255, tehát héttel több, mint a végleges összesítésben. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a különböző összesítések nagyjából fedik egymást. A kötegyániak esetében egyébként az is elképzelhető, hogy a korábbi összesítés még idegeneket is tartalmazhatott, a név szerinti felsorolásnál viszont már csak a helység saját halottjait tüntették fel. Valószínű továbbá, hogy Győry idézett jelentésében az egyébként is minimális eltérések az okmány másolása során keletkeztek, s erre utal, hogy már a különböző nemű és korú elhunytak egyes adatait is rosszul összesítették: a sarkadiak esetében ugyanis ez 444, a kötegyániaknál pedig 255 főre jön ki. Győry Gáspár jelentése. Szalonta, 1739. január 25. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81272. Csatolva Károlyi Sándor Erdődről, 1739. február 4-én Batthyány Lajosnak írt leveléhez.

Berke János sarkadi főbíró és társai által a város első pestisben elhunyt halottjaként megnevezett Csek István csősz csupán 30 éves volt, öt három gyermeke, a hatéves Katalin, a négyéves Sára és az alig másfél esztendőes Anna követte. Mózes István gyermekei közül a 15 éves Ilona, a 13 éves Katalin, a 11 éves Judit és a 8 éves János esett a pestis áldozatául. A Deres család hat gyermekét veszítette el: Sárát (16), Juditot (15), Ferencet (14), Ilonát (13), Andrást (9) és a hatesztendőes Máriát.³⁹

A pestis 1741 novemberében ütötte fel újra a fejét Biharban, immár Piskolt, Darvas, Esztár stb. helységeken. Elsősorban a korábban megkímélt településeken szedte áldozatait, és csak 1743 végén szűnt meg. A második hullámnak egyébként 12464 Bihar vármegyei lakos esett áldozatául.⁴⁰ Sarkad és környéke ekkor már a fertőzéstől mentes vidékekhez tartozott. Jellemző erre, hogy Beliczay László Bihar vármegyei szolgabíró is ide húzódott Nagyváradról, és szeptember 24-én Sarkadról írt Károlyi Sándornak. Beliczay még december elején is a városban tartózkodott, és mindössze az okozott gondot neki, hogy katolikusként „spiritualis consolatio”, azaz lelki vigasz nélkül maradt, mivel Sarkad és környéke akkortájt még teljesen református vidék volt.⁴¹

³⁹ Minderről lásd a pestisjárvány Bihar vármegyei áldozatainak név, nem és kor szerinti kimutatását! HBML A forrásainkban idézett helységek közül egyébként Nagyszalonta szenvedte el a legnagyobb veszteséget, összesen 1021 lakos esett a járvány áldozatául. Biharnagybajomban 556, Körösszegapátiban pedig 214 személy halt meg pestisben. A vármegye keleti felén levő Baromlakán ugyanekkor mindössze 31-en, Várvíz helységben pedig 128-an haltak meg. Az arányok érzékelteséhez közzöljük a Sarkad és Kötegyán közelében levő Bihar vármegyei települések adatait is: Geszt: 317, Harsány (Körösnagyharsány): 178, Keresztúr (Sarkadkeresztúr): 41, Mezőgyán: 152, Ugra (Bihar-ugra): 228 és Zsadány 258 fő. DÁVID 1971. 183, 190. (Térkép az elhunytak számával.)

⁴⁰ Uo. 182.

⁴¹ Beliczay László levelei Károlyi Sándornak. Sarkad, 1742. szeptember 24. és december 5. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 6302–6303.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban először Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispán Debrecen városához írt levelét (Nagyvárad, 1738. május 8.), majd Bihar vármegye Remetén, 1738. október 9-én a pestis kötegyáni és sarkadi terjedéséről felvett tanúvallatását közöljük. Ezt követően Győry Gáspár vármegyei esküdtnak a pestis kötegyáni pusztításáról Búcsy Mihályhoz írott levelét (Szalonta, 1738. november 4.) adjuk közre. Az iratokat minden esetben betűhív átírásban adtuk meg, az ékezeteket a mai helyesírásnak megfelelően alakítottuk, a felesleges nagybetűket pedig elhagytuk. A forrásokban található rövidítéseket dőlt betűvel oldottuk fel. Ugyancsak dőlt betűvel, szögletes zárójelben adtuk meg a latin szavak feloldását is. Végezetül fontosnak tartjuk ismertetni a járvány helyi áldozatait is, a pestis Bihar vármegyei áldozatait járásonként, helységenként, család, név, nem és életkor szerinti felsorolásából. Ez utóbbi forrásunk elejétől végig latin nyelven íródott, az adatok felhasználásának megkönnyítése érdekében viszont teljes egészében magyarul közöljük. A családneveknél jobbnak láttuk a forrásban használt írásmódot használni; ahol lehetőségünk volt rá (lábjegyzetben), megadtuk az általunk helyesnek vélt alakot is. A nevek egy részében csupán minimális eltérés található, ezek esetében a helytörténészek, családfakutatók feladata eldönteni a két településen használatos (vagy egykor használt) helyes alakokat. Ilyenek pl. a Gaál – Gál, Kis – Kiss, Kovács – Kováts, Olcsváry – Olcsvári, Szatthmáry – Szatthmári – Szathmári, Szűcs – Szűts. Néhány esetben a latin eredeti írásmódja tér el az eredetitől, ilyenek a Balás (Balázs), Domián (Domján), Móses (Mózes), Sajthi (Sajti); de előfordul kiejtés szerint vagy hallás után történt lejegyzés is, mint pl. a Bóbél – Borbél (Borbély), Toboj (Tobai), Tömösvári (Temesvári), Ungur (Ungor) nevek. A Hammadi (Hamvadi) és Pósi (Póti) egyértelmű elírás, a Halnagy (?) esetében pedig valószínű, hogy a Hajnal vezetéknevét eltorzított alakjával állunk szemben.

1.

Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispán levele Debrecen városának
Nagyvárad, 1738. május 8.

(HBML Debrecen város levéltára. Missiles. XV. 26. 1. Nr. 268.)

Tekéntetes Nemes Tanács!

Sub dato 6ta Maji⁴² nékem küldött levelét vettem tegnapi napon tartozó becsülettel. Kihez kippest imé Párját az Aradi Chyrulgus⁴³ declaratiojának [*kinyilvánításának*] (melyett nekünk Nemes Arad Vármegye in acclusis [*mellékletben*] küldött

⁴² Május 6-án kelt.

⁴³ Kirurgus.

meg egy néhány nappal ezelőtt, választ adván annak előtte az Banatusbéli Pestis végett oda expedíált levelünkre) ide zártam, ne terheltezzék abból az Nemes Zaránd Vármegyei, nevezett szerint pedig Kuvin és Kovasznicz névű Helységeiben interveniált [*megjelent*] Pestis eránt informáltatni [*tájékoztatni*]. Dispositioi [*rendeletei*] azomban ezen Nemes Vármegyének, mingyárt Nemes Arad Vármegye levelinek érkezése után második napon lettenek in Particulari Congregatione [*rendkívüli gyűlésben*] ilyenek: hogy tudniillik az Fekete Kerez folyása különböztetvén és választván Bihar Vármegyét Zaránd Vármegyétől, innend az Fekete Kerez mentiben patrolirozzanak [*őrködjének*] az Nemes Vármegye Armási, az Püspökség hajdúival együtt el oda 25., éjel nappal, és mindenütt, s ne bocsásanak Zaránd Vármegyéből ide által senkit, úgy hogy ha erőszakkal akarna valaki jünni, puskával fenyegezzék, és ha arra kelne, meg is lűhessék; hanem az ki elegendő passussal legitimálhattya [*útlevéllel igazolhatja*] magát, s Bihar Vármegyében akar jünni, menyen és jűjön Nagy Szeréndre, egyenessen Remetének. Remetén pedig vagy on immár olly ell rendelt emberünk, az ki az szükséges passussokat meg turgia vizsgálni. Ezen dispositiónkat pedig meg írtuk ugyan az említett Gyűlésünkből küldött újabb levelünkben Nemes Arad Vármegyének, hogy aszt currentálni [*kihirdetni*] és publikálni Nemes Zaránd Vármegyében is mindenütt ne terheltezzék, hogy úgy ki az odavaló lakossok közzül vigyázhasson magára, és az Kerezszen által alatomban való jövetelt, maga életinek veszedelmivel senki ne tentálya [*kísérelje meg*]! In reliquo [*alapjában*] azon támadott Pestis felől még eddig több értisünkre nem lívén, én is többett nem írhatok, hanem magamot nagy bizodalmassan recommendalván [*ajánlván*], maradok

Az Nemes Tanácsnak

Igaz köteles szolgálja:

Búcsi Mihály mp.

Váradini, 8^vâ Maji 1738.⁴⁴

[*Külső címzés:*] Perillustribus ac Generosis Nobilibus item et Circumspecti Dominis N. N. Judici Primario, Casuli, Caeterisque Senatoribus Liberae Regiaeque Civitatis Debreczinensis Dominis mihi Colendissimi. Debreczini. (*Vörös gyűrűpecsét.*)

[*Utólagos feljegyzés a boríték hátoldalán:*] 9. May [1]738. V[ice]. Ispán Búcsi Uramé a Pestisről.

⁴⁴ Várad, 1738. május 8.

2.

Bihar vármegye vizsgálata a pestis kötegyáni és sarkadi megjelenéséről

Remete, 1738. október 9.⁴⁵

(Egykorú másolat. MOL A 27. MKL Litterae Comitatum. Fasc. 3. Nr. 21.)

Investigatio Pestisserae Infectionis Possessionis Kőte Gyán et Oppidi Sarkad
in hocce Inclyto Comitatu Bihariensi situatorum.⁴⁶

Petrus Felföldi annurum circiter 60, Franciscus Gellén annurum circiter 70,
Gregorius Farkas annurum circiter 50, Stephanus Antal annurum circiter 60 antehac
inhabitatores Possessionis Remete, modo vero jurati neopopolatae Possessionis
Kőtegyán praeve deposito solito juramento examinati fassi sunt sequentia.⁴⁷

Halnak-é mostanság Kőtegyánban?

Micsoda féle nyavajában?

Honnan tudjátok azt, hogy pestisben?

Micsoda jelek láczatnak az betegeken
vagy megholtakon?

Miképpen jött bé közitekben ezen pes-
tis?

Miképpen, hogy az ott való strása meg
nem tutta, hogy ott az pestis?

Igenis, halnak.

Pestisben.

Tudjuk, mert kurucz világban is ha-
sonlóképpen holtanak az pestisben, ak-
kor is közöttünk lévén az pestis.

Kinek hólna alatt, kinek czombjában, ki-
nek füle tövin mirigy, kit gugának, a vagy
csomónak hívnak, és pokolvar is van né-
mellyeken, de nem mindeniken.

Legelsőben Remete Passusra jött, nem
mi hozzánk, az előtt circiter 7 hetekkel
ottan contumatiában lévén bizonyos
sidók, azoknak szolgája ott holt meg és
eltemetett. Ennek halála és temettetése
után Remetén lévő dinnyecsőznek fele-
sége, és ezek után ugyan ott egymás
után öten holtanak megh.

Mert étczaka hordották lopva ki az hol-
takat szekeren, és a mi temetőnkben te-
mették az csőszök.

⁴⁵ Mellékelve Bihar vármegye 1738. október 27-én Váradolasziba összehívott közgyűléséről a kancelláriához írt jelentéséhez.

⁴⁶ Nyomozás a Nemes Bihar vármegyében található Kőtegyán és Sarkad községekben levő pestisjárványról.

⁴⁷ Felföldi Péter mintegy 60 éves, Gellén Ferenc mintegy 70 éves, Farkas Gergely mintegy 50 éves, Antal István mintegy 60 éves korábban Remete falu, jelenleg pedig az újratelepült Kőtegyán falu lakosai a szokás szerint hitüket letéve a következőket vallották.

- Hát ugyan csak tihozzátok, hogy ment? Remetei két szösznek az cselédi be jártanak Kőtegyánban, kik is már pestisesek voltak, Gyula felől egy cigány jóvén hírünk nélkül, közinkben egyelítette magát az mi cigányinknak, ki is ottan elsőben maga megh holt, utána az mi lakos cigányaink között heten is ez előtt két héttel, az mi falubelienk is úgy keztenek halni.
- Melly fele jött el ezen cigány Gyuláról, hogy az strásák reá nem akattak? Az vizes récségen Sarkad felé, az sarkadi cigányok közzé, onnan a mi cigányinkhoz.
- Hányan holtak meg az két hét alatt az lakosok között pestisben? Eddig már harmincz egyen.
- Most vanak-é halottak? Vagyon kettő, tegnap is kettő volt, tegnap előtt nyolcz.
- Vadnak-é ezen Pestisben most betegek? Felesen vagynak, az notariusunk is most fekszik benne, de már némellyek meg fordultak.
- Pestisben lévő beteget valamelly hellységben túlletek nem vittek-e? Egyebet nem, hanem Szűcs Mihály Uram fia, Szűcs István az eőcsét, Szűcs Jánost vitte Zsákára szekéren.
- Ezén Szűcs János, akit elvittek, micso-da nyavajában volt beteg? Elsőben az hideg lelte el, az után mirigye ereszkedett.
- Hát miért eresztették ez ilyen tilalmas betegett egészséges helyyre vinni? Azért, hogy Szűcs István, az bátya, a tanácsban azt mondotta, Isten úgy segéllyen, többen holtanak meg Zsákán gúgában, mint itten.
- Az kiken kezdődik ezen pestis, miképpen kezdődik? Elsőben az hideg leli el, az után ereszkedik meregye vagyis gugája, némellyeknek pedig csak az feje kezd fájni, úgy ereszkedik merigye.
- Hol hallottátok, hogy pestisben halnának? Sarkadon négyet hallottunk, hogy megholtanak már pestisben.

Quoad Oppidum Sarkad

Joannes Berke Judex Primarius annorum circiter 80, Petrus Pap Juratus Notarius annorum circiter 37, Joannes Tótt annorum circiter 38, Michael Sós annorum circiter 40, ambo jurati praefati oppidi Sarkad praevie deposito juramento fassi sunt.⁴⁸

Halnak-é nállatok?	Halnak, de nem igen sűrűn.
Micsoda nyavajában halnak?	Természet szerint való halállal és pokolvarban is.
Kik, és hogyan holtanak pokolvarban most leg közelebb?	Csök István nevű csősz egy hétig feküdt az pokolvarban, Mojses István leányának az szemöldökén volt, ez is egy héteig feküdt benne, és meg holtanak.
Mirigyben avagy gugában halnak-é nállatok?	Ma harmadnapja, hogy Deres nevű lakosnak az leánya meg betegedett, az éjjel megh holt. Ennek mirigye vólt, most temetik.
Hát az cigányok között holtak-é megh?	Igenis holtak, elsőben is azok, de nem hallottuk, hogy gugában holtanak volna.
Vadnak-é most betegek közöttetek?	Mint, hogy nem vizgáltuk, nem hallottunk betegeket.
Honnan jött közitekben ezen halálos nyavállya?	Nem tudjuk, mivel mindenkor jó vigyázással parancsolatunk szerint vóltunk, hanem egy cigány jött Gyúlarúl, azt hogy kerestettük az kötegyáni cigányok között ment a mi cigányink között is ottan meg holt. Több cigányok is holtanak megh, mind az mieink között, mind az kötegyániak között.
Másutt hallottatok-é, hogy pestis volna az vármegyében levő helységeken?	Sohol sem, csak Kőte Gyánban.

Quod praespecificati testis modalitate praevia per me infrascriptum deposito prius juramento uti praemissa eorundem fassio de scripta esset per omnia coramme

⁴⁸ Amennyiben Sarkad városa. Berke János főbíró, mintegy 80 éves, Pap Péter hites jegyző mintegy 37 éves, Tótt János mintegy 38 éves, Sós Mihály mintegy 40 éves, minannyian Sarkad városának lakosai, szokás szerint a következőket vallották.

fassi sunt praesentibus recognosco. Datum in Possessio Remete, die 9na 8bris 1738. Stephanus Buday Inclyti Comitatus Bihariensis Ordinarius Iudlium mp. (L. S.)⁴⁹

3.

Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt levele Búcsy Mihálynak

Szalonta, 1738. november 4.

(Egykorú kivonat. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9452.)

Extractus Literarum Domini Commissarii Gaspari Győri Szalontae,
4a 9b[ris]. datarum.⁵⁰

Az szorgalmatos vigyázásra felette is nagyon gondom. Köte Gyániaknak küldöttem 6. mása soót, mind edigh is nem szűnik az Istennek haragos itéleti köztök, oly nyomorult helységben a' 25a 7bris [szeptember 25-től] már holtanak megh usque ad 2dum 9bris [november 2-ig] mel. 165. az élők annyira nincsenek, egy néhány jó gazdák elmentenek az koporsóban, némely házban csak egy maradot, öt-hat gunyhóbéliek is egybe szállottak. A többi közöt egy aszonynak férje megh halván, maga terhessen maradván, két gyermekei egy hassal lettenek, az aszony megh holt, az kisddek élnek, és egy 8 esztendő leánykára maradtanak. Az kire azon mérges nyavalya győn, kezdi magát erős hideghleléssel, és csak hamar utána látható mirigy, ki is vagy füle tövében, vagy torkában, holnallya alatt, czombjában, láttatik veresnek, ha pokolvar nagyon melette, az felette szederjes, avagy fekete, némellyik két napok alatt, némellyik három napokik, és négy napok alatt megh halnak, de ritka az, ki megh fordulna, az kik halálra valók, azon fölette sokat isznak; nagy szomjúságban vadnak, de az kit iszik is ismét ki hánnya, és sokat beszél magán kívül. Die secunda hujus [ugyanezen hó 2. napján] voltak hat holtak, die 3a [3. napján] heten voltak, még eddigh semmit sem szűnt, vadnak nagy gyötrelemben, úgy annyira, hogy csak nem az késértésre jutnak, soha egész napokon egyebet nem cselekednek, csak az erdőt baragattyák, és koporsókat csinálnak. Az ábrázattok elváltozott azoknak, az kik meg láttatnak fen járni; olyanok, mint ha az tömlöczbül most jötenek ki, sírnak, keseregnek, óhajtnak, reménkednek, hogy imátkozzunk érettek, hogy az Úr-Isten elígídcse megh, és szüntesse meg haragját, parancsoljon az öldöklő Angyalnak, hogy tégye hüveiben fegyverét. Sarkadiak is felette nagy kesergésben vadnak, mostani hivatalomra nem is compareáltak [jelennek meg], talám veszem leveleket, és fogom az urat tudósítani.

⁴⁹ Mindezen tanúk előbb általam megeskettek, és a vallomásuk jelenlétemben leíratott, amit ezennel igazolok. Kelt Remete faluban, 1738. október 9. napján. Buday István, Nemes Bihar vármegye szolgabírája, saját kezűleg. (Pecset helye).

⁵⁰ Győry Gáspár commissarius úr Szalontán, november 4-én kelt levelének kivonata.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

4.

A pestisjárvány áldozatai Sarkadon (1738–1739)
(HBML IV. A. pp. 196–201.)

Sarkad városában

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Puskás András	1		13
Puskás Mihály	1		16
Képiró Sára		1	12
Baktai Péter	1		40
Baktai Péterné		1	31
Baktai Salome	1		6
Baktai Judit		1	4
Baktai Erzsébet		1	3
Baktai Rachel		1	1 ½
Baktai Sámuel	1		½
Forgó Katalin		1	26
Vég Sára		1	4
Szabó János	1		16
Szabó András	1		12
Szabó István	1		6
Szabó Erzsébet		1	4
Szabó Sára		1	2
Peczkes András	1		60
Domján Miklós	1		21
Domján Péter	1		4
Domján Ilona		1	11
Domján Erzsébet		1	18
Kiss Erzsébet		1	14
Kiss Sára		1	12
Kis Mária		1	7
Kis István	1		4
Sajti Erzsébet		1	½
Nemes János	1		12
Nemes István	1		½
Komlósi Katalin		1	9
Komlósi György	1		4
Kesztyűs János	1		24

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kesztyűs István	1		2
Toboj János	1		58
Toboj Mihály	1		23
Toboj Ferenc	1		26
Toboj Erzsébet		1	13
Toboj István	1		7
Toboj György	1		2
Varga Erzsébet		1	10
Varga János	1		5
Varga András	1		8
Szathmáry Sára		1	5
Szathmári András	1		½
Szűts Sára		1	15
Szűts Ilona		1	13
Szűts Erzsébet		1	5
Hammadi János	1		4
Pribék Mihály	1		3
Pribék András	1		15
Dobi János	1		10
Dobi István	1		3
Hegető Mihályné		1	30
Hegető Mihályné	1		22
Hegető Erzsébet		1	8
Hegető György	1		6
Hegető Mihály	1		3
Hegető Márton	1		½
Hegető Anna		1	16
Szűcs Andrásné		1	22
Szűcs Sára		1	½
Szűcs Erzsébet		1	½
Pap György	1		30
Pap János	1		13
Varga Mihály	1		41
Varga Mihályné		1	30
Varga András	1		1½
Szilágyi Mihály	1		56
Szilágyi Sára		1	15
Szilágyi András	1		12

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szentesi Erzsébet		1	10
Szentesi László	1		6
Szentesi Sára		1	1½
Kováts Erzsébet		1	15
Kováts Katalin		1	10
Kováts Sára		1	6
Csek István	1		30
Csek Katalin		1	6
Csek Sára		1	4
Csek Anna		1	1½
Varga Erzsébet		1	2
Kováts István	1		15
Durkó András	1		9
Durkó István	1		2
Majlát Györgyné		1	23
Majlát Erzsébet		1	8
Majlát György	1		5
Nagy Mihály	1		2
Fodor István	1		25
Fodor Mihály	1		4
Fodor Anna		1	13
Fodor Ilona		1	7
Kovács Gergely	1		17
Szabó Jánosné		1	20
Szabó Ilona		1	1
Rubint Erzsébet		1	15
Szolga János	1		20
Püski András	1		6
Püski Erzsébet		1	7
Vas András	1		15
Bakó Mihály	1		40
Bakó Sára		1	16
Bakó Katalin		1	3
Bakó Ilona		1	1
Keresztes István	1		4
Keresztes Mihály	1		9
Nagy Andrásné		1	20
Nagy Mihály	1		24

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Nagy István	1		22
Nagy János	1		14
Nagy Judit		1	16
Nagy Erzsébet		1	10
Nagy Katalin		1	7
Oláh Erzsébet		1	1 ½
Ungur Istvánné		1	18
Ungur János	1		13
Ungur László	1		4
Ungur Ilona		1	1 ½
Mészáros György	1		40
Dombi Judit		1	14
Özv. B. Szabó ⁵¹ Jánosné		1	40
Szabó György	1		21
Szabó Judit		1	6
Szabó Erzsébet		1	6
Erdős Istvánné		1	26
Erdős Erzsébet		1	9
Erdős Ilona		1	5
Erdős Sára		1	6
Erdős István	1		1
Pribék Erzsébet	1		2
Erdélyi Miklós	1		18
Lázár János		1	32
Köteles Erzsébet		1	4
Varga Sára		1	5
Varga János	1		3
Debreczeni Erzsébet		1	11
Debreczeni Éva		1	9
Sárosi István	1		20
Sárosi Katalin		1	15
Sárosi Ilona		1	8
Sárosi Sára		1	4
Sárosi János	1		4
Sárosi Erzsébet		1	8
Farkas István	1		34

⁵¹ Bende Szabó.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Farkas János	1		8
Farkas Sára		1	6
Fodor Gergelyné		1	28
Fodor Gergely	1		1 ½
Vas Imréné		1	24
Vas Sára		1	1 ½
Csete Mihály	1		28
Csete Mihályné		1	18
Csete István	1		½
Bodnár Gergelyné		1	30
Bodnár János	1		8
Bodnár Katalin		1	10
Bodnár Sára		1	7
Nagy Gergely	1		14
Pribék Katalin		1	14
Pribék Sára		1	11
Nagy Erzsébet		1	8
Nagy Ilona		1	2
Csek János	1		22
Olcsváry László	1		44
Olcsvári András	1		16
Olcsvári Katalin		1	6
Olcsvári Judit	1		2
Kováts György		1	25
Kováts János	1		½
Baranya István	1		18
Baranya Mihály	1		16
Baranya Sára		1	8
Tóth Erzsébet		1	13
Tóth Mihály	1		7
Szőke Mihályné		1	18
Szőke Erzsébet		1	13
Szőke Katalin		1	9
Kerekes Mihály	1		8
Szabó Erzsébet		1	8
Erdős Jánosné		1	40
Erdős András	1		14
Erdős Péter	1		12

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Erdős Sámuel	1		16
Sajti Gergely	1		7
Sajti Pál	1		1½
Sajti Sára		1	14
Sajti Erzsébet		1	7
Győri Péter	1		14
Erdőháti János	1		18
Erdőháti Mihály	1		11
Torkos Mihály	1		1
Illyés Péter	1		35
Illyés János	1		60
Ifj. Illyés János	1		9
Illyés Péter	1		5
Illyés Mihály	1		1½
Kónya János	1		35
Balog Mihály	1		35
Tanító Ilona		1	18
Szabó Gergelyné		1	30
Szabó Sámuel	1		17
Szabó János			11
Szabó Gergely	1		7
Németi Ferencné			19
Moses Ilona		1	15
Moses Katalin		1	13
Moses Judit		1	11
Moses János	1		8
Erdős Ilona		1	2½
Deres Sára		1	16
Deres Ilona		1	13
Deres Ferenc	1		14
Deres András	1		9
Deres Mária		1	6
Deres Judit		1	15
Sarkadi István	1		24
Újvárosi Benedek	1		56
Újvárosi János	1		13
Újvárosi Dániel	1		3
Újvárosi Katalin		1	12

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szöllősi Györgyné		1	26
Tóth János	1		26
Szöllősi Erzsébet		1	6
Pribék István	1		70
Pribék Istvánné		1	50
Pribék János	1		11
Pribék Katalin		1	4
Pribék István	1		8
Székely György	1		50
Székely Györgyné		1	40
Székely Mihály	1		25
Székely Zsigmond	1		15
Székely Judit		1	28
Szabó Erzsébet		1	8
Szabó Sámuel	1		3
Szabó Mihály	1		1
Csuta István	1		30
Csuta Istvánné		1	20
Csuta Rebeka		1	28
Újhelyi Sára		1	10
Újhelyi Mária		1	5
Újhelyi Mihály	1		2
Nagy Erzsébet		1	17
Nagy Ilona		1	12
Berke János	1		11
Sós János	1		19
Sós Barbara		1	12
Sós Anna		1	11
Sós Erzsébet		1	7
Sós István	1		8
Sós András	1		3
Sós Péter	1		1
Polgár Katalin		1	12
Nagy István	1		18
Kondás István	1		18
Buzi Ilona		1	11
Buzi Erzsébet		1	7
Buzi Sára		1	6

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szabó Sándor	1		37
Szabó Sámuel	1		7½
Szabó Sándor	1		6
Szabó Erzsébet		1	2
Szabó János	1		½
Idős Szabó Sándor özvegye		1	64
Tóth János	1		14
Tóth Sára		1	12
Tóth Erzsébet		1	5
Tóth Mihály	1		9
Deák János	1		60
Deák Mihály	1		13
Deák András	1		10
Deák György	1		6
Deák Ilona		1	8
Varga Mátyásné		1	22
Varga János	1		4
Huszti János	1		40
Huszti István	1		5
Furka István	1		16
Furka Mihály	1		14
Kis Katalin		1	3
Kis Mihály	1		1
Görög György	1		19
Gara László	1		36
Gara Sámuel	1		7
Gara Sára		1	3
Gara János	1		20
Özv. Csáky Andrásné		1	44
Csáky László	1		9
Özv. Tóth Mihályné		1	48
Tóth György	1		8
Tóth István	1		6
Tóth Pál	1		1
Juhos Gergely	1		36
Juhos János	1		12
Juhos Gergely	1		4
Juhos Péter	1		6

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kerekes Sára		1	20
Kerekes András	1		19
Kerekes János	1		15
Kerekes György	1		7
Kerekes Mihály	1		½
Kesztyűs Erzsébet		1	5
Kesztyűs Ilona		1	2
Kesztyűs György	1		13
Hire Gáspár	1		34
Hire László	1		14
Hire Erzsébet		1	16
Hire Katalin		1	9
Hire Sára		1	5
Juhász Sára		1	7
Fekete János	1		49
Fekete Sára		1	13
Fekete Péter	1		11
Fekete Mihály	1		6
Fekete János	1		14
Óssy Gáspár	1		60
Ungur János	1		40
Bálint György	1		44
Bálint Anna		1	14
Bálint György	1		9
Bálint Mihály	1		3
Bálint Katalin		1	½
Fazekas Jánosné		1	33
Fazekas Erzsébet		1	14
Fazekas János	1		12
Fazekas Katalin		1	7
Nagy Sára		1	13
Nagy Ilona		1	8
Nagy János	1		6
Nagy István	1		2
Nagy János	1		7
Nagy Sára		1	½
Szűts Zsigmond	1		36
Szűts Erzsébet		1	14

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szűts András	1		12
Szűts Mária		1	10
Szűts János	1		8
Szűts Zsigmond	1		6
Szűts Mihály	1		4
Szűts István	1		1 ½
Árva István	1		1
Garzó Péterné		1	20
Garzó Péter	1		2
Garzó Katalin		1	9
Ádám Istvánné		1	25
Ádám Erzsébet		1	2
Ádám Sára		1	½
Márki Gergely	1		20
Márki János	1		8
Vég Erzsébet		1	3
Szatthmári István	1		14
Varga Ilona		1	14
Varga Sára		1	1
Varga Anna		1	3
Szabó Katalin		1	14
Szabó János	1		13
Szabó Mihály	1		4
Szabó Mária		1	6
Szabó Ilona		1	3
Képiró András	1		6
Képiró János	1		4
Képiró Mihály	1		2
Erdős András	1		18
Szabó István	1		22
Nagy Ferenc	1		15
Nagy Sándor	1		10
Nagy Mihály	1		4
Varga István	1		12
Rácz András	1		11
Rácz Mihály	1		9
Rácz Katalin		1	10
Rácz István	1		7

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Rácz Erzsébet		1	5
Rácz Anna		1	½
Balás János	1		31
Balás István	1		1½
Csizmadia Andrásné		1	24
Csizmadia András	1		7
Csizmadia István	1		5
Csizmadia Mihály	1		4
Csizmadia János	1		½
Seres János	1		2½
Sajti Erzsébet		1	1
Sajti György	1		30
Sajti Mihály	1		11
Nyerges Mihály	1		78
Sós Mihály	1		15
Sós András	1		10
Sós Anna		1	16
Kádár Erzsébet		1	6
Újhelyi András	1		40
Újhelyi János	1		16
Újhelyi László	1		14
Újhelyi Erzsébet		1	10
Újhelyi Katalin		1	8
Újhelyi Anna		1	2
Forró Józsefné		1	28
Forró József	1		4
Forró László	1		2
Forró Ádám	1		18
Borsos Mihály	1		40
Borsos Mihály	1		15
Borsos Erzsébet		1	11
Tömösvári Ferenc	1		7
Tömösvári Mihály	1		4
Tömösvári Sára		1	1
Gajdán Sára		1	10
Gajdán Ilona		1	12
Kovács Andrásné		1	22
Kovács János	1		3

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kovács István	1		1
Kovács Erzsébet		1	½
Kis Sára		1	5
Varga Erzsébet		1	1½
Kis Ferenc	1		25
Kiss János	1		3
Rozák Mihály	1		25
Marcsó István	1		4
Marcsó Katalin		1	9
Özv. Fazekas Györgyné		1	45
Fazekas István	1		20
Fazekas György	1		13
Fazekas Erzsébet		1	15
Fazekas Sára		1	7
Csicsó István	1		2½
Sajti Gergely	1		5
Bodnár Mihály	1		15
Bodnár György	1		13
Bodnár Erzsébet		1	10
Bodnár Katalin		1	7
Posi István	1		60
Posi Istvánné		1	52
Pap Vas Imre ⁵²	1		42
Vas Mihály	1		5
Vas János		1	4
Vas Anna		1	7
Váradi Erzsébet		1	4
Váradi János	1		2
Csúri Mihály	1		48
Ifj. Csúri Mihály	1		20
Csúri Ilona		1	13
Csúri Judit		1	23
Kiss Mihály	1		10
Szegedi Mihály	1		2
Seres Sára		1	2
Vas Judit		1	1

⁵² Feltehetően a város református lelkészéről van szó – S. I.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Fekete G. Erzsébet		1	20
Fekete István	1		2
Fekete András	1		3
Fekete Ilona		1	½
Böszörményi Sára		1	½
A városban meghalt személyek teljes száma:	245	204 ⁵³	

5.

A pestisjárvány áldozatai Kötegyánban (1738–1739)
(HBML IV. A. pp. 201–204.)

Kötegyán faluban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kürti András	1		½
Kürti Katalin		1	8
Nagy István	1		10
Nagy Andrásné		1	32
Nagy János	1		8
Nagy Katalin		1	3
Nagy Sára		1	1½
Kásai György	1		13
Virág Sára		1	11
Halnagy ⁵⁴ (!) Erzsébet		1	14
Hajnal Katalin		1	½
Tordai István	1		23
Baraczi Ferenc	1		50
Baraczi Katalin		1	17
Baraczi István	1		5
Varga Mihály	1		19
Oláh Sára		1	2½
Oláh György	1		5
Gál Mihály	1		14
Gál Mihályné		1	17
Kovács Mihály	1		20
Kovács Erzsébet		1	4

⁵³ Korrigálva az eredetileg beírt 247 és 205 helyett.

⁵⁴ Feltehetően: Hajnal.

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kovács György	1		1½
Kovács Erzsébet		1	8
Kovács Anna		1	4
Nagy András			50
Nagy Andrásné		1	40
Luczi Mihály	1		16
Nemes Ferenc	1		10
Nemes János	1		1
Bakóczy Judit		1	4
Bakóczy Péter	1		½
Csüdes Sára		1	7
Csüdes István	1		5
Csüdes Erzsébet		1	3
Pálfi Mihály	1		18
Pálfi György	1		12
Pálfi János	1		8
Pálfi István	1		5
Pálfi Miklós	1		3
Hajdú Ilona		1	12
Hajdú János	1		8
Hajdú István	1		2
Kis István	1		50
Kis Istvánné		1	40
Nagy János	1		22
Nagy Erzsébet		1	4
Nagy István	1		1½
Kis Katalin		1	16
Kis Mihály	1		14
Kis András	1		9
Huszár Mihály	1		8
Szathmári György	1		23
Szathmári Eleonóra		1	½
Molnár Mihály	1		4
Molnár Eleonóra		1	1½
Molnár István	1		½
Molnár Katalin		1	12
Pap Mihály	1		46
Pap Erzsébet		1	18

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Pap István	1		30
Pap Istvánné		1	27
Pap Ferenc	1		10
Pap István	1		4
Pap Mária		1	5
Pap Ilona		1	½
Pap Sára		1	½
Erdélyi István	1		7
Erdélyi András	1		3
Erdődi Istvánné		1	25
Erdődi János	1		1½
Bálint Péter	1		18
Bálint Éva		1	13
Oláh Szabó Andrásné		1	35
Szebeni Mihály	1		60
Szebeni Mihályné		1	40
Oláh Mihály	1		28
Oláh Mihályné		1	21
Szebeni János	1		15
Szebeni Anna		1	12
Szebeni Eleonóra		1	7
Cseri István	1		16
Elek István	1		23
Elek Istvánné		1	20
Elek Erzsébet		1	5
Elek Katalin		1	3
Deák István	1		25
Deák Erzsébet		1	6
Deák István	1		4
Deák Sára		1	18
Deák Sámuel	1		2
Gellén Ferencné		1	28
Gellén Katalin		1	13
Gellén Erzsébet		1	7
Erdei Gáspár	1		15
Nagy György	1		14
Vajda Gáspárné		1	17
Vajda Sára		1	5

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Orbán János	1		50
Orbán Erzsébet		1	14
Orbán István	1		10
Orbán Sára		1	7
Orbán László	1		6
Szigeti Erzsébet		1	17
Szigeti Katalin		1	2
Nemes Jánosné		1	20
Kaszás János	1		18
Kaszás Mihály	1		16
Kaszás Katalin		1	13
Kaszás Pál	1		11
Kaszás Anna		1	9
Kaszás Sára		1	7
Székely Pálné		1	38
Székely András	1		16
Székely György	1		14
Székely Ilona		1	9
Székely Katalin		1	7
Bóné Péter	1		62
Bóné János	1		60
Bóné Anna		1	12
Fazekas Erzsébet		1	½
Fazekas Katalin		1	½
Pap György	1		40
Pap István	1		18
Pap Sára		1	5
Tóth István	1		60
Szabó András	1		48
Szabó Andrásné		1	38
Szabó Jánosné		1	17
Szabó András	1		½
Dési János	1		9
Dési András	1		7
Dési Barbara		1	1½
Fazekas Péter	1		17
Fazekas János	1		14
Fazekas Erzsébet		1	8

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Fazekas Gergely	1		5
Kováts Sára		1	14
Oláh András	1		20
Oláh Katalin		1	12
Oláh János	1		5
Sani András	1		30
Sani Sára		1	4
Sani Erzsébet		1	2
Gáspár András	1		34
Gáspár István	1		22
Gáspár Andrásné		1	22
Gáspár Erzsébet		1	4
Gáspár Judit		1	2
Felföldi János	1		73
Felföldi István	1		24
Felföldi Sára		1	3
Felföldi János	1		$\frac{1}{2}$
Szabó Ferencné		1	40
Szabó Erzsébet		1	15
Szabó István	1		11
Szabó Anna		1	$1\frac{1}{2}$
Szabó István	1		7
Felföldi Márton	1		50
Felföldi Sára		1	8
Felföldi János	1		5
Felföldi András	1		3
Gellén László	1		50
Gellén Ilona		1	5
Gellén Sára		1	3
Kis Györgyné		1	25
Kis László	1		1
Váradi Istvánné		1	36
Antal István	1		50
Antal Péter	1		6
Antal János	1		4
Oláh Mihály	1		$\frac{1}{2}$
Praeda Miklósné		1	14
Praeda Anna		1	$\frac{1}{4}$

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Vajdai István	1		60
Vajdai Ilona		1	13
Tóth András	1		22
Tóth János	1		2
Tóth András	1		½
Nagy István	1		6
Varga Ilona		1	7
Gellén János	1		28
Gellén Jánosné		1	14
Szabó János	1		10
Borbél Jánosné		1	39
Borbél János	1		1½
Borbél György	1		14
Borbél István	1		12
Bóbél ⁵⁵ (!) András	1		9
Borbél Mihály	1		6
Borbél Pál	1		2
Felföldi Péter	1		15
Felföldi Erzsébet	1		7
Varga János	1		40
Varga Mihály	1		15
Varga Erzsébet		1	10
Varga Ilona		1	7
Varga Pál	1		4
Hajdú Jánosné		1	36
Hajdú András	1		7
Csikos András	1		4
Gaál Imréné		1	47
Gál András	1		18
Gaál Erzsébet		1	8
Szabó Istvánné		1	30
Szabó János	1		14
Szabó György	1		1
Szabó András	1		1
Szabó Ferenc	1		7

⁵⁵ A „Borbél” névváltozatokkal együtt helyesen: Borbély.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szabó Anna		1	5
Szabó Erzsébet		1	3
Szabó Sára		1	½
Farkas János	1		10
Farkas Mihály	1		14
Nagy Mihály	1		15
Nagy Pál	1		12
Nagy Erzsébet		1	7
Nagy Sára		1	4
Nagy Anna		1	1
Pap György	1		10
Pap János	1		8
Lengyel Ilona		1	6
Dobai Istvánné		1	40
Dobai János	1		15
Dobai István	1		12
Dobai József	1		5
Dobai Erzsébet		1	1
Fazekas Györgyné		1	45
Rontó Ferenc	1		22
Rontó Ferencné		1	18
Fazekas Ilona		1	14
Fazekas Erzsébet		1	7
Fazekas Sára		1	5
Fazekas István	1		3
Debreczeni Jánosné		1	30
Debreczeni Sára		1	10
Debreczeni Erzsébet		1	3
Nyéki Erzsébet		1	10
Fazekas Judit		1	4
Nagy Katalin		1	8
Katona Katalin		1	8
Gellén Mártonné		1	26
Gellén Ilona		1	7
Gellén Gergely	1		3
Fekete Sára		1	8
Sajthi Erzsébet		1	2
Mészáros Katalin		1	12

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Mészáros Sára		1	8
Rontó Ilona		1	1
A községben meghalt személyek teljes száma:	127	121 ⁵⁶	

IRODALOM

BÁNKÚTI 1988

Bánkúti Imre: A Körös-Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. (Újabb dokumentumok 1704–1710). BMMK, 11. (1988) 111–142.

DANKÓ–KOREK 1960

Dankó Imre – Korek József: Kötgyán. GYEFMK, 11. (1960).

DÁVID 1971

Dávid Zoltán: Az 1738/43 évi pestis pusztítása Bihar megyében. DDMÉ, 1969/70. (1971) 181–200.

ESZE–VÁRKONYI 1952

Esze Tamás – Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-hagyomány mozgósító hatása a 18. században. In: Spira György (szerk.): Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. 1711–1790. Budapest, 1952. 117–139.

HAAN 1870

Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. I. Pest, 1870.

HAVASSY 1995

Havassy Péter (szerk.): Áldás, békeesség. Emlékek Gyula és környéke reformátusságának életéből. Kiállítási katalógus. GYK, 1. (1995).

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi János: Békés vármegye története. II. Gyula, 1896.

KOVÁCS 1988

Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. MHÉ, 1988.

MADAY 1960

Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960.

MÁRKI 1893

Márki Sándor: Péro lázadása. ÉTTK, 11. (1893) 581–674.

MEZŐSI 1943

Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. TT, 1. (1943).

⁵⁶ Korrigálva az eredetileg beírt 129 és 123 helyett.

PAPP 2003

Papp Sándor: Rákóczi József hatalomra kerülési kísérlete és a Porta. In: Tamás Edit (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. I. SRMF, 45. (2003) 243–247.

ZSILINSZKY 1872

Zsilinszky Mihály: Szarvas történelme és jelen viszonyainak leírása. Pest, 1872.

The pest in Kötegyán and Sarkad in 1738 (Data to the resettlement of Kötegyán)

– István Seres –

Resume

Our study presents, primarily based on archive sources not used so far, the depopulation of Remete (Köteremete) village located in Bihar County and the repopulation of Kötegyán through the records remained on the pest epidemic raging countrywide between 1738 and 1743. The epidemic broken in Transylvania spread over Bihar County from south-western direction, the region of the neighbouring counties (Arad, Békés, Zaránd), first reaching Kötegyán and Sarkad. Despite the authorities' steps for effective protection the epidemic soon became widespread, claiming 252 victims in Kötegyán and 452 in Sarkad. Details of the examined reports and a remained testimony contribute to clarifying the approximate time and circumstances of Kötegyán's repopulation. This village was one of the region's settlements coming into existence no earlier than the large-scale repopulation movements started after the Turkish were expelled and devastating impacts of Rákóczi's independence war faded away from the region. In the region of the today Békés County more settlements stopped to exist or revived between 1731 and 1748. Primarily the permanent flood danger led to the depopulation of Fás, Gerla and Nemeskereki and the establishment of Endrőd. Similar reasons may have caused the disappearance of Remete (Köteremete), located next to Sarkad, in the winter of 1737–1738 when the local population moved to the plain of Kötegyán used by them earlier.

Seres István

MTA-ELTE Közép-ázsiai Kutatócsoport

H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/D

E-mail: istvan.seres@gmail.com

**KÉPESLAPOK A VOLT GYULAI ÉS BÉKÉSI JÁRÁSBÓL
A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUMBAN (1899–1945)**

– Kocsor János –

A Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek 28. kötetében a Munkácsy Mihály Múzeum 1920 előtti békéscsabai képeslapjainak adatait tettem közzé.¹ Bár logikus lenne, mégsem a megyeszékhely időben ezután következő anyagával folytatom a bemutatást. A békéscsabaiak számára könnyebben elérhető, helyben rendelkezésre áll a gyűjtemény, így helyesebbnek tűnik, hogy ezúttal mások számára nyújtsak egyfajta tájékoztatást.

A békéscsabai témájú közleményben vázlatosan lejegyeztem a múzeum képeslap-gyűjteményének történetét. Jelen esetben is igaz, hogy az első nagyobb tétel 1967-ből, *dr. Petrikovics László*, szerencsi gyűjtőtől származik, egyik-másik lapon látható is ovális, „Petrikovics-gyűjtemény” feliratú bélyegzője. Az itt tárgyalt képeslapoknak mintegy fele gyűjteményének része volt; elsősorban nagyobb településeket, Gyulát, ezenkívül Békést és Mezőberényt ábrázoló képeslapokat köszönhetünk neki. Rajta kívül ajándékozott, illetve eladott lapokat a múzeumnak: *Kéri Attila* gyulai lakos (békési, köröstarcsai, ókígyósi képeslapok), *Kórodi Gáborné* békésszentandrászi lakos (békési lapok); 2000-ben *Petőfalvi Pálné* békéscsabai lakos több községet ábrázoló képeslapot ajándékozott a múzeumnak.

*

Mely települések szerepelnek az ismertetőmben? Földrajzi keretül az 1945-öt megelőző közigazgatási beosztás szerinti békési és gyulai járást választottam. E terület közigazgatási képe – és nem csak a járárok megszűnése miatt – jelentősen különbözött a maitól. Időszakunkban, a 19. század végétől 1945-ig, a járási székhelyet betöltő Békésen és Gyulán kívül a következő települések számítottak önállóknak: a Békési járásban Köröstarcsa és Mezőberény, a Gyulai járásban Doboz, Gyulavári, Kétegyháza, és Újkígyós, majd 1927-től a Doboz határából kivált Mezőmegyer.² A felsorolt települések közül a ma Gyulához, illetve Békéscsabához tartozó Gyulaváriból és Mezőmegyerről nem birtokol a múzeum képeslapot, így tehát e kettő kivételével a fent felsorolt

¹ KOCsor 2006.

² A terület közigazgatási képe lényegesen átalakult 1945 után, a szocialista korban. Először Bélmegegyer vált el Békéstől 1946-ban, majd 1950-ben Murony és Kamut, végül 1954-ben Tarhos. Köröstarcsa és Csárdaszállás útjai 1952-ben váltak el. Mezőmegyert 1973-ban Békéscsabához csatolták. A gyulai járásban Újkígyós kötelekéből 1950-ben vált ki Ókígyós, Gyulavári pedig 1974-ben csatlakozott Gyulához. KÓVÁRY 1999. 327, 529, 546, 596, 664, 691.

településeknek a Munkácsy Mihály Múzeumban őrzött lapjait veszem számba. Az időkeret kezdőpontját a gyűjtemény legrégebbi, 1899-ből, Békésről származó képeslapja adja (10. kép; Jegyzék 177.). Ez azonban sajnos csak a tárgyalt gyűjteményrészben számít a legrégebbinek, de valószínűleg nem ez volt a két járásban kiadott első lap. E dicsőség minden bizonnyal azt a gyulai képeslapot illeti meg, melyet dr. Scherer Ferenc közölt az 1936-ban kiadott háromkötetes monográfiájában.³

A már említett békéscsabai ismertetőmben rámutattam a polgári-értelmiségi réteg jelenléte és a képeslapok megjelenése, illetve elterjedése közti összefüggésre. Ha megnézzük a képeslapok címezését, feltűnhet, hogy kevés kivétellel a címzett megszólítása tekintetes vagy nagyságos; nők esetében őnagysága, esetleg úrhölgy. Időszakunkban e címek nemcsak a nemesi származású birtokosokat illették meg, hanem a közhivatalnokokat, a főiskolát, egyetemet végzett értelmiségieket, hozzátartozóikat, általánosabban a kispolgári réteg bizonyos tagjait is. Nem lehet teljesen véletlen, hogy a két járás települései közül a gyűjteménybe a legtöbb darab Gyuláról, utána Békésről, Mezőberényből, Köröstarcsáról került be, s a gyulai járás néhány ezres kisközségei csak ezután következnek, mindössze néhány lappal. Gyula Békéscsaba után a leginkább iparosodott település volt a környéken, az egyetlen rendezett tanácsú város, így a legpolgárosodottabb képet mutatta. A megyei és járási székhely hangulatára rányomta bélyegét a megyei vezető hivatalnoki réteg jelenléte, központjának képét meghatározták a patinás múltjából származó házak, középületek és műemlékek. Körülötte a kisebb községek, Doboz, Gyulavári, Kétegyháza és Újkígyós életét nagyban befolyásolták az Almásy és a Wenckheim uradalmak, fékezve a parasztpolgári fejlődés lehetőségeit. Még 1935-ben is Doboz és Gyulavári területének 67%-át, Újkígyósnak 64%-át a nagybirtok foglalta el. Kétegyháza kedvezőbb helyzetben volt, hiszen az Almásyak területének „csak” 27%-át birtokolták.⁴ A békési járásban több lehetőség nyílt a parasztpolgári fejlődésre, hisz itt a gazdag- és középparaszti réteg erősebb volt. Békés lakossága 1930-ra meghaladta a megyeszékhelyét is, ezt azonban a nagyobb külterületének köszönhette. A valamilyen szintű polgárosodás, urbanizációs hatás jelei itt és a szomszédos Mezőberényben mutatkozhattak leginkább.⁵

³ SCHERER 1938. 219.

⁴ MSK 1938. 290, 298, 306.

⁵ A korszak statisztikai felmérései közül a lakosság foglalkozás szerinti megoszlására tájékoztatásul álljon itt az 1930. évi: (Keresők és eltartottak együtt)

	Lakosság száma	Mezőgazd.-ban	Iparban	Keresk.-ben	Közl.-ben
Gyula	25 241	9 207	6726	1258	698
Békés	28 907	20 031	4213	795	516
Doboz	6 469	5 246	466	147	60
Kétegyháza	4 939	3 486	417	136	400
Kígyós	5 685	4 522	620	94	97
Köröstarcsa	5 678	4 298	661	163	101
Mezőberény	14 410	9 588	2260	510	298

MSK 1934. 41, 44, 45, 50.

A kiadók, a lapok néhány jellegzetes vonása

A polgárosodás jele a helyi nyomdák megjelenése, melyek a 19. század végén, a 20. század elején már nemcsak Gyulán, hanem Békésen és Mezőberényben is működtek. Az I. világháború előtt a két járásban négy nyomda volt: Gyulán a Dobay és a Corvina nyomda, Békésen a Dreschel Nyomda, Mezőberényben pedig Baltha Jánosé⁶. E nyomdák mindegyikét megtaláljuk a képeslapok kiadói között, néhány szakmunkással és 2–3 nyomógéppel dolgoztak. A legpatinásabb az 1860-ban alapított Dobay nyomda volt, melynek alapítója, Dobay János 1873–1888 között Gyula polgármesteri tisztségét is betöltötte.⁷ De akadt a nyomdászok között igazi arisztokrata is: a békési báró Dreschel Géza. Családja az elszegényedett Stockhammer grófokon keresztül benősülés révén kapcsolatban volt a Békés megyét újratelepítő Harruckern bárókkal.⁸ A 19. század végétől a képeslapok iránti kereslet nyújtotta üzleti lehetőséget nemcsak a kisebb-nagyobb nyomdák próbálták kihasználni, hanem a különböző könyv- és papírkereskedők, fényképészek, sőt fűszer- és csemegeárusok is. A könyvkereskedők közül különösen jelentős volt a békési Véver Oszkár tevékenysége. Véver az 1920-as évekig dolgozott Békésen, majd Budapestre ment. Tevékenységének színvonalát jelzi, hogy Nürnbergben bronzérmert nyert a könyvszakmában kifejtett munkásságáért.⁹ Képeslapkiadóként nem pusztán Békésről, hanem Köröstarcsáról és Ókígyósról is megjelentetett lapokat. A két világháború között kapcsolódtak be a képeslapok kiadásába a Hangya Szövetkezetek (Köröstarcsa, Mezőberény, Újkígyós). Mezőberényben egy időben három fogyasztási szövetkezet is volt, melyek versengtek egymással.¹⁰ Már az I. világháború előtt megjelentek, majd a két világháború között fokozatosan átvették az uralmat a nagy budapesti kiadók, mindenekelőtt Weisz Lipót, Weinstock Ernő, Barasits János, Monostory György és Knöpfmacher.¹¹ E jelentős budapesti férfiak maguk is fényképészek voltak, kisebb helyi kiadóknak is készítettek felvételeket vagy adtak el nekik, ezért nem egy lap hátoldalán nevük együtt szerepel valamelyik település kiadójával. Elképzelhetőnek tartom, hogy a több lapon látható K. J. monogram tulajdonképpen Knöpfmachert rejti, ugyanis a gyulai állami iskolát ábrázoló egyik lapon még K. J. van feltüntetve a fénykép készítőjeként, majd egy ugyanezt a felvételt szerepeltető másikon már Knöpfmacher J. (Jegyzék 70., 72., 73.).

⁶ SZABÓ 1989. 18–19.

⁷ SCHERER 1938. 436; PETŐCZ 1988. 67.

⁸ SZABÓ 1989. 7. Megjegyezzük, hogy a kutatás során szembesülni kellett azzal a ténnyel, hogy a megyebeli kisebb helyi nyomdák története mennyire feldolgozatlan még. Ugyanígy a legtöbb helyi kiadóról is legfeljebb annyit sikerült egyelőre könyvtári és levéltári kutatással kideríteni, hogy léteztek, de ennyi információt a képeslapok is nyújtanak.

⁹ PETHŐ 2006. 158.

¹⁰ TÓTH 1943. 211–212.

¹¹ BALÁZS 2005. 26, 139, 172, 258.

A 2006-ban megjelent ismertetőmben részletesebben írtam a békéscsabai lapokon láthatókról,¹² most ezt ugyanúgy, tekintettel a több helységekre és így a téma szerteágazóbb voltára, nem tudom megtenni. Természetesen minden település azon részleteit örökölték meg, melyekkel az idegen előtt is dicsekedni lehetett: a legnevezetesebb épületeket, a központot, a templomokat, iskolákat, intézményeket, tájképként a Kettős-Körös és az Élővíz-csatornák környékét. Nem szükséges bizonygatni, hogy a legelőnyösebb helyzetben Gyula volt, s mint már említettem, bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy a gyulai lapok száma megelőzi a többiét. Ráadásul a megyeszékhely abban a helyzetben volt, hogy egyszerre rendelkezett a polgári fejlődést, a város uradalmi központiságát, az arisztokrácia jelenlétét reprezentáló épületekkel. A gyulai járás kisebb községeiből, Dobozról, Kétegyházaról, (Ó)Kígyósról származó néhány lapon viszont – egy kivétellel – nem látható más, mint az uraságok által emelt kastélyok és más építmények. Ezeket az impozáns, és valóban Békés megye büszkeségeként számon tartható épületeket mindig egymagukban fényképezték, fenséges magányukat semmi sem zavarja, a képeken egyetlen ember sem szerepel.

A lapok témájának településenkénti részletesebb ismertetésétől most azért is eltekinthetünk, mert remélhetőleg ez a jegyzékből úgyis kiderül. Azonban ha már szó volt a képeslapok elterjedése és a polgárosodás közötti összefüggésről, nézzünk néhány példát, miként tükröződik a polgári-értelmiségi réteg szemlélete és ízlésvilága a képeslapokon. Ugyanis a kiadók, fotográfusok már csak jól felfogott érdekekben is igyekeztek legfőbb vásárlóik igényeinek eleget tenni, ami azért sem eshetett túlzottan nehezükre, mert maguk is e réteghez tartoztak. Elsősorban az I. világháború előtt készült lapokon érhető tetten a felvételeken láthatók valamilyen meg szépítésére való törekvés; a két világháború között a fotózási és nyomdatechnika fejlődésével, a fekete-fehér felvételek elterjedésével párhuzamosan a képes levelezőlapok már valóságűek lettek. Az 1920-as évekig a valóság meg szépítésére már a felvételek utólagos színezése is lehetőséget nyújtott, de más eszközökhöz is nyúltak. E tekintetből a legszemléletesebb példákat a békési Véver Oszkár által kiadott képes levelezőlapokon találhatjuk. Néhány lapján felfedezhetjük a montázs technika alkalmazását kiadványai élénkítésére. Ami feltűnő: a túlnyomórészt parasztok által lakott mezőváros egy-egy részletét mutató ilyen típusú képekről hiányoznak a földművelők. Helyettük például a békési Főteret az 1900-as évek elején keménykalapot, sétapálcát, kifogástalanul szabott öltönyt viselő férfiakkal, velük beszélgető naper nyős nőkkel (minden bizonnyal feleségekkel), illedelmesen viselkedő gyermekkel népesítette be a montázs készítője. Nem nehéz elképzelni, hogy a vásárnapi ebéd után „korzózó” megbecsült városi polgárokat kívánta láttatni a képeslapot kézbevevő idegennel. Egy másik, a Kettős-Körös hídját ábrázoló 1917-es lapon a folyó vizére csónakban evező férfiakat „varázsolt” a fényképész, s a velük lévő két nő kö-

¹² KOCSOR 2006. 327–354.

zül az egyik arca már ismerős az előbb tárgyalt lapról (8., 9. kép; Jegyzék 149., 176.). De minden bizonnyal a kispolgárság ízlésére szolgált az a három lap is, melyek közül kettőn békési, egyen köröstarcsai részletet láthatunk éjszaka (10. kép; Jegyzék 177., 178., 209.). A hold mindhárom képen ugyanolyan, tulajdonképpen nem is az égitest látható, hanem egy szabályos kör alakú világosabb folt. A felvételek minden bizonnyal nappal készültek, és utólag sötétítették be azokat. Mindhárom vízpart melletti tájat ábrázol, éjszakaivá alakításukra azért volt szükség, mert így romantikusabb, és ezzel együtt vonzóbb színben lehetett feltüntetni a települést. (Az egyik felvételen a Fehér-Körösön – ma Élővíz-csatornán – csónakázókat is láthatunk. Valószínűleg a község lakosságának túlnyomó része különösnek találta volna, ha valaki éjszaka ilyet cselekszik.) A kor polgári szemlélete tükröződik a Véver által kiadott néprajzi témájú, egyébként a Békés néprajzát tanulmányozó szempontjából értékes képeslapokon is¹³ (12. kép; Jegyzék 201–204.). Természetesen a kor technikája is tehet róla, hogy a felvételeken beállított műtermi jeleneteket láthatunk, s így azok kevésbé alkalmasak a hétköznapi valóságának megismerésére. A szereplők a legjobb ruhájukban láthatók – különösen a lányoké díszes; az „életképek” derűt, nyugalmat, „tisztaságot” sugároznak: ahogy a kispolgárság látni kívánta a parasztságot. Békés 20. század eleji életének egy érdekes figuráját – Vízfordó Jánost – azonban hétköznapi valóságában kapták lencsevégre. A múzeumban őrzött példányon, a portréja mellé írt szöveg betűhíven leírva a következő: „Itt küldök egy érdekes alakot az aranyos János ő igen jó tanuló volt aba meg tompult az esze és most aki vizet hordatni óhajt ő azt némi kis ételért szívesen meg teszi, és meg tisztelve érzi magát hogy le van véve” (12. kép; Jegyzék 203.).

Az igazság kedvéért megjegyezzük, hogy az elmondottak ellenére tévedés lenne azt hinni, hogy Véver Oszkár a korabeli település, a mindennapi élet megismerése szempontjából csupa értéktelen képeslapot hagyott ránk. Neki köszönhetően ismerjük a békési szárazmalmot, a református templom melletti, ma már nem létező magtárt és több más településrészletet; az ókigyósi kastélyról kiadott lapjai pedig a kastélypark egykori képének rekonstrukciójához is hozzájárultak.¹⁴

Útmutató a jegyzék használatához

Végezetül a jegyzék használatához nyújtok néhány támpontot. A katalógus sorszám utáni rovatai a következők: évszám vagy kor, a képeslap témájára vonatkozó adatok, a kiadóra, nyomdára, fényképészre vonatkozó adatok, a képeslap színe, legvégén a leltári szám. A képeslapok adatolását magam végeztem, csak kevésbé támaszkodhattam a leltárkönyvre.

¹³ A felvételeket közli DANKÓ 1983. 533, 677, 678.

¹⁴ KERTÉSZ 2006. 3–18.

A képeslapok adatolásánál az egyik legnagyobb gond a kor megállapítása. Azt hiszem, ezért fontos lehet annak ismertetése, hogy esetünkben miként végeztem el ezt a munkát. A képes levelezőlapok kiadásának évét teljes biztonsággal, pontosan megállapítani szinte lehetetlen, mivel a kiadott lapokról nem áll rendelkezésünkre korabeli nyilvántartás. A postát megjárt ún. „futott lapok” esetében a postai bélyegző vagy a feladó által írt keltezés igazíthat útba. Azonban ezek sem jelentenek teljes bizonyosságot, hiszen természetesen a kiadás és a postára adás éve nem feltétlenül egyezik. Jó példa erre egy Weinstock Ernő által kiadott gyulai mozaiklap, melyet 1947-ben adtak fel (Jegyzék 146.). Azonban a lap bizonyosan korábbi. Tudjuk ugyanis, hogy a „képeslap-király” – ahogy magát előszeretettel hívatta – 1945 és 1947 között alig foglalkozott képeslapok készítésével, s csak 1948-ban adta be kérvényét egy új képes levelezőlap-kiadóvállalat alapítására (a képeslapkiadás Magyarországon 1952-ben vált állami monopóliummá). 1945-öt követően nevét szülővárosa után Nagyváradira magyarosította, és 1947-ben már biztosan ezt a nevet használta,¹⁵ a lapon azonban még Weinstock névvel szerepel. Jogosan tételezzük fel tehát, hogy az 1947-es pecsételéssű lapunk 1945 előtt készült.

A lapok korának meghatározásakor figyelembe kell venni minden olyan információt, melyet a formátum, az illusztráció nyújthat. A „laikus” számára is egyértelmű, hogy az előlapon látható épületek tájékoztathatnak minket a korról. Így például a békési református templom mellett látható magtárépület máris 1922–1923-nál korábbra teszi egy színezett képeslap kiadásának évét (Jegyzék 165.). A 20. század eleji lapoknál korszakhatárt jelöl az, hogy a hátoldalon hosszú vagy rövid címzés szerepel. 1905-ig ugyanis a címzett nevének és lakhelyének felírására szolgáló rész az egész lapot kitöltötte (hosszú címzés), ezután azonban csak mintegy felét, helyet hagyva a feladó üdvözlő sorainak is.

Az évszám, kor rovatban elsősorban azt az évszámot tüntettem fel, amelyet a bélyegzésről vagy a keltezésről leolvastam. A hosszú címzéses postatiszta lapok esetében a kort 1905 előttként határoztam meg, a futottaknál a bélyegzés vagy a feladó keltezésének éve után zárójelben jelzem, hogy tulajdonképpen 1905 előtti kiadásról van szó (Jegyzék 9., 97., 100., 118., 164., 176., 181., 182., 183., 216.). A postatiszta lapokat más esetben évtizedben határoztam meg. Jelzem azt is – zárójelbe tett kormeghatározással –, ha a képeslapról leolvasható, hogy jelentősen korábban készült a feladásnál.

A feliratokat, a kiadókra, fényképészekre, nyomdákra vonatkozó adatokat betűhíven írtam le. A rövidítések a következők: B. = barna, Ff. = fekete-fehér, K. = kék, Sz. = színes, V. 67 = a 67. sorszámú képeslap színváltozata.

¹⁵ GYŐRI 1986; KOVÁCS 2003.

Képes levelezőlapok jegyzéke

Gyula

Vár

1.	1902	A gyulai régi vár.	Dobay János kiadása és tulajdona Gyulán.	Sz.	Hd.84.1.36.
2.	1906	Gyula A régi gyulai vár	–	Sz.	Hd.72.45.1.
3.	1913	A gyulai régi vár	–	Z.	Hd.75.505.70.
4.	1915	Gyula. A Gyulai (sic!) vár.	– Kapható Fábián Lajosné fűszer és csemege üzletében, Gyulán. – 407 K. J. Bp. Törv. védve 1913/1915	B.	Hd.75.505.82.
5.	1931	Gyula. A vár.	– M. kir. Dohány nagy és különlegesség áruda kiadása, Gyula – 5110 – Knöpfmacher J. Felvétele, Bp.	B.	Hd.75.505.59.
6.	1933	Gyula. Régi vár	11. – Barasits, Budapest	Ff.	Hd.75.505.24.
7.	1930-as évek második fele	Felirat nélkül. (A gyulai vár)	–	Ff.	Hd.75.505.92.
8.	1930-as évek második fele	Felirat nélkül. (A Kerecsényi-kapu a várudvar felől)	–	Ff.	Hd.75.505.83.

Almásy-kastély

9.	1905 előtt	Gróf Almásy Dénes kastély-kertje Gyulán.	Dobay János kiadása Gyulán.	Sz.	Hd.75.505.49.
10.	1905	Gróf Almásy Dénes kastélya Gyulán.	Dobay János kiadása és tulajdona Gyulán.	Sz.	Hd.72.43.1.
11.	I: 1907 II: 1908	Gyula Gróf Almásy Dénes gyulai kastélya	353.	Ff.	I:Hd.75.505.63. II: Hd.75.458.7.
12.	1912	Gyula Gróf Almásy kastélya	19. Kiadja „Corvina” nyomda Gyulán.	B. V. 67.	Hd.72.43.1.

Kocsor János

13.	1913	Gróf Almásy Dénes kastélya, Gyula.	Dobay János Gyula	Ff.	Hd.75.505.7.
14.	1919	Gyula, Gróf Almásy Dénes kastélya	Dobay János kiadása, Gyula. No 10	Sz.	Hd.75.505.45.
15.	1922	Gyula, Gróf Almásy Dénes Kastély kertje	5 sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve. 1918	Sz.	Hd.75.505.37.
16.	1929	Gyula.	Knöpfmacher J. felvétele, Bp.	Ff.	Hd.75.505.89.
17.	1929	Gyula. Gróf Almásy Dénes kastélya.	Kultúra könyvnyomda és lapkiadó R. T. kiadása, Gyula Knöpfmacher J. felvétele, Bp.	Ff.	75.505.36.
18.	1942	Gyula. Gróf Almásy-kastély	15. sz. Barasits, Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46.	Ff.	75.505.35.

Megyeháza

19.	1906	Gyula Békésvármegye székháza. A gyulai m. kir. pénzügyi palota	Kiadja a „Corvina” könyvnyomda Gyulán.	K.	Hd.72.45.1.
20.	1912	Gyula. Megyeháza	W. L. Bp. 1572. Törv. védve 1910–13 328	Ff.	79.38.19.
21.	1917	Gyula. Békésvármegye székháza.	K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920 Bc. 421	Sz.	84.1.43.
22.	1930-as évek	Gyula Megyeháza az Ország-zászlóval	Foto, Weinstock 3019 sz.	B.	75.505.39.
23.	1930-as évek	Gyula Megyeháza	14. sz – Barasits, Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46.	K.	75.505.96.

Törvényszéki palota

24.	1902	Törvényszéki palota Gyulán	Dobay János kiadása és tulajdona. Gyula.	Sz.	Hd.84.1.46.
25.	1907	Üdvözlét Gyuláról M. kir. törvényszéki palota	1583 W. L.	B.	Hd.75.505.54.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

26.	1913	Gyula, Törvény-szék	Dobay János kiadása, Gyula. No. 11.	Sz.	Hd.75.505.66.
27.	1917	Törvényszéki palota Gyulán.	Leopold nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920. 1585	Sz.	Hd.84.1.44.

Békésvármegyei Takarékpénztári Egyesület, Magyar Kir. Pénzügyigazgatóság

28.	1911	Gyula. Békésvármegyei takarékpénztári egyesület.	W. L. Bp. 6534. Törv. védve 1910–13. 261	Ff.	Hd.75.505.95.
29.	1912	Békésvármegyei takarékpénztári egyesület.	W. L. Bp. Nr. 6107. Dobay János kiadása, Gyula	B.	Hd.79.38.12.
30.	1917	Békésvármegyei Takarékpénztár Egyesület üzletháza Gyulán.	K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920 Bc. 424	Sz.	Hd.84.1.40.
31.	1920	Gyula Békésvármegyei takarékpénztár palotája	8924 Leopold-nyomda kiadása.	Ff.	Hd.75.505.72.
32.	1921	Gyula. Békésvármegyei takarékpénztári egyesület	19 sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve, 1918	Sz.	Hd.75.505.76.
33.	1908	Üdvözlét Gyuláról M. kir. pénzügyigazgatóság	W. L. 1576.	Ff.	Hd.75.505.15.
34.	1917	Pénzügyigazgatóság palotája Gyulán.	K. J. Bp. Törv. védve 1918/20 1576	Sz. V. 26.	Hd.84.1.42.
35.	1910-es, 1920-as évek	Gyula – Pénzügyigazgatósági palota	95 Dobay János kiadása	B.	Hd.75.505.4.

Vármegyei közkórház

36.	1905	Békésvármegyei közkórháza Gyulán.	Dobay János kiadása és tulajdona Gyulán 2018	Sz.	Hd.75.505.19.
37.	1912	Békésvármegyei közkórháza. Gyula.	Dobay János kiadása, Gyula	Ff.	Hd.75.458.8.

Kocsor János

38.	1914	Gyula. Békésvár-megyei kórház.	Kapható: Fábián Lajosné fűszer és csemege kereskedésében, Gyulán K. J. Bp. Törv védve 1913/15.	B.	Hd.75.505.11.
39.	1917	Gyula. Békésvármegyei köz-kórház.	409 Szedő E. kiadása, Törv védve 1912/14	Sz.	Hd.75.505.20.
40.	1925	Gyula, Békésvármegyei kórház	12 sz – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve, 1918	Sz.	Hd.75.505.22.
41.	1929	Gyula. Békésvármegyei kórház	Corvina Nyomda?	Sz.	Hd.75.458.6.
42.	1910-es, 1920-as évek	Üdvözlő Gyuláról Békésvármegyei kórház	1583. W. L.	B.	Hd.75.50.5.60.
43.	1930-as, 1940-es évek	Gyula M. kir. állami kórház Főépület; Tüdőpavillon; Sebészet és szülészet	Weinstock Budapest Forrás-nyomda 3043. sz.	B.	Hd.75.505.29.

József Szanatórium

44.	1907	A József Szanatórium Gyulán. (Le-porelló)	10840 Szent-László Nyomda Budapest	Ff.	Hd.72.44.1.
45.	1907	A József Szanatórium Gyulán. Ebédlő	József Kir. Herceg Szanatórium Egyesület Budapest, IX., Lónyai-utca 47.	Ff.	Hd.75.505.9.
46.	1908	A József Szanatórium Gyulán.	–	Ff.	Hd.75.505.16.
47.	1911	Gyula. József Szanatórium.	W. L. Bp. 6538. törv. védve 1911–1913.	Ff.	Hd.75.458.2.
48.	1912	A József Szanatórium Gyulán. Kertész-lak.	–	Ff.	Hd.75.505.5.
49.	1913	Gyula, József Szanatórium	Dobay János kiadása, Gyula.	Sz.	Hd.75.458.5.
50.	1917	Gyula. József-szanatórium.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. 1410	Sz.	Hd.84.1.41.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

51.	1918	Gyula. József szanatórium a Lugos erdőben	–	Sz.	Hd.2000.64.123.
52.	1924	Gyula József Szanatórium	4217 Dobay János kiadása, Gyula.	Ff.	Hd.75.458.3.
53.	1920-as évek eleje	Gyula. József szanatórium a Lugos erdőben.	„Corvina” Utoda leopold nyomda kiadása, Gyula	Sz.	Hd.75.505.23.
54.	1925	Gyula. A József szanatórium jobbszárnya.	József szanatórium kiadása.	B.	Hd.75.505.42.
55.	1925	Gyula József kir. herceg szanatórium látképe	6321 „Kultúra” könyvnyomda és lapkiadó r. t., Gyula.	K.	Hd.75.505.12.
56.	1920-as évek	Gyula József kir. herceg szanatórium látképe	4904	Ff. V. 76.	Hd.2000.64.124.
57.	1926	Gyula. József-szanatórium.	STO Knöpfmacher J Felvétele, Bp. NE	Ff.	Hd.75.505.74.
58.	1927	A József szanatórium igazgatói épülete és a szanatórium balszárnya	József-szanatórium kiadása	Sz.	Hd.75.505.47.
59.	1927	Gyula. József szanatórium.	Knöpfmacher J. Bp.	B.	Hd.75.505.17.
60.	1930	Hátoldalon: József kir. herceg szanatórium. Gyula.	18. Törvényesen védve Monostory György, Budapest	Ff.	Hd.75.505.1.
61.	1930	Hátoldalon: Gyula. József szanatórium.	Kultura R. T. kiadása Knöpfmacher K. J. Fotografie 1927/32	Ff.	Hd.75.505.53.
62.	1930	Gyula. József kir. herceg szanatórium.	16. sz. Törvényesen védve 1929 Monostory György Budapest	Ff.	Hd.75.505.65.
63.	1930	Hátoldalon: József kir. herceg szanatórium. Gyula.	12. törvényesen védve. 1930. Monostory György, Budapest, IV. Lónyai u. 17.	Ff.	Hd.75.505.64.
64.	1930-as évek	Gyula József-szanatórium (Négy fotó a szanatóriumról)	József-szanatórium, Gyula Monostory György, Budapest, IX. Lónyai u. 17.	K.	Hd.75.505.67.

Kocsor János

65.	1939	József-szanatórium, Gyula Igazgatói lakás, Szanatórium látképe. Parkrészlet	Barasits Budapest Nagyatádi Szabó u. 46. 4. sz.	Ff.	Hd.75.505.69.
66.	1940-es évek?	Gyula. József-szanatórium. Női pavillon, Férfi pavillon; Női napozó; Férfi napozó. Főépület.	Sima hátoldal	Ff.	Hd.75.505.98.

Iskolák

67.	1906	Gyula Róm. kath. főgymnásium	M. T. és F. V. Koch és Pór Bpest	Sz.	Hd.75.505.61.
68.	1917	Gyula, róm. kath. főgimnázium	Dobay János kiadása, Gyula. No. 8.	Sz.	Hd.75.505.46.
69.	1921	Gyula, Róm. kath. főgymnázium	11. sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvény védve. 1918	Sz.	Hd.75.505.10.
70.	1917	Az állami iskola Gyulán.	A „Corvina” nyomda kiadása, Gyulán. K. J. Bp. Törv. védve 1916/20. 4419	Sz.	Hd.71.76.8.
71.	1917	Az állami iskola Gyulán.	K. J. Bp. Törv. védve 1916/20. 4419	Sz. V. 99.	Hd.84.1.45.
72.	1924?	Gyula. Állami iskola.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1918/22. 4419	B. V. 99.	Hd.75.505.55.
73.	1927	Gyula. Állami el. és polgári leányiskola.	Kultúra könyvnyomda és lapkiadó R. t. kiadása, Gyula. Knöpfmacher J. Felvétele Bp.	B. V. előző	Hd.75.458.1.
74.	1932	Gyula. Polg. leányiskola és Árva-ház.	M. kir. Dohány és különleges-ségi áruda kiadása, Gyula 16 Knöpfmacher J. Felvétele Bp.	Ff.	Hd.68.350.1.
75.	1930-as évek	Gyula Polgári leányiskola	Ifj. Abaházy Andrásné könyv- és papírkereskedés kiadása. Gyula Monostory György, Budapest, IX. Lónyai u. 17.	Ff.	Hd.75.505.14.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

Árvaház

76.	1901	Üdvözet Gyuláról! Árvaház.	Kiadja „Corvina” nyomda Gyulán.	Ff.	Hd.75.505.93.
77.	1912	Árvaház, Gyulán	Dobay János könyvkereskedése, Gyula.	Sz.	Hd.79.38.13.
78.	1929	Gyula. M. kir. állami gyermekmenhely	Kultúra R. T. kiadása Knöpfmacher felvétele Bp.	B.	Hd.75.505.105.

Templomok

79.	1905	Gyula Róm. kath. nagy templom	M. T. és F. v. Koch és Pór Bpest	Sz.	Hd.72.45.1.
80.	1912	Gyula Róm. kath. nagytemplom	93 Dobay János kiadása	Sz.	Hd.75.505.102.
81.	1933	Gyula. Róm. kath. templom.	Knöpfmacher J. Felvétele? Bp.	B.	Hd.75.505.103.
82.	1909	Üdvözet Gyuláról Ev. ref. templom és megyeháza	W. L. 1571.	K.	Hd.75.505.62.
83.	1912	Református templom és megyeháza. Gyula.	W. L. Bp. Nr. 1571. Dobay János kiadása, Gyula.	B.	Hd.79.38.15.
84.	1918	A ref. templom és vármegyekháza Gyulán.	K. J. Bp. Törv. védve 1917/ 21 Bc.	Sz.	Hd.84.1.35.
85.	1920-as, 1930-as évek	Gyula. Ev. ref. templom.	Kultura R. T. kiadása Knöpfmacher J Felvétele Bp.	B.	Hd.75.505.38.
86.	1912	Józsefvárosi templom. Gyula.	W. L. Bp. Nr. 1558. Dobay János kiadása, Gyula	B.	Hd.79.38.11.
87.	1912	Gyula Korcsolya pálya a román templommal	648. Szedő E. kiadása Gyulán.	Ff.	Hd.79.38.18.
88.	1906	Izr. templom Gyulán	Dobay János kiadása és tulajdona Gyulán 2011.	Sz.	Hd.75.505.44.

Erkel Ferenc tér

89.	1907	Üdvözet Gyuláról Erkel-tér a m. kir. postaépülettel	1577. W. L.	B.	Hd.75.505.104.
90.	1907	Üdvözet Gyuláról. Erkel Ferenc szob- ra.	1567. W. L.	B.	Hd.75.505.87.
91.	1912	Gyula. Erkel tér.	W. L. Bp. 6533. Törv. véd- ve. 1910. 8785	Ff.	Hd.79.38.17.
92.	1912	Erkel Ferencz-tér. Gyula.	W. L. Bp. Nr. 1566. Dobay János kiadása, Gyula.	Ff.	Hd.79.38.14.
93.	1918	Az Erkel Ferencz tér Gyulán.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920 422	Ff.	Hd.75.505.48.
94.	1931 (1910-es, 1920-as évek)	Gyula Erkel Ferenc szob- ra és kispiac	7335 Dobay János kiadása	Sz.	Hd.81.207.36.
95.	1910-es, 1920-as évek	Erkel Ferencz szobra Gyulán.	Kiadja a „Corvina” könyv- nyomda, Gyulán.	K.	Hd.2000.64.128.
96.	1936	Gyula. Erkel Ferencz szobra	Scheibert Lajos dohányáru- dájának kiadása Knöpfmacher, Budapest 32794	Ff.	Hd.2000.64.129.

Göndöcs kert

97.	1905 előtt	Üdvözet Gyuláról. Göndöcs kerti pavillon.	16934	Ff.	Hd.75.505.56.
98.	1909	Üdvözet Gyuláról Göndöcs népkert	W. L. 1036 (?)	Ff.	Hd.75.505.75.
99.	1911	Békésvármegyei közm. egyesület muzeuma Gyulán	Dobay János kiadása Gyula.	Ff.	Hd.75.505.58.
100.	1914 (1905 előtt)	Gyula Erzsébet szobor	M. T. és F. V. Koch és Pór Bpest.	Sz.	Hd.75.505.2.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

101.	1918	Gyula. Békésvármegyei közm. egyesület muzeuma	25. sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve. 1918	Sz.	Hd.75.50.5.57.
102.	1917	Göndöcs-népkerti pavillon Gyulán.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920 1556	Ff.	Hd.75.466.2.
103.	1940	Gyula Göndöcs népkert	M. Kir. dohányáruda kiadás. 5. sz. Barasits, Budapest. Nagyatádi Szabó u. 46.	Ff.	Hd.75.505.41.
104.	1943	Gyula Erzsébet-park	Barasits, Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46. 20. sz.	Ff.	Hd.75.505.34.

Royál mozgószínház

105.	1915	Gyula. Royál mozgó-színház.	Kapható: Fábián Lajosné fűszer és csemege üzletében, Gyulán 426 K. J. Bp. Törv. védve 1913/1915.	B.	Hd.75.505.81.
106.	I.: 1917 II.: 1918	Gyula. Royál mozgó- szin...z (sic!)	Leopold nyomda kiadása. Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920. 426	Ff.	I.: Hd.72.57.1. II.: Hd.75.505.78.
107.	1930-as évek	Gyula Komló szálloda és mozgó színház	Barasits, Budapest 15.	Ff.	Hd.75.505.32.

Strandfürdő

108.	1937	Gyula Strandfürdő	Scheibert dohányáruda kiadása, Gyula Monostory György utóda. Budapest, IX. Lónyai u. 17.	K.	Hd.75.505.33.
109.	1932	Gyula. Strandfürdő	Dobay János könyvkereskedése kiadása Gyula 1932 Weinstock E. Budapest Nr. 1297	Ff.	Hd.75.505.90.

Gyáarak

110.	1912	Első gyulai kötött és szövött iparárugyár részvénytársaság.	850. Kiadja „Corvina” könyvnyomda, Gyulán.	B.	Hd.79.38.16.
111.	1914	Gyula. Szövőgyár.	420 K. J. Bp. Törv. védve 1913/1915.	B.	Hd.75.505.80.
112.	1917	Gyula. Szövőgyár.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920. 420	Ff.	Hd.84.1.47.

Laktanyák

113.	1906 1908	Gyula laktanya	–	Ff.	Hd.72.45.1. Hd.75.505.6.
114.	1926	Gyula, József főherceg laktanya	28. sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve. 1918.	Sz.	Hd.75.458.4.
115.	I.: 1927	Gyula. József főherceg laktanya	Corvina utóda Leopold Nyomda kiadása. K. J. Bp. Törv. védve 91-22	Sz.	I.: Hd.75.505.86. II.: Hd.82.201.1.
116.	1933	Gyula. M. kir. honvéd gyalogsági laktanya.	Knöpfmacher J. felvétele, Bp.	Ff.	Hd.79.57.14.

Egyéb épületek és városrészletek

117.	1906	Gyula Wenckheim-szobor	M.T. és F. V. Koch és Pór Bpest.	Sz.	Hd.75.505.3.
118.	1906 (1905 előtt)	Városház-utca Gyulán	Dobay János kiadása és tulajdona Gyulán.	Sz.	Hd.75.505.18.
119.	1907	Dohánynagyőzsde Gyula.	–	Ff.	Hd.2000.64.126.
120.	1913	Békésvármegyei Casino. Gyula	W. L. Bp. Nr. 1578. Dobay János kiadása, Gyula.	B.	Hd.75.505.52.
121.	1917	Üdvözlét Gyuláról. Petőfi utca.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Törv. védve 1916/20. 1561	Sz.	Hd.84.1.93.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

122.	1918	Gyula. Báró Wenckheim Béla-utca.	W. L. Bp. 6530. Törv védve. 1918 8780?	Ff.	Hd.75.505.94.
123.	1918	Gyula. Városház utca.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Törv. védve 1916/20. 1580	Ff.	Hd.82.202.1.
124.	1918	Gyula Kossuth La- jos utca	15 sz. – Dobay János kiadása, Gyula. Törvényileg védve 1918	Sz.	Hd.82.200.1.
125.	1932	Gyula. Komló szálló.	M. kir. Dohány nagy és külön- legességi áruda kiadása, Gyula Knöpfmacher J. felvétele, Bp.	B.	Hd.75.505.30.

Körös-part

126.	1932	Gyula. Körösparti részlet	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. kj. Bp. Törv. védve 1918/22 425	B.	Hd.75.505.99.
127.	1933	Gyula. Körösparti részlet	„Corvina” utóda Leopold nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1918/22 426	Sz.	Hd.75.505.101.
128.	1935	Üdvözlét Gyulá- ról. Fehér-Körös csatorna részlet.	Leopold Nyomda kiadása, Gyula	B.	Hd.75.505.91.
129.	1938	Gyula Körösparti részlet	Barasits, Budapest 7.	B.	Hd.75.505.100.
130.	1940	Gyula Körösparti részlet	Fotó Weinstock 2570. sz.	Ff.	Hd.75.505.51.
131.		Gyula Körösparti részlet	13. sz. – M. kir. Dohányáru- da kiadása, Gyula Barasits, Budapest, Nagyatádi Szabó u. 48.	Ff.	Hd.75.505.97.

Mozaik- és látképek

132.	1906	Békésvármegye székháza. A régi gyulai vár	Herczberger József kiadása, Gyula.	Sz.	Hd.75.505.8.
133.	1908	Gyula A régi gyulai vár; M. Kir. pénzügy-igazgatóság; Gróf Almásy-kastély; Róm. kath. templom; Wenckheim-szobor; Közkórház; Göndöcs népkert; Róm. kath. főgymnázium; Megyeháza	547.	Ff.	Hd.75.505.79.
134.	I.: 1912 II.: 1913	Gyula látképe.	4.	Ff.	I.: Hd.72.42.1. II.: Hd.75.505.50.
135.	1918	Üdvözlét Gyuláról Gróf Almásy Dénes kastély; Az Erkel Ferenc tér; József szanatórium a Lugos erdőben; Városház utca; József főherceg laktanya; Erdély János út Törvénytörvény-széki épülettel; A gyulai vár; Főtéri részlet	Leopold Nyomda kiadása, Gyula. K. J. Bp. Törv. védve 1918/22	Sz.	Hd.75.505.73.
136.	1925	Gyula. Madártávlát a községi polg. fiú-iskolával.	M. kir. Dohány nagy és különlegességi áruda kiadása, Gyula. Knöpfmacher J. Bp.	Ff.	Hd.75.505.31.
137.	1937	Gyula Régi vár; Woracziczky-Almásy grófnő kúriája; Almásy gróf kastélya	Fotó Weinstock 2836. sz.	Ff.	Hd.75.505.40.
138.	1941	Gyula Körösparti részlet; Róm. kath. templom; Erzsébet park; József főherceg laktanya; M. kir. áll. köz-kórház	Barasits, Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46. 3. sz.	K.	Hd.75.505.28.
139.	1942	Gyula Ref. templom; Kórház; Országzászló	Monostory utóda Budapest, IX. Lónyai u. 17. Kalantay III. sz.	Ff.	Hd.75.505.27.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

140.	1942	Gyula Városháza; Régi vár; mo- zi és Komló-szálló; Erkel Ferenc tér; Körös-részlet	Barasits, Budapest Nagyatádi Szabó u. 46. 23. sz.	Ff.	Hd.75.505.88.
141.	1942	Gyula Kossuth tér látképe; Régi vár; Gróf Almássy- kastély	Fotó Weinstock 3042. sz.	Ff.	Hd.75.505.71.
142.	1942	Gyula Látkép; Gróf Almássy- kastély, Komló-szálló	Barasits Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46. 17. sz.	Ff.	Hd.75.505.26.
143.	1943	Gyula Vár; törvényszék; Polgári leányiskola; Polgári fiú- iskola	M. kir. dohányáruda kiadása, Gyula Monostory György, Budapest. IX. Lónyai u. 17.	Ff.	Hd.2003.25.17.
144.	1943	Gyula Róm. kath. templom; Ref. templom; Országzászló; Evang. templom	M. kir. Dohányáruda kiadása, Gyula Monostory György, Budapest. IX. Lónyai u. 17.	Ff.	Hd.75.505.21.
145.	1905 és 1920 között	Gyula Régi vár; Köröspart hi- dakkal; Zuzmann fűszer- kereskedése	Zuzmann János, fű- szer- és csemege ke- reskedése Gyulán	Sz.	Hd.75.505.43.
146.	1947 (1940-es évek)	Gyula Régi vár; Gr. Almássy- kastély; Vármegyeháza; Kat. templom	2919 sz. fotó Weinstock	Ff.	Hd.75.505.85.
147.	1940-es évek	Hátoldalon: Gyulai rész- letek (Előlapon: Megyeháza; Vár, Körös-part; Rom. kat. templom; Polg. le- ányiskola; Törvényszéki Palota)	5430. sz. Fotó: Weinstock	Ff.	Hd.75.505.77.

Népviselő

148.	1918	Békésgyulai népví- selet – Békésgyula er volkstracht	1916. Vasúti levelezőlapáru- sítás, Budapest, V. Kádár- utca 4. Erdélyi udv. fényképész felvé- tele	Sz.	Hd.84.1.4.

Békés

Központ

149.	1900 előtt	Üdvözlét Békésről. Főtér.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Sz.	Hd.75.448.21.
150.	1903	Üdvözlét Békésről. Széchenyi tér.	?	Sz.	Hd.2000.64.169.
151.	1904	Üdvözlét Békésről. Széchenyi tér. III.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.75.448.24.
152.	1907	Fő-tér. Üdvözlét Békésről.	Báró Drechsel Géza könyv és papírkereskedésének kiadása.	Sz.	Hd.84.1.49.
153.	1907	Üdvözlét Békésről Városháza	Véver Oszkár kiadása Békés.	Ff.	Hd.75.448.14.
154.	1930-as évek	Békés Községháza a Hősök szobrával	Végh Lajos könyvkereskedő kiadása, Békés, 1937 2913 sz. Foto Weinstock, Budapest	Ff.	Hd.75.448.9.
155.	1939	Békés Községháza	Vitéz Sósmezey István kiadása Monostory György, Budapest, IX. Lónyai u. 20.	Ff.	Hd.2000.64.60.
156.	1930-as évek	Békés. Magyar Királyi szálloda.	Végh Lajos papírkereskedő kiadása, Békés. 1456 Knöpfmacher J Felvétele, Budapest	Sz.	Hd.82.204.1.
157.	1916	Békés – Kossuth Lajos-utca	8985 Végh Lajos kiadása	Sz.	Hd.75.448.15.

Iskolák

158.	1900	Üdvözlét Békésről Ev. ref. Gymnasium	Véver Oszkár kiadása Békésen	Ff.	Hd.84.1.100.
159.	1915	Békés Gazdasági iskola	3108 Végh Lajos kiadása	Ff.	Hd.75.448.12.
160.	1930?	Békés Községi fiúiskola	3100 Végh Lajos kiadása	Ff.	Hd.75.448.10.
161.	1942	Békés Községi polgári leányiskola	Foto Weinstock 4251. sz	B.	Hd.75.448.13.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

Templomok

162.	1900	Gör. keleti és környéke templom (sic!) Üdvözet Békésről	Véver Oszkár kiadása Békésen	Ff.	Hd.75.448.25.
163.	1900	Üdvözet Békésről. Róm. kath. templom és környéke.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.84.1.94.
164.	1905 előtt	Üdvözet Békésről! Róm. kath. templom.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.75.448.17.
165.	1916	Békés. Ev. ref. templom	Schönfeld D. kiadása. K. J. Bp. Törv. védve 1916/1920 B. 1469	Sz.	I.: Hd.73.2.2. II.: Hd.97.40.2.
166.	1905 előtt	Ev. ref. templom. Üdvözet Békésről.	26819 Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.97.40.1.
167.	1930-as évek	Békés Református templom	Vitéz Sósmezey István kiadása, Békés Monostory György, Budapest, IX. Lónyai u. 20.	Ff.	Hd.75.448.19.

Korona Szálló

168.	1911	Békés Korona-szálloda utca-részlettel.	217. Végh Lajos kiadása.	Ff.	Hd.79.38.5.
169.	1920-as évek	Békés. Korona szálló.	Végh Lajos papírkereskedő kiadása, Békés	Sz.	Hd.75.448.11.

Egyéb épületek és városrészletek

170.	1900	Üdvözet Békésről. Ladányi út részlet. (sic!)	Véver Oszkár, kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.84.1.95.
171.	1900	Üdvözet Békésről. Szárazmalom.	Véver Oszkár, kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.84.1.48.
172.	1900	Üdvözet Békésről. Vasúti indóház.	Véver Oszkár, kiadása, Békésen.	Ff.	Hd. 84.1.99.
173.	1938	Békés Hosszúfoki Vízszabályozó Társaság palotája	2603 M. kir. dohánykülönlegességi nagyáruda kiadása	Sz.	Hd.75.448.29.

Kocsor János

174.	1920-as, 1930-as évek	Békés. Szeszgyár.	Végh Lajos papírkereskedő kiadása, Békés Knöphmacher J. felvétele, Budapest	Sz.	Hd.82.203.1.
175.	1938	Békés Hosszúfoki Vízsabályozó Társaság palotája	2603 M. kir. dohánykülönlegességi nagyáruda kiadása	Sz.	Hd.75.448.29.

Kettős-Körös, Fekete-Körös, Fehér-Körös (Élővíz-csatorna)

176.	1917 (1905 előtt)	Üdvözet Békésről Nagy híd	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Sz.	Hd.75.448.2.
177.	1899	Üdvözet Békésről. Fekete Körös.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	K.	Hd.75.448.8.
178.	1900	Üdvözet Békésről (A Fehér Körös a korszolyázó pavilonnal és a Bérház mögötti híddal)	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	K.	Hd.84.1.96.
179.	1900	Fehér Körös partrészlet (sic!) a bérházzal Üdvözet Békésről.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.84.1.97.
180.	1901	Üdvözet Békésről Köröshát utca a sétátérrel.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	K.	Hd.75.448.22.
181.	1907 (1905 előtt)	Üdvözet Békésről Fehér Körös partrészlet a bérházzal	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Sz.	Hd.75.448.3.
182.	1907 (1905 előtt)	Üdvözet Békésről. Fehér Körös partrészlet Konsitzky féle gőzmalommal.	Véver Oszkár kiadása Békésen. No. 6404.	Sz.	Hd.75.448.4.
183.	1907 (1905 előtt)	Üdvözet Békésről Fábián híd	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Sz.	Hd.75.448.1.
184.	1914	Békés. Fehér-Körözs partrészlet.	318. Végh Lajos kiadása, Békés.	Sz.	Hd.75.448.7.
185.	1942?	Békés Köröspart	Ifj. Végh Lajos könyvkereskedő kiadása, Békés. 4288. sz. Foto Weinstock	B.	Hd.75.448.6.

Mozaikképek és látképek

186.	1900 körül	Üdvözlét Békésről Békés város látképe 1800–1840-ig (Leporelló)	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.73.2.1.
187.	1900	Üdvözlét Békésről Városi bérház.; Vashíd a Körös csatornával.; ev. ref. templom.; Ev. ref. Gymnasium	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.84.1.103.
188.	1900	Üdvözlét Békésről Kossuth Lajos utca részlet.; Páris cigány- negyed; Széchenyi-tér.	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.84.1.101.
189.	1900	Üdvözlét Békésről Baptista keresztelés.; Baptista imaház	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	Ff.	Hd.84.1.102.
190.	1906	Fő-tér, Jantyk Mátyás festő-művész, a „Mop- riamur” és az „Arany- bulla” szerzője; Békési vashíd; Fehér Körös részlet; Békés; Jantyk Mátyás „Delelés” cí- mű képe	Báró Drechsel Géza ki- adása. Békés.	Sz.	Hd.75.448.20.
191.	1920	Békés Ref. Főgymnázium; Izr. templom; M. Kir. Szálloda; Fehér Körös part részlet csolnakázó egyesületi pavillonnal; Városháza; Rom. kath. templom utcarészlettel; Ref templom; Fehér Kö- rös partrészlet Konsitzky F. gőzmalommal; Hosz- szúfoki Ármentesítő Tár- sulat	4070 Végh Lajos kiadása	Sz.	Hd.75.448.28.
192.	1935	Békés M. kir. adóhivatal; Fő- tér; Körösrészlet; izra- elita imaház	Vitéz Sósmezey István kiadása, Békés Monostory György. Buda- pest, IX. Lónyai u. 17.	K.	Hd.75.448.27.
193.	1936	Körösparti részlet Békés. Körösparti részlet	Karinger, Budapest 3. sz. Pallas, Budapest.	B.	Hd.75.448.32.

Kocsor János

194.	1939	Békés Körösrészlet; Ligeti részlet; hősök emlék- szobra	Vitéz Sósmezey István kiadása, Békés Monostory György Buda- pest, IX: Lónyai u. 17.	B.	Hd.75.448.5.
195.	1939	Békés Községháza – Városháza; Körösparti részlet; Községi polg. leányis- kola; Tornaegylet	Vitéz Sósmezey István kiadása, Békés 2937 sz. Fotó Weinstock, Buda- pest	B.	Hd.77.101.7. Hd.75.448.23.
196.	1940	Békés Főtér; Főgimnázium; Ligeti részlet	Kiadó? Barasits. Budapest, Ker- tész u. 46.	Ff.	Hd.2000.64.41.
197.	1940	Előlapon: Üdvözet Békésről Hátoldalon: Békési részletek (Ref. templom; Ref. gimnázium; Hősök szobra; Köröspart; Csónakázó pavilon; Kath. templom)	Weinstock Budapest 5687	Ff.	Hd.75.448.26.
198.	1944	Békés Gyógyfürdő; Hősök szobra; Körösrészlet	Weinstock Budapest 4219. sz	B.	Hd.71.76.11.
199.	1949	Békés Ref. Gimnázium; Ref. templom; Főtér; Járás- bíróház; Ligeti részlet	Barasits. Budapest, Nagyatádi Szabó u. 46. 3.	B.	Hd.75.448.31.
200.	1930-as évek	Békés Hosszúfoki ármentesítő társulat; Nagyszálló és színház; M. kir. járás- bíróház; Ref. reál fő- gimnázium	Vitéz Sósmezey István kiadása, Békés Monostory György, Buda- pest IX. Lónyai u. 20.	Ff.	Hd.75.448.33.

Néprajzi felvételek

201.	1900	Üdvözet Békésről. Fonóka.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.84.1.1.
202.	1900	Üdvözet Békésről. Békési népviselet.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.84.1.2.
203.	1900	Üdvözet Békésről. Vízfordó János.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	Ff.	Hd.84.1.3.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

204.	1900	Üdvözlét Békésről. Békési népviselet.	Véver Oszkár kiadása Békésen.	V.	Hd.84.1.98.

Doboz

205.	1940-es évek	Doboz Parkrészt; Csikós- kert; Kastélyudvar; Róm. kat. templom és gróf Wenckheim- sírbolt; Parkrészt	Fóti György fényképész kiadása, Békéscsaba Monostory György Bu- dapest IX. Lónyai u. 17. Kalántay	B.	Hd.2000.64.38.
206.	1940-es évek	Doboz Róm. kat. templom és gróf Wenckheim-sír- bolt	Monostory György Bu- dapest IX. Lónyai u. 17. Kalántay	B.	Hd.2000.64.39.
207.	1940-es évek	Doboz Református templom	Monostory György Bu- dapest IX. Lónyai u. 17. Kalántay	Ff.	Hd.2000.64.40.

Kétegyháza

208.	I. világháború előtt?	Almásy kastély Kétegyháza	–	Ff.	Hd.2000.64.15.

Köröstarcsa

209.	1900	Üdvözlét Körös-Tar- csáról.	Véver Oszkár kiadása, Békésen.	K.	Hd.84.1.88.
210.	1911	(Református templom és paplak)	–	B.	Hd.96.32.3.
211.	1910-es évek	Üdvözlét Köröstarcsáról Körös híd	Fogy. és ért szövetkezet kiadása. 651. Magy. Fénynyomdai Részv. Társ. Bpest.	Ff.	Hd.96.32.1.
212.	1910-es évek	Üdvözlét Köröstarcsáról – Su- gár-út	Fogy. és ért szövetkezet kiadása. 652. Magy. Fénynyomdai Részv. Társ. Bpest.	Ff.	Hd.96.32.2.
213.	1943	Köröstarcsa Községháza; Ref. templom; Kossuth La- jos utca; Dr. Petnehá- zy-kastély; Ref. iskola	Szakál Antal kiadása, Köröstarcsa	Ff.	Hd.75.446.1.

Mezőberény

Központ

214.	1903	Üdvözet Mezőberényből Kossuth téri részlet	Piltz Márton kiadása, Mezőberényben.	Ff.	Hd.75.442.1.
215.	1904	Üdvözet Mezőberényből Községháza	–	Ff.	Hd.2000.64.18.
216.	1910 (1905 előtt)	Üdvözet Mezőberényből. Nagy utcai részlet.	Löffner Anton kiadása.	Sz.	Hd.75.442.3.
217.	1921	Üdvözet Mezőberényből Fő-utcai részlet	221 Szemenkár Mátyás kiadása	Ff.	Hd.77.173.8.
218.	1922	Üdvözet Mezőberényből Községháza	217 Első fogy. és ért szövetkezet kiadása	Ff.	Hd.72.55.1.
219.	1938	Mezőberény Horthy Miklós ut	Foto Weinstock 2852 sz.	Ff.	Hd.98.17.1.
220.	1940-es évek	Mezőberény Hősök szobra	Foto Weinstock 2837 sz.	Ff.	Hd.68.457.1.
221.	1942	Mezőberény Hősök szobra	Hangya Fogyasztási Szövetkezet kiadása, 1938. 3640? Fotó Weinstock	Ff.	Hd.95.16.6.
222.	1930-as, 1940-es évek	(Hősök szobra)	–	Ff.	Hd.68.457.1.

Templomok

223.	1908?	Üdvözet Mezőberényből II. ker. ág. ev. templom	Piltz Márton kiadása, Mezőberényben	Ff.	Hd.75.442.2.
224.	1933	Üdvözet Mezőberényből Evang. templom	219. Szemenkár Mátyás kiadása	Ff.	Hd.68.458.1.

Egyéb épületek

225.	1910	Üdvözet Mezőberényből. Korona-szálloda	643. Magyar Fénynyom- dai Részv.-társ. Bpest.	B.	Hd.79.38.4.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

226.	1910-es évek	Mezőberény Mezőberényi gazdasági takarékpénztár r. t.	1159 Baltha János kiadá- sa	Ff.	Hd.86.47.16.
227.	1940-es évek	Mezőberény. Magyar Király Szálló.	Knöpfmacher J. Felvétele Bp.	Ff.	Hd.79.57.16.
228.	1940-es évek	Mezőberény. Polg. is- kola	Knöpfmacher J. Felvétele Bp.	Ff.	Hd.79.57.18.

Mozaikképek

229.	1930	Mezőberény Hősök szobra, Horthy Mik- lós út; Első Hangya; Ref. templom	Foto Weinstock 3644 sz.	B.	Hd.2000.64.19.
230.	1943	Mezőberény I. ker. ev. templom; II. ker. ev. templom; Ref templom; Horthy Miklós-út; Városháza	Foto Weinstock 4561 sz.	Ff.	Hd.95.16.5.
231.	1943	Mezőberény II. ker. evang. templom; Első Hangya Szöv. Fő- épülete; Községháza	Hangya Szövetkezet kiadása 6955 Magyar Filmiroda Budapest – Sándor u. 2.	Ff.	Hd.95.16.2.
232.	1943	Mezőberény Első Hangya Szöv. Fő- épülete; Fűszer és csemege osztály; Vas osztálya	Hangya Szövetkezet kiadása 6944 Magyar Filmiroda Budapest – Sándor u. 2.	Ff.	Hd.95.16.3.
233.	1944	Mezőberény Első Hangya Fogy. Szöv. főüzlet; M. Kir. Áll. Polg. Iskola főutcai részlet	Hangya Szövetkezet kiadása 6953 Magyar Filmiroda Budapest – Sándor u. 2.	Ff.	Hd.95.16.4.
234.	1944	Üdvözlét Mezőberényből (Ref. templom; Városháza; II. ker. ev. templom; I. ker. ev. templom; Hangya Szöv. üzlete; Szövetkezeti raktár)	Weinstock? 5664. sz.	Ff.	Hd.2000.64.20.

Ókígyós

235.	1900	A kígyósi kastély.	8926 Véver Oszkár kiadása, Békésen.	K.	Hd.84.1.87.
236.	1898–1905	A kígyósi kastély.	Véver Oszkár kiadása Békésen	Ff.	Hd.2007.11.1.
237.	1930-as, 1940-es évek	Ó-kígyós Kastély	1. sz. Hangya Szövetkezet kiadása Barasits. Budapest, Nagy-atádi Szabó u. 46.	Ff.	Hd.65.111.3.
238.	1940	Ó-kígyós Kastély	2. sz. Hangya Szövetkezet kiadása Barasits. Budapest, Nagy-atádi Szabó u. 46.	Ff.	Hd. 82.8.1.
239.	1930-as, 1940-es évek	Ó-kígyós Kastély	3. sz. Hangya Szövetkezet kiadása Barasits. Budapest, Nagy-atádi Szabó u. 46.	Ff.	Hd.65.111.2.
240.	1940-es évek	Ókígyós Békés vm.	Rigler rt.	Ff.	Hd.65.111.1.

*Békés megyei kiadók, fényképészek, nyomdák mutatója*¹⁶

Békés

Dreschel Géza könyv és papírkereskedés: 152, 190
M. kir. dohánykülönlegességi nagyáruda: 173, 175
Schönfeld D.: 165
Sósmezey István: 155, 167, 194, 195, 200
Véver Oszkár: 149, 151, 153, 158, 162, 163, 164, 166, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 203, 204, 205, 206, 211, 235, 236
Végh Lajos könyvkereskedő: 154, 156, 157, 159, 160, 168, 169, 174, 184, 185, 191

Békéscsaba

Fóti György fényképész: 205

Gyula

Ifj. Abaházy Andrásné könyv- és papírkereskedés: 75
Corvina nyomda: 12, 19, 41?, 49, 52, 70, 76, 95, 110

¹⁶ A kiadók, fényképészek, nyomdák megnevezése a forrásokon fellelhető írásmódot követi. A mutatókban felsorolt hivatkozási számok a *Képes levelezőlapok jegyzéke* című fejezet sorszámaira utalnak.

Képeslapok a volt Gyulai és Békési járásból a Munkácsy Mihály Múzeumban

Dobay János: 1, 9, 10, 13, 14, 15, 24, 26, 29, 32, 35, 36, 37, 40, 49, 52, 68, 69, 77, 80, 86, 88, 92, 94, 99, 101, 109, 114, 118, 120, 124
Fábián Lajosné fűszer és csemege kereskedő: 4, 38, 105
Herzberger József: 132
József Szanatórium: 54, 58
Kultúra könyvnyomda és lapkiadó Rt: 17, 55, 73, 78
Leopold nyomda: 27, 31, 50, 72, 93, 102, 106, 112, 115, 121, 123, 126, 127, 128, 135
Magyar kir Dohány nagy és különlegesség áruda: 5, 74, 103, 125, 131, 136
Scheibert Lajos dohányárudája: 96, 108
Szedő E.: 39, 87
Zuzmann János, fűszer és csemege kereskedése: 145

Köröstarcsa

Fogyasztási és értékesítési szövetkezet: 211, 212
Szakál Antal: 213

Mezőberény

Baltha János: 226
Első Fogyasztási és értékesítési szövetkezet: 218
Hangya Fogyasztási Szövetkezet: 221, 231, 232, 233
Löffner Anton: 216
Piltz Márton: 214, 223
Szemenkár Mátyás: 217, 225

Újkígyós

Hangya Szövetkezet: 237, 238, 239

Budapesti kiadók és fényképészek mutatója

Barasits (János): 6, 18, 23, 65, 103, 104, 107, 129, 131, 138, 140, 142, 199
Erdélyi (Mór): 148
József Kir. Herceg Szanatórium Egyesület: 45
Karinger (Károly): 193
K. J.: 21, 27, 30, 34, 70, 71, 72, 84, 93, 102, 105, 106, 111, 112, 115, 121, 123
Könpfmacher J.: 16, 17, 57, 59, 73, 78, 81, 85, 116, 125, 156, 227, 228
Magyar Fénynyomdai R. T.: 211, 212, 225
Monostory György: 62, 63, 64, 108, 143, 144, 194, 200
Monostory utóda Kalántay: 139, 205, 206, 207

M. T. és F. V. Koch és Pór: 67, 79, 100, 117
Rigler József Ede Papírnemű-gyár Részvénytársaság: 241
Szent László Nyomda: 44
Vasúti levelezőlapárusítás: 148
Weinstock (Ernő): 22, 43, 109, 130, 137, 141, 146, 147, 154, 161, 197, 198, 219,
220, 221, 229, 230, 234?
W(eisz) L(ipót): 20, 25, 28, 29, 33, 42, 47, 82, 86, 89, 90, 91, 92, 98, 120, 122

IRODALOM

BALÁZS 2005
Balázs Károly: Képes levelezőlap lexikon. Somorja, 2005.
DANKÓ 1983
Dankó Imre (szerk.): Békés város néprajza. Békés, 1983.
GYŐRI 1986
Győri Lajos: Egy képeslap-kiadó emlékére. Fotó, 33/6. (1986) 262–264.
KERTÉSZ 2006
Kertész Éva: Békés megyei történeti kertek. Natura Bekesiensis, 8. (2006).
3–18.
KOCSOR 2006
Kocsor János: Békéscsabai képes levelezőlapok a Munkácsy Mihály Múzeumban. BMMK, 28. (2006) 327–343.
KOVÁCS 2003
Kovács András: Az utolsó nagy magyar képes levelezőlap kiadó. Bélyegvilág, 56/12. (2003) 10–11.
KŐVÁRY 1999
Kőváry E. Péter (főszerk.): Békés megye kézikönyve. Békéscsaba, 1999.
MSK 1934
Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1930. évi népszámlálás. II. Budapest, 1934.
MSK 1938
Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai. Budapest, 1938.
PETHŐ 2006
Pethő Zsoltné Németh Erika: Szentendrei arcképcsarnok. II. Elődeink. Szentendre, 2006.
PETŐCZ 1988
Petőcz Károly: a Dobay-nyomda [Gyula] betűminta könyve. II. A Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetek, 15. (1988) 67–82.

SCHERER 1938

Scherer Ferenc: Gyula város története. II. A rendezett tanácsú város. Gyula, 1938.

SZABÓ 1989

Szabó Ferenc: A békési Dreschel nyomda történetének vázlata. 1895–1920. A Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetek, 13. (1989) 5–31.

TÓTH 1943

Tóth Kálmán (szerk.): Békésvármegye útmutatója. 1943. Orosháza, 1943.

**Postcards from the one-time Gyula and Békés District
in the Munkácsy Mihály Museum (1899–1945)**

– János Kocsor –

Resume

The reader is holding in his/her hand the postcard catalogue preserved in the Munkácsy Mihály Museum of Békéscsaba, published between 1899 and 1945 by various communities of Gyula and Békés District. These settlements are: Gyula, Doboz, Kétegyháza, Ókígyós in Gyula District, Békés, Mezőberény, Köröstarcsa in Békés District.

Most of the cards in the collection were taken on the urbanised city, the county-seat Gyula, followed by Békés, Mezőberény, Köröstarcsa, while the smaller villages of Gyula District are represented only by few copies. The postcards with picture usually recorded those parts of the settlements in which the inhabitants could take pride before an outsider: the most remarkable buildings, the centre, churches, schools, institutions, and, for landscape, the environment of the Kettős-Körös and the living water channel. In this aspect also Gyula could take the additional advantage of being a county-seat and having memorable past providing the publishers with plenty of topics. The other extreme includes Doboz, Kétegyháza and Ókígyós, the postcards of which represent only the castles or other buildings erected by the aristocracy.

The heads of the catalogue are the followings: series number, year or age, data on the postcard topic, publisher, printer, photographer, colour of the postcard, finally the inventory number.

Kocsor János

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága

H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.

E-mail: kocsor@bmmi.hu

1. kép. A gyulai vár 1902-ben. Jegyzék 1.

2. kép. Gyula. Az Almásy-kastély 1905-ben. Jegyzék 10.

3. kép. Gyula. A Megyeház utca 1906-ban. Jegyzék 19.

4. kép. Gyula. Az Erkel Ferenc tér 1912-ben. Jegyzék 91.

5. kép. Gyula. Erzsébet királyné szobra a 20. század elején. Jegyzék 100.

6. kép. Gyula. A József Szanatórium ebédlője 1907-ben. Jegyzék 45.

7. kép. Gyula. A Békés Vármegyei Közművelődési Egylet múzeuma 1911-ben.
Jegyzék 99.

8. kép. Békés Főtere a 20. század elején. Jegyzék 149.

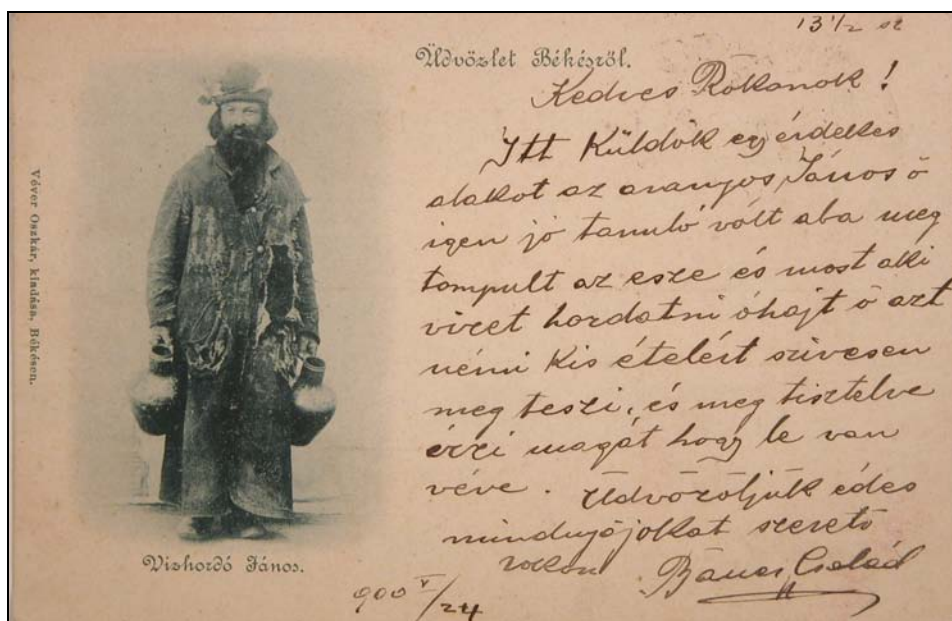
9. kép. Békés. A Kettős-Körös hídj a 20. század elején. Jegyzék 176.

10. kép. Békés. A holt Fekete-Körös éjszaka 1899-ben. Jegyzék 177.

11. kép. A békési szárazmalom 1900-ban. Jegyzék 171.

12. kép. A békési Vízfordó János 1900-ban. Jegyzék 203.

13. kép. Doboz. A katolikus templom és a Wenckheim grófok sírboltja az 1940-es években. Jegyzék 206.

14. kép. Kétegyháza. Az Almásy grófok kastélya a 20. század elején. Jegyzék 208.

15. kép. Köröstarcsa az 1910-es években. Jegyzék 212.

16. kép. A mezőberényi községháza 1922-ben. Jegyzék 218.

17. kép. A Nagy utca Mezőberényben a 20. század elején. Jegyzék 216.

18. kép. A mezőberényi evangélikus templom a 20. század elején. Jegyzék 223.

19. kép. A mezőberényi Hangya Szövetkezet mozaiklapja 1943-ból.
Jegyzék 232.

20. kép. Az ókígyósi kastély a 20. század elején. Jegyzék 235.

**TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK BÉKÉS MEGYE REFORMÁTUS TELEPÜLÉSEIN
(FÜZESGYARMAT, GYOMA)**

– Cs. Szabó István –

A címben jelzett területen az 1981–1986-os években végeztem gyűjtőmunkát terepen temetők, temetkezési szokások, sírjelek tárgykörében. A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában 2008-ban megjelent munkám¹ szerves része e dolgozat. Jelentős különbség azonban közöttük, hogy míg a temetők, sírjelek tárgykörében igyekeztem minden bejárt településen a teljes anyagot összegyűjteni, e tanulmányom tárgyát tekintve részletesebben Füzesgyarmaton és Gyomán állt módban gyűjtésem ideje alatt több adatközlővel beszélgetni, s az emlékezetükben megőrzött, illetve még élő temetkezési szokásokat rögzíteni.² Gyoma esetében még egyházi, illetve közlevéltári iratokból is lehetséges volt a tárgyra vonatkozó történeti anyagot feltárni. Számos mozzanatot rögzített a kiváló szentesi református prédikátor, a vésztői születésű Kis Bálint temetkezési szokásokból is, bizonyítandó, mily szívósan tartották magukat e rituálék egészen a hatalmi adminisztráció beavatkozásáig. Mindannak ellenére, hogy a református egyház számos alkalommal tiltó rendelkezéseket hozott az elmúlt évszázadok folyamán a temetkezési szokások némely eseménye ellen (pl. erőlyesen tiltakozott az egyház a hívek anyagi erejét jóval meghaladó temetési pompa, s a nemegyszer mulatozásba, sőt táncba torkolló halotti torok megtartása ellen).

A dolgozatban szó esik: a halál előjeleiről, a halott körüli teendőkről, az öltöztetésről, a halott bejelentéséről, a koporsórendelésről, híradásról-harangozásról, a koporsóba tételről, a ravatalozásról, virrasztásról-síratásról, a temetésről, valamint a halotti torról. Jelentős változást jelentett a szokások elhalványulását eredményező, az 1960-as évek elején hozott szigorú adminisztratív közigazgatási rendeletek végrehajtása. Ravatalozókat építettek, megszüntették a háztól való temetést, a lakosok jelentős száma kórházakban hunyt el. Kihatással voltak mindezek a következőkre: elmaradt a halottas háznál, a „szomorú feleknél” tett részvétlátogatás; a virrasztás; kiveszett a kollektív éneklés; a halotti énekek; közösségi „előénekesek” már nem adták át tudásukat a következő nemzedéknek. Megszűnt a háztól a temetőig tartó temetési menet, illetve a háztól a templomig s onnan a temetőig tartó

¹ CS. SZABÓ 2008.

² Célunk az elhangzottak minél hívebb tolmácsolása, ezért azok leírásánál a kiejtést követtük, rögzítve a nyelvjárási (illetve régies) alakokat, amelyek helyenként eltérnek a mai helyesírásunktól.

gyászmenet. Változás történt a halottakról történő jeladás-harangozás idejében, módjában. Érdekes viszont, hogy bővült a már szűkebb körben megtartott temetés utáni családi összejövetel – a halotti tor módosult változata – étel-italválasztéka. Néhány helyen tárgult a „tiszteletből meghívottak” köre (távoli barátok, munkatársak, egyetemi évfolyamtársak).

1990 óta ugyan többen kérnek elhunyt hozzátartozóiknak egyházi szertartást, de mégis nagyobb számban temettetnek úgynevezett „polgári-társadalmi” szertartással.

Írott forrásokból is kiderült, hogy már az elmúlt századokban is „erőn felüli” anyagi gondokat okozott a halottak tisztességes „eltakarítása”. Éppen ezért a 19. század második felében minden településen igyekezett az egyház és az előljáróság közösen rábírní a lakosságot temetkezési segélyegyletek létrehozására. A segélyegyletek a befizetett tagsági díjakból képesek voltak igen előnyös feltételekkel kölcsönt adni az erre rászoruló lakosoknak. Úgy ítélem meg, hogy a 20. század utolsó harmadának kezdetén még élő vagy emlékezetben lévő temetkezési szokások összevetése a 19. században leírt s nyomtatásban is megjelent szokásokkal, hasznos lehet vizsgálódásunk szempontjából. Erre kiválóan alkalmasnak mutatkozott Kis Bálint szentesi református prédikátor 1836-ban (reprint 1992), illetve Osvát Pál csendbiztos, jogász, helytörténetíró 1875-ben megjelent munkája.

Kis Bálint írja a temetkezési szokásokról: *„A lelkipásztor kötelessége a halottak nagyobb tisztességgel való eltemetése. Mikor valaki megholt, állát felkötötték, szemeit befogták, megmosták, megfűsülték, a szakállát leberetválták, annak utánna felöltöztették”, a szegényebb sorsút fehér ingbe, gatyába, a tehetősebbet valamely „inneplő ruhájába, leginkább fehérbe,... némelyek violaszin vagy gyöngyszin hosszú papi dolmányt is varrattak, amilyenben semmi ivadékja sem járt, a lábára strimflit (azaz harisnyát), a fejibe pedig, hogy náthát ne kapjon hálósüveget húztak (e megjegyzés csupán némi élcelődés prédikátor uram részéről – Cs. Sz. I.).” Az asszonyoknak főkötőt tettek a fejükre, két kezüket a mellükön összetéve pántlikával összekötötték „... a halál kötelékének jeléül”. Ilyen módon a halottat „kinyújtóztatták hanyatt, lábbal az ajtó felé valamely ágyra, vagy padra, itt volt amíg a koporsó el nem készült, azután abba fektették. A koporsó aljába derékalj helyett az asztalosok gyaluforgácsot tettek”. A feje alatt lévő „vánkosába pedig csombort (bors csombor – *Satureja hortensis* L., erdei csombor – *Satureja villosa*, csombor menta – *Menta pulegium*), székfűvet (*Matricaria chamomilla*), istenfát (*Artemisia Abrotanum* L., *Artemisia Absinthium*), vagy más jószagu fűvet tettek”. Betakarták egy lepedővel, mely „szemfedélnek neveztetett”. Ennek szélét a koporsóból hagyták kilógni, melyre körül csipkét vagy fodrot varrtak, s „bokros pántlikák voltak reá kötve, hogy lásák az élők, hogy milyen szép szemfedele volt”. A koporsót kívül feketére vagy hamuszínűre festették, s ráírták az elhunyt nevét, életkorát. A tehetősebbek fekete gyolccsal vagy fekete tafotával (vászonkötésű, fényes, sima felületű, nehezített selyemkelme) behúztatták a koporsót, s „fényes szegekkel ki volt verve”. Míg ezek így elkészültek, „bejelentődött a halott”, s azután vagy a prédikátor vagy az iskolarek-*

tor által „béiratott a halottak laistromába, halálának napja, neve, betegsége, temetése ideje, és módja, valamint a bėjelentőnek a neve”. Ha a törvényben előírt negyvennyolc óra előtt akarták eltemetni, „ha csak már meg nem fakadt”, vagy valami „contagiosus (ragályos, fertőző betegség) nyavalyába nem holt meg, minémű a vereshimlő, vérhas, rüh, vénusi nyavalya (nemi betegség), az orvostól vagy az előljárótól bizonyosságot kellett hozni, hogy valóban megholt, s ugy engedődött meg a 24 óra utáni temetés”. A temetésnek háromféle módja volt: 1. „énekszós”: a kántor elment a halottasházhoz, vagy valamelyik tanító „egynehány iskolás gyerekekkel”; miután „jel adódván harangozás által”, kivitték a koporsót a ház elé; a „szomorú felek” körülállták vagy „ráborulván egynehány verset elénekkeltek”; ezután a holtat „felvették”, s kivitték a temetőbe; útközben a kántor s a gyermekek énekeltek egy-egy verset; a temetőben pedig mindaddig énekeltek, „mig a sir bé nem hányódott földdel”. Az eltemetés végén „némely helyeken szokásban volt, kivált a Békés megyei részeken”, hogy a szomorú felek részéről a „funerátor (halottbejelentő, a halott tisztességes eltakarítását intéző személy) megköszönte a tisztességtételt a jelenvoltaknak, ezeknek nevekben pedig a kántor vagy a rektor (igazgató-tanító) kijelentette, hogy óhajtottak volna örvedetesebb dologban szolgálni, de ezt is szeretettel teljesítették, kívánt a szomorodottaknak vigasztalást, a többeknek pedig békességes életet, s annak idejében boldog halált”. Ezek után eloszlottak. Temetés után a „sírások” s az atyafiak (rokonság) a halottas torba meghívtak, melyre a „tehetősebbek, mint valamely lakodalomra, marhát szoktak levágni s némelyek bu elfelejtésére nem csak jól laktak, hanem meg is ittasodtak.” 2. „prédikációs” és 3. „búcsúztatós” temetés: előbb éneklés után „halotti imádság, prédikáció tartatott”, mely „bérekesztett a megholt élete leírásával, a hozzá tartozó szerelmesinek előszámolásával, a tőle elmaradók vigasztalásával, s végre a megholtak örök nyugalom s boldog feltámadás kívánásával. Ezután mondattak búcsúztató versek, melyek Geleji (Katona István erdélyi református püspök 1646. június 10-ei szatmár-németi nemzeti zsinaton általa szerkesztett Egyházi Törvénykönyvben – »Canonok«-ban – fogadták el) *canonjaiba Rytmiculi Nugacesnek* (ütemes hívságok) neveztetnek. Ezen versekben először valamely *locus communis* (közönséges bibliai hely) vetődik fel – s ez alkalmaztatik az elhunytira.” Régebben énekkel mondta el ezeket a kántor, mára már (1830-as évek) szóban mondja el a rektor. Mindezek után a „meghólt képiben (nevében) egyenként végbucsu vevődik az atyafiaktól, boldog élet, boldog halál, s idvesség kívántatik nékik”.³

A „Sárréti járás”-ban a halálesetről előbb „tisztes ember hirt ad”, ezt követi a harangozással való „jeladás”. A halotthoz közelállók gondoskodnak temetkezési eszközökről, torról, de „hivatlanul is megjelennek a háznál bátyámuram, néném-asszony...” s mindent megtesznek a „háziak könnyebbségére”. Virrasztáskor a 90. zsoltárt éneklük, majd a „kulacs bor sorba járván éppen ugy elidőznek mintha lakodalomba volnának...”. A „felsőbbség rendelte 48 óra multán” eljön a temetés ideje.

³ KIS 1992. 201–202. A zárójelben közöltek a szerző, Cs. Szabó István megjegyzései.

A rektortanító 8–10 esztendőes gyermekekkel elmegy a „szomoruházhoz”, s ott „néhány lélekhez szóló, lélekhez ható vers elhangzása után” leszegez a koporsót, s kihozzák a ház elé. Egy ének eléneklése után elindul a menet a temetőbe. Egy ember elől viszi a fejfát, őt körülveszik a kapákkal ellátott sírásók, utánuk viszi négy ember a koporsót, kiket hajadonfőtt követnek a rokonok, hozzátartozók. Őket követik a „folyton-folyvást éneklő gyerekek a rektorral” s a „halottas emberrel”, majd a „tisztelgők kisebb-nagyobb tömege” következik. Sáros időben „mindnyájan szekerekben szállíttatnak”. A koporsót felviszik a templom elé, illetve a templomba. A templomban vagy a templom előtt letett koporsó mellett rövid éneklés, imádság, majd a lelkész által elmondott, a halott életéhez „alkalmazott erkölcsi tanítás” hangzik el, befejezésül rövid éneklés „alkalmaztatik”. Innen a temetőbe mennek. „Szokás szentbeszéd közben alkalmaztatás címe alatt a halott címjét (társadalmi, közéletbeli beosztását, hivatalát), nevét, származását, vérrokonait, jelesebb tulajdonságait elősorolni”. Némely helyen a rektor által versbe szedett „bucsuztató” is elhangzik. A temetőben a koporsó sírba eresztésekor a kántor éneke – „Már odaérek, honnan testem vettem...” – mindaddig hangzik, „míg az utolsó kapa föld egyengetése végbement”. Ezután a rektor kíván békés megnyugvást s egykoron „vidám feltámadást”. Majd a „halottas ember” kér szót, s nagyon „cikornyás nyelvezettel” megköszöni a „szomorú tisztességtételt”, s a jelenlévőknek, „tisztelgőknek” hasonló „tisztességes eltakarítást kívánván, meghívja az egész közönséget rövid ebédre vagy vacsorára”. Módosabbaknál egész marhát, juhot vágnak, no meg aprójószágot (aprómarhát = baromfifélét), s mellé több hordó bort adnak fel az asztalra. Közben felemlégetik az elhunyt jelesebb tetteit, kedves tárgyait, az idősebbek eléneklék a 90. zsoltárt, sőt „... poharazás közben megesik, hogy egynémelyik világi dalt kezd”.⁴

A halál előjelei

Csökmőn úgy tudják: „a kuvikmadár a halál hírmondója”⁵ (Athene noctuakuvik).

Füzesgyarmaton „ha a kutya vonyít, halált jelent. Babonás vót a níp kérem szépen, például aszonták, hogy a kísértetet csak a ló látta meg.”⁶

Gyomán „idős emberektől hallottunk ilyesmit, ilyen-olyan babonaságokat, azok még hittek is benne. Esővel álmodni közeli hozzátartozó halálát jelenti, ez leginkább beteljesedett. Ha valaki halottal álmodik, esőt jelent. Ha a kutya annál a háznál tutul-vonyíkol, ahun nagy beteg van, az nemsokára meghal. Ez igaz is lehet hajja, mer’ mikor ídesapám haldoklott, az öreg komondor Hattyú kutyánk úgy vonyíkkolt, mint a fába szorult fíreg. Ha a kutyája vonyíkol valakinek, ahun nincsen

⁴ OSVÁTH 1875. 43.

⁵ Kádár Dániel közlése, Csökmő.

⁶ Nagy István közlése, Füzesgyarmat.

beteg, akkor a közelbe' haldoklik valaki, vagy már meg is hőtt. Ha alkonyatkor a kútgémre száll a bagoly, és ott vinnyog, kuvikkol, nagy betegséget vagy halált jelent, halálesetet a háziakra nízve. A csillaghullás is halálozást jelent, ahány csillagot lát lehullani, valahun annyi ember meghalt. Ha valaki álmában sárban, piszkos, pocsolós vízben fürdik, nagy betegséget jelent, ami halálos lehet. Ha a tyúk kukorikol az udvaron, az halált jelent, az ilyenekkel úgy tettünk, hogy gyorsan levágtuk. Ha tyúk vagy csirke kukorikol, az különösen nagy kárt jelent. Ha a vakondok a ház közelibe, tövibe dúr, vagy bedúr a szobába (földes, tapasztott, mázolt padlózat), akkor aszonták, hogy temet, a családba hamarosan halott lesz."⁷

Hiedelmek, vélekedések a halálról és a halottról

„Én hiszek Istenben, vallásos ember vagyok, de azt valahogy nem tudom elhinni, hogy ahogy vagyunk, feltámadunk. Láttam én már régi embercsontvázat, sírásás alkalmával, csak úgy szanaszíjjal, ugyan ki fogja aztat összerakni, nincs olyan hatalom.”⁸ „Az üdős emberen már, teccik tudni, láccik az, hogy készül elmenni, nem sok van hátra néki. Úgy megírják az ember, mint a gyümölcs a fán, megsárgul, osztán lehull..., ha eljön az üdő. Nincsen ennek ellenszere, bele kell ebbe nyugodni, Isten rendelése ez.”⁹ „Sulyos beteg – nagy szót halló – idős ember betegágyánál a szomszédasszony fennhangon mondta, odafordulva a jelenlévőkhez: »...megírt már az öreg, na! Ez az igazság!« Csapó kötelesné, mikor a fia belefűlt a Körözsbe, de a víz nem vetette fel (a község alatti holtágba) a testet, egy egész kenyeret süített külön, s osztán azt beledobta a vízbe, hogy az majd ott megáll, ahun a test van, s úgy tessék elhinni, meg is állott, osztán onnat húzták ki csákánnyal.”¹⁰ A gyomaiaiak hazahozatták más határon elhunyt halottaikat, de ezzel kapcsolatban nem ismertek babonákat. „De Ozorán szolgáltam Tolna megyében legény koromban sváb gazdánál, azok katolikusok vótak, oszt azok úgy csinálták, ha más helységről hoztak vót halottat, sajátjukat, baltát vagdaltak az utcaajtó meg a benti bejárati ajtó küszöbjibe, hogy elriasszák a rossz szellemet. Vihar közeledtekor is ugyanezt csinálták, csak akkor a benti ajtó, az istálló meg magtárajtó küszöbjibe vágták a baltát.” A haldoklóknak, többnek „vót utolsó kívánsága, ezt mindenképpen teljesítették, ilyenek vótak, hogy a kedvenc ételt megfőzték, de mire odakerült a sor, kifordult a szájából mingyán az első falat, de akkor is megkínálták véle. Idesapám, mikor haldoklott, azt kívánta, enne még eccer bográcsba főtt betyárost, meg is kapta vót. Osztán vót itten a ballai ríszén túl a Körözsön egy nagykunsági juhászember, oszt az, mikor haldoklott, azt kérte, hogy még eccer megölelhesse, láthassa utójjára hűsleges terelő puliját.”¹¹ „A fia-

⁷ Nagy Antal, Fekete Jánosné, Szabó Istvánné, Baráth József közlése, Gyoma.

⁸ Nagy Antal közlése, Gyoma.

⁹ Szabó Istvánné közlése, Gyoma.

¹⁰ Baráth József közlése, Gyoma.

¹¹ Baráth Sándor közlése, Gyoma.

tal menyecskét az igen szekánt anyós állandóan egrecérozta a takarékosagra. Egy alkalommal az anyósa meg az apósa is elmentek valahova tanyázni. Szegény feje menyecske meg ojjan éhes vót, kapta-fogta magát, osztán kényyába megfőzött egy tojást. De mikor osztán ippen hozzáfogott vóna enni, hát nyílik az uccaajtó, jönnek hazafele az anyósék. Na, mit csinájjon? Hirtelen bekapta egészbe a tojást. Igen ám, csak hogy az megakadt a torkán, nem kapott levegőt, összeesett, úgy nízett ki, mint aki meghótt. Annak rengye-móggya szerint felravatalozták, a katonaidejít tőtő fíjukat-férjít is értesítettik, de úgy tanálták, hogy nagy le van a feje a koporsóba. Nem szerettük, ha a halottnak nagy le van a feje. Feltámasztották hát a fejít, két öregasszony, akik ötöszettük, közbe kigurult a tojás a torkábul, s elkezdett levegő után kapkodni, felült, osztán hát feltámadt a menyecske. Erre monták, hogyhát tecchalott mese.¹² „Az öreg Diószegi Mihály temetőcsősz mesélte, hogy két legíny a tilalmak ellenire, esténkint mindig keresztül-kasul mászkált a temetőbe. Majd egy alkalommal mán jó setít este ásott egy sirgödröt, csend vót, ippen abba akarta hagyni, hogy majd a padmajt korán reggel kiássa, mikor hajja, hogy jön a két legíny, nagy beszídbe vannak. Na, várjatok csak! Meglapult a gödör ajján. Mikor odaírtek a legínyek, egyik kérdi a másiktúl, mit csinálnak itt íccaka a halottak? Az öreg Diószegi meg ráfelelte: pipálnak hé! – merthogy ippen rágyujtott előtte. A két legíny úgy megijjett, hogy futásnak erettek, de osztán soha többet nem mászkáltak a temetőbe.”¹³ Az elnöklő lekipásztor a presbiteri gyűlés elé terjeszti, hogy „özv. ecsedi Csapó Péterné asszony kéri az egyházat, hogy boldogult férje sírjába küldjön az egyház egy ládika gyomai földet a gyomai Öreg temetőből az elhunyt szüleinek sírjáról. E kegyeletes feladattal megbizatik Oláh István úr presbiter.”¹⁴ „Amikor hazajöttem a fogságból, vót nékem egy nagyszalontai születésű bajtársam, akivel nagyon jó barátságba kerültem, vígig együtt vótunk véle a fogságba is, meg előtte a fronton is. De hát Szalonta megint Romániáé lett, nem kaptam hírt rúla mán hosszú ideje. Levelet írtam néki, de bizony ídesannya válaszolt, hogy az én jó komám hazatérte után két hónapra meghótt. A levélben küldött a fíja szemfedeliből egy darabkát, még mái napig is őrzöm. Ugy gondoltam, hogy maj’ temessék el vélem.”¹⁵

Battonyán a talált emberi koponyából itatóedényt készítenek a galamboknak, hogy ne menjenek széjjel.¹⁶ A békési paraszt, ha a szántóföldön emberi koponyát talál, lefűrészezi a felső részét, s galambitátónak használja, hogy a galambok el ne szálljanak, el ne vaduljanak a háztól. Ugyanitt úgy tudják, hogy aki sírban talált koponyából iszik, örökre elmegy a kedve a részegeskedéstől.¹⁷

¹² Baráth József közlése, Gyoma.

¹³ G. Nagy László közlése, Gyoma.

¹⁴ REI Gyoma, Presbiteri Ülések Jegyzőkönyve V. 1933. február 1.

¹⁵ Udvari Antal közlése, Gyoma.

¹⁶ Bencsik János közlése, Tarcál.

¹⁷ GUNDA 1989. 8–10.

A temetőről valamiféle „*tisztátalan hely*” fogalomképzet volt észrevehető beszélgetéseim alkalmával. Az egész vizsgált területen észleltem, hogy a temetők árkába, de be a temetőbe is, különösen az elhagyott részekbe kutya-, macska-, baromfitemeteket dobtak. Láttam kutyatemetet a szeghalmi Epreskerti temetőben sírok között, Biharnagybajomban pedig egy fiatal akácra felakasztva. Általános vélemény szerint azért hordják oda, mert az amúgy is tisztátalan hely, és majd elviszik onnan a cigányok (mármint a kutya- és macskatetemen kívül). Érdekes módon minden adatközlőm tagadta, hogy ő vitt volna ki a temetőbe állati hullát, s bizony keményen el is ítélte ezt a tevékenységet.

A haldokló melletti és a halál beállta utáni teendők

A haldokló ágyát körülvette a család. „*Olyan siratóasszony-féle*” ott imádkozott, énekelt mellette. A halálán lévő nagy beteg legtöbb esetben „*lehívatta a papot, és úrvacsorát vett*”. A lelkész ennek végén egy könyörgő imát mondott el, s a jelenlévők közül főleg az asszonyok utánamondták. Az ima ugyan a beteg felgyógyulásáért szólt, „*de hát mán mindenki tutta, hogy ez mán csak tiszteletbűl van*”. Amikor szemmel láthatólag elérkezett az utolsó idő, kivették a feje alól a párnát. Általános vélemény, hogy a haldoklót közvetlen mellette nem szabad siratni, „*mert akkor visszasírják, és csak tovább szenved szegény feje*”. Amikor azután „*kiszállott a lélek belűle, elfüggönyözték az ablakot, az órát megállították, a tükröt fekete ruhafélivel, egy selyemkendővel letakarták*”. Ezt a műveletet mindig nőszemély végezte. A tükröt azért takarták le, „*hogy a halott ne lássa meg magát benne*”. Amíg a halott a házban volt, nem gyújtottak tüzet, s ajtót, ablakot sem nyitottak. Gyomán az alsókonyhában főztek, mint mondták: „*valahun csak kellett főzni*”. Füzesgyarmaton a szomszédban főztek a „*szomoru feleknek*”.¹⁸

A halott körüli teendők

A teendőket mindenütt idős asszonyok végezték, „*minden úccába vótak ilyen öregasszonyok, akik ehhez nagyon írtettek, de azt elvárták, hogy a családból valaki megkérje őket*”. Voltak, akik hívás nélkül jöttek. Emlékezet szerint a bábaasszonyok is foglalkoztak „*halottöltötéssel*”. Ezek a segédkező asszonyok gyászoló fejkendőt kaptak ajándékba, s meghívták őket a halotti torba is. „*A halott szemét lefogták, de ha visszapattant, akkor 10–20 fillérest* (magyar királyi váltópénz 1945 előtt fémből) *tettek a szemire*”. Az állat egy kendővel felkötötték, majd letették a szoba padlójára, „*kinyújtóztatták*”, mielőtt még kihült volna. Az állkendőt a feje alá tették a koporsóba, de volt családtag, aki megőrizte a ruhák mögött a szekrényben, mondván: „*majd aztat én viszem magammal...*”. A tetemet meztelenre vetkőztették,

¹⁸ Nagy István (Füzesgyarmat); Fekete Jánosné (Gyoma) közlése.

és mintegy jelképesen megmosdatták, tetőtől talpig egy vizes ruhával letörölték. A vizes ruhát betették a koporsóba, a vizet kiöntötték a ganédombra vagy az árnyékszékbe. A mosdótálat kisúrolták. A „*halottmosdató ruhát*” Füzesgyarmaton eltűzeltek. A mezőberényi „*svábok*” ezt a mosdató rongyot, vizet az edénnyel együtt az eresz csurgójába elásták. Ezután a halottat megfésülték, a férfiembert megborotválták olyan borotvával, amit már nem sajnáltak, mert azt utána a halott feje alá tették a koporsóba. Úgyszintén a fésűt, a hajszálakkal együtt. Ha borbélyt hívtak borotváltni, akkor igyekeztek a borotváját megvenni, s azt tették a koporsóba. A borotválkozási „*mellékletet – vizet, habot, szőrzetet – is a ganédombra öntötték vagy az árnyékszékbe*”.¹⁹

Öltöztetés

A „*halálra való ruhát*” kendőbe kötve őrizték, a szekrényben vagy a sublót-fiókban. „*Ugy nagyjából 50–60 esztendőskortól – ha az illető beteges vót, mán elébb is a halálra való ruhát*” eltette. Ha nem volt külön halálra való ruhája, akkor betegségében életében, amíg magánál volt, rendelkezett arról, hogy melyik ruhájába kívánja az öltöztetést: „...*ezt aggyátok rám, amikor eljön az ideje...*”. „*De hát minden tisztességes embernek vót egy rend ünneplő ruhája, osztán ezt atták rá a halottra.*” „*Fiatal jányra, eladósorba lévőre, na meg mán, ha jegyet is váltottak, menyasszonyi fehér ruhát attak, fejire mirtuszkoszorút.*” A „*jegykendőt is megőrizték az asszonyok, s azt meg a nyakába terítették*”. Felnőtt „*nőszemély kapott alsó-felsőneműt s kendőt a fejire, zsebkendőt a kezibe*”. A lábára „*fehér harizsnyát húztak*”, de cipőt nem. A férfiember lábára olyan „*zoknyit húztak, amilyen éppen vót*”. Fiatal legényt, kiváltképpen, aki már „*jegyet váltott*”, vőlegényi fekete ruhába öltöztették, s a gomblyukába egy mirtuszcsoport tűztek. Kislányoknak fehér ruhát, kislegénynek „*setétkék*” ruhát adtak fel. A halottak két kezét a testtel párhuzamosan helyezték el. Az egyház igyekezett a híveket mindig az egyszerűsége tanítani, szorítani, elkerülendő a költséges, a családokat nehéz anyagi helyzetbe hozó halotteltakarítást. „*A halottakat pompás, drága ruhákba öltöztetni hijábavalóság és vétkez vesztegetés. Sokan vagynak, akik a halottas házhoz azért mennek, hogy lássák miképpen öltöztették, vagy siratják a halottat! Jobb volna az ilyeneknek otthon maradni...*”²⁰ Ennek ellenére „*akármilyen szegény emberek vótak, igyekeztek vállalkozóval temettetni. A kőccségekre is igyekeztek mán előre fére tenni píz, de hát ez nem nagyon sikeredett. Ha nem vót píz, kisegítette a rokonság vagy más valaki jótét lilek. Vótak ijjen temetkezési egyletek, az előljáróság igyekezett a nípet beszorítani ezekbe, hogy a temetkezési kőccség ne írje kiszületlenül a lakosságot*”. Az egyletek

¹⁹ Pikó Károlyné, Hegyesi Jánosné, Zs. Nagy Károly (Füzesgyarmat); Szabó Istvánné, Gyalogh Ferencné, Baráth József (Gyoma) közlése.

²⁰ KÁDÁR 1890. 3–5.

előnyös törlesztési feltételekkel adtak kölcsönt a tagoknak. Gyomán 1873-ban alakult meg az I., 1875-ben a II. és a III. Temetkezési Segélyegylet.²¹ „A tisztességes temetésnek vannak több vagy kevesebb költségkerülő módjai. Az okosság azt hozza magával, hogy azt válasszuk, mely sokunknak legmegfelelőbb.”²²

Az elhunyt ruháitól igyekeztek valamilyen módon minél előbb „megszabadulni”. Ennek többféle módja volt. Levéltári adatokból érdekes kép tárul elénk: „Boda Mátyásné, Varga Sára panasolja: – a rokonság ellen – noha pedig nem egy kenyéren voltunk mégis az egész ház terhit én vittem, mégis a férjem uram halála után semmibe se tettek érdemessé a’ mint szokás a’ megholt férjnek a’ ruhája és 12 Váltó Forint az Özvegyet illeti... 1844. május 26.”²³ 1844. május 28.: „Kováts M. Jó’séf... felesége elhalálozván hátrahagyott ágy és ruhafélét közárverés útján el akarja adni...”. 1844. május 28.: „Néhai Getsei István Törzsök Atya elhunytja után 4 ágonn vagyunk osztályosok... ruházatja házaló tzigányoknak el adódván jött belőle 11 Váltó Forint...”²⁴ „Igyekeztek minnél előbb eltakarítani a háztúl a halott holmiját, ne legyik a háznál semmije se, másnap, harmadnap a pijacon árulta az özvegy, vagy bizományosnak adta el, rígebben vót ijjen több is, itt a Petőfi uccába is vót egy Vajda Zsuzsika.” Vagy egy másik családnál: „összátok szíjjel egymás köszt, monták a hozzátartozóknak, vagy viseltik úgy, ahogy vót, vagy fordítottak rajta, vagy meggyújtották az udvaron...”²⁵ „Hagyaték, ruha, ágynemű, házbeli bútorok árverésen el árvereztetnek...”²⁶

Halottbejelentés, koporsórendelés

Halálesetkor előre kijelölik, ki legyen a „halottas ember” a hozzátartozók közül. Ő azután elmegy az egyházhoz, elmondja, mi történt, mi a család kívánsága, mit akarnak, hogy elhangozzék a „búcsúztatóban”. Még a háznál „összeszedi az adatokat, s átadja a tiszteletes úrnak”. A lelkész azt átolvassa, belekérdez, hozzákérdez. Ezután átmegy a „tanácsházára”, (község-házára), ott is bejelenti az anyakönyvvezetőnek a halálesetet. A legtöbb helyen a halálesetet követő félóra múlva bejelentik a szomorú esetet. Amennyiben éjszaka vagy késő este történt a halál, akkor másnap reggel 9 óráig mindenképp bejelentik. Füzesgyarmaton még emlékeztek arra, hogy a korabeli törvénynek megfelelően először a „halottkémnek” kellett bejelenteni a halálesetet. Ezt a feladatot egy megbízott „felelős ember” végezte. A vizsgálat után kiállította a „halottkémi jelentést”, s ebben meghatározta a temetés időpontját is. Majd ezzel az igazolással ment el az egyházhoz, a község-házára a „ha-

²¹ G. Nagy László (1889–1959) tagsági könyve Cs. Szabó István magángyűjteményében.

²² Idézet a segélyegylet tagkönyvének alapszabályzatából (1889). Cs. Szabó István magángyűjteménye.

²³ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok V. 317 A. b. 4–10. Kérelmek 1781–1847.

²⁴ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok V. 317 A. b. 4–10. Kérelmek 1781–1847.

²⁵ Zs. Nagy Károly, Pikó Károlyné (Füzesgyarmat); Baráth József, Szabó Istvánné (Gyoma) közlése.

²⁶ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok Hirdetési Jegyzőkönyv 67. k. 16. sz.

lottas ember” (funerátor). Füzesgyarmaton ugyanő volt, aki egy családtaggal elment koporsót és kellékeket megvásárolni, megrendelni. Egyúttal a koszorúkat is elkészítették. 1945 előtt csak a közvetlen család rendelt koszorút, mások legfeljebb virágot vittek a sírra. A halottas ember *„eljárt abban is, hogy a fűtől való fa, lábtól való fa időben elkészüljön, s készen álljon a gyászkocsi”*. Gyomán a koporsót s a kellékeket egy közeli nőrokon vagy az özvegy intézte. Ha özvegyasszony volt, akkor férfi rokon, ha özvegyember, akkor nőrokon kísérte el. Gyomán a funerátor neve *„bejáró”*, s nem volt feladata a koporsó, a kellékek vásárlása. A legtöbb helyen szokás volt a koporsót előre megvásárolni, és a padláson őrizni. Benne diót vagy más magvakat tároltak. A legtöbb esetben festetlenül vették meg. A megrendelésre úgy mentek, hogy kihúztak egy nádszálat a házereszből, megmérték a halottat, s azzal mentek a koporsóshoz. Az utcán már erről a nádszálról is látták, hogy halott van például K. Nagyéknál... Az egész vidéken a gyermekek, a serdülők, a fiatalok koporsóját búzavirágkékre festették. Az idősebbekét a barna színárnyalatoktól a *„világosabb, setétebb feketéig festették be”*. Módos gazdáknak *„érckoporsót”* csináltattak az 1900-as évek elejétől, amely *„attól vót érckoporsó, hogyhát a deszkája ércfunirral vót bevonva, vagy bádoggal”*. Az egyik füzesgyarmati koporsós elmesélte, hogy a padláson őrzött koporsókkal viccelődtek is: *„kőcsön adom néked komám, ha elébb halnál meg...”*. Amikor az *„ügyfelek”* által behozott mérő nádszálaból összegyűlt egy pár maroknyi, a tűzre dobta. A koporsósok adtak a koporsóba faforgácsot *„deríkajjnak”*, meg a kispárnát is ezzel tömték ki. A derékajjnak adott forgácsot egy *„papírlapedővel”* vagy a hozzátartozó által adott *„halottaslepedővel”* letakarták.²⁷

Harangozás

Biharugrán, miután a *„funerátor”* a lelkészi hivatalba bejelentette a halálestét, *„jelzőharangot”* húznak, s ezt meghallva jönnek a *„hívek a hirdetőhöz elolvasni, hogy ki a halott?”*. Két harangja van az egyháznak, a harmadikat elvitték a II. világháború végén. Az egyik harang 6,5, a másik 10 mázsa. A *„jelzőharang”* a nagy haranggal történik: férfi halottnak négyszer, nőnek háromszor megszakitva. Egy-egy megszakitás között 5-5 percig szól a harang, majd a végén mindkettőt összehúzzák. A második *„jelzőharang”* a temetés napján történik; a reggel 8 órai harangozás után öt perc szünetet tartanak, majd mindkét harang öt percig szól. Ebből tudják meg a *„hívek, hogy ma lesz a temetés”*. A temetés napján, a temetés időpontja előtt fél órával (a temetések délután 14 órakor vannak) kezdik el *„gyűlőre”* (*„gyűlőharang”*) a harangozást negyedóraig, majd öt perc szünet után elkezdik a *„beharangozást”*. Ekkor 10 percig harangoznak, melynek kezdetén elindul a lelkész

²⁷ Baráth József, Gyalogh Ferencné, Szabó Istvánné (Gyoma); Pikó Károlyné, Zs. Nagy Károly, Bálint Endre, Hegyesi Jánosné (Füzesgyarmat) közlése.

a halottas házhoz. Körösnagyharsányban ezt a harangozást „*lelkészi indulónak*” nevezik. Ezután következik a „*kísérő harang*”, mely a halottas háztól a temetőbe jutásig tart. A toronyból ugyanis látta a harangozó, mikor indult el a menet. Amióta ravatalozóból temetnek, a lelkészi „*beszéd*” után – amely 20 perc időtartamú – húzzák 10 percig a „*kísírót*” (kb. ez idő alatt érnek a sírhoz) mindkét haranggal. A sírnál történik a „*végső búcsú*”. Újabban a halálesetek, temetések évfordulójára kérnek a hívek „*emlékharangot*”, mely 10 perc időtartamú mindkét haranggal. Amennyiben „*más határon hunyt el az ugrai polgár*”, húznak neki 10 perces jelzőharangot, s a temetése napján a temetés előtti „*tízpercest*”.²⁸

Csökmőn két harang van: az egyik 366, a másik 166 kg. Amikor a funerátor bejelenti a halálesetet az egyháznál, akkor „*hírharangot*” húznak a nagy haranggal: férfinek háromszor, nőnek kétszer megszakítva, a megszakítások között négy-öt percig, majd mindkét harangot összehúzzák. Hat éven aluli „*kis halottnak*” csak a kis haranggal harangoznak: fiúnak négyszer, lánynak háromszor, 5-5 perces megszakításokkal. Amióta ravatalozó van, a „*gyűlőre*”-harangot a temetés napján két haranggal húzzák 8–10 percig, amikor a lelkész elindul a parókiától. Amennyiben a „*halottas felek*” elkérik a tanács vagy a termelőszövetkezet hintóját, akkor 10 percig, ha gépkocsival viszik ki a lelkészt, akkor 3 percig szól a „*gyűlőre*”-harang. A „*kiharangozás*” – amikor még háztól temettek, s a „*gyászolók*” lovaskocsikkal mentek a „*gyászkocsi*” után – egészen a temetőig szólt úgy negyedóráig. Most csak a ravatalozótól a sírig szól. A kiharangozás a nagyharanggal történik.²⁹

Füzesgyarmaton, amikor a halottat az egyháznál bejelentették, „*felizentek a harangozónak, hogy csendítsen*”. Ilyenkor a hívek körében elhangzott a kérdés: „*Na, ugyan kinek csendítenek?*” Gyermekekori halottnak a kis harangot; konfirmált fiatalnak, legény vagy eladólány sorban lévőknek a középső harangot húzták meg. Mindkét esetben fiúnak kétszer rövidet, leánynak egyszer rövidet. Felnőtt férfinek, nőnek a nagy haranggal harangoztak: férfinek háromszor, nőnek kétszer rövidet. Mindegyik esetben nemenkénti harangozási rend után a megszakításokat követően összehúzták mindkét harangot negyedóráig. Szegény embernek a kis harang „*csilingelte: ringy-rongy*”; módos gazdának, asszonynak „*pompaharang*” is szólt: „*gabonája, búzája van elég, van elég*” – hangzott a mondóka. Csendítés után a temetésig nyáron reggel ötkor, déli tizenkettőkor, este hatkor „*pompáztak*”; télen reggel hat és este öt óra volt a pompázás ideje, majd mindkét harangot összehúzták negyedóráig. Amikor a két kis harangot elvitték a háborúba, csak a nagy haranggal csendítettek.³⁰

Gyomán nagy időt megélt adatközlőim emlékeztek arra, hogy az elhunyt lakhelyét „*onnét is meg lehetett tudni, hogy amerről lakott, arról-felül kitűzték a to-*

²⁸ Kalmár János közlése, Biharugra.

²⁹ Kádár Dániel közlése, Csökmő.

³⁰ Ibrányi Sándor, Zs. Nagy Károly, Nagy Jánosné közlése, Füzesgyarmat.

ronyablakba a fekete lobogót, s annak az ablaknak mindkét zsalugáterja ki vót tárva”. Ugyanezt a jeladási módot tapasztaltam még élő szokásként Biharugrán, Komádiban, Zsadányban, Zsákán. A harangozási rend ismertetése előtt szükségesnek ítélttem, hogy néhány levéltári forrásból bemutathassam, milyen érzékeny s állandóan visszatérő témája volt a gyülekezetnek, az egyház előjáróinak a harangozás módja, rendje. *„Mind a Város, mind a’ Ekkle’sia Előljáróinak jelenlétekben Előterjesztetvén a harangozás halottakra nézve, hogy mikép tétessen a harangozás, Öregrendü halottaknak kiket Énekszóval temettetnek ugyszinte Búcsúztatóval temetendő halottak is ezekre nézve hogy mindkét harang meg huzattassék-é vagy csak az edgyik, határozás tétessen mivel ezennel több esetek történtek, hogy Énekszós halottnak mindegyik harang meghúzódott, több rendetlenség ne légyen és kiki tudhasa halottját miképp kellessék temetni s melyik harangot miképp kellessék meghuzni, elhatároztatik, hogy az öregrendü búcsúztatás de nem prédikációval temetendő halottnak, tsak a nagy harang magába húzasson meg, prédikációsnak pedig mind edjik.”*³¹ *„A Harangozási szertartás szóba hozódván – Végeztetett: Ha nagy halott (tudniillik felnőt) énekszós leendő, közbülső haranggal harangozódja ha butszutatós, két kisebb haranggal – ha Prédikációs mind a három haranggal, hogyha pedig valaki pompa feltartása kedvéért, akarja a három harangot meg huzatni, minden meg húzásért fizessen egy váltó forintot, egyéb eránt a rendes szokott harangozásért semmi sem kívánódik.”*³² *„A Pompaharangozásra nézve határozottatott: Ha valaki az Egyház Hivatalnokai közzől a’ hivatalból hal meg, annak kétszer nejjének pedig egyszer; ha pedig hivatalok folytatása után hal meg egyszer, ez esetben nejjére nem fog kiterjedni ezen jótétemény, ha pedig valaki az Egyház részére bármily öszveget kegyessen hagyományoz vagy fizet egyszeri pompa húzás határoztatik, mi pedig az orgonázást illeti, az senkinek ingyen nem fog történni.”* Később módosítás történt: *„...akár az egyház akár a világi előljáróság közzől, ha hivatalból hal meg kétszer ingyen harangoztatás lészen...”*³³

Az 1981-ben is érvényben lévő rend szerint a halottbejelentés után a temetés napjának reggeléig télen-nyáron *„hatóráztak”* reggel és este. Egy reggeli hatórázást mindenki kért, illetve fizetett. Inkább a módosabbak kértek egynél többet. A fizetéstől függően volt 10 és 15 perces hatórázás. *„Pompázást kártek módos-rangos embereknek, díli pompát, a legnagyobbik haranggal.”* A *„díli pompa”* negyedóráig szólt a déli harangszó után. Az I. világháború előtt négy harang volt a toronyban. Az egyik 35 mázsás nagyharangot, a legnagyobbat *„Garzó-harangnak”* nevezték, mert ezt Garzó Gyula, néhai lelkipásztor csináltatta 1879-ben. *„Ennek szava tiszta üdöbe elhallatszott Ványáig, rettentő büszkék vótak erre a gyomaiak. Osztán hát a díli pompát is ezzel húzatták.”* Negyedóra eltelte után mind az összes harangot ösz-

³¹ REI Gyoma, Presbiteri Ülések Jegyzőkönyve I. 34–35. 1830. október 24.

³² REI Gyoma, Presbiteri Ülések Jegyzőkönyve I. 124. 1842. február 20. 123. pont.

³³ REI Gyoma, Presbiteri Ülések Jegyzőkönyve II. 10. IX. pont. 1864. január 17. és 1864. március 13.

sze húzták még egy negyedórát. A háború végén két harangot elvittek – a két legnagyobbat –, majd 1922-ben pótolták kisebbel. 1944 augusztusában megint elvittek két harangot, 1947-ben pótolták, s így három harang szolgált 1981-ben. Most a déli „pompa”-harangot a középső haranggal húzott déli harangszó után mindhárom harang 15–20 percig való összehúzásával szolgálják. A bejelentés napját követő napon délután két órakor húzzák a „hírharangot” vagy „csendítést”. Ezt a legkisebb haranggal kezdik, s egyszer megszakítják, ha gyermek; kétszer, ha nő; háromszor, ha férfi az elhunyt, s végül mindhárom harangot összehúzzák tíz percig. Amikor jön a „bejáró” (funerátor) a halottas háztól a temetés napján a lelkészért az egyházhoz, majd onnan együtt indulnak vissza, akkor rákezdte a középső haranggal a „gyűlőre”-harangot, 10 percig. Amikor elindult a gyászkocsi a halottas menettel a háztól, rákezdte mindhárom haranggal a „kísírót”. Ezt addig húzta, míg a menet ki nem ért a temetőbe a sírhoz. „Mindent látott a szíp sugártoronybul” a harangozó, de hát „vót néki legíny segíccsége is, úccabeli legínyek, örömmel mentek vót harangozni”. Amióta ravatalozó van, „oszt ojjan istenátká messzire tették az új temetőt...”, úgy módosult a harangozási rend, hogy amikor a lelkész autóval elindul az egyháztól a temetőbe, 10 percig húzza (illetve nem húzza, mert elektromos programozással működnék) a „gyűlőre”-harangot, majd a „kísírót” a ravatalozótól a sírig. Ennek kezdetére 20 percet számolnak a gyászbeszédre és öt percet a sírig menetelre.³⁴

Sárrétudvariban a haláleset után félórával, de legkésőbb reggel kilencig bejelentik a halálesetet. Ezt megteszi a „bejáró” (funerátor), a család megbízottja. Három harangja van a gyülekezetnek: az 1905-beli 187 kg-os; a „középső”, az 1928-beli 350 kg-os; s az 1922-beli 583 kg-os nagyharang. A kisharang Dán Mihály és neje, Nagy Ágnes; a középső harang Varga Ferenc és neje; a nagyharang a hívek adományából készült. A „hírharanggal” adják tudomásul a híveknek a halálesetet. Mindhárommal egyszerre harangoznak „szaggatással”. Harangozás közben háromszor egy percre megállnak a férfi halottnak, kétszer egy percre állnak meg közben a női halottnak, utána még egy negyedóráig húzzák a harangokat. Délutáni halottbejelentés esetén alkonyattájt „nyugovóra” harangoznak fél hétkor három haranggal negyedóráig.³⁵

Vésztőn 1945 előtt négy harang volt, 1985-ben már csak kettő. A „hírharang” felnőtt halottnak a nagy haranggal férfinek háromszor megszakítva, nőnek kétszer megszakítva szólal meg, és a végén összehúzzák mind a két harangot. Gyermekkorú halottnak csak a kisebbik haranggal harangoznak: fiúnak kétszer, leánynak egyszer megszakítva. „Csendítés” vagy „gyűlőre” a temetés napján, annak kezdete előtt fél órával mindkét haranggal, a „kísérő” harang a halottas háztól a temetőig szól; mióta ravatalozó van, a ravatalozótól legfeljebb tíz percig harangoznak.³⁶

³⁴ Baráth József, Baráth Sándor, Sipos István közlése, Gyoma; CS. SZABÓ 1987. 10–20.

³⁵ Szabó János, Szabó Jánosné, Hegedűs Gyuláné, Lukács Lajos közlése, Sárrétudvari.

³⁶ Juhász Sándor közlése, Vésztő.

Koporsóba tétel

Füzesgyarmaton a halottat papír „szemfedővel” vagy előre elkészített saját szövésű „szemfedéllel” takarták le. A koporsóba mellé tették asszony esetében a menyasszonyi koszorút, jegykendőt, zsoltáros könyvet (református énekeskönyv), imakönyvet a mellén összekulcsolt kézbe. Férfi halottnak mindig a test mellett kétoldalt párhuzamosan vannak a kezei, de mellé tették a konfirmációkor kapott „kisbibliát” (újszövetségi biblia), beretvát, fésűt, pipát, tűzkésztséget, kostök dohányzacskót. Némelyek eltettek az elhunyt hajából egy tincset levágva.³⁷

Gyomán a koporsóba alulra faforgácsot tettek, némely esetben búzaszalmát, melyre pokrócot terítettek. Azt a pokrócot, amin a földön volt a tetem, amikor „kinyútóztatták”. Feltették a halottra a szemfedőt, ezt a homloktól a hátközépig felhasították, és körben a test felé alágyúrták. A halott kívánságára különböző tárgyakat tettek be a koporsóba: kedvenc kispárnáját a feje alá, hajcsatot, zsoltároskönyvet, asszonyoknak kis imakönyvet a hastájon kézbe adva. Ugyancsak az asszonyoknak a koporsóba tették kedvenc virágját cseréppel együtt, vagy egy „kis karácsonyfát” (fenyőgallyat) a lábához. Egy anyának a család minden egyes tagjáról készített egy-egy fényképet csomóba kötve a mellén összekulcsolt kezébe adtak. A férfiak mellé pipa, kostök dohányos zacskó gyújtóval, „kalap a mejjire téve” került. Komádiban fél liter „pájinka egy kis flaskába a feje mellé” helyeztetett. Az I. világháborúban ismeretlen helyeken eltemetett hősi halott katona fiuknak az idős szülők haláluk esetén a koporsójukba tetették fiuk cifra bundáját, kucsmáját, kalapját – „vót, aki egész ötöző ruháját, cifra legínybotját” –, hogy majd „odaátal együtt legyenek”. Gyomán számos ilyen esetet említettek adatközlőim 1920–1945 közötti szemtanúként. Nagy időt megért öreg szülők emlékeztek arra, hogy a koporsó alja nádszövetből volt. Ha nem is láttak ilyet, de szüleiktől hallották. Még az 1980-as években láttam több temetésen, hogy a koporsót nádszövet takaróval terítették le behantolás előtt.³⁸ A 21. század elején fenyőágak-gallyak „szövetével” takarják le a koporsót, vagy rendelnek deszkából készült borítót. Régészeti párhuzama lehet ennek a Kunságban feltárt temetkezések alábbi jelensége: „... kunok temetkezése,... a nádból szőtt lepedő a sírfenéken, nádszövetből készült aljú deszka koporsó a korábbi évszázadokban ismeretlen volt és a kunok megjelenésével tűnik fel a Kárpát-medencében”.³⁹

³⁷ Pikó Károly, Pikó Károlyné, Hegyesi János közlése, Füzesgyarmat.

³⁸ Baráth József, Gyalogh Ferencné, Szabó Istvánné közlése, Gyoma.

³⁹ SELMECZI 1985. 20; SELMECZI 1992. 36.

Ravatal

Füzesgyarmaton a ravatalt az utca felőli „*tiszta szobában*” állították fel. Módosabb családoknál, akik a temetkezési vállalkozóval „*jutottak egyességre*”, a vállalkozó „*felszerelése*” egy feketére festett állvány – olyan asztalféle – volt, amelyet letakartak egy fekete terítővel, és arra tették a koporsót. Szegényebb sorsúaknak egy megfelelő asztalt tettek a koporsó alá, amelyet valamilyen fekete ruhával takartak le előtte. A vállalkozó által hozott ravatalterítő s a szobaajtóra, a ház bejárati ajtajára felszerelt „*függöny*” fiatal halott esetében búzavirágkék színű volt ezüst rojtokkal s zsinórozással; az idős halottaké fekete színű volt arany rojtokkal, zsinórozással hímezve. Ezek a színek domináltak a vállalkozó vagy helyenként az egyház tulajdonában lévő gyászokcsin is. A ravatal felállítása előtt a szobából mindent kihordtak, kitakarítottak. A fal mellett 'U'-alakban – az 'U' öble az ajtó fele volt – lócákat, székeket helyeztek el. A ravatalon az elhunyt fejével a két utcai ablak közé, lábbal a bejárati ajtó felé volt „*irányítva*” a ház mestergerendája alatt.⁴⁰ Gyomán az utcai szobából nem hordták ki a bútorokat, hanem a fal mellé körberakták. Minden más elrendezés megegyezik a Füzesgyarmaton leírtakkal. Némely mozzanat: például, amíg a halott a szobában feküdt, az ablakot nem volt szabad kinyitni, mert „... *akkor a halott felfúvódik*”. A ravatal alá egy edényben vizet tettek. A halott felpuffadását elhárítandó, a hasára tettek egy rongyot a szemfedőre, majd e rongyra rátettek egy darab téglát, ekevasat, mázsáló mérleg súlyát, vagy ami „*akadt a háznál – másra nem használt nehéz tárgy...*”. Mindezeket levették a halotról a koporsó leszegezése előtt. Szokás volt Gyomán – s máshol is –, hogy a koporsó lezárása előtt a családtagok sorban megcsókolták az elhunyt homlokát, jobb kezét.⁴¹

Virrasztás

A ravatal köré elhelyezett székeken, lócákon foglaltak helyet a „*virrasztók*” Füzesgyarmaton. Jöttek idősebb asszonyok, „*énekes asszonyok*”, akik minden „*halottas házhoz*” elmentek, s ott „*tiszteletből énekeltek*”. A temetés napjáig mindig voltak olyan személyek a halott mellett, akik énekeltek. Ebbe az éneklésbe bekapcsolódtak a „*jövő-menő, állandóan cserélődő halottlátók, részvételők, jószomszédok, közelebbi-távolabbi rokonok*”. Némely adatközlő szerint többnyire asszonyok voltak a részvételők, nem mindegyik férfi ment el virrasztásba. A férfiak a halott lábához álltak levett kalappal, fejet hajtottak, s elmondtak magukban egy rövid fohászt a halott nyugalmaért, vagy csak a „*Mi Atyánkot...*”. Az asszonyok leültek a ravatal köré, és bekapcsolódtak az éneklésbe. A férfiak kimentek a konyhába, ahol terített asztalnál „*pogácsa, kalács, borital várta őket, s halkan beszélgettek az el-*

⁴⁰ Bálint Endre, Ibrányi Sándor, Pikó Károlyné, Hegyesi Jánosné közlése, Füzesgyarmat.

⁴¹ Kis Gábor, Gyalogh Ferencné, Baráth József közlése, Gyoma.

hunytról”. A férfiak nem nagyon énekeltek. A női ágon lévő családtagok az elhunyt jobb keze felől ültek a ravatal mellé, a férfiak bal keze felől a ravatal mellé kétoldalt sorba állított székekre vagy lócákra. Időközönként egy asszony vagy férfi kiment fogadni a halottlátókat, s a már ott lévőket „kínálták az asztalra feltett ételből-italból”. A virrasztás éjfélnél nem tartott tovább.⁴²

Gyomán a „halottas háznál nem illett aludni, különösen nem az első íccaka, ekkor a részvételők elmentek, a háziak fennmarattak. Ha úgy esett a temetés ideje, hogy vót második íccaka, akkor más szenderettek egy kicsit”. Estefele jöttek az „üsmerősök, úccabéliek, távolabbi rokonok halottlítani, ríszvítelni”. Voltak idős asszonyok, akik „jóhangu zsótáros inekesek vótak, az ilyennek szólott a halottas fél, hogyhát el ne felejkezzük rüllunk. Eljöttek osztán, és kis halotti inekeskönyvből inekelgettek. A legjobb hangu vót az előínekes, elínekelt egy szakaszt, osztán a többi utánna monta. A többi öregasszony jött, ha kellett, ha nem. Azok osztán csaptak ojjan sírást-rívást, ojanféle ott kitanált siratókkal, búcsúztatókkal, hogy megríkatnak mindenkit. Nímej helyeken nem szerették, ha jajveszékeltek, másütt meg kártik.” A „ravatalos szobába nem nagyon illett beszélgetni”. Módosabb gazdák külön fogadtak sirató asszonyokat. A virrasztók nem sok időt töltöttek, egy-két éneklés idejéig maradtak. „A gyomai sváboknál vót borral, kaláccsal kínálás, de ezt a gyomaiak nem gyakorolták, kisébbet átvették különösen azok a családok, akik a Nímetvárosi ríszen laktak, szomszicságba a svábokkal.” A férfiak a másik szobában beszélgettek az elhunyt-ról, úgy illett, hogy csak a jó tulajdonságait emlegessék fel. „A halott mellett szinte csak az asszony níp vót, ezeknek az öregasszonyoknak ez igen nagy esemény vót.” Minden más mozzanata a virrasztásnak úgy történt, mint Füzesgyarmaton.⁴³

Temetés

Füzesgyarmaton, amikor még háztól temettek, a temetés a „gyülekező” harangszóval kezdődött. A harangozást akkor kezdték el, amikor az egyháztól elindult a funerátor vezetésével a lelkész s a kántor 10–12 „nagyiskolás” (V–VI. elemi osztályos) fiúval a halottas házhoz. A ház tornácán vagy az udvaron megálltak az énekes gyerekek, és ott a kántor vezetésével halottas énekeket énekeltek. Az udvarra kivitték a ravatalt, melyet esős vagy fergeteges téli időben az eresz alatt helyeztek el. A koporsót mindig lábbal az udvar fele hozták ki, s lábbal az utca fele helyezték el. A koporsót leszegezték, később átváltottak facsavarra, mert többeket „rosszul érintett a kopácsolás”. Az udvarra kivitt ravatal „valamelyik oldalán” elhelyeztek egy kisebb asztalt a lelkésznek, s ezt letakarták egy fekete rojtos „hímes terítővel”. Ez a „kendő nemzedékeken át öröklődött”. A koporsó lezárása előtt a hozzátartozók fennhangon zokogtak, ráborultak a koporsóra, „bucsúztatták szerettüket”. Az I. vi-

⁴² Pikó Károlyné, Zs. Nagy Károly, Hegyesi Jánosné közlése, Füzesgyarmat.

⁴³ Baráth József, Kis Gábor, Szabó Istvánné, Gyalogh Ferencné közlése, Gyoma.

lágháború előtt a koporsót a sírhoz való menetel előtt felvitték a templomba, azután már csak a templom elé. Amióta ravatalozó van, a templom elé vitel megszűnt (de már az 1950-es évek elejétől „*leállította a tanács*”). Amikor a lelkeszi búcsúztató után elhangzott az ének, feltették a gyászkocsira a koporsót, mellé tették a „*fűtől való fát s a lábát*”. Az 1900-as évek elején e két utóbbi sírjelet ketten vitték a temetési menet élén. A menet a következőképpen állott fel: elől a sírásók, vállukon lapáttal, kapával. Létszámuk mutatta a „*megtiszteltetést*” a közösség részéről: „*mennél többen vótak, annál nagyobb vót a tisztesség*”. Utánuk következett a kántor, a lelkes vezetőjével az „*énekes gyerekek*” csapata, a „*halottas ember*” (funerátor). A gyászkocsi után a közvetlen hozzátartozók jöttek: elől az özvegy, az elhunyt gyermekei, vejei, menyei, unokái. Induláskor mindnyájan a következőt énekelték: „*Búcsút vennem el kell mennem, e földről énnékem, Jézusomnak kebelében lesz ülőszékem...*”⁴⁴. Menet közben is énekelték a „*kísérő*” harangzúgás mellett egészen a templomig. A koporsót a főbejárat ajtón belüli szélfogó alá vitték, később a templom előtt maradt a gyászkocsi a koporsóval a gyászistentisztelet alatt. Menet közben – ha a szülői ház útba esett – megállt a gyászmenet, s ott egy éneket elénekelték. Előfordult, hogy „*kitérőt*” tettek azért, hogy a szülői ház útba essen. A gyászolók közül a közvetlen rokonság „*s a nőszemélyek*” a templom főbejáratán vonultak be. A bal oldali bejáraton mentek be a sírásók, akik bemenet előtt szerszámaikat az ajtó mellé szép sorjában letámasztották. A többi férfi a lelkeszlak felőli ajtón vonult be. A gyászistentisztelet kezdetén orgonakísérettel elénekelték a 90. zsoltár 1. versét: „*Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram Téged tartottunk hajlékunknak...*”, majd lelkipásztori imádság s igehirdetés következett. Ez utóbbi alkalmaztatott az elhunyt életútjára. Ezután következett az „*életírt*” felolvasása, melyben rövid ismertetés hangzott el az elhunyt „*útjáról e földi életében*”, elbúcsúztatta a lelkes szeretteitől, családjától, kedves ismerőseiktől s a gyülekezettől. Végezetül elhangzott a 90. zsoltár 2. verse. Ezt követte a „*Menj el a te nyugalmadba, boldog lélek követünk...*” című ének.⁴⁵ Kivonulás után újra felállott a temetési menet. Amennyiben az elhunyt eladósorban lévő lány vagy már menyasszony volt, akkor a lánypajtásai a koporsó bal oldalán, a legények a jobb oldalán kísérték. Ha pedig legény volt az elhunyt, ugyanilyen rendben álltak fel mellette: bal oldalán a legények, jobb oldalán a lányok. Ez a sorrend már a templomhoz jövetben is így történt. Több alkalommal előfordult, hogy cigányzenészek is kísérték két oldalt a gyászkocsit: halkan, csendben az elhunyt kedves nótáit húzták a temetőig, majd a sírnál is legvégül játszottak egy nótát. A temetőkapunál megállt a menet, és a legények vállukon vitték be a koporsót a sírig.⁴⁶

⁴⁴ Református énekeskönyv. Debrecen, 1923. 332. sz. ének.

⁴⁵ Református énekeskönyv. Debrecen, 1948. 413. sz. ének a 42. zsoltár dallamára.

⁴⁶ Bálint Endre, Ibrányi Sándor, Nagy Imre, Pikó Károlyné közlése, Füzesgyarmat.

Mielőtt a gyomai temetés menetét ismertetném, érdekességnek, tanulságosnak tartom itt közölni dr. Szász Lajos, Gyoma nagyközség volt nyugalmazott főjegyzőjének (1931–1945) szóban elhangzott megfigyelését: *„A lelkészt is jól meg kellett fizetni, hogy a halottat minél siratósabban bucsúztassa, és az érdemeit minél jobban kihangsúlyozza. Vagyis a temetésre és sarkő emelésére sokszor annyit áldoztak, hogy abból egy nagyobb lakodalmat is ki lehetett volna állítani. 1937–1938-as évektől kezdve az igényesebb temetkezések száma 50 %-kal emelkedett. Abban az időben a temetkezési ügynökök (akik a temetkezési cikkeket kínálták) közlése szerint a környéken Mezőtúr, Turkeve és Gyoma lakosai kívánták leginkább a fényűzőbb temetést, vagyis például a legnagyobb méretű, legjobb minőségű, a legdrágább szemfedőt.”* Gyomán is a halottat 48 órán belül kellett temetni. A koporsót az udvaron elkészített ravatalra a temetés időpontja – általában délután 2–3 óra – előtt fél órával kivitték lábbal az ajtó s udvar fele, de nem volt szabad vele megfordulni, forgolódni. A ravatalon fejjel az udvar hátulja, lábbal az utcai nagykapu fele helyezték el. A gyászkocsira is ebből a helyzetből került fel. A lelkész a halott lába felől állott, előtte volt egy kis asztal, rajta a „búcsúlevél” alapján összeállított „búcsúztató”, Biblia, énekeskönyv. Ha valaki lemaradt a búcsúlevélről, sértődés volt belőle: *„Na! Megette a fene, biztosan rövid vót a papír...”* – mondta az illető. A „halotti felek” a koporsó bal oldalán, jobb oldalán a rokonság, fejnél az özvegy foglalt helyet. A „gyászoló gyülekezet” a rokonok mögött sorakozott fel. Mielőtt oda felállottak, a halott feje felől *„illett megkerülni a ravatalt”*. Az 1940-es évek végéig szokásban volt a templomtól való temetés, ma (21. század eleje) legfeljebb ritkán urnát helyeznek el a torony alatti cinteremben, ameddig bent a gyászistentisztelet tart. A torony előtt kint az utcán állt a gyászkocsi koporsóval, *„fűtől való fával, lábtól való fával”* s koszorúkkal. Gyászistentisztelet után a lelkész innen csak külön *„fizeccsígír ment ki a temetőbe. A temetőbe a templomtól a kántor az énekes gyerekekkel s a gyászoló gyülekezettel kísérte ki a halottat. A gyászkocsiba parasztember a saját lovait fogatta, vagy egy ismerős, rokon lovait kérte kölcsön. Fontos volt, hogy a lovak nyugodtak legyenek, mert nem mindegyik tűrte a beötözést”. Amelyik „zehó, nyugtalan lú vót, azt nem lehetett beötöztetni gyászba”. Azt mondták az „öregek, hogy azért kívánták a saját lovukat befogatni, mert ezír se kellett a vállalkozónak fizetni”. A „beötözís abból állott, hogy olyan színű takarót, tollbokréta-t kaptak a lovak”, mint a ravatal színei voltak (tehát fiatal halott kék-ezüst, idős halott fekete-arany), de nem mindegyik tűrte. Akitől kérték a lovat, annak nagy megtiszteltetés volt. Volt olyan gazda, akinek a lovait majd minden héten elkérték. Ezért semmiféle anyagi juttatást nem fogadtak el, de *„szóba se jöhetett ilyesmi...”*. A gyászmenetben elől haladtak a „lapátos emberek” (sírásók), a gyászkocsi után a „gyászoló halottas felek” meg a „részvételő gyülekezet”; a járdán haladt a kántor a lelkésszel, a „bejelentővel” (funerátor), mögöttük öt fő V. és öt fő VI. osztályos tanulói, akik időközönként énekeltek halottas énekeket, amíg ki nem ért a menet a temetőbe. A gyalogosok és lovaskocsik útközben kitértek a menet elől, s a férfiak*

levett kalappal álltak, míg a menet el nem haladt mellettük. A sírnál a lelkész elmondta a „*síri bucsuztatót*”, utána addig énekeltek, míg a sír be nem lett hányva. Amennyiben a temetőbe menet a szülői ház útba esett, ott megállottak egy kis időre. Az idősebbek úgy emlékeztek, hogy „*minden esetben*” útba ejtették a szülői házat. Fiatal legény temetésén „*minden esetben*” a legénypajtások kísérték a gyászkocsit két oldalt. Úgy emlékeznek, hogy a „*20-as évek elejéig előfordult fehér-fekete gyászszalag a karjukon*”. A temetőkaputól vállukon vitték be a sírig a koporsót. A lányokat is így kísérték, csak akkor az egyik oldalon fehér ruhás lányok haladtak. Szokás volt cigányzenészeket fogadni, s azok húzták a kedves nótákat a temetőig, s végül a sírnál is. A tizenöt éves felüli „*nagyjányt menyasszonyként temették, s annak is ötöztették, kik lettek vóna a kiszemelt koszorú jányok fehér, kísűbbet rózsaszín ruhába kettesivel kísérték a koporsót. A legények meg a koporsó mellett halattak, mint legénytemetiskor. 919-be itt vót Gyomán a székelly katonák egy százada, oszt ippet a kis húgomat temettük, szegény feje meghótt spanyol náthába, a székelly katonák is béállottak a temetési menetbe, ha úgy jött, énekeltek is együtt velünk, meg amit a cigány húzott, azt is...*”.⁴⁷ Mindenképpen tanulságosnak tartom, hogy néhány történeti adatot közöljek a templomból, a templomtól való temetés és a temetésen történő éneklés tárgyköréből a rendelkezésre álló gyomai adatokból. Az előjáróság a templomtól való temetést már a 19. század második harmadától erősen tiltotta. Sőt, Körösladányból már 1784-ből is van erre adat: „*Erősen tiltatik holt testet Templomba Prédikázióra bé vinni, ne merészellyék a lakosok, sem pedig Torokat tartani ne merészellyenek*”.⁴⁸ Gyomai adatok különösen az 1873. évi kolerajárvány idején sűrűsödnek a templomtól való temetés köréből. 1873. január 26-án: „*A megyei egészségügyi bizottság rendelete folytán figyelmeztetik az érdeemes lakosság miszerint a holttestek további intézkedésig a templomhoz fel nem hozhatók.*”⁴⁹ 1873. augusztus 10.: „*Békés megye területén uralgó cholera járvány miatt a holt testeknek templomhoz felhozása a közegészségügyi bizottság rendelkezése folytán további intézkedésig büntetés terhe alatt betiltatik.*”⁵⁰ 1873. augusztus 17.: „*Tapasztaltatván az előjáróság, miszerint a rendelkezés ellenére is a halottas felek halottaikkal az utcán meg-megállnak és a kísézőket bevárják, komolyan figyelmeztetnek a halott bejelentők hogy ilyen esetekben előfordulás alkalmával felelősségre ők vonatnak és büntettetnek meg.*”⁵¹ 1873. január 21.: „*Olvastatott a megye azon rendelete, melyben a halottak templomba vitele jövőre nézve eltiltatik.*”⁵² 1873. február 9.: „*Olvastatott Esperes Úrnak 172. sz. levele, melyben nyíltan kijelenti, hogy a halottakat, mint eddig, úgy ezután is a régiebb szokás szerint a templomhoz*

⁴⁷ Baráth József, Kis Gábor, G. Nagy László, Szabó Istvánné közlése, Gyoma.

⁴⁸ BML Körösladány, Nagyközségi Iratok V. 322 A. b. 2–3. Bírói Feljegyzések, Testamentumok 1764–1870. Prot. Current. Anno 1784.

⁴⁹ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok V. 317 B. b. Hirdetési Jegyzőkönyv 67. k. 12. p. 20. sz.

⁵⁰ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok V. 317 B. b. 67. k. Hirdetési Jegyzőkönyv 18. sz.

⁵¹ BML Gyoma, Nagyközségi Iratok V. 317 B. b. Hirdetési Jegyzőkönyv 67. k. 19. sz.

⁵² REI Gyoma, Presbíteri Jegyzőkönyvek II. 166. 127. sz.

vagy annak udvarára fel lehet vinni... mivel a megyei rendelet a templomba vitelt tiltja el... e levél alapján a régi gyakorlat mellett, hogy ti. halottainkat a templomhoz felvittük, megmaradnak.”⁵³ 1878. március 24.: A járási főszolgabíró megint írt az egyháznak, hogy a halottakat ne vigyék fel a templomhoz, mire a presbitérium viszszaírt, „...egyházi előjáróság határozata: minden olyan felhívásnak, melyek nem egyházmegyei vagy egyházkerületi hatóság útján közöltetnek a lelkipásztorokkal, a jövőre nézve csak magán jellegűnek tekintessenek.”⁵⁴ Az énekekkel való szolgálattal kapcsolatban 1866. március 14-én intézkedik a presbitérium: „A’ Város távolabb részén vagy a temető szomszédságában eső halottak olykor nem hozatván fel a templomhoz hol rendesen a halotti egyházi beszéd tartatik, szóba jött hogy ilyen esetekben köteleztetik-e Kántor Úr a’ halottas házhoz elmenni s a Szomorú Felekkel éneklés mellett jönni fel a Templomhoz? – Nehogy az ily esetekben meg nem jelenése Kántor Úrnak valami botrányt idézzon elő hitfeleink, illetőleg a szomorú feleknél, szükségesnek látja presbitérium a mindenkori megjelenést.”⁵⁵ 1840. március 15-én panaszt emelt az egyház „Belső- és Külső Előjárósága az Egyház-Vidéki Köz Gyűlés”-nek Szabó Sándor Kántor ellen: „Ő Kigyelme hol gyászos halotti tisztességtétel kori a’ gyászos bánatban merengő felek előtt tele torokkal ejtett szív sértő durva szavai ellen, – hol a Funerátorokonn való éneklésbeli fizetés zsarolása, hol a lakosoknak az Előjáróság ellen lázítása... miatt, is...: pl. Minek az a nagy sír ökröt kellene ahhoz vágni... Énekelj Te gyermek Fooooriint... Ne énekelj gaaaraas...”.⁵⁶ Azaz „Kántor Uram” temetés alatt énekelve gúnyolódott, „anyagiaskodott”.

Halotti tor

Felnőtt ember elhunytá alkalmával a temetés utáni torra juhot vágtak. Meghívták Füzesgyarmaton a sírásókat is a hozzátartozókra, szomszédokra, utcabelieken kívül. Még az I. világháború előtt fiatal lány, legény torán megülték a lakodalmát is – volt éneklés, tánc, s némelyek alaposan berúgtak. A toron felidézték az elhunyt életét, „hogyan vitézkedett, mint élt...”.⁵⁷

Gyomán az 1930-as évek végére elhalványult a halotti tor megtartásának szokása. A módosabb parasztpolgár rétegnél olyan is előfordult, hogy csak egy közös ebédre került sor a temetés előtt, mert a családtagok közül többen elutaztak a temetés után. Már csak a legszűkebb családi körben tartottak egy kis összejövetelt. A nagy időt megért nénémasszony („ídesnéném”) s bátyámuram („ídesbácsi”) még emlékezett a régi halotti torokra: „A halotti tor az el nem maradhatott, kivétel nélkül megtartották. Tyúkot, birkát vágtak, mikor mi jött, azt főztek. Fiatal lány halotti to-

⁵³ REI Gyoma, Presbiteri Jegyzőkönyvek II. 169. 130. sz.

⁵⁴ REI Gyoma, Presbiteri Jegyzőkönyvek II. 324. 191. sz.

⁵⁵ REI Gyoma, Presbiteri Jegyzőkönyvek II. XXXVI. 3. sz.

⁵⁶ TtREL Debrecen. I. 29. i. 50.

⁵⁷ Pikó Károly, Hegyesi János közlése, Füzesgyarmat.

rán, különösen, amék mán soron lévő vót, vagy kivált, ha mán jegyet is váltottak, annak ellaktuk a torát ífélig, ífél után osztán hozzáfogtunk a kézfogóho', reggelig szólt a muzsika, meg a nóta." Jó szomszédok, közeli s távoli rokonság, sírásók hivatalosok voltak a torra. *"Minden temetés vigin a »bejáró« (funerátor) megköszönte a megjelenést, és meghitta a jelenlévőket a torba. Ez mán elvítve van így."*⁵⁸

Összegzés

Békés megye északi részének s Dél-Bihar református vallású lakosságának temetkezési szokásai – a halott eltakarítása körében – csupán településenként mutatnak csekély eltérést. A halál előjelei, a halott körüli teendők – ravatalozás, virrasztás, búcsúztatás, temetés – mozzanatai egészen addig nem változtak jelentősen, amíg azt adminisztratív közegészségügyi rendelkezésekkel a világi hatalom meg nem szüntette. A ravatalozók megépítésével, kötelezően előírt használatával számos jelenség rövid időn belül eltűnt, illetve módosult. Évszázadok óta rögződött szokások tűntek el tíz-húsz rövid esztendő alatt. A 19. század utolsó negyedében mezővárosainkban megjelent temetkezési vállalkozók *„beavatkozása”* a helyi szokásokba csupán a módosabb családoknál mutat változásokat (kellékek, koporsó, sírkő megválasztása, minősége, igényessége stb.). A családi körben, szerettei között való méltó kimúlás lehetősége ez árnyékvilágból töredékére apadt, szinte teljes körben kórházban, idős otthonokban stb., nem egy esetben emberhez méltatlan körülmények között mennek el embertársaink a *„minden élő útján”*. Kikerült a család, a közösség hatóköréből – szolgáltatássá vált aránytalanul magas összegekért – a halott felkészítése, ravatalozása, de megszűnt a virrasztás, a temetési gyászmenet is. Ezzel együtt módosult az egyházi szertartás, ami napjainkra a temetések számát tekintve, annak igen kicsi hányadára csökkent. Több esetben tapasztaltam, hogy szolgáló lelkészek *„lebeszélnek”* a halottas feleket a *„búcsúztatóról”*. Írott forrásokból is kitérő, hogy a temetés teljes köre mindig is erőn felüli volt a lakosok számára. Az adatokból is látszik, a felszerelés, *„útravaló”*, harangozás, éneklés (*„énekszós, búcsúztatós, prédikációs”* temetés) idejét, módját, terjedelmét az idők folyamán több alkalommal módosították, korlátozták az egyházi és világi előljáróság részéről. A templomból, templomtól való temetés szokása talán még a középkorból maradt fent egészen a 20. század elejéig. Ezt a szokást is számos esetben kísérelte meg tiltani a politikai felsőbbség, de minduntalan hiába, mert a tilalom megtört az évszázados, megrögződött szokás hatalmán. Az 1930-as évek vége felé már csak a tekintélyesebb családok ragaszkodtak a templomtól való temetéshez. A 21. század elején is részt vettem több olyan gyászistentiszteleten, ahol az elhunyt hamvai engedéllyel a templomban voltak. A temetés utáni, nem minden esetben gyakorolt családi összejövetel már messze nem rendelkezik az elmúlt idők halotti torának ismérveivel.

⁵⁸ Baráth József, Kis Gábor, G. Nagy László közlése, Gyoma.

FORRÁS

Békés Megyei Levéltár (Gyula)
Gyoma, Körösladány, Nagyközségi Iratok V. 317, V. 322
Református Egyházközség Irattára (Gyoma)
Presbiteri Jegyzőkönyvek I–VII. 1820–1945
Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen)

IRODALOM

- CS. SZABÓ 1981
Szabó István, Cs.: Temetés és a temetők. Néprajzi adatok a gyomai reformátusok ismeretéhez. Békéscsaba, 1981. Kézirat. MMM NépAd ltsz.: 1667/1981.
- CS. SZABÓ 1983
Szabó István, Cs.: Biharnagybajom, Sárrétudvari, Szerep. Temetők, temetkezési szokások. Debrecen, 1983. Kézirat. DM NépAd ltsz.: 2046/1983.
- CS. SZABÓ 1987
Szabó István, Cs.: A gyomai református egyház harangjainak története, a harangok használata és szerepe a közösség életében. In: Dankó Imre – Külöls Imola (szerk.): Vallási néprajz. III. Budapest, 1987. 301–324.
- CS. SZABÓ 2008
Szabó István, Cs.: Református temetők, temetés, sírjelek a Körösök és a Berettyó vidékén. Békéscsaba, 2008.
- GELEJI KATONA 1879
Geleji Katona István: Egyházi kánonok. Kecskemét, 1879.
- GUNDA 1989
Gunda Béla: Rostaforgató asszony. Budapest, 1989.
- KÁDÁR 1890
Kádár Imre: Siralmas ház újabb halotti énekek gyűjteménye. Karcag, 1890.
- KIS 1992
Kis Bálint: A Békés-Bánáti Egyházi vidék története, 1836. Szeged–Békéscsaba, 1992.
- OSVÁTH 1875
Osváth Pál: Bihar vármegye. Sárréti járás leírása. Nagyvárad, 1875.
- SELMECZI 1985
Selmeczi László: A kunok és jászok emléktárájának kutatása. In: Fodor István – Selmeczi László (szerk.): Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Budapest, 1985. 19–92.
- SELMECZI 1992
Selmeczi László: A magyarországi kunok temetkezése a XIII–XVI. században. In: uő: Régészeti-néprajzi tanulmányok a jászokról és a kunokról. Debrecen, 1992. 21–47.

ADATKÖZLŐK

- Bálint Endre 1986 – (szül. 1924) gazdálkodó; Füzesgyarmat, Kossuth út 8.
Baráth József 1981 – (szül. 1895) községi rendőr; Gyoma, Petőfi út 50.
Baráth Sándor 1981 – (szül. 1923) gazdálkodó; Gyoma, Béke út 19.
Bencsik János, dr. 1983, 1989 – (szül. 1933) nyug. múzeumigazgató; Tarcsl, Fő út 18.
Fekete Jánosné 1981 – (szül. K. Nagy Ilona, 1914) háztartásbeli gazdaasszony; Gyoma, Kálvin út 1.
G. Nagy László 1958 – (szül. 1889) gazdálkodó; Gyoma, Hősök Emlék útja 57.
Gyalogh Ferencné 1981 – (szül. Sz. Nagy Terézia, 1899) háztartásbeli gazdaasszony; Gyoma, Budai Nagy Antal u. 5.
Hegedűs Gyuláné 1984 – (szül. Kocsis Erzsébet, 1908) háztartásbeli gazdaasszony; Sárrétudvari, Lenin út 54.
Hegyesi János 1986 – (szül. 1900) nyug. úttör, politikus, költő; Füzesgyarmat, Széchenyi út 79.
Hegyesi Jánosné 1986 – háztartásbeli; Füzesgyarmat, Széchenyi út 79.
Ibrányi Sándor 1986 – (szül. 1909) gazdálkodó; Füzesgyarmat, Simonyi út 10.
Juhász Sándor 1985 – (szül. 1946) református lelkipásztor; Vésztő, Bartók tér 6.
Kádár Dániel 1985 – (szül. 1915) kádármester, gazdálkodó; Csökmő, Vörösmarty út 10.
Kalmár János 1985 – (szül. 1955) református lelkipásztor; Biharugra, Erzsébet u. 46.
Kis Gábor 1981 – (szül. 1908) gazdálkodó; Gyoma, Kisrét u. 29.
Lukács Lajos 1984 – (szül. 1920) gazdálkodó; Sárrétudvari, Szerépi út 10.
Nagy Antal 1981 – (szül. 1919) gazdálkodó; Gyoma, Kisrét u. 4.
Nagy István 1986 – (szül. 1940) gazdálkodó; Füzesgyarmat, Toldi u. 16.
Nagy Istvánné 1986 – (szül. 1946) gazdaasszony; Füzesgyarmat, Toldi u. 16.
Nagy János 1986 – (szül. 1926) gazdálkodó; Füzesgyarmat, Damjanich út 12.
Nagy Jánosné 1986 – (szül. 1921) gazdaasszony; Füzesgyarmat, Damjanich út 12.
Pikó Károly 1986 – (szül. 1917) gazdálkodó; Füzesgyarmat, Ady Endre út 10.
Pikó Károlyné 1986 – (szül. 1920) gazdaasszony; Füzesgyarmat, Ady Endre út 10.
Seprenyi Balázs 1985 – (szül. 1900) gazdálkodó; Komádi, Hősök tere 3.
Sipos István, dr. 1981 – (szül. 1907) teológiai magántanár, református lelkipásztor; Gyoma, Hősök útja 44.
Szabó Istvánné 1981 – (szül. Pólus Juliánna, 1905) gazdaasszony; Gyoma, Kossuth u. 69.
Szabó János 1984 – (szül. 1935) gazdálkodó; Sárrétudvari, Lenin út 54.
Szabó Jánosné 1984 – (szül. Hegedűs Eszter, 1937) gazdaasszony; Sárrétudvari, Lenin út 54.
Szász Lajos, dr. 1981 – (szül. 1895) nyug. községi főjegyző; Gyoma, Községháza Udvari Antal 1981 – (szül. 1920) gazdálkodó; Gyoma, Rákóczi u. 22.
Zs. Nagy Károly 1986 – (szül. 1919) nyug. lótenyésztési felügyelő; Füzesgyarmat, Kisfaludy út 2.

**Bestattungssitten auf den reformierten Siedlungen vom Komitat Békés
(Füzesgyarmat, Gyoma)**

– István Cs. Szabó –

Resümee

Die Bestattungssitten der reformierten Bevölkerung auf dem nördlichen Teil vom Komitat Békés und südlichen vom Komitat Bihar sind von kleinen Unterschieden abgesehen auch heute ähnlich. Die Vorzeichen des Todes halten sie heute schon für Aberglauben. Die Beschäftigungen mit dem Toten, die Aufbahrung, Totenwacht, Abschiednahme, Bestattung haben sich ganz bis zur zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts nicht verändert. Damals hat die Staatsverwaltung durch administrative hygienische Vorschriften Voraussetzungen hinsichtlich der Bestattungen festgesetzt – zB. Bau und obligatorische Verwendung von Leichenhallen –, durch die viele Erscheinungen verschwunden sind oder sich verändert haben. Durch die Erscheinung der Bestattungsunternehmen im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts hat es nur bei den reicheren Familien zu Veränderungen der Bestattungssitten gekommen. –Wahl, Qualität der Ergänzungen, Särge, Grabsteine- Im letzten Drittel des 20. Jahrhunderts durfte die Mehrheit der Menschen nicht mehr im Familienkreis, unter ihren Geliebten sterben. Die Vorbereitung des Toten, die Aufbahrung wurden zu gut bezahlten Dienstleistungen, die Totenwacht und der Trauerzug sind verschwunden. Auch die kirchliche Zeremonie hat sich verändert. Die Bestattung durch die Kirche hat das Willkürherrschaftssystem schon gegen 1948 verboten. Die Art, Zeitdauer, Häufigkeit des Glockenklanges, die Bestattungsart (Singen, Abschiednahme, Predikt) haben auf den finanziellen Hintergrund des Gestorbenen hingewiesen. Trotzdem haben auch die ärmere Familien versucht, die festliche Zeremonie auch „über ihre Kräfte“ zu sichern. Die Leichenmahl nach der Bestattung wurde am Anfang des 21. Jahrhunderts schon zu einem aus Höflichkeit veranstalteten engen Familienfest, bei dem sich die fern lebenden Verwandten nach einem kleinen Essen und Trinken verabschieden.

Cs. Szabó István
H-5600 Békéscsaba, Lencsési út 46.

Gyászbeszéd egy szerencsétlen életű vikonomról

Elhunyt kedves vikonom sz. Bácsi Lajosné, akinek most mindanyian, nagyszámú közeli távolabbi vikonai, traspikusan elhunyt Pényének számos vikon-sága, régi fő örmények mindanyian melly tisztelettel és részvétellel jöttünk el viglitzésért.

Nagyon sajnáljuk, hogy ilyen szerencsétlen volt az élete, hogy életének nagy részét stomomai övegy-ségben, utolsó éveit pedig betegségben szenvedésben bánat-ban töltötte. De bármily hosszú egyszer eljön minden-nek a vége, mostmár megállt az ö stomomai övegy-sége, betegsége, szenvedése, mostmár semmi nem fáj megpihent örökre.

Mivel hosszabtegrés után a kórházi ágyon fejezte be életét, de szerető gyermekei haza hozatták és ide hozták földjében legyen örökpihenője. Itt ahol kedves Pényé, szülei nagyszülei, és mindenelődei alusszák örökálmukat, 35 év stomomai övegy-ség után mostmár kedves Pényével is örökre együtt lesznek, itt ahol már nincs övegy-ség, nincsen bánat, nincs betegség, itt már vége minden földi szenvedés-nek.

Elhunyt kedves vikon, mostmár mindanyian főző szívvel vesszük örökbucút tőled, mivel hosszú ideig mostoha és könyörtelen volt az a földi élet, hát legyen mostmár örökhauszalban háborítatlanul csendes békés pihenésed. Kelid jószágos nem-lelki, de a sok szenvedéstől testben lélekben megtört életédnek emléket szívünkbe záruva kegyelettel megőrizsük.

Legyen áldott a te emléked

Isten hozád Isten veled.

1. kép. Mile Endre (Szerep, Petőfi u. 10.; szül. 1900): Gyászbeszéd.
(A gyűjtés ideje: 1985)

Elhunyt kedves barátunk
 Akik most itt a gyászoló családon kívül jelen
 vagyunk mi is mindannyian mily tisztetlennel
 és bízottan nézve el végtesztességétélre
 Heti héttel előbb lett beteg, az orvos körkörü
 kezeléne javasolta, ő el is ment nemlve hogy
 mahol talán helyre jön az egészsége. De sajnos
 hogy mározt sem tudtak segíteni rajta.
 Egy heti körkörü tartózkodás után a körkörü
 ágyon fejezte be életét. Hlyen hamar váratla-
 nul bekövetkezett halála, igen megrövidítette
 a kedves gyászoló családot. De hát az élet ki-
 számíthatatlan, azt egyikünk sem tudhatja
 ma, hogy mi vár ránk holnapra. Elhunyt ked-
 ves barátunk sem gondolta hogy ez az utolsó
 tel az életében, hogy a tél muldásával ő is elhök-
 tözik tölünk az örök hazába. Bár 45 esztendő is
 az emberi élet végső határa, ez legyen vigasztal-
 lás a kedves gyászoló családot számára.
 Elhunyt kedves barátunk életében szelíd köztis-
 teletben álló ember volt, nagyon sajnáljuk őt
 hogy mározt itt hagyott bennünket, tiltakozhatunk
 de semmit nem tehetünk.
 Elhunyt kedves barátunk, mostmár minol-
 annyian fájó szívvel vesszük örökbucsat tölled
 legyen mostmár örökhazában háboríthatat-
 lánul csendes békés pihenésed
 Kellet jószágos életednek emléket szivünkbe
 szívva kegyelettel megőrizzük
 Legyen dildott a te emléked

2. kép. Mile Endre (Szerep, Petőfi u. 10.; szül. 1900): Elhunyt kedves barátunk.
 (A gyűjtés ideje: 1985)

Síremlékre írott kegyeletes sorok

- I. Kedves férjem mióta itthagytál
De szomoru ennekem az élet
Bánatomnak akkor lesz malyod vége
Hogyha velod én is lent pihenek.
- II. Autoszenecsetlenség következtében elhunyt sógoromról
Könyörtelen volt hozzáimk az élet
Búvol töllimk tragikuson ért életod véget
Fájó szívvel soká el nem muló bánattal
Örizzük emléked.
- III.
Égy hosszú betegségben szenvedő dolgozó társamról
Ész. feleségének.
Kedves férjem földi életedben
Guekerit tartó nagy betegségedben
Fájt ennekem látni a te szenvedésed
Most még főjőbb mert már nem láthatlak téged.
- IV.
Égy igen borzalmas szenvedés következtében
elhunyt fiatal sógoromról röviden,
Váratlanul tört ráid a kegyetlen halál
Szeretlaidől még búcsuzni sem tudtál.
- V. Égy idős korban elhunyt barátiomról ész. feleségének
Kedves férjem sírodnak ölében
Nyugodj pihenj cseroles békességben
Én hűségesel őrizem emléked
Mindaddig míg én is hozzáid tárek.
- VI.
Kedves feleségem mióta itthagytál
Hogy elragadt töllim a kegyetlen halál
Én úgy érzem nincs már miért élni, Ide vágyok hozzáid
én is megpihenni.

3. kép. Mile Endre (Szerep, Petőfi u. 10.; szül. 1900): Síremlékre írott kegyeletes sorok. (A gyűjtés ideje: 1985)

Életemnek vékső napján ... kotára

I. Égető kin gyász fájdalom Még bánat és fájo siralom A ti sorsotok mostan bus ház nép Mert egy közületek sirba lép	III. Nem szánom én e világot Mej okozot sok fáradságot Nem szánom én Atyái életemet Ó csak egyedül ház népemet
II. Ki terítve it szenderül Nem sokára sir ölébe döl Könyes szemel reá tekintetk És el szorul fájos szivetek	IV. Értük fáradtam és éltem Csak ő értük volt kedves éltem Most már koporsóm bus árnyékába Kesereg szívem bánatába

4. kép. Gál László: Búcsúztató vers. Gyoma, 1880

Temetési búcsúztató

- I.
Nyugvó halot meg ált orád
Álom jöt rád
Méjen el szenderítét
It keseregnek meleted
Kiket szíved Mig dobogot szeretet
- II.
Gyász ágyon vagy kiterítve
El készítve A sir hoszas utjára
De még el nem eresztenek
Kik szerettek azért foy szemük árja
- III.
Hideg a sziv hideg a kéz
A szem sem néz Édesem már felétek
Mivel ő a siré let már
az reá vár Csak egy percre tiétek
- IV.
Itvan még hol szokot leni
De el meni A sors őt kényszeriti
Sziveteknek kesergését Gyötrődését
Csak a hit csendesiti
- V.
El oltja szivetekben de mostan tőle
el váltok rá találtk egy másra az egekben

5. kép. Gál László: Temetési búcsúztató. Gyoma, 1880

**A BÉKÉSCSABAI MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
NÉPRAJZI ADATTÁRÁNAK MUTATÓI (1954–2004)**

– Sinkó Rozália –

Bevezetés

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum évek óta szélesebbre tárja kapuit, a nyitott múzeum gondolata jegyében nem csupán a kiállításokat, közművelődési programokat kínálja látogatóinak, teszi közkinccsé a világháló segítségével, immár a raktári, kutatási segédanyagba is bepillanthatnak az intézményünk munkája iránt érdeklődők.

A kezdeti nyilvántartások a második világháború alatt megsemmisültek, 1952-ben Tábori György irányításával indították el a szakszerű leltározást. 1954-től a dokumentumokat elkülönítették a tárgyaktól, és egységesen adattári leltárkönyvbe vezették. A szakágakra bontott, tudományszakonként önálló adattári leltározásra 1978-tól került sor. A természettudományi, történeti, képzőművészeti, régészeti, néprajzi adattári dokumentáció együttesen 13 000 tételes, 40 000 oldalt meghaladó állományának szerény szeletét, a néprajzi adattár mutatóit tesszük közzé. Természetesen a mindenkori szerzői jogok és a múzeumi törvény keretei, a kéziratok források felhasználásának múzeumi és tudományos érdekeket védő korlátok szem előtt tartásával ajánljuk figyelmükbe.

Az adatbázis fő pillérét a honismereti mozgalom égisze alatt az 1950-es évek végétől meghirdetett országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatra benyújtott dolgozatok adják, melyek mára tudománytörténeti dokumentumként tükrözik az elmúlt fél évszázad főbb kutatási szempontjait, területeit. Évtizedeken át Tábori György fogta össze, patronálta az önkéntes gyűjtőhálózatot; a megyei néprajzi gyűjtők meghatározó magját közösségük múltja és hagyományaik feltárása iránt elkötelezett lelkesek alkották: Dedinszky Gyula Békéscsaba, Koppány János Tótkomlós, Nagy Lajos Zsadány népéletét kutatta. Mellettük az önkéntes néprajzi gyűjtők országos jelentőségű, kiemelkedő személyisége volt Bereczki Imre Dévaványán, Hentz Lajos Mezőberényben, az általuk vezetett helytörténeti szakkörök tagjai szintén értékes dolgozatokkal gyarapították múzeumunkat. A gyűjtők aktivitásától, érdeklődési körétől függően térbeli és tematikus egyenetlenség jellemzi az adattári anyagot, öröndetes módon a legtöbb kistérségnek akadt képviselője: Házi Albert és Borbíró Lajos a Sárréten, Pelle Ferenc Kevermesen, Vaszkó Irén és gyűjtőtársai Gyomaendrődön oltalmazták a népi kultúrát.

Számottevő a nemzetiségi ifjúsági néprajzi gyűjtőtáborok résztvevői által kitöltött kérdőívek, gyűjtőfüzetek, valamint a hagyatékokból beszerzett kéziratok ará-

nya (például Dutkon László, Banner József gazdag öröksége); adattárunk negyedik fő egységét a múzeum munkatársainak terepbejárással, gyűjteménygyarapítással, kiállításokkal kapcsolatos feljegyzései alkotják.

Irányelvek a mutató használatához

A néprajzi adattár dokumentációját az alábbi mutatók segítségével tártuk fel: időrendi, név, tárgy és földrajzinév-mutató.

Néhány irányelv a mutatók használatához:

- A mutatók alapja a leltári szám, a leltárkönyvi bejegyzés. A számozás folyamatos, első tagja az adattári sorszám, a második négyjegyű szám a beadás, illetve leltározás évét jelzi, például 1-1954. Az időrendi mutató a leltári számok sorrendjében közli a gyűjtemény tételeit.
- A névmutatóban nem tettünk különbséget az iskolai csoportok, szakkörök, magánszemélyek által átadott dolgozatok között, a leltári bejegyzést követtük.
- A tárgymutatóban a helyi anyaghoz igazítva gyakran egyszerűsítettük, tömörítettük a néprajzi katalógusok címszavait.
- A helyneveknél egyaránt feltüntettük a Békés megyéhez tartozó, illetve annak földrajzi határain kívül eső települések hovatartozását is. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum 1978-tól bázismúzeumi feladatkörként országos hatósugarú román, szlovák helytörténeti és néprajzi gyűjtőkörrel rendelkezik, ezért számos hazai román és szlovák nemzetiségű helység szerepel az adattárban.

Az adattári dokumentumokat formai és tartalmi sokszínűség jellemzi, egymást váltják általános iskolások kézzel írt füzetlapjai és jeles néprajztudósok több száz oldalas, kiforrott tanulmányai, a leltári számokon kívül egybekovácsolja munkájukat a szülőföld szeretete, az örökségmentő szándék.

Reméljük, adattári mutatóink a helytörténet és néprajz iránt érdeklődők tájékozódását szolgálják.

Időrendi mutató

1. Banner Benedek: Levéltári adatok a békési családok kettős, illetve összetett családneveihez és keletkezésükhöz. Békés, 1904–5, 1910–11, 1954. 12 p. ltsz.: 1-1954
2. Bereczki Imre: Állatszámhlálási, házépítési és birtokmegoszlási statisztika. Juh, sertés, tehén vágása, belső részeinek elkészítése. Aprójóság és halételek elkészítése. Dévaványa, Endrőd, Gyoma, 1952. 378 p. ltsz.: 2-1954
3. Oláh Andor: Népi orvoslás. Békéscsaba, Csorvás, Gyula, Dévaványa, Gyoma, Kaszaper, Kétegyháza, Orosháza, 1952. 66 p. ltsz.: 3-1954
4. Bereczki Imre: Endrőd története. Szarvasmarha-, ló- és juhtartás. Szántásvetés. Endrőd, 1952. 21 p. ltsz.: 4-1954
5. Bereczki Imre: Birka-, sertés- és lóirtás. Aratás, szérún való cséplés. Dévaványa, Körösladány, 1951. 24 p. ltsz.: 5-1954
6. Bereczki Imre: Csudaballa-simai határper. Békés község egyéni javak összeírása. Békés, Dévaványa, Körösladány, 1952. 21 p. ltsz.: 6-1954
7. Bereczki Imre: Földművelés, állattartás. Békési Annalesből jegyzetek. Békés, 1952. 29 p. ltsz.: 7-1954
8. Bereczki Imre: Birka-, tehén és lóirtás. Dévaványa, 1952. 15 p. ltsz.: 8-1954
9. Jankó János: A magyar és ázsiai hímzésekről. Országos gyűjtés. Gyulavarsánd, 1901. 14 p. ltsz.: 9-1954
10. Linder László: Békés megyei népi bútorokra vonatkozó feljegyzések. Békéscsaba, 1930–1935. 46 p. ltsz.: 21-1954
11. Tábori György: Termelőszövetkezeti gyűjtés Tótkomlóson. Tótkomlós, 1953. 29 p., 6 rajz. ltsz.: 23-1954
12. Tábori György: Sertéstartás Tótkomlóson az első világháborúig. Tótkomlós, 1953. 6 p. ltsz.: 24-1954
13. Tábori György: Sertéstartás Szarvason az első világháborúig. Szarvas, 1953. 11 p. ltsz.: 25-1954
14. Tábori György: Sertéstartás Gerendáson az első világháborúig. Gerendás, 1953. 13 p. ltsz.: 26-1954
15. Tábori György: Kukoricatermelés Tótkomlóson. Tótkomlós, 1953. 7 p. ltsz.: 27-1954
16. Gyimesi Józsefné: Érdekes történetek arról, ahogyan Mezőberényben öreganyáink az „emancipációt” elképzelték. Mezőberény, 1954. 4 p. ltsz.: 31-1954
17. Dutkon László: Békés megyei népdalok. Békés, Bélmeqyer, Doboz, Ecsegfalva, Gyoma, Köröstarcsa, Kondoros, Orosháza, Tarhos, Vésztő, 1954. 552 p., kották. ltsz.: 33-1954

18. Salát János: Békés megyei szlovák népdalok. Nagybánhegyes, Pitvaros, Tótkomlós, 1954. 90 p., kotta. ltsz.: 34-1954
19. Medovarszki Györgyné: Szlovák népdalok. Pitvaros, Tótkomlós, 1954. 40 p., kotta. ltsz.: 35-1954
20. Linder László: A Szentírás lutheránus használata békéscsabai vonatkozásban. Békéscsaba, 1954. 3 p. ltsz.: 36-1954
21. Linder László: Három népmese Békéscsabáról. (A királyfi kincset, szállást kér. Az apáti kincses pince. A fejetlen csikó). Békéscsaba, 1930–40. 14 p. ltsz.: 37-1954
22. Linder László: Falfestésrajzok. Tótkomlós, 1935. 3 rajz. ltsz.: 38-1954
23. Linder László: Népmese Dobozról. (Az árva őzike). Az 1920. évi nagy jég-esőről. Doboz, 1939. 11 p. ltsz.: 39-1954
24. Linder László: Két szlovák nyelvű vers. Békéscsaba, 1935. 4 p. ltsz.: 40-1954
25. Oláh István: 240 népdalszöveg (dallam nélkül), 35 népdalszöveg dallammal. Babonák és hiedelmek. 5 népmese, lakodalmi köszöntő, 16 tánc-mozgás-forma. Mezőberény, 1940–1950. 312 p. ltsz.: 41-1954
26. Gyöngyösi Károly: Gyulavári község tájszavai, szólásai. Gyulavári, 1954. 16 p. ltsz.: 42-1954
27. Tibori János: A kézfogótól a keresztelőig (rég csabai népszokások). Békéscsaba, 1954. 5 p. ltsz.: 43-1954
28. Végh Mihály: Milyen babonák élnek a körösladányi nép ajkán? Körösladány monográfiája. Körösladány, 1954. 95 p. ltsz.: 44-1954
29. Miklya Jenő: Csanádapáca község monográfiája. Csanádapáca, 1954. 25 p., 10 fotó, 3 térkép. ltsz.: 45-1954
30. Medovarszki Györgyné: Szlovák néptáncok. Tótkomlói néptánc. Tótkomlós, 1954. 34 p., 10 kotta. ltsz.: 46-1954
31. Tábori György: Rökkákat és rokkavasakat megrendelő levelezőlapok. Békés, Mezőberény, Szarvas, 1954. 73 db levelezőlap. ltsz.: 47-1955
32. Tábori György: Tótkomlói tanyák lakáskultúrája. Tótkomlós, 1953–54. 23 p. ltsz.: 49-1955
33. Tábori György: Lovas Ferenc tótkomlói papucsos mester mértékkönyve. Tótkomlós, 1955. 66 p. ltsz.: 50-1955
34. Tábori György: Adatok a tótkomlói baktársághoz. Tótkomlós, 1955. 7 p. ltsz.: 51-1955
35. Oláh Andor: Békés megyei népi orvoslás. Békéscsaba, Dévaványa, Szarvas, 1955. 51 p. ltsz.: 54-1955
36. Oláh Andor: Népi orvoslás. Békéscsaba, Vésztő, Gyula, Elek, Orosháza, Doboz, 1955. 55 p. ltsz.: 55-1955
37. Oláh Andor: A csorvási csodadoktor (Mészáros Endre) receptjei a század elejéről. Csorvás, 1955. 43 db receptkézirat. ltsz.: 56-1955

38. Tábori György: Szlovák közmondások. Tótkomlós, 1955. 17 p. ltsz.: 57-1955
39. Tábori György: Tótkomlósi szlovák lakodalmi köszöntők, (szlovák nyelvű). Tótkomlós, 1955. 7 p. ltsz.: 58-1955
40. Tábori György: Szűcsminta ködmönre. Szarvas, 1955. 1 rajz. ltsz.: 60-1955
41. Oláh István: Gyermekjáték mondókák, lakodalmi köszöntők szövegei. Mezőberény, Békési járás, 1954. 78 p. ltsz.: 61-1955
42. Sonja Švecová: A Békés megyei Tótkomlós község szlovák paraszt lakosságának népi építkezése. Tótkomlós, 1954. 73 p., 61 fotó. ltsz.: 62-1955
43. Tábori György: A tótkomlósi szlovák asszonyok ichlicskája, kontycsatja. Tótkomlós, 1954. 17 p., 9 fotó. ltsz.: 63-1955
44. Tábori György: A szeghalmi kasos méhészet emlékei. Szeghalom, 1955. 14 p. ltsz.: 64-1955
45. Bessenyei Antal: Magyarbánhegyesi gabonások, gabonás-kasok. Magyarbánhegyes, 1955. 5 p. ltsz.: 65-1955
46. Nagy Julianna: Szüret Biharugrán. Zángózás Biharugrán. Biharugra, 1955. 4 p. ltsz.: 66-1955
47. Dutkon László: Vőfélyrigmusok Békésről. Békés, 1955. 15 p. ltsz.: 67-1955
48. Dutkon László – Juhos Lenke: Szabó István, bélmegyeri paraszt versei. Bélmegyer, 1955. 9 p. ltsz.: 68-1955
49. Rechák János: Falfestésminták, szabad tűzhelyes konyharészlet, parasztház udvari részlete. Doboz, 1912. 13 p. ltsz.: 69-1956
50. Rechák János: Falfestés minták. Békéscsaba, 1912. 6 rajz. ltsz.: 70-1956
51. Lindler László: Hrabrovsky Mihály békéscsabai evangélikus tanító iskolájában (Erzsébethely) az elemi iskolások által rajzolt békéscsabai ködmönhímzések. Békéscsaba, 1935. 16 rajz. ltsz.: 71-1956
52. Rechák János: Békéscsabai bunda- és ködmönhímzések. Békéscsaba, 1912. 4 rajz. ltsz.: 74-1956
53. Tábori György: Békéscsabai fejfák. (Rechák János). Békéscsaba, 1912. 4 rajz. ltsz.: 75-1956
54. Tábori György: Békéscsabai festett bútorok. (Rechák János). Békéscsaba, 1912. 24 rajz. ltsz.: 76-1956
55. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Lipták Jánosné festése). Békéscsaba, 1956. 3 rajz. ltsz.: 77-1956
56. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Lipták Fegő Mátyásné festése). Békéscsaba, 1931. 6 rajz. ltsz.: 78-1956
57. Tábori György: Ködmönhímzések rajzai Mezőberényből. Mezőberény, 1956. 3 rajz. ltsz.: 79-1956
58. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Lipták Pálné festése). Békéscsaba, 1956. 6 rajz. ltsz.: 80-1956
59. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Gábor Istvánné). Békéscsaba, 1956. 3 rajz. ltsz.: 81-1956

60. Tábori György: Nagybánhegyesi falfestés. (Antal Györgyné festése). Nagybánhegyes, 1931. 1 rajz. ltsz.: 82-1956
61. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Litraczenszky Györgyné). Békéscsaba, 1942. 1 rajz. ltsz.: 83-1956
62. Tábori György: Csanádalberti falfestés. (Urbán Istvánné). Csanádalberti, 1956. 1 rajz. ltsz.: 85-1956
63. Tábori György: Békéscsabai falfestések. (Festették: Huszár Mártonné és Vasas Zsuzsanna, 1931). Békéscsaba, 1955. 1 rajz. ltsz.: 86-1956
64. Beck Zoltán: Mintafüzetek a tótkomlói képfestőműhelyről. Tótkomlós, 1956. 6 füzet, 84 p. ltsz.: 87-1956
65. Tábori György: Képfestő mintakönyv. Tótkomlós, 1953. 43 minta. ltsz.: 88-1956
66. Koppány János: A tótkomlói harangozók és a harangozással kapcsolatos szokások. Tótkomlós, 1956. 11 p. ltsz.: 93-1956
67. Tábori György: Tótkomlós földrajzi nevei. Tótkomlós, 1956. 18 p. ltsz.: 94-1956
68. Tábori György: Pitvarosi lakodalmi köszöntők és egyéb feljegyzések. (Szlovák). Pitvaros, 1900. 104 p. ltsz.: 95-1956
69. Tábori György: Tomka Julianna által festett díszításvirat. Tótkomlós, 1956. 1 p. ltsz.: 96-1956
70. Tábori György: Rokkás mesterség Békés megyében. Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas, Szeghalom, Tótkomlós, Vésztő, 1954-55. 32 p., 4 rajz, 4 térkép, 10 fotó. ltsz.: 99-1956
71. Feketű József: Dobozi lakodalmi népszokások. Névnapi köszöntők. Doboz, 1957. 5 p. ltsz.: 101-1957
72. Nagy Gyula: Orosházi gyermekjátékok. Orosháza, 1955. 14 p. ltsz.: 104-1957
73. Fóris Mária, Kocsisné: Körösladányi lakodalmi szokások. Körösladány, [é. n.]. 14 p. ltsz.: 105-1957
74. Koppány János: Dávid napi legényjáték a tótkomlói tanyákon. Tótkomlós, 1957. 16 p., 1 rajz. ltsz.: 110-1957
75. Péczely Attila: Békés megyei népdalok. (9 szlovák dal). Békés megye, 1957. 22 kotta. ltsz.: 111-1957
76. Tábori György: Szlovák lakodalmi köszöntők Békéscsabán a XIX. század második felében. Békéscsaba, 1957. 15 p. ltsz.: 112-1957
77. Tábori György: Színes rajzok tótkomlói falfestéshez. (Tomka Julianna festette). Tótkomlós, 1958. 4 db. ltsz.: 116-1958
78. Dutkon László: Lakodalmi köszöntők Békésmegyén. Békésmegyer, 1955. 10 p. ltsz.: 118-1958
79. Medovarszki Györgyné: Tótkomlói néptánc. Tótkomlós, 1952. 2 p., 1 kotta. ltsz.: 119-1958

80. Dutkon László – Győri Károly: Árvízveszély Köröstarcsán 1881-ben. Köröstarcsai népdalok. Köröstarcsa, 1956. 13 p. ltsz.: 120-1958
81. Manga János: Tótkomlói szlovák népdalok. (Szlovák szöveg). Tótkomlós, 1955. 67 kotta. ltsz.: 126-1958
82. Tábori György: Szlovák festőasszonyok Békés és Csongrád megyében. Békés megye, 1958. 10 p., 32 fotó. ltsz.: 127-1958
83. Koppány János: Népi szokások temetések alkalmával Tótkomlóson. Tótkomlós, 1959. 17 p. ltsz.: 133-1959
84. Varga László – Tábori György: Békéscsaba népi építésze. Népi műemléki vizsgálatok. Békéscsaba, 1958. 4 p., 79 alaprajz. ltsz.: 134-1959
85. Vorák József: Gyermekversek. Saját költemények. Budapest, 1959. 64 p. ltsz.: 136-1959
86. Tábori György: A Békés és Csanád megyei festőasszonyok. Békés és Csanád megye, 1959. 59 p., 5 rajz, 101 fotó. ltsz.: 139-1959
87. Vaszkó Irén: Endrőd község történetének áttekintése. Népballadák, betlehemes játék. Három királyjárás. Endrőd, 1959. 8 p. ltsz.: 140-1959
88. Durkó Antal: Baromfitartás a békési határban. Békés, 1952. 4 p. ltsz.: 142-1959
89. Szabó Mátyás: Vegyes néprajzi gyűjtés (főleg népi gazdálkodás, takarmánytermesztés, szénamunka). Dévaványa, Endrőd, Szarvas, Mezőtúr, 1953. 108 p. ltsz.: 143-1959
90. Szabó Mátyás: Vegyes néprajzi gyűjtés (főleg gazdálkodás). Dévaványa, Szeghalom, 1953. 63 p. ltsz.: 144-1959
91. Tábori György: Babonás szokások a Békés megyei szlovákoknál. Békéscsaba, Csanádalberti, Kondoros, Pitvaros, Szarvas, 1959. 7 p. ltsz.: 146-1959
92. Bereczki Imre: Vázlatok a szocialista gazdálkodás dolgozóinak társaséletéhez Dévaványa környékén. Dévaványa, 1955. 16 p. ltsz.: 147-1960
93. Tábori György: Békéscsaba népi építésze, felvételeinek jegyzéke. (Fotóleltár 2019–2100). Békéscsaba, 1956. 79 p. ltsz.: 148-1960
94. Tábori György: Szűcsminta. Sári István füzesgyarmati szűcsmester kisbundákon alkalmazott díszítésének rajza. Füzesgyarmat, 1960. 1 rajz. ltsz.: 149-1960
95. Tábori György: Békéscsaba népi építésze. Népi műemléki vizsgálatok, felmérések. Békéscsaba, 1959. 7 p., 51 alaprajz. ltsz.: 150-1960
96. Manga János – Medovarszki Györgyné: A tótkomlói szlovák lakodalom mondókáinak szövege. (Szlovák nyelvű). Tótkomlós, 1955. 131 p. ltsz.: 151-1960
97. Erdős Kamill: A magyarországi cigányok. Országos gyűjtés. Gyula, 1960. 23 p. ltsz.: 159-1961
98. Erdős Kamill: Cigány törvénytörés. (Romani kris). Országos gyűjtés. Gyula, 1960. 19 p. ltsz.: 160-1961

99. Erdős Kamill: A magyarországi cigányok táncai. Országos gyűjtés. Gyula, 1960. 3 p. ltsz.: 161-1961
100. Tóth László: Házassági perek. Pályázat. Békéscsaba, 1960. 9 p. ltsz.: 163-1961
101. Nagy Lajos, K.: Gyermek- és népi játékok. Zsadány, 1960. 10 p. ltsz.: 164-1961
102. Nagy Lajos: Haynau rendelete és a bátor pap. Zsadány, 1960. 2 p. ltsz.: 165-1961
103. Nagy Lajos: Községi bíraskodás. Zsadány, 1960. 4 p. ltsz.: 166-1961
104. Nagy Lajos: Rózsa Sándor a zsadányi bíróválasztáson. Zsadány, 1960. 34 p. ltsz.: 167-1961
105. Nagy Lajos: Egy zsadányi parasztcsalád története. Zsadány, 1960. 4 p. ltsz.: 169-1961
106. Országos Műemléki Felügyelőség: Népi műemlékek Békés megyében. Békés megye, 1958–60. 4 alaprajz, 98 fotó. ltsz.: 171-1961
107. Márton László: Aratás, nyomtatás, cséplés Békésen a hagyományos paraszti gazdálkodás munkaeszközeivel. Békés, 1961. 101 p. ltsz.: 175-1962
108. Tábori György: Tótkomlós állattartása. Tótkomlós, 1962. 38 p., 37 fotó, 15 rajz. ltsz.: 179-1962
109. Domonkos Ottó: Képfestő mintakönyv és receptkönyv. Békéscsaba, 1953. 5 db könyv. ltsz.: 182-1962
110. Erdős Kamill: A kovácsok és a teknős cigányok munkájához. Dunántúl, Tiszántúl, Békéscsaba, Füzesabony, Kiskunhalas, Poroszló, Tiszafüred. Gyula, 1960. 6 p. ltsz.: 190-1-1963
111. Erdős Kamill: Békés és Csongrád megye állattartása. Cigány gyűjtés. Szentest, 1960. 6 p. ltsz.: 190-2-1963
112. Erdős Kamill: Cigány siratók. Balassagyarmat, Bercel, Salgótarján, 1960. 12 p. Gépelt kézirat. ltsz.: 190-3-1963
113. Erdős Kamill: Kerekes Imrénél végzett gyűjtés. Cigány gyűjtés. Mezőkovácsháza, 1960. 6 p. ltsz.: 190-4-1963
114. Erdős Kamill: Lókísérés vonaton. Cigány gyűjtés. Makó, Mezőhegyes, Tótkomlós, 1960. 7 p. ltsz.: 190-5-1963
115. Erdős Kamill: Néprajzi adatok. Cigány gyűjtés. Békés és Csongrád megye, Hódmezővásárhely, 1960. 3 p. ltsz.: 190-6-1963
116. Erdős Kamill: Levél Rajeczky Benjáminhoz, (cigány siratókról). Gyula, 1960. 3 p. ltsz.: 190-7-1963
117. Erdős Kamill: Cigány gyűjtés. Békés és Csongrád megye, 1962. 8 db dolgozat. Gépelt kézirat. ltsz.: 190-8-1963
118. A „Kulich Gyula” irodalmi pályázatra írt pályamunkák: Versek, novellák, színművek. Békés megye, 1960. 5 db. ltsz.: 191-1963
119. Szigeti Gábor – Zsótér József: Novellák. Újkígyós, 1960. 81 p. ltsz.: 192-1963
120. Fest Miklós: Luca napi szokások Nagybánhegyesen. Nagybánhegyes, 1963. 1 p., 1 kérdőív. ltsz.: 198-1963

121. Beck Zoltán: Vegyes néprajzi gyűjtés Szentbalázs községben. Szentbalázs, 1963. 21 p. ltsz.: 203-1963
122. Oláh Andor: Mészáros Ferenc fűkönyve. Csanádalberti, 1963. 242 p. ltsz.: 213-1963
123. Márton László: A békési kubikusok élete. Békés, 1962. 130 p., 6 rajz, 12 fotó. ltsz.: 214-1963
124. Nagy Lajos: Nagyidejű zsadányiak. Zsadány, 1962. 13 p. ltsz.: 220-1963
125. Nagy Lajos: Részlet nyomtatók és rostások Zsadányban. Zsadány, 1962. 10 p. ltsz.: 221-1963
126. Nagy Sándor Zsolt: Zsadányi nagykapuk. Zsadány, 1962. 3 p., 15 rajz. ltsz.: 222-1963
127. Nagy Lajos: Házelemek készítése Zsadányban, 1962. 15 p., 3 rajz. ltsz.: 223-1963
128. Nagy Lajos: A zsadányi kenyér. Zsadány, 1962. 34 p. ltsz.: 224-1963
129. Mokány Miklósné: Vizesfás története a szájhagyomány alapján. Békés, 1962. 3 p. ltsz.: 225-1963
130. Kósa László: A határhasználat, szántás-vetés hagyományos paraszti ismeretanyaga és szókincse Gyulaváriban. Gyulavári, 1962. 30 p. ltsz.: 226-1963
131. Dobi János: A tarhonya készítése Gyomán. Gyoma, 1963. 8 p. ltsz.: 227-1963
132. Banner József – Mester György: Eleki német gyermekdalok és játékok. Elek, 1963. 38 p., 1 kottafüzet. ltsz.: 228-1963
133. Bereczki Imre: A dévaványai szakkör rejtvénypályázata. Dévaványa, 1962. 27 p. ltsz.: 231-1963
134. Mokány Miklósné: Békési mondák. Békés, 1962. 2 p. ltsz.: 233-1963
135. Kiss József: Bélmegyeri vőfélyversek. Bélmegyer, 1962. 2 p. ltsz.: 234-1963
136. Sztás Piroska: Lánymunka a nagykovácsok Állami Gazdaságban. Dévaványa, 1962. 16 p. ltsz.: 235-1963
137. Nagy Lajos: Élelem- és terménytároló helyek Zsadányban. Zsadány, 1962. 10 p. ltsz.: 237-1963
138. Nagy Lajos: Egy öreg obszitos emlékezései. Zsadány, 1962. 8 p. ltsz.: 238-1963
139. Nagy Lajos: Időtöltő zsadányiak. Zsadány, 1962. 13 p., 1 rajz. ltsz.: 241-1963
140. Nagy Lajos: Tréfálgató, fortélyos emberek. Zsadány, 1962. 34 p. ltsz.: 242-1963
141. Nagy Lajos: Bábák szerepe a háztartásban. Zsadány, 1962. 3 p. ltsz.: 243-1963
142. Beck Zoltán: Orosházi lakodalmi szokások. Orosháza, [é. n.]. 41 p. ltsz.: 256-1964
143. Beck Zoltán: Temetkezési szokások Orosházán. Orosháza, 1963. 25 p. ltsz.: 257-1964
144. Tábori György: Békés megyei népi építési felmérés. Bucsá, Csorvás, Dévaványa, Gádoros, Gerendás, Geszt, Gyulavári, Kondoros, Kőtegyán, Me-

- zögyán, Méhkerék, Nagyszénás, Okány, Sarkad, Sarkadkeresztúr, 1964. 15
dosszié. ltsz.: 259-1964
145. Csizmadia Sándor: Misák – történeti regény kézírata. Csizmadia Sándor:
Pista, a béres, és kisebb versek. Gyűjtő: Beck Zoltán. Orosháza, 1964. 537 p.
Kézirat. ltsz.: 260-1964
146. Molnár Balázs: Körösmenti halászok. Gyula-Békés, 1946–48. 18 p. ltsz.:
266-1965
147. Molnár Balázs: Körösmenti halászok. Békés, 1945–49. 15 p. ltsz.: 267-1965
148. Molnár Balázs: A Kettős Körös Halászati Egyesület jegyzőkönyvei. Békés,
1945–47. Békés, 1965. 11 p. ltsz.: 268-1965
149. Molnár Balázs: A Kettős Körös Halászati Szövetkezet jegyzőkönyvei. Békés,
1947–49. 21 p. ltsz.: 269-1965
150. Molnár Balázs: A Kettős Körös Halászati Szövetkezet jegyzőkönyvei. Békés,
1949–50. 19 p. ltsz.: 270-1965
151. Beck Zoltán: Betlehemes játékok Elekről. Elek, 1965. 5 p. ltsz.: 274-1965
152. Beck Zoltán: Babonák és hiedelmek, babonás történetek és szokások Elekről.
Elek, 1965. 5 p. ltsz.: 275-1965
153. Beck Zoltán: Születéssel és keresztelessel kapcsolatos népszokások Oroshá-
zán. Orosháza, 1964. 10 p. ltsz.: 278-1964
154. Beck Zoltán: Locsolóversek Orosházáról és környékéről. Orosháza, 1963.
57 p. ltsz.: 279-1965
155. Beck Zoltán: Gerendási disznótoros szokások. Gerendás, 1961. 3 p. ltsz.:
280-1965
156. Márton László: A békési lótartás ismeretanyaga és szókincse. Békés, 1964.
57 p., 50 fotó. ltsz.: 291-1965
157. Boross Marietta: Néprajzi adatgyűjtés Tótkomlóson, Dobozon, Gyulán.
(Mezőgazdaság fejlődése). Gyula, 1962. 52 p. ltsz.: 294-1965
158. Boross Marietta: Vegyes néprajzi gyűjtés, (gazdálkodás). Tótkomlós, 1958.
24 p. ltsz.: 299-1965
159. Molnár Balázs: Tar Antal 88 éves földműves élete és visszaemlékezései.
Zsadány, 1961. 3 p. ltsz.: 300-1965
160. Molnár Balázs: Káposztatermelés. Körösnagyharsány, 1961. 1 p. ltsz.: 301-1965
161. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Gyula, 1961. 12 p. ltsz.: 302-1965
162. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Méhkerék, 1961. 18 p. ltsz.: 303-1965
163. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Sarkadkeresztúr, 1961. 7 p. ltsz.: 304-1965
164. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Elek, 1961. 14 p. ltsz.: 305-1965
165. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Kétegyháza, [é. n.]. 3 p. ltsz.: 306-1965
166. Diószegi Vilmos: Néphitgyűjtés. Orosháza, [é. n.]. 8 p. ltsz.: 307-1965
167. Molnár Balázs: Káposztatermelés. Körösnagyharsány, 1961. 12 p. ltsz.:
308-1965
168. Molnár Balázs: Vegyes néprajzi gyűjtés. Zsadány, 1961–62. 7 p. ltsz.: 309-1965

169. Oláh Andor: „Fűbe-fába az orvosság” (folklor és néprajz). Doboz, 1962–64. 195 p. ltsz.: 311-1965
170. Oláh Andor: Doboz folklor és néprajz. I–II. Doboz, 1962–64. 77 p., 14 rajz. ltsz.: 312-1965
171. Papp Zsigmond, L.: A dévaványai tanya. Dévaványa, 1965. 15 p. ltsz.: 313-1965
172. Papp Zsigmond, L.: Vetés és betakarítás Dévaványán. Dévaványa, 1965. 4 p. ltsz.: 314-1965
173. Papp Zsigmond, L.: A tanya tartozékai. Dévaványa, 1965. 14 p. ltsz.: 315-1965
174. Papp Zsigmond: Munka, nyelvészet, munkakerülők Ványán. Dévaványa, 1965. 8 p. ltsz.: 316-1965
175. Papp Zsigmond: Falubolondok és falubolondítók. Történelmi hagyományok. Dévaványa, 1965. 11 p. ltsz.: 317-1965
176. Papp Zsigmond: Földimádók társadalma. Dévaványa, 1965. 19 p. ltsz.: 318-1965
177. Grineaus Tamás: Hályogkovács utódai (népi szemorvoslás). Vésztő, 1965. 27. p. ltsz.: 319-1965
178. Oláh Jánosné: Hogyan főzöm a szappant? Dévaványa, 1965. 7 p. ltsz.: 320-1965
179. Juhász Júlia: Nagykamarás község helynevei. Nagykamarás, 1965. 39 p. ltsz.: 321-1965
180. Gécs Eszter – Komróczky Mária: Körösladányi lakodalmas szokások. Körösladány, 1965. 14 p. ltsz.: 322-1965
181. Márton László: A békési parasztasszony munkái. Békés, 1965. 87 p., 46 fotó. ltsz.: 323-1965
182. Nagy Szabolcs: A ló nevelése. Zsadány, 1965. 7 p. ltsz.: 324-1965
183. Nagy Szabolcs: A búza élete. Zsadány, 1965. 20 p., 1 ív rajz. ltsz.: 325-1965
184. Patakfalvy István: Ragadványnevek Orosházán és környékén. Orosházi járás. 12 p. ltsz.: 326-1965
185. Bujdosó Mihály: Vegyes feljegyzések. Kötegyán, 1964. 1 füzet, 26 p. ltsz.: 327-1965
186. Varga Sándor: Falusi tűzoltás hagyományai Vésztőn. Vésztő, 1965. 8 p. ltsz.: 328-1965
187. Bondár Ferenc: Adatok Sarkadkeresztúr lakosságának életéről és szokásairól. Sarkadkeresztúr, 1965. 15 p. ltsz.: 329-1965
188. Nagy Lajos: Luca napi szokások Zsadányban. Zsadány, 1962–64. 6 p., 1 rajz. ltsz.: 330-1965
189. Nagy Lajos: Zsadány táncélete. Zsadány, 1961. 18 p. ltsz.: 331-1965

190. Nagy Lajos: Zsadányi hírvivők. Zsadány, 1962. 10 p., 1 rajz. ltsz.: 332-1965
191. Nagy Lajos: Népzene Zsadányban. Zsadány, 1965. 9 p. ltsz.: 333-1965
192. Nagy Lajos: Udvarosok (félcselédék) élete az Alföldön. Zsadány, [é. n.]. 10 p. ltsz.: 334-1965
193. Nagy Lajos: Zsadány kereskedelme, piaca, vásártartása. Zsadány, 1965. 5 p. ltsz.: 335-1965
194. Nagy Lajos: Zsadány tanyavilága. Zsadány, [é. n.]. 5 p., 2 ív rajz. ltsz.: 336-1965
195. Nagy Lajos: Zsadány bútorzata. Zsadány, [é. n.]. 5 p., 14 rajz. ltsz.: 337-1965
196. Nagy Lajos: Zsadány építkezése. Zsadány, [é. n.]. 23 p., 16 rajz. ltsz.: 338-1965
197. Nagy Lajos: A zsadányi porták. Zsadány, [é. n.]. 5 p., 2 rajz. ltsz.: 339-1965
198. Nagy Lajos: Zsadány díszítőművészete. Zsadány, [é. n.]. 31 p., 16 rajz. ltsz.: 340-1965
199. Banner József – Mester György: Néprajzi Atlasz kérdőíve Eleken. 4 kérdőívtömb. Elek, 1964–65. 173 fotó. ltsz.: 341-1965
200. Szilágyi Imre: Parasztemlékek. I–II. Dévaványa, 1965. 67 p. ltsz.: 342-1965
201. Bartók József: Népdalok Békés megyében. 106 ív kotta szöveggel. ltsz.: 343-1965
202. Bereczki Imre: Bereczki Imre védetté nyilvánított gyűjteményének leltára. Dévaványa, 1966. 9 p. ltsz.: 345-1966
203. Molnár Benő: Építkezés Nagybánhegyes tanyavilágában. Agrármozgalmak. Nagybánhegyes, 1953. 20 p., 2,5 ív rajz. ltsz.: 347-1966
204. Csukás Irén: Kubikus költészet. Békés, 1953. 5 p. ltsz.: 348-1966
205. Szabó Mátyás: Vegyes néprajzi gyűjtés, főleg állattartás, kereskedelem. Gyula, 1953. 37 p. ltsz.: 349-1966
206. Dömötör Sándor: Lakodalmi kalácsok készítése Dévaványán. Dévaványa, 1956. 3 p. ltsz.: 350-1966
207. Beck Zoltán: Viharsarki lakodalmi vers. Elek, [é. n.]. 12 p. ltsz.: 351-1966
208. Beck Zoltán: Gádorosi lakodalmas. Gádoros, 1960-as évek. 25 p. ltsz.: 357-1966
209. Beck Zoltán: Fejfafaragás és sírfeliratok Orosházán. Orosháza, 1965. 6 p. ltsz.: 358-1966
210. Beck Zoltán: Csanádapáca utcanévei. Csanádapáca, 1965. 7 p. ltsz.: 359-1966
211. Beck Zoltán: A békéssámsoni lakodalom. Békéssámson, [é. n.]. 39 p. ltsz.: 360-1966
212. Beck Zoltán: Kondorosi disznótoros. Kondoros, 1965. 3 p. ltsz.: 361-1966
213. Beck Zoltán: Nagybánhegyesi disznótoros. Nagybánhegyes, 1965. 4 p. ltsz.: 362-1966
214. Beck Zoltán: Népi táplálkozás Gádoroson és környékén. Gádoros, 1965. 9 p. ltsz.: 363-1966

- 215. Beck Zoltán: Orosházi disznótor. Orosháza, 1965. 4 p. ltsz.: 364-1966
- 216. Beck Zoltán: Szentetornya utcanévei. Szentetornya, 1965. 7 p. ltsz.: 365-1966
- 217. Dézsi Mihály: Kötegyáni parasztember önéletrajza. Kötegyán, 1965. 46 p. ltsz.: 366-1966
- 218. Beck Zoltán: Luca napja Végegyházán. Végegyháza, 1965. 4 p. ltsz.: 371-1966
- 219. Szász Lajos: Lakodalmi szokások és egyéb népszokások Gyomán. Gyoma, 1965. 23 p. ltsz.: 381-1967
- 220. Pelle Ferenc: A kevermesi cigányokról. Kevermes, 1966. 39 p., 24 fotó. ltsz.: 382-1967
- 221. Dedinszky Gyula: Szól a harang. Harangozók, harangok, harangozás a békéscsabai evangélikus egyházban. Békéscsaba, 1966. 23 p. ltsz.: 383-1967
- 222. Szász Lajos: Vásár és piactartás Gyomán. Árvíz, belvizek. Temetések és temetők. Gyoma, [é. n.]. 17 p. ltsz.: 384-1967
- 223. Nagy Szabolcs: Hagyományos tűzoltás Zsadányban. Zsadány, 1966. 6 p. ltsz.: 385-1967
- 224. Nagy Szabolcs: Idegen árusok Zsadányban. Zsadány, 1965. 12 p. ltsz.: 386-1967
- 225. Dömötör Sándor: Lakodalmi kalácsok Dévaványáról. Dévaványa, 1965. 3 p. ltsz.: 388-1967
- 226. Nagy Lajos: A nagycsalád életrendje Zsadányban. Zsadány, 1966. 126 p., 1 rajz. ltsz.: 389-1967
- 227. Nagy Lajos: A zsadányi temetők monográfiája. Zsadány, 1966. 56 p., 7 rajz, 36 fotó. ltsz.: 390-1966
- 228. Koppány János: A kemence élete Tótkomlóson. Tótkomlós, 1966. 12 p., 8 rajz, 6 fotó. ltsz.: 392-1967
- 229. Bondár Ferenc: Tanyasiak élete a sarkadkeresztúri tanyákon régen és ma. Sarkadkeresztúr, 1966. 12 p. ltsz.: 393-1967
- 230. Bondár Ferenc: Favillakészítés és használatának elterjedése az Alföldön. Békés, Szolnok, Csanád, Hajdú megye, 1966. 11 p., 4 fotó. ltsz.: 394-1967
- 231. Papp Ferenc, L.: Adatok a dévaványai nép táplálkozásához. Dévaványa, 1966. 42 p. ltsz.: 395-1967
- 232. Nagy Lajos: Szerelem, betegség, halál a nagycsaládban. Zsadány, 1966. 14 p. ltsz.: 396-1967
- 233. Bereczki Imréné, Szabó Erzsébet: Emlékek édesanyám és nagyanyám életéből. I-II. Dévaványa, 1967. 94 p. ltsz.: 397-1967
- 234. Dévaványai Általános Iskola tanulói: Vegyes néprajzi gyűjtés. Dévaványa, 1958-66. 36 p. ltsz.: 399-1967
- 235. Papp Ferenc, L.: Nagyapámtól hallottam. Dévaványa, 1966. 4 p. ltsz.: 400-1967

- 236. Szilágyi Imre: Családi emlékek és szokások. Dévaványa, 1966. 15 p. ltsz.: 401-1967
- 237. Beck Zoltán: A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának Békés megyére vonatkozó kéziratos anyaga. Budapest, 1966. 40 p. ltsz.: 402-1966
- 238. Beck Zoltán: Juhász Tóth Sándor 130 nótája. Zsadány, [é. n.]. 136 p. ltsz.: 404-1967
- 239. Nagy Lajos: Zsadány népköltészete. Zsadány, 1964. 71 p. ltsz.: 429-1967
- 240. Morvay Judit: Ételreceptek. Békés megye, 1960-as évek eleje. 200 p. ltsz.: 438-1967
- 241. Beck Zoltán: Uhrin Péter rajzfüzete és verses-könyve. Gyoma, 1966. 80 vers, 4 rajzfüzet. ltsz.: 441-1967
- 242. Bereczki Imre: Adatok a dévaványai tanyavilág életéhez a felszabadulás óta. I–II. Dévaványa, 1967. 86 p. ltsz.: 455-1967
- 243. Baji Erzsébet: Hagyománytartó paraszti háztartások konyhaeszköz készlete. Gyula, 1967. 18 p. ltsz.: 459-1967
- 244. Bereczki Imréné, Szabó Erzsébet: A kendermunka családkban. Dévaványa, 1967. 25 p. ltsz.: 460-1967
- 245. Koppány János: Ragadványnevek Tótkomlóson. Tótkomlós, 1967. 19 p. ltsz.: 461-1967
- 246. Hagymási Sándor: Népi gyógyászat. Mezőtúr, Tiszántúl, 1967. 78 p. ltsz.: 462-1967
- 247. Papp Zsigmond, L.: Földműves munka Dévaványán. I–II. Dévaványa, 1967. 48 p. ltsz.: 463-1967
- 248. Koppány János: A sztarejsik lakodalmi szolgálata Tótkomlóson. Tótkomlós, 1967. 1 magnószalag. ltsz.: 464-1967
- 249. Bereczki Imre: Pásztoresmlékek. Dévaványa, 1967. 83 p. ltsz.: 465-1967
- 250. Dedinszky Gyula: Vidám Csaba. (Történetek, mesék). Békéscsaba, 1967. 113 p. ltsz.: 466-1967
- 251. Földes László: Vert fal készítése, „falverő járom”. Orosháza, 1965. 3 p. ltsz.: 469-1967
- 252. Tábori György: A körösi faúsztatás történetéről. Békés megye, 1967. 23 p. ltsz.: 471-1967
- 253. Békési II. számú Általános Iskola: Vegyes néprajzi gyűjtés. Békés, 1954. 18 p. ltsz.: 472-1967
- 254. Tábori György: Békés megye iparművészet-történeti múltjából. Békés megye, 1964. 7 p. ltsz.: 485-1968
- 255. Tábori György: A szarvasi csárdások, gazdaiifjak és kvantik táncmulatsága, viselete. Szarvas, 1968. 9 p. ltsz.: 504-1968
- 256. Oláh Andor: Dobozi folklór és népnyelv. Doboz, 1965–66. 141 ív, 19 ív melléklet. ltsz.: 515-1968

257. Oláh Andor: „Az idő a gazda mindenütt”. (Népi meteorológia, meteoropatológia, kozmobiológia). Békés megye, 1966. 136 p. ltsz.: 516-1968
258. Oláh Andor: „Könnyű a szó, nehéz a só”. Trilógia Békés megye népének életéről, betegségről, haláláról. I–II–III. Békés megye, 1953–68. 347 p. ltsz.: 523-1968
259. Márton László: A sárréti juhtartás ismeretanyaga és szókincse. Békés megye sárréti része, 1966–1967. 161 p., 25 fotó, 5 rajz. ltsz.: 524-1968
260. Koppány János: Halál és dolgai a tótkomlói szlovákoknál. Tótkomlós, 1967–68. 100 p., 10 rajz. ltsz.: 525-1968
261. Csapó Lajosné: Doboz község néphite. Doboz, 1966–67. 99 p. ltsz.: 526-1968
262. Bereczki Imre: Történeti hagyományok a Sebes-Körös és a Berettyó mellett. I–IV. Békés megye, 1966–68. 227 p. ltsz.: 527-1968
263. Dedinszky Gyula: Paraszthonorációrok a békéscsabai evangélikus egyházban. Békéscsaba, 1968. 91 p., 10 fotó. ltsz.: 528-1968
264. Hagymási Sándor: Ecsefalva és Túrkeve helynevei. Mezőtúr, 1968. 62 p., 2 térkép. ltsz.: 529-1968
265. Papp Zsigmond, L.: Dévaványai adomák, babonás történetek, cselekvések, népi gyógymódok, népi időjósítás, szólás-mondások, falucsúfolók. Dévaványa, 1968. 39 p. ltsz.: 530-1968
266. Papp Zsigmond, L.: Dévaványai anekdoták, adomák, babonás történetek. Dévaványa, 1968. 14 p. ltsz.: 531-1968.
267. Frenyó Imre: A Frenyó család. Dévaványa, 1968. 13 p. ltsz.: 532-1968
268. Bíró Ferenc: Körösladány község határának és belterületének földrajzi nevei. Körösladány, 1969. 175 p., 2 térkép. ltsz.: 566-1969
269. Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1969. 347 p. ltsz.: 567-1969
270. Szabó Ferencné: Békés földrajzi nevei. Békés, 1969. 102 p. ltsz.: 568-1969
271. Végh Mihály: A szeghalmi járás területén élő cigány lakosság rétegmetszete néhány speciális célból. Szeghalom, 1969. 11 p. ltsz.: 569-1969
272. Békássy Sándorné: Nagyszénás község kialakulásának története. Nagyszénás, 1967. 22 p. ltsz.: 570-1969
273. Nagy Lajosné: Milyen volt régen a nők helyzete Zsadányban? Zsadány, 1969. 17 p. ltsz.: 571-1969
274. Bujdosó Mihály: Lakodalmi versikék Kötegyánban. Kötegyán, 1969. 11 p. ltsz.: 572-1969
275. Lévai Teréz: A kendermagtól a vászonsinkóig. Vésztő, 1969. 23 p. ltsz.: 573-1969
276. Adamcsik Józsefné: Önéletrajz. Gyulavári, 1969. 8 p. ltsz.: 574-1969

- 277. Meszlényi Mária – Nátor Éva: Békéscsaba ünnepi szokásai, téli szórakozások. Békéscsaba, 1968–69. 10 p. ltsz.: 575-1969
- 278. Zsoldos Ildikó: A magyar nép ünneplő szokásai. Orosháza, 1969. 10 p. ltsz.: 576-1969
- 279. A szegedi Építőipari Technikum tanulói: Mezőhegyesi majorok. (Pályamunka). Mezőhegyes, 1969. 65 p. ltsz.: 577-1969
- 280. Tábori György: Békés megye népi műemléki dokumentációja. I–II. Békés megye, 1965–66. 39 p. ltsz.: 595-1969
- 281. Tábori György: A XVIII–XIX. századi Békéscsaba településének fejlődése. Békéscsaba, 1968. 36 p. ltsz.: 596-2007
- 282. Országos Műemléki Felügyelőség: A szarvasi szárazmalom helyreállítási dokumentációi. I–II. Szarvas, 1969. Fotók, alaprajzok. ltsz.: 589-1969
- 283. Tábori György: A XVIII–XIX. századi Békéscsaba településének fejlődése. Békéscsaba, 1970. 36 p. ltsz.: 596-1970
- 284. Bereczki Imre: Dévaványa néprajzi gyűjtése. 1962–1970. Dévaványa, 1970. 66 p. (3 füzet). ltsz.: 610-1970
- 285. Krupa András: Jeles napok és hozzájuk fűződő szokások a Békéscsaba és környékén élő szlovákoknál. Békéscsaba, Csanádalberti, Kétsoprony, Kondoros, Mezőmegyer, Nagybánhegyes, Békéscsaba, 1969–70. 205 p. ltsz.: 611-1970
- 286. Dedinszky Gyula: A békéscsabai szlovák tájnyelv kis szótára. Békéscsaba, 1970. 205 p. ltsz.: 612-1970
- 287. Hentz Lajos: Mezőberényi házak. Mezőberény, 1970. 52 p., 48 fotó. ltsz.: 613-1970
- 288. Bíró Gy. Lajos: Vőfélykönyv falusi lakodalomra. Vésztő, 1970. 22 p. ltsz.: 614-1970
- 289. Gázsó Tibor – Földházi Ferenc: Nagyszénási kovácsmester. Nagyszénás, 1970. 42 p. ltsz.: 623-1970
- 290. Kárpáti Károly – Kulcsár István: Békéscsaba és környéke szlovák népi építésze. Békéscsaba, 1970. 40 p., 46 fotó, 19 rajz. ltsz.: 624-1970
- 291. Molnár Ambrus: Mezőberény helynevei. Mezőberény, 1971. 105 p., 2 térkép. ltsz.: 656-1971
- 292. Dedinszky Gyula: A szlovák parasztlakás élete a békéscsabai tanyákon. Békéscsaba, 1971. 98 p., 1 térkép. ltsz.: 657-1971
- 293. Szatmári Gábor: Paraszti önéletrajzok. (6 db). Körösladány, 1971. 33 p. ltsz.: 658-1971
- 294. Csúri Gábor: Mesék, mondák Gyuláról. Gyula, 1971. 21 p. ltsz.: 659-1971
- 295. Lévai Teréz: A lepergett élet igájában. Vésztő, 1971. 9 p., 3 fotó. ltsz.: 660-1971

296. Mester György – Mester Zsuzsanna: Szőlőművelés a hozzáfűződő népszokásokkal és hiedelmekkel Eleken a XIX. századtól napjainkig. Elek, 1971. 53 p., 26 fotó, 2 rajz. ltsz.: 661-1971
297. Alter Ibolya – Klemm Hilda: Baromfitenyésztés Eleken a múlt századtól napjainkig. Elek, 1971. 50 p., 21 fotó. ltsz.: 662-1971
298. Erdődi Erzsébet: Népi gyógymódok a kötegyáni emberek emlékezetében. Kötegyán, 1971. 11 p. ltsz.: 663-1971
299. Kárnyáczki Iлона: Veteményeskertek Dobozon. Doboz, 1971. 25 p., 7 rajz. ltsz.: 664-1971
300. Geszner Julianna – Sándor Julianna: A kukorica termesztése Gyulán. Gyula, 1971. 15 p., 6 rajz. ltsz.: 665-1971
301. Juhász Emőke – Hajnal Mária: Világítóeszközök a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban. Gyula, 1971. 22 p., 2 rajz. ltsz.: 666-1971
302. Takács Etelka: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum butélia gyűjteménye. Gyula, 1971. 17 p., 8 rajz. ltsz.: 667-1971
303. Gulyás Éva: Felmérő néprajzi gyűjtés Dobozon. Doboz, 1971. 88 cédula, 1 magnószalag. ltsz.: 668-1971
304. Hagymási Sándor: Szolnok Megye Néprajzi Atlasza (kérdőív kitöltése Dévaványán). Dévaványa, 1970. 194 p. kitöltött nyomtatvány. ltsz.: 669-1971
305. Szabó László: Vőfélykönyv (írta S. Szabó László). Gulyás Éva gyűjtése. Doboz, 1971. 30 p. fotómásolat a könyvről. ltsz.: 677-1971
306. Gulyás Éva: Citerakészítés Köröstarcsán. Köröstarcsa, 1971. 6 p. ltsz.: 678-1971
307. Hagymási Sándor: Szolnok Megye Néprajzi Atlasza. (Kérdőív kitöltése). Ecsefalva, 1970. 196 p. kitöltött nyomtatvány (másolat). ltsz.: 679-1971
308. Gulyás Éva: Népi teherhordás. Mezőberény, 1972. 31 cédula rajzokkal. ltsz.: 685-1972
309. Gulyás Éva: Palóc néphitgyűjtés. Bodony, Tamaórs, (Heves megye), 1972. 73 cédula. ltsz.: 686-1972
310. Csapó Lajosné: Békés megyei szűrhimzésekéről. Békés, 1969. 10 rajz. ltsz.: 687-1972
311. Grin Igor: A népi kerámia Békés megyében, különös tekintettel a dél-alföldi műhelyekre. Forгатókönyv a Zrenjaninban megrendezendő kiállításhoz. Békéscsaba, Zrenjanin, 1971. 8 p. ltsz.: 691-1972
312. Grin Igor: A Zrenjaninban megrendezendő kerámia-kiállítás tematikus terve. Békéscsaba–Zrenjanin, 1972. 3 p. ltsz.: 703-1972
313. Manga János: Tótkomlói lakodalmas. Szlovák nyelvű. Tótkomlós, 1955. 150 p. ltsz.: 713-1972
314. Vad Imre: Iskoláskorom. Dévaványa, 1963. 13 p. ltsz.: 716-1972

315. Vad Imre: Dévaványa kisgyermekkoromban. Dévaványa, 1963. 28 p. ltsz.: 717-1972
316. Vad Imre: Inas emlékek. Dévaványa, 1963. 16 p. ltsz.: 718-1972
317. Vad Imre: Cséplési emlékek. Dévaványa, 1963. 8 p. ltsz.: 719-1972
318. Vad Imre: Dévaványa határa gyermekkoromban. Dévaványa, 1963. 14 p. ltsz.: 720-1972
319. Somogyi Andrásné: Női munka a dévaványai Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben 1963-ban. Dévaványa, 1963. 9 p. ltsz.: 721-1972
320. Tábori György: Békés megye távlati néprajzi terve. I. Anyagi kultúra. Békéscsaba, 1969. 7 p. ltsz.: 730-1972
321. Erdős Ilona: Kubikus élet a Horthy rendszerben. Dévaványa, 1963. 4 p. ltsz.: 743-1972
322. Nagy Mária: Jeles emberek és asszonyok Dévaványán. Dévaványa, 1963. 10 p. ltsz.: 744-1972
323. Balogh Zsigmond: Vegyes néprajzi gyűjtés. Dévaványa, 1964. 6 p. ltsz.: 745-1972
324. Kaszanyi Lajos: Szedegetés, térszíni formák, babonák. Dévaványa, 1964. 8 p. ltsz.: 746-1972
325. Papp Emma: A régi idő. Dévaványa, 1964. 4 p. ltsz.: 747-1972
326. Papp Zsigmond, L.: A dévaványai Lenin Tsz vezetősége. Dévaványai szólasmondások. Dévaványa, 1964. 13 p. ltsz.: 748-1972
327. Medve Ilona: Babonás történetek. Dévaványa, 1964. 4 p. ltsz.: 749-1972
328. Oszlanszki Veronika: Gomolyakészítés. Dévaványa, 1963. 5 p. ltsz.: 750-1972
329. Balogh József: Nagyapámtól hallottam. Dévaványa, 1964. 3 p. ltsz.: 751-1972
330. Papp Emma: Summásélet nagyapám idejében. Dévaványa, 1963. 12 p. ltsz.: 752-1972
331. Papp Gizella: Babagondozás. Dévaványa, 1963. 4 p. ltsz.: 753-1972
332. Nagy Mária: Falusi életmód. Dévaványa, 1964. 11 p. ltsz.: 754-1972
333. Bíró Nagy Gyula: Szüretibál. Vésztő, 1964. 6 p. ltsz.: 755-1972
334. Márton László: Halott van a házban. Békés, 1963. 67 p., 1 fotó. ltsz.: 756-1972
335. Bereczki Imre: Szakköri terv a dévaványai Honismereti Szakkör részére. 1964-65. Dévaványa, 1964. 3 p. ltsz.: 757-1972
336. Vad Imre: Önéletrajz. Dévaványa, 1964. 7 p. ltsz.: 758-1972
337. Szabó Erzsébet, B.: Adatok a kisbunda viseléséhez Dévaványán. Dévaványa, 1964. 6 p. ltsz.: 759-1972
338. Vad Imre: Emlékek gabonakereskedő koromból. Dévaványa, 1964. 12 p. ltsz.: 760-1972

- 339. Vad Imre: Emlékek a dévaványai határból. Dévaványa, 1964. 14 p. ltsz.: 761-1972
- 340. Somogyi Andrásné: Nők nyári munkája a dévaványai „Aranykalász Tsz”-ben. Dévaványa, 1964. 4 p. ltsz.: 762-1972
- 341. Nagy Szabolcs: Zángózás Zsadányban. Zsadány, 1965. 7 p. ltsz.: 764-1972
- 342. Dedinszky Gyula: A Čabianskí Kalendár jelentősége az alföldi szlovákság életében. Békéscsaba, 1972. 155 p. ltsz.: 786-1972
- 343. Koppány János: Föld és sár a tótkomlói ember kezén. (Egy példány a pályamű, a másik a Békés Megyei Múzeumok Közleményei számára átdolgozott példány). Tótkomlós, 1972. 123 p., 9 rajz, 40 fotó. ltsz.: 817-1972
- 344. Nagy József: Körösladányi homokszedők. Körösladány, 1972. 76 térkép, 2 térkép, 15 p.; Körösladány, 1975. 31 p. ltsz.: 818-1972
- 345. Szabó Tibor: A dobozi határ földrajzi neveinek névtudományi vizsgálata. Doboz, 1972. 75 p. ltsz.: 819-1972
- 346. Magony József: Népdalszövegek. Gyoma, Csudaballa, 1972. 37 p. ltsz.: 820-1972
- 347. Molnár Ambrus: Füzesgyarmat régi határának földrajzi nevei. Füzesgyarmat, 1974. 76 p., 1 térkép. ltsz.: 865-1974
- 348. Bereczki Imre: Mezővárosok a Körösök és a Berettyó mellett. Békés megye, Békéscsaba, Füzesgyarmat, Gyoma, Körösladány, Szeghalom, 1974. 5 p. ltsz.: 866-1974
- 349. Dedinszky Gyula: Békéscsabai jobbágyparasztok élete a XVIII. századi végrendeletek és adásvételi szerződések tükrében. Békéscsaba, 1974. 135 p. ltsz.: 867-1974
- 350. Szabó Imre: Békésszentandrás földrajzi nevei. Békésszentandrás, 1974. 25 p., 1 térkép. ltsz.: 868-1974
- 351. Koppány János: Mértékek, értékek és arányok a tótkomlói szlovákoknál. Tótkomlós, 1974. 42 p., 21 táblarajz és fotó. ltsz.: 869-1974
- 352. Nagy József: A „Fekete Bojtár” nyomában. Békés-Hajdú-Bihar-Szatmár megye, 1974. 54 p., 113 fotó, 1 térképvázlat. ltsz.: 870-1974
- 353. Nagy József: Hajdú-Bihari ezermesterek. I. Hajdú-Bihar megye, 1970. 55 p. ltsz.: 871-1974
- 354. Csorba Csaba: A régi Sárrét világa. (Történeti, néprajzi bibliográfia). Békés és Bihar megye, 1974. 202 p., 2 fotó. ltsz.: 885-1975
- 355. Márai György: A gyulai néptáncmozgalom története. Gyula, 1974. 93 p., 47 fotó. ltsz.: 887-1975
- 356. Koppány János: A tótkomlói harangozók és a harangozással kapcsolatos szokások. Tótkomlós, 1956. 33 p. ltsz.: 899-1975
- 357. Koppány János: Géppel való cséplés Tótkomlóson és Pitvaroson. Tótkomlós, 1974. 47 p., 5 rajz, 5 lap. ltsz.: 900-1975

- 358. Molnár Ambrus: Határhasználat és a tanyavilág kialakulása a mezőberényi határon. Mezőberény, 1972. 46 p., 3 térkép. ltsz.: 901-1975
- 359. Marik Dénes: Kétegyháza nemzetiségi társadalomrajza. Kétegyháza, 1972. 113 p. ltsz.: 902-1975
- 360. Papp János: Nemzetiségi iskolapolitikánk negyedszázados eredményei. Pályázat. Országos gyűjtés. Békéscsaba, 1974. 48 p. ltsz.: 903-1975
- 361. Kovács Sándor: Fűben, fában az orvosság. Elek, 1973. 117 p., 1 grafikon. ltsz.: 907-1975
- 362. Zsótér János: Vadak, vadászatok, vadászok. Országos gyűjtés. Természettudományi adattár. Gyula, 1975. 48 p., 3 rajz, 1 térkép. ltsz.: 908-1975
- 363. Keresztesi Franciska – Pavelka Márta: Szarvasmarha- és lótenyésztés Eleken. Elek, 1973. 51 p., 7 rajz, 24 térkép. ltsz.: 909-1975
- 364. Bágy Péter – Radnóti Ádám: A kalászosok megművelése Eleken. (Pályamunka). Elek, 1973. 62 p., 7 rajz, 26 fotó. ltsz.: 910-1975
- 365. Erkel Ferenc Gimnázium Szakköre: Békés megyei szöttesek és keresztszemes kézimunkák. Gyula, 1973. 32 p., 62 rajz, 30 fotó, 1 térkép. ltsz.: 911-1975
- 366. Haraszti Imre: Szomszéd faluk „beceneve”. Békés megye, 1974. 2 p. ltsz.: 912-1975
- 367. Magda Erzsébet: A jeles napokkal kapcsolatos szokások és hiedelmek a kétegyházi, battonyai és méhkeréki románoknál. Kétegyháza, 1973. 70 p., 1 rajz, 6 fotó, 17 sor kotta. ltsz.: 913-1975
- 368. Alter Ibolya – Mester György: A kender termesztése, feldolgozása és a ruházatkodás az eleki németeknél. Elek, 1973. 62 p., 31 rajz, 67 fotó. ltsz.: 914-1975
- 369. Dalmadi Erzsébet: Dobozai játékok. Doboz, 1973. 23 p. ltsz.: 915-1975
- 370. Gróz Ilona: Geszt község. Pályázat. Geszt, 1973. 28 p., 17 rajz, 5 fotó; Geszt, 1974. 18 p. ltsz.: 916-1975
- 371. Gyulai Kertészeti Szakközépiskola Biológia Szakköre: Népi gyógyászat az Alföld déli részén. Békés megye, Gyula, 1973. 41 p., 31 fotó. ltsz.: 917-1975
- 372. Fehér Ilona: Nagykamarási ragadványnevek. Nagykamarás, 1973. 22 p. ltsz.: 918-1975
- 373. Beck Zoltán: Csasztuskák 1948–49. Békés Megyei Levéltár, Gyula, [é. n.]. 1 p. ltsz.: 919-1975
- 374. Manga János – Diószegi Vilmos (szerk.): Néprajzi tanulmányok Tótkomlósról. 12 db tanulmány. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei kéziratos anyaga. Békéscsaba, 1975. ltsz.: 923-1975
- 375. Bereczki Imre: Dévaványa helynevei. Dévaványa, 1970. 9 p. ltsz.: 929-1975
- 376. Szabó Tibor: A „Doboz” helynév eredete. Doboz, 1970. 5 p. ltsz.: 930-1975

- 377. Tábori György: A mezőberényi tájház számára kijelölt lakóépületek helyszíni szemléje. Mezőberény, 1975. 3 p. ltsz.: 931-1975
- 378. Bereczki Imre: Bíró Dániel emlékei Gyoma társadalmi viszonyairól. Gyoma, 1974. 466 p. ltsz.: 932-1975
- 379. Bereczki Imre: A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse Dévaványán. Dévaványa, 1974. 123 + 254 p., 16 rajz, 1 térkép, 22 fotó. ltsz.: 933-1975
- 380. Grin Igor: A szeghalmi járás fényképanyaga a Néprajzi Múzeumban. Budapest, 1974. 18 p. ltsz.: 935-1975
- 381. Hocópán Sándor: Hogyan lett Nemtudomka király? Méhkeréki román népmese. (Román nyelvű). Méhkerék, 1974. 28 p. ltsz.: 936-1975
- 382. Meskó Anna: A nádtető készítése Gyulán. Gyula, 1958. 19 p., 9 rajz. ltsz.: 938-1975
- 383. Meskó Anna: A nádvágás. Naggyanté, 1960. 12 p., 1 rajz. ltsz.: 939-1975
- 384. Dedinszky Gyula: Békéscsaba nemzetiségi története. Békéscsaba, 1971. 103 p. ltsz.: 940-1975
- 385. Tábori György: Tótkomlós község határának kialakulása. Tótkomlós, 1965. 1 térkép. ltsz.: 986-1975
- 386. Beck Zoltán: Legújabb vőfélyköszöntő. Budapesti nyomtatvány. Medgyesegyháza, [é. n.]. 4 p. ltsz.: 1044-1975
- 387. Beck Zoltán: Štefán Tovsecky népi költő verse a háborúról. Szlovák nyelvű, tótkomlói nyomdában készült nyomtatvány. Medgyesegyháza, 1915 körül. 1 p. kivágot. ltsz.: 1045-1975
- 388. Beck Zoltán: A családi élet szokásai a Vásárhelyi pusztán. Tanulmány kézírata. Orosháza, 1975. 84 p. ltsz.: 1046-1975
- 389. Beck Zoltán: Egy újabb Kossuth legenda. Orosháza, [é. n.]. 1 p. ltsz.: 1120-1975
- 390. Papp Zsigmond, L.: Dévaványai épületfalak. (Válasz a Néprajzi Múzeum Épületfalak című kérdőívére). Dévaványa, 1975. 6 p. ltsz.: 1185-1975
- 391. Sípos Mária: Újkígyósi szegényparaszt család élete a felszabadulás előtt és után. Újkígyós, 1975. 21 p., 8 rajz. ltsz.: 1186-1975
- 392. Papp Zsigmond, L.: Élet-betakarítási munkák Dévaványán. Dévaványa, 1975. 40 p. ltsz.: 1188-1975
- 393. Vas Ilona: Szlovák táplálkozási hagyományok Békéscsabán. Békéscsaba, 1975. 52 p., 3 rajz. ltsz.: 1189-1975
- 394. Lovas Györgyné: Tótkomlós ragadványnevei. Tótkomlós, 1975. 44 p. ltsz.: 1190-1975
- 395. Marosvári Ilona: Tanyai telekredezés. Kőrösújfalú, 1975. 5 p., 2 alaprajz, 14 fotó. ltsz.: 1191-1975
- 396. Vaszkó Irén: Az endrődi temető néprajza. Endrőd, 1975. 7 p., 3 fotó, 1 alaprajz. ltsz.: 1192-1975

- 397. Vaszkó Irén: A házivászon felhasználása a háztartásban és a gazdaságban Endrődön. Endrőd, 1975. 6 p., 23 minta. ltsz.: 1193-1975
- 398. Kovács Béla: Állatnevek Endrődön a XIX–XX. században. Endrőd, 1975. 4 p. ltsz.: 1194-1975
- 399. Kovács László: Szólásaink a mai nyelvünk tükrében. Békés megye, 1975. 7 p. ltsz.: 1195-1975
- 400. Debreczeni József – Kunstár Béla: A kádármesterség. Szarvas, 1975. 17 p., 14 rajz. ltsz.: 1196-1975
- 401. Dedinszky Gyula: A csabai kolbász (Čabianska kolbas). Békéscsaba, 1975. 233 p. ltsz.: 1197-1975
- 402. Bereczki Imre: Vázlatok Kádár Ferenc dévaványai földműves, a népművészet mestere életéből és működéséből. Dévaványa, 1975. 135 p., 1 magnószalag. ltsz.: 1198-1975
- 403. Bereczki Imre: Adatok Gyula város népének társas életéhez. Gyula, 1975. 46 p. ltsz.: 1199-1975
- 404. Bereczki Imre: A patriarchális családszervezet bomlása Dévaványán a II. világháború befejezésétől a közös gazdaságok megalakulásáig (1945–54). Dévaványa, 1975. 37 p., 1 rajz. ltsz.: 1200-1975
- 405. Lup János – Szalóky Gyöngyvér: Háziállatok gyógyítása néhány Békés megyei községben: Bánkút, Békéscsaba, Békés, Csabacsüd, Csanádapáca, Csorvás, Dombegyháza, Elek, Gádos, Gerendás, Gyula, Kardoskút, Kevermes, Kétegyháza, Kondoros, Lőkösháza, Magyarbánhegyes, Méhkerék, Medgyesegyháza, Mezőberény, Mezőmegyer, Nagybánhegyes, Nagyszénás, Pusztaföldvár, Szeghalom, Szentes, Telekgerendás, Tótkomlós, Újkígyós, 1975. 138 p., 1 fotó, 2 rajz. ltsz.: 1201-1975
- 406. Fabulya László: Temetkezési szokások Zsadányban. Zsadány, 1975. 25 p., 35 fotó. ltsz.: 1202-1975
- 407. Dobra Margit – Romsics Rita – Szombati Zsuzsa: A hagyományos paraszti gazdálkodás, a hordás. Vésztő–Békés–Bélmegyer, 1975. 13 p. ltsz.: 1203-1975
- 408. Kovács Béla: Dévaványa oromdíszai. Dévaványa, 1975. 7 p., 32 rajz. ltsz.: 1204-1975
- 409. Chin Etelka: Népi gyógymódok és babonák Körösladányban. Körösladány, 1975. 22 p. ltsz.: 1205-1975
- 410. Bagó Zsuzsa – Korníáczky Mária – Pugymer Júlia: Népi gyógymódok és babonák Gyulaváriban. Gyulavári, 1975. 22 p. ltsz.: 1206-1975
- 411. Juhász Erzsébet – Mislai Mária: Népi gyógymódok és babonák Újkígyóson. Újkígyós, 1975. 21 p. ltsz.: 1207-1975
- 412. Grin Igor: Az 1975-ös néprajzi pályázat pályamunkáinak bírálatai. Békéscsaba, 1975. 22 p., 19 bírálat. ltsz.: 1208-1975

413. Városi Tanács VB Művelődési Osztálya: Tájékoztató a társadalmi jellegű családi ünnepek, szertartások alakulásáról. Békéscsaba, 1971. 8 p. ltsz.: 1212-1975
414. Grin Igor: Szlovákok, románok, németek és szerbek a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában. Budapest, 1974. 6 p. ltsz.: 1232-1975
415. Grin Igor: Magyarországi bunyevácok, sokácok, horvátok, szerbek a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában. Budapest, 1974. 12 p. ltsz.: 1233-1975
416. Németh Zoltán: Összeállítás a mai nyíregyházi tirpák nyelvjárásról. Nyíregyháza, 1975. 212 p., 2 lap levél. ltsz.: 1252-1976
417. Márkus Mihály: Jelentés az 1975. február 24-től március 4-ig tartó, kilencnapos néprajzi terep-, és levéltári kutató utamról. Kassa, 1975. 2 p. ltsz.: 1253-1976
418. Páll István: Tirpák temetkezési szokások. Nyíregyháza, 1975. 11 p. ltsz.: 1254-1976
419. Csertő Kálmán: „Virrad a tanyán” – Felsőszina krónikája. A Honismereti Szakkör összeállítása. Felsőszina, 1965–74. 74 p. ltsz.: 1255-1976
420. Csősz Erzsébet – Katona Ottó: Tirpák népdalok. Népdalszövegek kottával. Nyíregyháza, 1975. 39 p. ltsz.: 1256-1976
421. Erdész Sándor: Néprajzi gyűjtőút a bokortanyák világában. Nyíregyháza, 1975. 20 p. ltsz.: 1257-1976
422. Bereczki Imre: Dévaványa helynevei. Dévaványa, 1972. 8 p. ltsz.: 1258-1976
423. Beck Zoltán: Táncsics a folklórban. Békés megye, 1976. 9 p. ltsz.: 1259-1976
424. Beck Zoltán: A népszokáskutatás Békés megyei helyzete. (Hozzászólás Krupa András tanulmányához). Békéscsaba, 1976. 5 p. ltsz.: 1260-1976
425. Beck Zoltán – Nagy Gyula: Vezető az orosházi Szántó Kovács Múzeum állandó kiállításához. Orosháza, 1974. 56 p. ltsz.: 1261-1976
426. Beck Zoltán – Csóti Gyula: Egy levél másolata, elképzelt kincsek bejelentése. Kardoskút, 1975. ltsz.: 1320-1976
427. Beck Zoltán: Építőáldozat. I–II. Békéscsaba, 1976. 13 p. ltsz.: 1323-1976
428. Beck Zoltán – Szalkai Sándor: Boszorkány-, kísértet-, táltozó, tudós ember, építőáldozat. Mezőmegyer, 1975. 7 p. ltsz.: 1329-1976
429. Beck Zoltán – Juhász Tóth Sándor: Hajnalodik. Néprajzi gyűjtés. Zsadány, 1966. 13 p. ltsz.: 1336-1976
430. Beck Zoltán – Juhász Tóth Sándor: Életrajz. Amikor én születtem. Néprajzi gyűjtés. Zsadány, 1966. 4 p. ltsz.: 1337-1976
431. Beck Zoltán – Juhász Tóth Sándor: Kutyák sorsán. Néprajzi gyűjtés. Zsadány, 1966. 5 p. ltsz.: 1338-1976

- 432. Beck Zoltán – Juhász Tóth Sándor: Lakodalom városokon és falvakban. Zsadány, 1966. 2 p. ltsz.: 1339-1976
- 433. Beck Zoltán: Babonás történetek Orosházáról és környékéről. Orosháza, 1958–59. 58 p. ltsz.: 1340-1976
- 434. Dedinszky Gyula: Javaslat a Békéscsaba IV. kerület, Garai u. 21. számú, korhű ház (XIX. század vége) berendezéséhez. Békéscsaba, 1972. 12 p. ltsz.: 1349-1976
- 435. Zakupszky László: Képek Mátrászentimre életéből. I-II. Mátrászentimre, 1972. 29 dosszié. ltsz.: 1350-1976
- 436. Szabó Lajos: Egy nemzetiségi község negyedszázada a szocializmus építése útján. Sződ, 1972. 43 p., 25 rajz, fotó. ltsz.: 1351-1976
- 437. Bába József: A szlovák tannyelvű Általános Iskola és Diákotthon kialakulásának társadalmi, nemzetiségi gyökerei és az iskola szerepe a Békés megyei Szarvas sajátos társadalmi, nemzetiségi viszonyaiban. (Pályamű). Szarvas, 1972. 35 p. ltsz.: 1352-1976
- 438. Benkő Judit: Község a Pilisben. (Szlovák nyelvű). Pilisszentlászló, 1972. 59 p. ltsz.: 1353-1976
- 439. Jeney Tibor Lajos: Pilisszentkereszt község jellege és története. Pilisszentkereszt, 1972. 39 p. Pályamű. (Szlovák nyelvű). 1 db magnószalag. ltsz.: 1354-1976
- 440. Lugossy Mátyás – Szincsek György: Tótkomlós negyedszázados története. Tótkomlós, 1972. 225 p., 18 fotó. ltsz.: 1355-1976
- 441. Marik Dénes: Kétegyháza nemzetiségi társadalomrajza. Kétegyháza, 1972. 81 p. ltsz.: 1356-1976
- 442. Lunkán Ilona: Körösszegapáti története. (Szakdolgozat). Körösszegapáti, 1972. 38 p., 18 fotó. ltsz.: 1357-1976
- 443. Petik Rezső: Sátoraljaújhelyi szlovák tanítási nyelvű általános iskola és diákotthon 21 éve. Sátoraljaújhely, 1972. 41 p., 78 fotó. ltsz.: 1358-1976
- 444. Banner József: Elek község német személynevei. (Megjelent a Békés Megyei Múzeumok Közleményei 3/1974. számában). Elek, 1974. 68 p. ltsz.: 1371-1976
- 445. Grin Igor: Jelentés az 1976. évi kétegyházi ifjúsági nemzetiségi néprajzi gyűjtőtáborról. Kétegyháza, 1976. 4 p., 4 fotó. ltsz.: 1373-1976
- 446. Csorejs Jánosné: Önéletírás. Csorvás, 1976. 30 p., 1 kézzel írt füzet. ltsz.: 1382-1976
- 447. Molnár Ambrus: Szeghalom határának helynevei. Szeghalom, 1976. 97 p. ltsz.: 1383-1976
- 448. Nagy József: Körösmenti padmalyhalászat. Békés megye, Körösladány, 1975. 24 p., 7 rajz. ltsz.: 1384-1976
- 449. Sártói Ambrus: Iványi István és családja története. Elmondja unokája, Sártói Ambrus. Endrőd, 1976. 24 p., 3 rajz. ltsz.: 1385-1976

- 450. Papp Zsigmond, L.: Szántás-vetés. Dévaványa, 1976. 25 p. ltsz.: 1386-1976
- 451. Bereczki Imre: Képek Kádár Gyula, dévaványai gulyás életéből. Dévaványa, 1976. 81 p., 68 fotó, 3 rajz. ltsz.: 1387-1976
- 452. Mátyási Erika: Nagyszüleim élete. Csorvás, 1976. 16 p. ltsz.: 1388-1976
- 453. Miklya Zsolt: A hagyományos állattartás a kardosi Szelják tanyán. Kardos, 1976. 16 p. ltsz.: 1389-1976
- 454. Juhász Erzsébet – Mislai Mária: Népi táplálkozás Eleken és Újkígyóson. Újkígyós, 1976. 35 p., 8 rajz. ltsz.: 1390-1976
- 455. Nagy József: Lakoma Ladányban. Körösladány, 1975. 31 p. ltsz.: 1391-1976
- 456. Grin Igor: Bírálatok az 1976. évi néprajzi pályamunkákhoz. Békéscsaba, 1976. 10 db. ltsz.: 1392-1976
- 457. Erkel Ferenc Gimnázium tanulói: Békés megyei népszokások és babonák. 5 db dolgozat. Pályamunkák. Gyula, 1977. 90 p., 15 fotó. ltsz.: 1417-1977
- 458. Kovács Ilona – Popa Ilona: Uhrin Mihály visszaemlékezése. Békéscsaba, 1977. 25 p. ltsz.: 1418-1977
- 459. Kajári Gabriella: Kenyér sütés Csanádapácán. Pályázat. Csanádapáca, 1977. 8 p. ltsz.: 1419-1977
- 460. Kalocsai Anikó – Csipei Katalin: Kocsis Pál adatközlő visszaemlékezése. Békéscsaba, 1977. 7 p., 6 fotó. ltsz.: 1420-1977
- 461. Gellén Attila: Adatok Körösnagyharsány népi gazdálkodásához. Körösnagyharsány, 1977. 21 p., 1 rajz. ltsz.: 1421-1977
- 462. Szudák Margit: A temető néprajza. Újkígyós, 1977. 9 p. ltsz.: 1422-1977
- 463. Horváth Anna – Szklerár Zsuzsanna: Egy törzsökös parasztcsalád története, életmódja és kultúrája. Csabacsüd, 1977. 19 p. ltsz.: 1423-1977
- 464. Grin Igor: A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum néprajzi gyűjteménye. Békéscsaba, 1974. 5 p. ltsz.: 1476-1977
- 465. Bencsik János: Erdős Kamill Emlékkiállítás és a Cigányok Békés megyében című kiállítás forgatókönyve. Gyula, 1977. 13 p. ltsz.: 1478-1977
- 466. Szatmári Antal: Csömöri szlovák népdalok. Csömör, 1962. 28 p. ltsz.: 1490-1977
- 467. Janecskó János: A Szarvasra települt szlovákok élete végrendeleteik tükrében. (1743–1772). Szarvas, 1977. 31 p. ltsz.: 1491-1977
- 468. Sáfrány Zsuzsa: Bíróbot rajzának xeroxmásolata. Janus Pannonius Múzeum, Néprajzi Osztály. Gyűjtő: Lami Eszter. Pécs, 1977. 1 rajz. ltsz.: 1492-1977
- 469. Grin Igor: Jelentés az ifjúsági nemzetiségi néprajzi gyűjtőtáborról. Battonya, 1977. július 25 – augusztus 6. 4 p. ltsz.: 1493-1977
- 470. Linder László: Vegyes néprajzi feljegyzések. Gyűjtő: Vass István. Békéscsaba, 1976. 57 p. ltsz.: 1494-1977
- 471. Linder László: Néprajzi tárgyak adatai. (1930–44). Dr. Vass István gyűjtése, Békéscsaba, 1976. 48 fénymásolt p. ltsz.: 1495-1977

- 472. Linder László: Vegyes néprajzi feljegyzések. (Fénymásolat). Gyűjtő: Vass István. Békéscsaba, 1976. 35 db cédula. ltsz.: 1496-1977
- 473. Nagy Veronika: Népi táplálkozás gyűjtése Battonyán a román nemzetiségi lakosság körében. Battonya, 1977. 17 p. ltsz.: 1497-1977
- 474. Grin Igor: Délszláv epikus hagyományok Battonyán. (A Battonyai füzetek 10. számában megjelent tanulmány kézírata). Battonya, 1972. 109 p. ltsz.: 1498-1977
- 475. Csorejs Jánosné: Szlovák mesék, dalok. Csorvás, 1977. 1 db szlovák nyelvű, kéziratos füzet, 45 p. ltsz.: 1506-1977
- 476. Szabó Imre: Deszkázott oromfal Békésszentandrason. Békésszentandrás, 1977. 10 p. ltsz.: 1507-1977
- 477. Koppány János: Az evangélikus templomhoz kapcsolódó szokások Tótkomlóson. Tótkomlós, 1977. 32 p., 14 fotó. ltsz.: 1508-1977
- 478. Miklya Zsolt: A kukorica megművelése, elraktározása és felhasználása a Szelják tanyán. Kardos, Örménykút, 1977. 21 p., 6 fotó. ltsz.: 1509-1977
- 479. Papp Zsigmond, L.: Tanyától a közművesített lakásig. Dévaványán. Dévaványa, 1977. 24 p. ltsz.: 1510-1977
- 480. Szűcs Irén: A kukoricából készített ételek Békésen. Békés, 1977. 16 p., 3 fotó. ltsz.: 1511-1977
- 481. Papp Zsigmond, L.: Táplálkozás, konyha, kamra, cserépedények. Dévaványa, 1977. 16 p. ltsz.: 1512-1977
- 482. Papp Zsigmond, L.: Viharos élet – viharzás nélkül. Dévaványa, 1977. 31 p. ltsz.: 1513-1977
- 483. Szarka Ferenc: „Gazdag szegények”. Dévaványa, 1977. 12 p. ltsz.: 1514-1977
- 484. Tóth Péter: Battonyai népszokások. Battonya, 1977. 19 p. ltsz.: 1515-1977
- 485. Horváth Erzsébet: A családi üzemszervezet felbomlása és átalakulása. Oroszázi tanyák, 1977. 15 p., 6 fotó, 1 rajz. ltsz.: 1516-1977
- 486. Hentz Lajos: Mezőberényi szlovák népdalok. 100 népdal. Mezőberény, 1976–77. 183 p. ltsz.: 1517-1977
- 487. Bereczki Imre: Dévaványa szarvasmarhatartása a kapitalista korszakban, különös tekintettel a Kádár család szerepére. Dévaványa, 1977. 262 p. ltsz.: 1518-1977
- 488. Lami Eszter: Spracovanie konopi v niktorich slovenskych (A balassagyarmati 1977–78. évi nyári tábor gyűjtése). (Szlovák nyelvű). Balassagyarmat, 1977. 36 p. ltsz.: 1519-1977
- 489. Lami Eszter: Vycihtanky a hádanky v zahorskej Bystrici. Kiolvasók és találos kérdések a „Hegyen túl”. Bratislava, 1974. 19 p. ltsz.: 1520-1977
- 490. Lami Eszter: Dotazník na vyskum rodinných zvykov... Bratislava, 1974. 13 p. ltsz.: 1521-1977

491. Lami Eszter: Népi táplálkozás Dévényben. (L. E. 3. éves egyetemi hallgató szemináriumi dolgozata szlovák nyelven). Dévény, 1974. 20 p. ltsz.: 1522-1977
492. Lami Eszter: Rodinné zvyky v Püspökhátvane. (2. éves egyetemi hallgató néprajzi dolgozata). (Szlovák nyelvű). Püspökhátvan, 1973. 40 p. ltsz.: 1523-1977
493. Lami Eszter: Ludové rospovanie v Homej Marikovej. „Népi beszélgetés”. 3. éves egyetemi hallgató néprajzi dolgozata. Bratislava, 1975. ltsz.: 1524-1977
494. Lami Eszter: Vyrocne zvyky v Moshoviach. Naptári szokások Mochovceben, Mohiban. Bratislava, 1975. 18 p. ltsz.: 1525-1977
495. Lami Eszter: Boszorkányperek Békés megyében. Békéscsaba, 1977. 5 p. ltsz.: 1526-1977
496. Lami Eszter: Néprajzi úton a dél-amerikai indiánok között. (A Békés megyei TIT-ben megtartott előadás anyaga). Békéscsaba, 1977. 8 p., 1 rajz. ltsz.: 1527-1977
497. Lami Eszter: Az aztékok földjén. (A Békés megyei TIT-ben megtartott előadás anyaga). Békéscsaba, 1977. 11 p., 1 rajz. ltsz.: 1528-1977
498. Tábori György: A békési tájház forgatókönyve. Békés, 1977. 16 p. lektori véleménnyel. ltsz.: 1530-1978
499. Bagó Zsuzsanna – Szentesi Anna: Falusi lakodalom Gyulaváriban és Kondoroson. Gyula, 1977. 18 p. ltsz.: 1531-1978
500. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „k”. Békés megye, 1952–56. 278 p. ltsz.: 1532-1978
501. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „i”, „j”. Békés megye, 1952–58. 92 p. ltsz.: 1533-1978
502. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „r”. Békés megye, 1952–59. 58 p. ltsz.: 1534-1978
503. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „h”. Békés megye, 1952–59. 104 p. ltsz.: 1535-1978
504. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „f”. Békés megye, 1953–54–57. 3 p. ltsz.: 1536-1978
505. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „b”. Battonya, 1959. 1 p. ltsz.: 1537-1978
506. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „c”. Békés megye, 1952–57. 49 p. ltsz.: 1538-1978
507. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „m”. Békés, Csongrád, Szolnok megye, 1952–59. 150 p. ltsz.: 1539-1978
508. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „g”. Békés megye, 1952–58. 94 p. ltsz.: 1540-1978

- 509. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „s”. Békés megye, 1952–59. 107 p. ltsz.: 1541-1978
- 510. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „o”. Békés megye, 1954–55. 2 p. ltsz.: 1542-1978
- 511. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „v”. Békés megye, 1936–44–52–59. 63 p. ltsz.: 1543-1978
- 512. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „z”. Békés megye, 1952–58. 48 p. ltsz.: 1544-1978
- 513. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „u”. Békés megye, 1952–57. 5 p. ltsz.: 1545-1978
- 514. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „t”. Békés megye, 1952–59. 92 p. ltsz.: 1546-1978
- 515. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „n”. Békés, Csongrád, Szolnok megye, 1952–59. 101 p. ltsz.: 1547-1978
- 516. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „p”. Békés, Csongrád, Szolnok megye, 1952–59. 21 p. ltsz.: 1548-1978
- 517. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „l”. Békés, Csongrád megye, 1952–59. 31 p. ltsz.: 1549-1978
- 518. Dutkon László: Népdalok szöveggel, kottával „sz”. Békés megye, 1952–59. 138 p. ltsz.: 1550-1978
- 519. Dutkon László: Vegyes néprajzi gyűjtés, kották. Békés megye, 1952–55–61. 30 p. ltsz.: 1551-1978
- 520. Dutkon László: 203 kottalap. Békés megye, 1952–59. 203 p. ltsz.: 1552-1978
- 521. Dutkon László: Népdalgyűjtéssel kapcsolatos jegyzetek. Békéscsaba, 1951. 7 p. ltsz.: 1553-1978
- 522. Dutkon László: Vázlatok. III. „A művészet a népé”. Fényképes, szöveges album, 32 betétlappal. Békés megye, 1955–58. 32 p., 72 db fotó. ltsz.: 1554-1978
- 523. Dutkon László: Dallamok, játékok, mesék. Országos gyűjtés. Békéscsaba, [é. n.]. 36 p. ltsz.: 1555-1978
- 524. Dutkon László: Az óvodai ének-zenei foglalkozás feladata. (Megjegyzések). Szarvas, 1971–72. 25 p. ltsz.: 1556-1978
- 525. Dutkon László: Óvodai énekes, játékos táncok. Szarvas, 1971. 50 p. (sokszorosított). ltsz.: 1557-1978
- 526. Dutkon László: Az Óvodai énekes, játékos táncok című kiadvány kézírata. Szarvas, 1971. 65 p. ltsz.: 1558-1978
- 527. Dutkon László: „Zibor-Zábor” zenehallgatási dallam-gyűjtemény az óvodák számára. I. Szarvas, 1971. 200 szöveg dallammal. 58 p. ltsz.: 1559-1978
- 528. Dutkon László: „Zibor-Zábor” zenehallgatási dallam-gyűjtemény az óvodák számára. II. Országos gyűjtés. Szarvas, 1971. 58 p. ltsz.: 1559-1978

- 529. Dutkon László: Önéletrajz. Szarvas, 1966. 2 p. ltsz.: 1561-1978
- 530. Dutkon László: Vegyes iratok, levelek, kották, népdalszövegek. Békés megye, 1940–50-es évek. 9 p., 20 kotta. ltsz.: 1562-1978
- 531. Dutkon László: Vegyes iratok, levelek, újságkivágások, kották. Országos gyűjtés. 1 kottafüzet, népdalok, 80 népdal. Országos gyűjtés, Békéscsaba, [é. n.]. ltsz.: 1563-1978
- 532. Dutkon László: Gyűjtéseim. Országos gyűjtés. Békéscsaba 1952. 1 kéziratos füzet. 1564-1978
- 533. Dutkon László: Dalgyűjtemény. Öcsöd, 1934. 1 füzet. ltsz.: 1566-1978
- 534. Dutkon László: „Kis-Békésen”. 120 magyar népdal. Békés megye, 1957. 1 füzet. ltsz.: 1567-1978
- 535. Dutkon László: Kék szivárvány koszorúzza az eget. Népdalok. Békés megye, 1974. 1 füzet. ltsz.: 1568-1978
- 536. Dutkon László: Kele-kele fűzfa. Mondókák és énekes játékok. Békés megye, 1973. 1 füzet. ltsz.: 1569-1978
- 537. Dutkon László: Népzenei adattár 1–100. Békés megye, 1952–57. 100 kottalap. ltsz.: 1570-1978
- 538. Dutkon László: A felsőfokú Óvónőképző Intézet kórusának fellépéseiről készült magnótekerccsek, vezényelt Dutkon László. Szarvas, 1962. 5 db. ltsz.: 1571-1978
- 539. Csizmadia Imre: Önéletírás. Gyűjtő: Nagy Gyula. Orosháza, 1977. 281 p. ltsz.: 1572-1978
- 540. Papp Zsigmond, L.: Kertészeti építmények, csőszkunyhók. Dévaványa, 1976. 3 p. ltsz.: 1573-1978
- 541. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Békés megye, 1952–59. 1–100. kotta szöveggel. ltsz.: 1574-1978
- 542. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Békés megye, 1953–59. 101–200. kotta szöveggel. ltsz.: 1575-1978
- 543. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Békés megye, 1953–59. 201–400. kotta szöveggel. ltsz.: 1576-1978
- 544. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Békés, Bihar megye, 1954–68–76. 40 lap, kotta szöveggel. ltsz.: 1577-1978
- 545. Dutkon László: Népdalgyűjtés, Békés megye, 1957–68–76. 106 p., kotta szöveggel. ltsz.: 1578-1978
- 546. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Országos gyűjtés. Békéscsaba, 1957–68–76. 150 p., kotta szöveggel. ltsz.: 1579-1978
- 547. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Békés, 1975. 1 füzet. ltsz.: 1580-1978
- 548. Dutkon László: Népdalgyűjtés. Népzenei adattár. Békés, 1975. 1 füzet. ltsz.: 1581-1978
- 549. Miklya Zsolt: Kertészkunyhó – Boross Marietta kérdőíve alapján. Hódmezővásárhely, 1978. 2 p., 2 rajz. ltsz.: 1582-1978

- 550. Papp Zsigmond, L.: Paraszti lótarás Dévaványán. Dévaványa, 1978. 26 p. ltsz.: 1583-1978
- 551. Miklya Zsolt: Adatok a szeghalmi szőlőtermesztéshez, történetéhez és hagyományos építkezéséhez. Szeghalom, 1978. 33 p., 7 rajz, 30 fotó. ltsz.: 1584-1978
- 552. Sártói Ambrus: Egy Békés megyei nagybirtok a két világháború alatt. Csudaballa, Gyoma, 1978. 53 p., 14 fotó. ltsz.: 1585-1978
- 553. Koppány János: Népi foglalkozások. I. Nádtető-fedő, szappanfőző, sztarejsi, főkötő (csepjec) készítő. Szlovák nyelvű részekkel. Tótkomlós, 1978. 55 p., 38 fotó, 3 rajz. ltsz.: 1586-1978
- 554. Szuromi Józsefné: Szarvas határának és belterületének helynevei. Szarvas, 1978. 46 p., 7 fotó. ltsz.: 1587-1978
- 555. Grin Igor: Jelentés az 1978. évi román nemzetiségi néprajzi gyűjtőtábor munkájáról. (1978. augusztus 1–12.) Elek, 1978. 5 p., 3 fotó. ltsz.: 1588-1978
- 556. Grin Igor: Védetté nyilvánításra javasolt népi lakóépület leírása, Damjanich u. 53. sz. Battonya, 1978. 2 p., 1 alaprajz, 12 fotó. ltsz.: 1589-1978
- 557. Békés Megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság: A cigány lakosság élet- és munkakörülményeinek változására tett intézkedések összegzése, kiemelten a tudatformálás és közművelődési eszközök alkalmazásával. Békéscsaba, 1978. 53 p. ltsz.: 1590-1978
- 558. Kiss Anikó: Feljegyzés néprajzi tájház megvétele ügyében. Gyula, 1975. 1 p., 2 rajz, 4 fotó. ltsz.: 1591-1978
- 559. Csürke Katalin: Békés megye nemzetiségi néprajza. Annotált szakbibliográfia. Békéscsaba, 1978. 68 p. ltsz.: 1592-1978
- 560. Grin Igor: Jugoszláviai népszokás-tanulmányok és cikkek bibliográfiája a „Zbornik za narodni zivot...” című gyűjteménye alapján. Békéscsaba, 1979. 7 p. ltsz.: 1593-1979
- 561. Grin Igor: Népi üvegkép Battonyáról. Battonya, 1979. 2 p. ltsz.: 1595-1979
- 562. Grin Igor: Békéscsaba nemzetiségi ismérveiről. Békéscsaba, 1979. 6 p. ltsz.: 1596-1979
- 563. Grin Igor: Román paraszti nyakék Elekről. Elek, 1979. 2 p. ltsz.: 1597-1979
- 564. Beck Zoltán: Zsilinszki János kéziratos verses-dalos füzeté katonai korából, 1878-tól. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1978/5. számában megjelent tanulmány kézírata). Medgyesegyháza, 1977. 75 p., 70 p. dalszöveg. ltsz.: 1598-1979
- 565. Hentz Lajos: A szűcsmesterség Mezőberényben. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1978/5. számában megjelent tanulmány kézírata). Mezőberény, 1977. 48 p., 16 fotó. ltsz.: 1599-1979

- 566. Grin Igor: Szerb népdalok a Délkelet-Alföldről. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1978/5. számában megjelent tanulmány kézírata). Békéscsaba, 1976. 106 p., 2 térkép, 14 fotó. ltsz.: 1600-1979
- 567. Grin Igor: Battonyai szerb népszokások. Battonya, 1979. 18 p. ltsz.: 1601-1979
- 568. Nagy Dezső: A szlovákok lakta vidékre vonatkozó néprajzi és nyelvi adatok a XIX. századi köröző levelekben. Országos gyűjtés. Budapest, 1979. 70 p. ltsz.: 1602-1979
- 569. Grin Igor: Népművészeti értékeink. I. Faragott, festett bútorok a Munkácsy Mihály Múzeumban. Békéscsaba, 1979. 4 p. ltsz.: 1603-1979
- 570. Grin Igor: Ajánló bibliográfia a román nemzetiségi ifjúsági néprajzi gyűjtőtábor főiskolai hallgatói számára. Méhkerék, 1979. 2 p. ltsz.: 1604-1979
- 571. Grin Igor: Témajavaslat a méhkeréki román ifjúsági tábor munkájához (tárgyi néprajz). Méhkerék, 1979. 1 p. ltsz.: 1605-1979
- 572. Grin Igor: Ajánló bibliográfia Méhkerék szellemi néprajzának tanulmányozásához a román nemzetiségi néprajzi tábor főiskolás hallgatói számára. Méhkerék, 1979. 3 p. ltsz.: 1606-1979
- 573. Grin Igor: Jelentés a román ifjúsági nemzetiségi néprajzi gyűjtőtábor munkájáról. Méhkerék, 1979. július 2–14. 5 lap. ltsz.: 1607-1979
- 574. Horváth Erzsébet: Szántás-vetés az orosházi tanyákon. Orosháza, 1979. 32 p. ltsz.: 1608-1979
- 575. Karkus Márta: A tótkomlói Szlovák Tájház. Tótkomlós, 1979. 13 p. ltsz.: 1609-1972
- 576. Antal Anna: A búzaliszt szerepe a háztartásban Tótkomlóson. Tótkomlós, 1979. 14 p. ltsz.: 1610-1979
- 577. Horváth Erzsébet: Paraszti szarvasmarha és lótenyésztés. Orosháza, 1978. 69 p. ltsz.: 1611-1979
- 578. Miklya Zsolt: Gépi cséplés Csorváson. (Adatok a község néprajzához). Csorvás, 1978. 24 p. ltsz.: 1612-1979
- 579. Horváth Erzsébet: Aratás, cséplés, hordás. Csorvás, 1979. 32 p. ltsz.: 1614-1979
- 580. Horváth Erzsébet: A dombiratosi szíjgyártó. Dombiratos, 1979. 24 p. ltsz.: 1615-1979
- 581. Szelényi Lórántné: Orosházi történetek. Egy iparos család élete a század elején. Orosháza, 1979. 127 p., 4 fotó. ltsz.: 1616-1979
- 582. Rácz Sándor: A Gyula-Remetei Dolgozók Tájéztatóképző Intézete diákjainak ragadványnevei. Gyula-Remete, 1979. 32 p. ltsz.: 1617-1979
- 583. Borbíró Lajos: Ragadványnevek. Füzesgyarmat, 1979. 32 p. ltsz.: 1618-1979
- 584. Rácz Sándor: Dobozi ragadványnevek. Doboz, 1979. 33 p. ltsz.: 1619-1979

- 585. Koppány János: Pitvaros község helyrajzi nevei. Pitvaros, 1979. 42 p. ltsz.: 1620-1979
- 586. Bereczki Imre: Emlékek Györffy Istvánról mint néprajzos nevelőről. Dévaványa, 1979. 55 p. ltsz.: 1621-1979
- 587. Bereczki Imre: „Könnyű a szó, nehéz a só”. A dévaványai nép élete a szó-
lásmondásokban. Dévaványa, 1979. 80 p. ltsz.: 1622-1979
- 588. Papp Zsigmond, L.: Ványai szólásmondások, közmondások. Dévaványa,
1979. 20 p. ltsz.: 1623-1979
- 589. Papp Zsigmond, L.: A ványai öreg gyerekek. Dévaványa, 1979. 54 p. ltsz.:
1624-1979
- 590. Breznyik Anna – Darida Judit: Kozák István önéletrajza. A paraszti élet.
Szarvas, 1978. 6 p. ltsz.: 1625-1979
- 591. Szudák Margit: Paraszti önéletrajz. Újkígyós, 1978. 14 p. ltsz.: 1626-1979
- 592. Grin Igor: Jelentés a román nemzetiségi néprajzi tábor munkájáról. Elek,
1978. 5 p. ltsz.: 1627-1980
- 593. Grin Igor: A román nemzetiségi néprajzi gyűjtőtábor munkaprogramja.
Méhkerék, 1979. július 2–14. 2 p., 2 fotó. ltsz.: 1628-1980
- 594. Grin Igor: A Békés megyei útikalauz néprajzi fejezete. Békéscsaba, 1979.
11 p. ltsz.: 1629-1980
- 595. Néprajzi Múzeum: Az 1979. évi országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpá-
lyázat eredményjegyzéke. Budapest, 1979. 3 p. ltsz.: 1630-1980
- 596. Grin Igor: Román néprajzi táborok Békés megyében. (2 variáns). Kétegyhá-
za, Méhkerék, 1980. 13 p. ltsz.: 1631-1980
- 597. Grin Igor: Feljegyzés Szarvas város néprajzi és város-történeti értékeinek
idegenforgalmi hasznosíthatóságáról. Szarvas, 1980. 3 p. ltsz.: 1632-1980
- 598. Csatári Dániel – Dedinszky Gyula – Tilkovszky Lóránt: Javaslatok a „nemze-
tiségi csoportok Békés megyében” című kiállítás tématervéhez, előtanul-
mányok a nemzetiségi állandó kiállításhoz és adalékok a békéscsabai szlo-
vákság életéhez és történetéhez. Békés megye, Békéscsaba, 1979. 77 p. ltsz.:
1635-1980
- 599. TIT Békés Megyei Szervezete: A Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségekutató
Konferencia előadásai. (Idegen nyelvű). Elhangzottak: Békéscsaba, 1980.
szept. 30 – okt. 2. 179 p. ltsz.: 1636-1980
- 600. Nemes Dénes: Tématerv a „Békési vásár” című állandó kiállításhoz. Békés,
1980. 26 p. ltsz.: 1637-1980
- 601. Bencsik János – Grin Igor – Tábori György: „Néprajzi csoportok Békés me-
gyében a XVIII–XIX. században című kiállítás forgatókönyve, levelezések,
javaslatok nemzetiségi múzeum létesítése tárgyában. Békéscsaba, 1971–
1979–1980. 97 p. ltsz.: 1638-1980
- 602. Papp Zsigmond, L.: Ványai közmondások, szólásmondások. Dévaványa,
1980. 10 p. ltsz.: 1639-1980

- 603. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. I. A kendertermesztés. Mezőberény, 1980. 111 p., 21 fotó, 19 rajz. ltsz.: 1640-1980
- 604. Fábrián János: Sámánok nyomai a Sárréten. Vésztő, 1980. 6 p. ltsz.: 1641-1980
- 605. Molnár Ambrus: Adatok Békés földművelésének és állattartásának történeti néprajzához a XVI–XVII. században. Békés, 1980. 39 p. ltsz.: 1642-1980
- 606. Tóth Imre: Falusi játékok. Mezőkovácsháza, 1980. 13 p. ltsz.: 1643-1980
- 607. Koppány János: Népi foglalkozások. II. 1. Pekárka. 2. Mastiarka. Sütögető, csontkovács. Szlovák nyelvű részekkel. Tótkomlós, 1980. 35 p., 12 fotó. ltsz.: 1644-1980
- 608. Dedinszky Gyula – Zahorán Gyula: Munkaeszközök és munka a békéscsabai szlovák középparaszti gazdaságban századunk elején. Békéscsaba, 1980. 140 p. ltsz.: 1645-1980
- 609. Grin Igor: A Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencián elhangzott beszéd. Békéscsaba, 1980. 8 p. ltsz.: 1651-1980
- 610. Grin Igor: Feljegyzés a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum néprajzi-nemzetiségi osztályának munkájáról. Békéscsaba, 1979. 5 p. ltsz.: 1651-1980
- 611. Csajághy Rezső: A „Néprajzi csoportok Békés megyében a XVIII–XX. században” című kiállítás tervrajzai. Békéscsaba, Budapest, 1980. 12 rajz. ltsz.: 1653-1980
- 612. Sajtófigyelő. Békés megye. Békéscsaba, 1980. 1 dosszié. ltsz.: 1654-1980
- 613. Bencsik János: Jelentés Gyula–Kétegyháza 1981. január 19-én végzett néprajzi gyűjtésről. Gyula, 1981. 3 p. ltsz.: 1655-1981
- 614. Bencsik János – Grin Igor – Tábori György – Vass István: Néprajzi csoportok Békés megyében a XVIII–XIX. században című kiállítás forgatókönyve. Békéscsaba, 1980. 32 p. ltsz.: 1656-1981
- 615. Nemes Dénes: Tématerv a „Békési vásár” című állandó kiállításhoz. Békés, 1980. 26 p. ltsz.: 1659-1981
- 616. Grin Igor: Gonda István gyulai kiállítása elé. Gyula, 1981. 3 p. ltsz.: 1660-1981
- 617. Koczka Pál: Ahogy én láttam. Orosháza, 1981. 156 p. ltsz.: 1661-1981
- 618. Grin Igor: Román tájház létesül Kétegyházán. Kétegyháza, 1981. 6 p. ltsz.: 1662-1981
- 619. Bencsik János – Grin Igor – Tábori György – Vass István: Néprajzi csoportok Békés megyében a XVIII–XIX. században című kiállítás forgatókönyve. I–II. variáns. Békéscsaba, 1980. 32 p. ltsz.: 1663-1981
- 620. Tábori György: Az endrődi tájház forgatókönyve. Endrőd, 1980. 19 p. (2 példány). ltsz.: 1664-1981
- 621. Kacsányi Pál: Békés, Teleky u. 1. szám alatti hombár-disznóól és Békés cédulaház alaprajzok. Békés, 1980. 5 p., 14 fotó. ltsz.: 1665-1981

- 622. Nagy József: „Állj meg halandó!” (Békés, Hajdú-Bihar megye temetkezési szokásai, sírversek, fejfák). Debrecen, 1980. 65 p., 151 rajz. ltsz.: 1666-1981
- 623. Szabó István, Cs.: A temető és a temetők néprajza. Gyoma, 1981. 59 p., 22 fotó, 54 rajz. ltsz.: 1667-1981
- 624. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. II. A község társadalma. Házi mesterségek (szappanfőzés, pokrócszövés, nádtető készítés) a mezőberényi szlovákoknál. Mezőberényi német szöttesek. Mezőberény, 1981. 85 p., 15 rajz, 41 fotó. ltsz.: 1668-1981
- 625. Papp Zsigmond, L.: „Morzsák a dévaványai tanyáról”. Dévaványa, 1981. 61 p. ltsz.: 1669-1981
- 626. Csorejs Jánosné: „Hogy magammal ne vigyem a sírba”. Csorvás, 1981. 234 p. ltsz.: 1670-1981
- 627. Huley Alfréd: Temetők, temetés a Békés megyei evangélikusok körében. I–III. Békés megye, 1981. 25 p., 45 fotó, 8 rajz. ltsz.: 1671-1981
- 628. Grin Igor: Beszámoló a TIT Békés megyei Szervezete Nemzetiségi Ismeretterjesztő Bizottságának munkájáról. Békéscsaba, 1981. 9 p. ltsz.: 1672-1981
- 629. Nagy Gyula: Szemelvények az orosházi önéletíró parasztok munkáiból. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek 7. számában megjelent tanulmány kézírata). Orosháza, 1981. 86 p. ltsz.: 1673-1982
- 630. Nagy Gyula: Az orosházi parasztok rejtési tudománya. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek 7. számában megjelent tanulmány kézírata). Orosháza, 1981. 35 p. ltsz.: 1674-1982
- 631. Gulyás Mihály: Baromfitartás és feldolgozás Orosházán az első világháborúig. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek 7. számában megjelent tanulmány kézírata). Orosháza, 1981. 35 p. ltsz.: 1675-1982
- 632. Sin Lajos: Szántás gőzekével. (Ahogy a Békéssámson-Cserepes pusztán a gőzgéppel való szántást láttam). (Megjelent: Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 7.). Békéssámson, 1981. 30 p. ltsz.: 1676-1982
- 633. Petercsák Tivadar: Vándoriparosok a zempléni hegységben. Különnyomat az Ethnographia 1981. 2–3. számából. Budapest, 1981. 16 p. ltsz.: 1676-1982
- 634. Bereczki Ibolya: Az Alföld határhasználat kutatásának néprajzi irodalma. Debrecen, 1980. 22. p. ltsz.: 1680-1982
- 635. Grin Igor: Jelentés a román ifjúsági nemzetiségi néprajzi recepciós tábor munkájáról. Körösszegapáti, 1982. 6 p. ltsz.: 1682-1982
- 636. Dedinszky Gyula: Vallásos elemek a békéscsabai evangélikus szlovákok népi életében, népi elemek vallásosságukban. Békéscsaba, 1982. 146 p. ltsz.: 1687-1982
- 637. Koczka Pál: Ahogy én láttam. Orosháza, 1982. 126 p. ltsz.: 1688-1982
- 638. Bálint Endre: A Kéktó művelési ága. Füzesgyarmat, 1982. ltsz.: 1689-1982
- 639. Papp Zsigmond, L.: Morzsák a dévaványai tanyákról. Dévaványa, 1982. 70 p. ltsz.: 1690-1982

- 640. Bereczki Imre: A jobbágyvilág emléke a Sebes-Körös menti néphagyományban. (Néprajzi, történeti mondák). Dévaványa, 1981. 83 p. ltsz.: 1691-1982
- 641. Bereczki Imre: „Néprajzi gyűjtési pályázat”. Művelődés Dévaványán. Dévaványa, 1982. 81 p., 11 fotó, 1 kotta. ltsz.: 1692-1982
- 642. Bereczki Imre: „1848–49” a Sebes-Körös menti néphagyományban. Dévaványa, 1982. 67 p., 6 fotó, 1 rajz. ltsz.: 1693-1982
- 643. Bereczki Imre: Dévaványa bel- és külterületének használata a jobbágyság megszűnése idején. Dévaványa, 1981. 26 p. ltsz.: 1694-1982
- 644. Hocópán Sándor: A méhkeréki gyermekjátékok folklórja. (Román nyelvű). Méhkerék, 1982. 49 p. ltsz.: 1695-1982
- 645. Hentz Lajos: Családunk szólásmondásai. Mezőberény, 1982. 35 p. ltsz.: 1696-1982
- 646. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. III. Viselet. Mezőberény, 1982. 154 p., 3 rajz, 9 fotó. ltsz.: 1697-1982
- 647. Pelle Ferenc: Kevermes község és határának földrajzi nevei és azok rövid története. Kevermes, 1981. 66 p., 2 térkép, 97 fotó. ltsz.: 1698-1982
- 648. Tóth Imre: Egy falu – Magyarbánhegyes – népi hiedelmeinek leírása. Magyarbánhegyes, 1982. 11 p. ltsz.: 1699-1982
- 649. Szabó István, Cs.: Adatok a legrégibb békéscsabai evangélikus temetőkről és temetkezési szokásokról. Békéscsaba, 1982. 60 p., 23 rajz, 50 fotó. ltsz.: 1700-1982
- 650. Szabó Lórántné: A szarvasi Szlovák Tájház története. Szarvas, 1982. 18 p., 10 fotó. ltsz.: 1701-1982
- 651. Huley Alfréd: Nevek világa Gerendáson. Gerendás, 1982. 152 p., 2 térkép. ltsz.: 1702-1982
- 652. Skultéti Erzsébet: Nagymamám élete tanyán, falun és városban. Szarvas, 1981. 14 p. ltsz.: 1703-1982
- 653. Kotymán Erzsébet: Nagymamám élete. Hódmezővásárhely, 1981. 18 p. ltsz.: 1704-1982
- 654. Gyömrői-Dermovszky Kovács György, mezőberényi szlovák gazda 1855–1863 között vezetett pénztárnaplója. Gyűjtő: Koppány János. Tótkomlós, 1979. 32 p. ltsz.: 1705-1982
- 655. Sinkó Rozália: Vegyes néprajzi gyűjtés. Geszt, 1982. 56 cédula; Körösszakál, 1982. 61 cédula; Körösszegapáti, 1982. 65 cédula. ltsz.: 1706-1982
- 656. Sinkó Rozália: Viszkok Judit dalos füzete 1930-ból. (1 darab kéziratot füzet). Kondoros, 1982. 76 p. ltsz.: 1709-1982
- 657. Fehér Ilona: Nagykamarási ragadványnevek. (Szakdolgozat). Nagykamarás, 1976. 52 p. ltsz.: 1710-1982
- 658. Bella Zsuzsanna: Orosháza és Orosháza környéki hímzett párnavégek. (Szakdolgozat). Orosháza, 1978. 34 p., 4 rajz, 22 fotó. ltsz.: 1711-1982

659. Komoróczy Éva: Bucsa falu népköltései. (Szakdolgozat). Bucsa, 1978. 44 p., 6 fotó. ltsz.: 1712-1982
660. Godja Éva: Gulegere folclorica: pavesi popolare. Folklórgyűjtések, népmesék. Méhkerék, Kétegyháza, Békés megye, 1978. 47 p. ltsz.: 1713-1982
661. Márk Ilona: Apa trece, pietrele rámin. Találós kérdések és mondókák a román parasztság életéből. (Szakdolgozat). Békés megye, 1978. 81 p. ltsz.: 1714-1982
662. Banner József: Móricz Zsigmond Sári bíró című művének fordítása eleki német dialektusban. Elek, 1983. ltsz.: 1715-1983
663. Banner József: Eleki német népdalok. Elek, 1983. 5 p. ltsz.: 1716-1983
664. Banner József: Elek történetére vonatkozó adatok, jegyzetek a plébánia iratárából. Elek, 1983. 12 p. ltsz.: 1717-1983
665. Banner József: Jegyzetek a würzburgi Bajor Állami Levéltárból. Elek, 1983. 4 p. ltsz.: 1718-1983
666. Banner József: Akvarell. 1832-es gyermekrajz. 1 p. (Megjelent a Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1974/3. számában). Elek, 1983. 68 p. ltsz.: 1719-1983
667. Banner József: Vegyes néprajzi feljegyzések, főleg népszokásokról, valamint jegyzetek a fényképfelvételekhez. Elek, 1983. 38 p. ltsz.: 1720-1983
668. Banner József: Eleki német gyermekdalok, mondókák és szöveges játékok. Elek, 1983. 38 p. ltsz.: 1721-1983
669. Banner József: Farsangi néphagyományok Eleken. Elek, 1983. 36 p. ltsz.: 1722-1983
670. Banner József: Régi újévi népszokások Eleken. Elek, 1983. 4 p. ltsz.: 1723-1983
671. Banner József – Mester György: Összefoglalás a nagyböjti és húsvéti népszokások Eleken című gyűjtésről. Elek, 1983. 4 p. ltsz.: 1724-1983
672. Banner József: Eleki helytörténeti jegyzetek. Levéltári anyag. Elek. 1983. 41 p. ltsz.: 1725-1973
673. Banner József: Okány története a néphagyomány szerint. Okány, 1983. 7 p. ltsz.: 1726-1983
674. Banner József: Gyulavári helynevek. Erdődi István tanuló gyűjtése. Gyulavári, 1983. 18 p. ltsz.: 1727-1983
675. Banner József: Eleki személynevek. Elek, 1983. 335 p. Kézirat. ltsz.: 1728-1983
676. Banner József: Mezőberényi népszokások. Mezőberény, 1983. 292 cédula. ltsz.: 1729-1983
677. Banner József: Mezőberényi ragadványnevek. Mezőberény, 1983. 338 cédula. ltsz.: 1730-1983
678. Banner József: Mezőberényi végrendeletek. Mezőberény, 1983. 300 cédula. ltsz.: 1731-1983

679. Grin Igor: Jegyzék Banner József helytörténeti, néprajzi, népnyelvi hagyatékáról. Elek, Békéscsaba, 1983. 2 p. ltsz.: 1732-1983
680. Banner József: Fényképfelvételek Elekről. Népszokások, népi építészet. Elek, 1983. 9 tekercs film. Fotóleltári sz.: 22908–22916. ltsz.: 1733-1983
681. Banner József: Fényképfelvételek Elekről. Vegyes néprajzi anyag. Elek, 1983. 35 síkfilm. Fotóleltári sz.: 22870–22907. ltsz.: 1734-1983
682. Balogh Irén – Seprenyi Magdolna: Népi gyógymódok. Okány, Kisnyék, Mezőgyán, Zsadány, 1979. 5 p. ltsz.: 1736-1983
683. Hajdú János – Pluhár András – Szőke János: Nagyapám gazdasága. Elek-Kötegyán, 1979. 11 p. EDÜ, Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula. ltsz.: 1737-1983
684. Luptán Mária – Csatlós Márta: Nagyapám gazdasága. Berettyószentmárton, 1978. 15 p. EDÜ, Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula. ltsz.: 1738-1983
685. Szabó Mária: Lakodalom Nagykamaráson. EDÜ, Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula, 1979. 16 p. ltsz.: 1739-1983
686. Bucsai Erzsébet – Eszlári Katalin – Koszta Julianna – Szabó Éva – Várdai Katalin: Szobabelsők, konyha, táplálkozás. Újiráz, Battonya, 1979. ltsz.: 1740-1983
687. Grin Igor: A Békés megyében lévő nem múzeumi kezelésű gyűjtemények jegyzéke. Battonya, Biharugra, Endrőd, Dévaványa, Füzesgyarmat, Geszt, Gyoma, Gyula, Kétegyháza, Méhkerék, Mezőberény, Mezőhegyes, Orosháza, Szarvas, Tótkomlós, Békéscsaba, 1983. 34 p. ltsz.: 1741-1983
688. Papp László: Kérdőív a magyar népi jogélet kutatáshoz. Budapest, 1983. 25 p. ltsz.: 1742-1983
689. Tábori György: A békéscsabai szlovák tájház. Békéscsaba, 1972. 20 p. ltsz.: 1743-1983
690. Hirka János: Önéletrajz és visszaemlékezés. Tótkomlós, 1982. 53 p. ltsz.: 1744-1983
691. Krupa András: Emlékeztető az 1979-ben megalakult Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia Bizottságának megalakulásáról. Békéscsaba, 1979. 4 p. ltsz.: 1745-1983
692. Grin Igor: Személyi bibliográfia (Grin Igor néprajzos-muzeológus). Tanulmányok, tudományos dolgozatok. Békéscsaba, 1983. 5 p. ltsz.: 1746-1983
693. Priskin Márta – Rozek Gyöngyi: Régi falusi ünnepek. Gyula, 1982. 10 p. ltsz.: 1747-1983
694. Tóth Imre: Egy falu, Magyarbánhegyes hiedelmeinek leírása. Magyarbánhegyes, 1982. 12 p. ltsz.: 1748-1983
695. Eke Mária: Disznótor régen és ma Szeghalmon. Szeghalom, 1982. 6 p. ltsz.: 1749-1982
696. Mile Zoltán – Tóth István: Dévaványa földrajzi nevei. Dévaványa, 1982. 7 p., 4 fotó. ltsz.: 1750-1983

697. Rokszi Mária: Din tradiție de țesut ale romanilor din Ungaria. Békés megye, Battonya, Elek, Gyula, Kétegyháza, Méhkerék, 1982. 3 p., 16 fotó. ltsz.: 1751-1983
698. Karsai Ervin: A cigány népzene és népdalok. I. Tanulmány a cigány népzene-ről. II. Cigány népdalok, balladák. Kecel, 1983. 201 p. ltsz.: 1752-1983
699. Bereczki Imre: Emlékeim Szűcs Sándorról. Dévaványa, 1983. 31 p., 4 rajz, 29 fotó. ltsz.: 1753-1983
700. Bereczki Imre: Dévaványai tájszavak és kifejezések. Dévaványa, 1983. 102 p. ltsz.: 1754-1983
701. Mekis Ádám: A békéscsabai evangélikus gyülekezet életmódja a XVIII. század első felében, az első anyakönyv alapján 1722–1752. Békéscsaba, 1983. 170 p. ltsz.: 1755-1983
702. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. IV. A község népi műveltsége. Egy mezőberényi gazda 1910–27 közötti naplója. Mezőberényi szlovák szöttesek. Mezőberény, 1983. 152 p., 46 fénykép, 24 rajz. ltsz.: 1756-1983
703. Kiss Imre: Falusi ünnepek, szokások Gádoroson. Gádoros, 1983. 61 p. ltsz.: 1757-1983
704. Szabó István, Cs.: A hagyományos és korszerű világkép egymás mellett – el-lentmondásokkal – egy békéscsabai veterán temetésén. Békéscsaba, 1983. 30 p., 2 fotó, 3 rajz. ltsz.: 1758-1983
705. Huley Alfréd: Családok vizsgálata Gerendáson. Gerendás, 1983. 55 p. ltsz.: 1759-1983
706. Szepessy Sándorné: Egy falu múltja és jelene. Békéssámson, 1983. 4 p., 1 fotó. ltsz.: 1760-1983
707. Fekete Tünde: Egy parasztcsalád életének alakulása. Kunágota, 1983. 13 p., 1 fotó. ltsz.: 1761-1983
708. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés. Magyarcsanád, 1983. 50 p. ltsz.: 1762-1983
709. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés (dalszövegek, hiedelmek). Zsádány, 1975. 18 p. ltsz.: 1763-1983
710. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés (folklór, gyógyítás). Nagybánhe-gyes, 1982. 19 cédula. ltsz.: 1764-1983
711. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés. (Elsősorban baromfitartás). Körösszegapáti, 1983. 77 cédula. ltsz.: 1765-1983
712. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés. Kondoros, 1978–83. 55 cédula. ltsz.: 1766-1983
713. Borbíró Lajos: A füzesgyarmati tájház ismertetése. (Csánki Dezső Honisme-reti Kör). Füzesgyarmat, 1984. 2 p. ltsz.: 1768-1984
714. Grin Igor: Román Tájház. Kétegyháza, Kossuth u. 68. sz., 1984. 2 p. ltsz.: 1769-1984

- 715. Ványai Judit: Ványai János fazekasmester élete, munkássága, fazekasmestersége mozzanatai. Békéscsaba, 1984. 10 p. ltsz.: 1770-1984
- 716. Kozma Éva, Fretyánné: Egy népzeneész portréja. Román nyelvű pályázat. Méhkerék, 1983. 37 p. ltsz.: 1771-1984
- 717. Szuhay Péter: Az ELTE Folklor Tanszék nemzetiségi és kelet-európai kutatásai. (Sokszorosított szövegek és jegyzetek). Budapest, ELTE, 1980. 35 p. ltsz.: 1772-1984
- 718. Grin Igor: Jelentések a VIII. Szlovák Néprajzi Tábor munkájáról. Zirc, 1984. 43 p. ltsz.: 1773-1984
- 719. Sebes György Kereskedelmi Szakközépiskola: A Békési úti népi építészet-együttes jövője. (Békési u. 15-17. szám). Békéscsaba, 1984. 11 p., 4 tervrajz. ltsz.: 1774-1984
- 720. Gyomaendrődi Gimnázium Helytörténeti Szakköre: Udvarlás, háztűznézés, lakodalom. Gyomaendrőd, 1984. 20 p. ltsz.: 1775-1984
- 721. Petőfi Sándor Művelődési Központ, Mezőberény: Jeles napok Mezőberényben. Mezőberény, 1984. 79 p., 1 fotó. ltsz.: 1776-1984
- 722. Papp Zsigmond, L.: 75 év röviden. Dévaványa, 1984. 17 p. ltsz.: 1777-1984
- 723. Szabó István, Cs.: Adatok egy gyomai parasztcsalád történetéről, valamint egy parasztasszony emlékkönyve. Gyoma, 1984. 151 p., 8 rajz, 54 fotó. ltsz.: 1778-1984
- 724. Huley Alfréd: Élet Orosházán az első anyakönyv szerint. Orosháza, 1984. 154 p. ltsz.: 1779-1984
- 725. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. V. A berényi parasztviselet polgárosulása. Parasztkocsi. Kenyérsütés. Mezőberény, 1984. 173 p., 46 fotó. ltsz.: 1780-1984
- 726. Bereczki Imre: Egy ványai néprajzi forrás az abszolutizmus korából. Dévaványa, 1984. 39 p. ltsz.: 1781-1984
- 727. Fazekas Lászlóné: Életmódtörténet. Kötegyán, 1984. 33 p. ltsz.: 1782-1984
- 728. Bereczki Imre: Szentgyörgyi Gerő írásos hagyatéka. Dévaványa, 1984. 35 p. ltsz.: 1783-1984
- 729. Bereczki Imre: Szügyi Dániel egyháztörténeti adatai. Dévaványa, 1984. 45 p. ltsz.: 1784-1984
- 730. Korbely Zsuzsanna, Csicselyné: Egy falu hagyományos táplálkozásának bemutatása a legújabb fejlődés tükrében. Szarvas környéke, 1984. ltsz.: 1785-1984
- 731. Benyó Pálné: Békéscsaba V. kerületének és környékének (Gerla, Felsőnyomás, Maró) kutyaneevei. Békéscsaba, 1984. 28 p. ltsz.: 1786-1984
- 732. Gulka Edit – Motyovszki Éva: Népi gyermekjátékok a Dél-Alföld szlováklakta településein. Békés-Csongrád megye, 1984. 62 p., 7 fotó. ltsz.: 1787-1984

- 733. Farkas Mátyás: Mezei József fuvaros élete. Mezőkovácsháza, 1984. 14 p., 2 magnószalag. Itsz.: 1788-1984
- 734. Antal Ilona: Földrajzi nevek és eredetmagyarázó történetek Sarkad VI. kerületében. Sarkad, 1984. 20 p., 1 fotó. Itsz.: 1789-1984
- 735. Krupa András: A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. (Különnyomat: TIT Módszertani jegyzetei 8.). Békéscsaba, 1983. 20 p. Itsz.: 1791-1985
- 736. Egészségügyi Szakközépiskola: „Csabaiság. I.” Szokások, viselet, ételreceptek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 melléklet fotókkal. Itsz.: 1792-1985
- 737. Egészségügyi Szakközépiskola: „Csabaiság”. Szokások, gyógymódok, receptek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1793-1985
- 738. Rózsa Ferenc Gimnázium: „Csabaiság”. Szokások, receptek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba. 1985. 1 album. Itsz.: 1794-1985
- 739. Kemény Gábor Szakközépiskola: „Csabaiság”. Népi játékok, tárgyak, szokások, énekek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1795-1985
- 740. Sebes György Közgazdasági Szakközépiskola: „Csabaiság”. Ételreceptek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 15 p. Itsz.: 1796-1985
- 741. Sebes György Közgazdasági Szakközépiskola: „Csabaiság”. Szokások, ételreceptek, szöttek. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1797-1985
- 742. Sebes György Közgazdasági Szakközépiskola: „Csabaiság”. Szokások, bútorok, ételreceptek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1798-1985
- 743. Egészségügyi Szakközépiskola: „Csabaiság”. Bútorok, szokások, szöttek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1799-1985
- 744. Kemény Gábor Szakközépiskola: „Csabaiság”. Szokások, ételreceptek, szöttek. Városismereti vetélkedő. Békéscsaba, 1985. 1 album fotókkal. Itsz.: 1800-1985
- 745. Horváth Terézia, B.: Viseleti textiladatok. Békéscsabai Evangélikus Levéltár. Békéscsaba, 1984. 7 p. Itsz.: 1801-1985
- 746. Horváth Terézia, B.: Házi készítésű textiltárgyak Békéscsabáról. (Munkácsy Mihály Múzeum, Szlovák Tájház). Békéscsaba, 1984. 13 p. Itsz.: 1802-1985
- 747. Grin Igor: Nagy Gyula orosházi műhelyében. Orosháza, 1985. 4 p. Itsz.: 1803-1985
- 748. Horváth Terézia: Népi textilművesség. (Gyűjtés: Áchim L. A. u. 22. szám). Békéscsaba, 1985. 40 p. Itsz.: 1804-1985
- 749. Nagy Kálmán: A régi Békés megye népélete és tájai. Békés megye, 1985. 217 p. Itsz.: 1805-1985
- 750. Hentz Lajos: Jegyzetek Mezőberény néprajzához. VI. Egy mezőberényi gazda naplója az 1850-es évekből. Mezőberény, 1985. 98 p. Itsz.: 1806-1985

- 751. Szabó István, Cs.: Gyomai kertek (1750–1950). Kertkultúra, szőlőművelés, gyümölcsstermesztés, veteményes-kert egy Hármaskörös menti mezővárosban. Gyoma, 1985. 94 p., 27 fotó. ltsz.: 1807-1985
- 752. Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ Honismereti Szakköre: Mezőberényi tanyák. Mezőberény, 1985. 108 p. ltsz.: 1808-1985
- 753. Mravik Anna: A hit és a kenyér a geszti parasztok kezén. Geszt, 1984. 43 p. ltsz.: 1809-1985
- 754. Papp Zsigmond, L.: Avarcsokor ükeim hitvilágából. Dévaványa, 1985. 55 p. 2 fotó. ltsz.: 1810-1985
- 755. Koppány János: Népi foglalkozások. III. „Cukraska, tortaska”. Cukrász, tortakészítő. Szlovák nyelvű részekkel. Tótkomlós, 1985. 11 p., 2 rajz, 4 fotó. ltsz.: 1811-1985
- 756. Kulik Zoltán: Karácsonyi betlehemes pásztorjáték. Gyomaendrőd, 1985. 5 p., 2 fotó. ltsz.: 1812-1985
- 757. Lipták Károly: A lakóház építése és használata körüli népi szokások Békéscsabán és környékén öregszüleink idejében. Békéscsaba, 1985. 12 p. ltsz.: 1813-1985
- 758. Csukás Csilla: Egy pusztuló nádasház Gyulán. Gyula, 1985. 13 p. ltsz.: 1814-1985
- 759. Komlósi Mátyás: Doboz nagyközségben lakók családi és ragadványnevei. Doboz, 1985. 2 p. ltsz.: 1815-1985
- 760. Rácz Sándor: A dobozi határ nyelvi üzenete. Föld-szülte tájszótár. Doboz, 1985. 67 p., 106 rajz, 2 fotó. ltsz.: 1816-1985
- 761. Beck Zoltán: Kézimunka füzetből minták. Zsadány, 1976. 14 minta. ltsz.: 1818-1986
- 762. Sinkó Rozália, L.: Vegyes néprajzi gyűjtés. Pusztatottlaka, 1985. 82 cédula. ltsz.: 1819-1986
- 763. Sinkó Rozália, L.: A „népi textilművesség Békés megyében” című kiállítás dokumentumai. Békéscsaba, 1985. 28 p. ltsz.: 1820-1986
- 764. Tábori György: Szlovák néprajzi tábor Szarvason, felmérések. Szarvas, 1985. 13 p. ltsz.: 1822-1986
- 765. Tábori György: Szarvasi viselet. Szarvas, 1986. 2 p. ltsz.: 1823-1986
- 766. Tábori György: A dobozi Wenckheim kastély belső leltára az 1900-as években. Doboz, 1986. 37 p. ltsz.: 1824-1986
- 767. Palecska Friderika: Egy település hagyományos népi táplálkozásának leírása. Ételek, étkezés Tótkomlóson. Tótkomlós, 1986. 4 p. ltsz.: 1825-1986
- 768. Koppány János: Versek és verselők a tótkomlósi lakodalomban. Tótkomlós, 1986. 66 p., 4 fotó. ltsz.: 1826-1986
- 769. Gubucz Gáspár: Parasztszótár, szólásmondás gyűjtemény Endrőd és Hunya lakosságának (vacser) nyelvjárásával. Endrőd, 1986. 33 p. ltsz.: 1827-1986

- 770. Sarkadi Lajos: Egy szolgálati cselédkönyv mesél. Pályamunka. Békéscsaba, 1986. 12 p. ltsz.: 1828-1986
- 771. Papp Zsigmond, L.: Mai népi gyógyszerek. Családfáim. Dévaványa, 1986. 27 p. ltsz.: 1829-1986
- 772. Jegyzetek Mezőberény néprajzához. VII. Mezőberényi béresek béreztatása és peres ügyei a XIX. század első felében. Egy mezőberényi iskolai füzet a XIX. század második feléből. 3. Cserépkemence építése. Mezőberény, 1986. 67 p., 3 p. rajz. ltsz.: 1830-1986
- 773. Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ Honismereti Szakköre: Jegyzetek a mezőberényi népi műveltség köréből. Mezőberény, 1986. 55 p. ltsz.: 1831-1986
- 774. Kurtucz Mihály: Kisiratos helynevei. Kisiratos (Románia), 1986. 82 p., 2 térkép. ltsz.: 1832-1986
- 775. Győri Etelka, K.: Köröstarcsán összegyűjtött régi lakodalmi rigmusok. Köröstarcsa, 1986. 19 p. ltsz.: 1833-1986
- 776. Győri Etelka, K.: A békési lakodalom, színmű. Köröstarcsa, 1986. 27 p. ltsz.: 1834-1986
- 777. Horváth Terézia, Baloghné: Az egyházak textíliái. Békéscsaba, 1985. 16 p., 4 rajz. ltsz.: 1835-1986
- 778. Horváth Terézia, Baloghné: Szőttesminták. Békéscsaba, 1986. 32 p., 29 rajz. ltsz.: 1836-1987
- 779. Horváth Terézia, Baloghné: Viselet, textiladatok a Gyulai Levéltár anyagában. Békéscsaba, 1986. 22 p. ltsz.: 1837-1987
- 780. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilművesség a csabai katolikusok körében. Békéscsaba, Kétsoprony, 1987. 25 p. ltsz.: 1838-1987
- 781. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilművesség. Békéscsaba, 1984-1987. 47 p. ltsz.: 1839-1987
- 782. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilművesség. Békéscsaba, 1986-1987. 60 p. ltsz.: 1840-1987
- 783. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilművesség. Békéscsaba, 1987. 74 p. ltsz.: 1841-1987
- 784. Horváth Terézia, Baloghné: Békéscsabai házi készítésű textilek a csabai Munkácsy Mihály Múzeumban. Békéscsaba, 1984. 32 p. ltsz.: 1842-1987
- 785. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilek Zahorán Pálné otthonában. Békéscsaba. 37 p. ltsz.: 1843-1987
- 786. Horváth Terézia, Baloghné: Népi textilművesség. Gyűjtés: Békéscsaba, Telekgerendás. Békéscsaba, 1984. 29 p. ltsz.: 1844-1987
- 787. Horváth Terézia, Baloghné: A csabai Szőnyegszövő Szövetkezet és a helyi hagyományok. Békéscsaba, 1986. 7 p. ltsz.: 1845-1987
- 788. Horváth Terézia, Baloghné: Textilekkel kapcsolatos háziesszközök a Munkácsy Múzeumban. Békéscsaba, 1985. 13 p. ltsz.: 1846-1987

- 789. Zsilák Mária: A szlovák néprajzi tábor Nagyhután, Füzéren, Rudabányácskán, 1986. 45 p. gyűjtött anyag. ltsz.: 1848-1987
- 790. Ledzényi Pálné: Békéscsaba és vidéke szőtteskultúrája saját ismereteim és kutatásaim alapján. Békéscsaba, 1982. 8 p. ltsz.: 1849-1987
- 791. Hentz Lajos – Huley Alfréd: A jegy-gyűrű viselésével kapcsolatos szokások Gerendáson és Mezőberényben. Gerendás–Mezőberény, 1983. 9 p. ltsz.: 1850-1987
- 792. Hentz Lajos: A Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ helytörténeti és néprajzi kiállításának leírása. Mezőberény, 1982. 27 p., 21 rajz. ltsz.: 1851-1987
- 793. Tábori György: A gyulai Nádi Boldogasszony búcsújáró helyének története, a Szent Jobb-bal Gyulán tartandó körmenet énekei. 1938. Gyula, 1949. 13 p. ltsz.: 1852-1987
- 794. Grin Igor: Az eleki néprajzi táborban kitöltött kérdőívek. Elek, 1978. 56 p. ltsz.: 1853-1987
- 795. Grin Igor: Zsadányi és kétegyházi lakóházak alaprajzai. Kétegyháza, 1976. 1 db zsadányi és 49 kétegyházi alaprajz. ltsz.: 1854-1987
- 796. Beck Zoltán – Bencsik János – Grin Igor – Hocopán Sándor által összeállított „Kérdőív a Békés megyei román nemzetiségi néprajzi táborokhoz” kitöltött példányai, a méhkeréki néprajzi tábor írott adatai. Méhkerék, 1979. 172 p., 2 füzet, 27 p. ltsz.: 1855-1987
- 797. Grin Igor: A körösszegapáti néprajzi tábor írt adatai. Körösszegapáti, 1982. 113 p. ltsz.: 1856-1987
- 798. Grin Igor: A bedői néprajzi tábor írott anyaga. Bedő, 1980. 62 p. kitöltött kérdőív, 12 füzet. ltsz.: 1857-1987
- 799. Grin Igor: A battonyai néprajzi tábor adatai. Battonya, 1977. 52 p. kitöltött kérdőív. ltsz.: 1858-1987
- 800. Grin Igor: Az eleki néprajzi tábor adatai. Elek, 1978. 41 p. kitöltött kérdőív, 3 p. alaprajz. ltsz.: 1859-1987
- 801. Grin Igor: A magyarcsanádi néprajzi gyűjtőtábor adatai. Magyarcsanád, 1983. 80 p., 2 füzet. ltsz.: 1860-1987
- 802. Grin Igor: A pusztaoattlakai néprajzi tábor adatai. Pusztaoattlaka, 1985. 8 füzet, 32 p. ltsz.: 1861-1987
- 803. Koppány János: Favillakészítés Tótkomlóson. Pályamunka. Tótkomlós, 1987. 8 p., 10 fotó. ltsz.: 1862-1987
- 804. Koppány János: Tarhonyakészítés Tótkomlóson. Pályamunka. Tótkomlós, 1987. 17 p. ltsz.: 1863-1987
- 805. Papp Zsigmond, L.: Életvitel alakulása Dévaványán. Pályamunka. Dévaványa, 1987. 40 p. ltsz.: 1864-1987
- 806. Molnár Mihály: Csanádapácai emlékek. Csanádapáca, 1987. 94 p., 15 rajz, ltsz.: 1865-1987

807. Bíró Mihályné: Ragadványnevek. Pályamunka. Vésztő, 1987. 8 p. ltsz.: 1866-1987
808. Komlósi Mátyás: A 915 éves Doboz lakóinak család- és ragadványnevei. Pályamunka. Doboz, 1987. 15 p. ltsz.: 1867-1987
809. Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ Honismereti Szakköre: A kender termelése és feldolgozása Mezőberényben. Pályamunka. Mezőberény, 1987. 130 p. ltsz.: 1868-1987
810. Borbíró Lajos: A füzesgyarmati famíliák ragadványnevei. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1987. 73 p. ltsz.: 1869-1987
811. Pelle Ferenc: Családnevek, ragadványnevek, gúnynevek és csúfnevek Kevermesen. Pályamunka. Kevermes, 1987. 87 p. ltsz.: 1870-1987
812. Házi Albert: Helynevek és használók Okány határán. (Az Árpád-kortól napjainkig). Pályamunka. Okány, 1987. 177 p. ltsz.: 1871-1987
813. Tóth Zsuzsa: A békési Szegedi Kis István Gimnázium tanulóinak ragadványnevei. Pályamunka. Békés, 1987. 8 p. ltsz.: 1872-1987
814. Kazár Éva – Szabó Gyöngyi: A békési Olvasókörok történetéből. Pályamunka. Békés, 1987. 17 p. ltsz.: 1873-1987
815. Grin Igor: Békéscsabai népdalok. Békéscsaba, 1987. 90 p. ltsz.: 1874-1987
816. Rell Lajos: Békéscsaba népe. Másolat a Korniss Géza szerkesztette 1930-ban megjelent monográfiából. Békéscsaba, [é. n.]. 64 p. ltsz.: 1875-1987
817. Grin Igor: A kétegyházi román tájház. Kossuth u. 8. Kétegyháza, 1988. 5 p. ltsz.: 1876-1988
818. Miklya Zsolt: Adatok a Békéscsaba és környéki szlovákok gyapjűszövéséhez. Pályamunka. Békéscsaba, 1988. 95 p., 47 fotó, 3 rajz. ltsz.: 1878-1988
819. Rác Sándor: Doboz és a volt grófi uradalom lakosságának ragadványnevei. I-II. Pályamunka. Doboz, 1988. 132 p. ltsz.: 1879-1988
820. Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ Honismereti Szakköre: Mezőberényi házak. Pályamunka. Mezőberény, 1988. 116 p., 31 fotó, 22 rajz. ltsz.: 1880-1988
821. Koppány János: Kosár, szakajtó és seprű készítése Tótkomlóson. Tótkomlós, 1988. 26 p., 30 fotó. ltsz.: 1881-1988
822. Koppány János: Káposzta-savanyítás Tótkomlóson. Tótkomlós, 1988. 13 p. ltsz.: 1882-1988
823. Dedinszky Gyula: Békéscsabai családnevek a XVIII. században. Békéscsaba, 1988. 118 p. ltsz.: 1883-1988
824. Rác Sándor: Doboz község földrajzi nevei. Doboz, 1988. 28 p. ltsz.: 1884-1988
825. Borbíró Lajos: A falut körülvevő kertekről. Pályázat. Füzesgyarmat, 1988. 42 p. ltsz.: 1885-1988
826. Borbíró Lajos: Változás és állandóság a paraszti életben. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1988. 67 p. ltsz.: 1886-1988

- 827. Házi Albert: Paraszti szavak, szóemlékek. I. A–F-ig. Pályamunka. Okány, 1988. 37 p. ltsz.: 1887-1988
- 828. Grin Igor: Emlékversek, Vank Kálmánné, Tóth Judittól. Békéscsaba, 1988. 7 p. ltsz.: 1889-1988
- 829. Grin Igor: Vank Kálmán bakaköltő és társainak versei. Békéscsaba, 1988. 42 p. ltsz.: 1890-1988
- 830. Grin Igor: Kovács György naplója, fotómásolat. Mezőberény, 1882. 38 p. ltsz.: 1891-1988
- 831. Tábori György: A Néprajzi csoportok Békésben a XVIII–XIX. században című állandó néprajzi kiállítás tématerve és forgatókönyve. Békéscsaba, 1980. 90 p. ltsz.: 1892-1988
- 832. Papp Zsigmond, L.: A paraszti életforma átalakulása Dévaványán. Dévaványa, 1979. 71 p. ltsz.: 1894-1989
- 833. Bencsik János: Egy bánáti típusú parasztház Magyarcsanádon. Magyarcsanád, 1984. 4 p. ltsz.: 1895-1989
- 834. Ando György: Békéscsaba népi építészet. Szlovák nyelvű szakdolgozat. Békéscsaba–Bratislava, 1989. 52 p., 6 melléklet. ltsz.: 1896-1989
- 835. Grin Igor: A Békés megyei múzeumokban végzett néprajzi kutatások. Békéscsaba, 1989. 45 p. ltsz.: 1897-1989
- 836. Sinka Hilda: Életen innen, életen túl. A születéshez és a halálhoz kapcsolódó szokások Békésszentandrás. Pályamunka. Békésszentandrás, 1989. 131 p., 33 fotó. ltsz.: 1898-1989
- 837. Koppány János: Méhészkedés az alföldi szlovákoknál. Tótkomlós, 1989. 16 p., 4 rajz, 34 fotó. ltsz.: 1899-1989
- 838. Bartó János: Béresnek születtem. Emlékek a mezőberényi szlovákok életéről. Pályamunka. Mezőberény, 1989. 50 p. ltsz.: 1900-1989
- 839. Rácz Sándor: Doboz és a volt grófi uradalom lakosságának ragadványnevei. III. rész. Pályamunka. Doboz, 1989. 121 p. ltsz.: 1901-1989
- 840. Házi Albert: Paraszti szavak és szóemlékek Okány és környékén. II. G–K. Pályamunka. Okány, 1989. ltsz.: 1902-1989
- 841. Borbíró Lajos: Füzesgyarmat régi folyóinak, ereinek nevei és vízi világa. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1989. 55 p. ltsz.: 1903-1989
- 842. Borbíró Lajos: Adalékok a füzesgyarmati népiélet történetéhez. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1989. 33 p. ltsz.: 1904-1989
- 843. Dedinszky Gyula: A Biblia néprajza. Békéscsaba, 1989. 159 p. ltsz.: 1905-1989
- 844. Martincsek Gáborné: Az én életpályám. Pályamunka. Mezőberény, 1989. 4 p. ltsz.: 1906-1989
- 845. Sziklay Sámuelné: Az én életpályám. Pályamunka. Mezőberény, 1989. 6 p. ltsz.: 1907-1989
- 846. Braun Márton: Az én életpályám. Pályamunka. Mezőberény, 1989. 8 p. ltsz.: 1908-1989

847. Borgula Pál: Az én életpályám. Pályamunka. Mezőberény, 1989. 5 p. ltsz.: 1909-1989
848. Tábori György: Vezető a békéscsabai Szlovák Tájházhhoz. Békéscsaba, 1973. 11 p. ltsz.: 1911-1989
849. Hankó Éva: A békéscsabai szlovákság etnikai magatartása. Szakdolgozat. Békéscsaba, 1990. 90 p. ltsz.: 1912-1991
850. Grin Igor: A debreceni Déri Múzeum adattárában lévő anyagról tájékoztató. Debrecen, 1990. 2 p. ltsz.: 1913-1990
851. Grin Igor: Vezető a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum állandó néprajzi kiállításához. Békéscsaba, 1980. 35 p. ltsz.: 1914-1990
852. Csongrádi Pál: Lakodalmas szokások a vásárhelyi határban, (1921–1940). Kardoskút, 1990. 21 p. ltsz.: 1915-1990
853. Borbíró Lajos: Adalékok Füzesgyarmat nép életének megismeréséhez. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1990. 37 p. ltsz.: 1916-1990
854. Rácz Sándor: Doboz és a volt grófi uradalom lakosságának ragadványnevei. Pályamunka. Doboz, 1990. 53. p. ltsz.: 1917-1990
855. Kurtucz Mihály: Ragadványnevek Kisiratoson. Kisiratos (Románia), 1990. 86 p. ltsz.: 1918-1990
856. Csongrádi Pál: Találkozó a tanyán élő paraszt fiataloknak 1920–1940 között. Pályamunka. Kardoskút, 1990. 7 p. ltsz.: 1919-1990
857. Bozóki János: Ecsefalva ragadványnevei. Pályamunka. Ecsefalva, 1990. 10 p. ltsz.: 1920-1990
858. Koppány János: Rend és szokások az evangélikus igehirdetésnél. Tótkomlós, 1990. 52 p. ltsz.: 1921-1990
859. Koppány János: Szlovák betlehemes játékok Tótkomlóson. Tótkomlós, 1990. 7 p. ltsz.: 1922-1990
860. Szívós Ilona: Szeghalmi családok ragadványnevei. Szeghalom, 1981. 18 p. ltsz.: 1923-1990
861. Kovács Éva: Nyelvjavaslatok Békés megyében. Békéscsaba, 1990. 208 p. ltsz.: 1924-1991
862. Knyihár Jánosné: A kamasznyelv mai állapota. Pályamunka. Békéscsaba. 1990. 64 p. ltsz.: 1925-1991
863. Csobai Lászlóné: A IV. Nemzetközi Néprajzi Konferencián elhangzott előadások szövege. Békéscsaba, 1990. 105 p. ltsz.: 1927-1991
864. Dedinszky Gyula: A békéscsabai szlovák tájnyelv kis-szótára. Békéscsaba, 1970. 205 p. ltsz.: 1928-1991
865. Miklya Zsolt – Luzsányi Mónika: Tótkomlósi szöttesek leírása. Pályamunka. Tótkomlós, 1990. 36 p. ltsz.: 1930-1991
866. Szatmári Imréné, Haan Lajos Helytörténeti Szakkör, Békéscsaba: Lakosságcsere 1946–47-ben. Pályamunka. Békéscsaba, 1991. 28 p. ltsz.: 1931-1991

867. Vandlik Ilona, Haan Lajos Helytörténeti Szakkör, Békéscsaba: Csabai szlovák parasztcsalád három nemzedékének élete. Békéscsaba, 1991. 20 p. ltsz.: 1932-1991
868. Grin Igor: Feljegyzés a Gyulán létesítendő Román Bázismúzeum tárgyában. Békéscsaba, 1990. 8 p. ltsz.: 1933-1991
869. Ando György: Két mezőpeterdi lakóház felmérése. Mezőpeterd, 1996. 2 p., 3 térkép, 6 helyszínrajz. ltsz.: 1934-1991
870. Mazán Márta: Szöveg Békés megyében. Szakdolgozat. Békéscsaba, 1991. 52 p. ltsz.: 1935-1991
871. Tábori György: Szekerka Ilona kézimunka füzetek. Békéscsaba, 1990. 2 füzet. ltsz.: 1936-1991
872. Grin Igor: A Szerb Tudományos Akadémia Etnográfiai Intézete munkatársainak Battonyán tett, tudományos felmérő látogatása. Battonya, 1990. 4 p. ltsz.: 1937-1991
873. Molnár Ambrus: Békés város történeti család- és ragadványnevei. Pályamunka. Békés, 1980. 155 p. ltsz.: 1938-1992
874. Szarka Sándorné: A füzesgyarmati Tájház. A Tájak, Korok, Múzeumok kiadványának kézírata. Füzesgyarmat, 1992. 21 p. ltsz.: 1939-1992
875. Szécsi Viola: Az elvetett magtól a kenyérig. Pályázat. Kunszentmárton, 1992. 27 p. ltsz.: 1940-1992
876. Borbíró Lajos: Szómagyarázat a füzesgyarmati társalkodásban, beszédben egyre ritkábban előforduló szavakról. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1991. 23 p. ltsz.: 1941-1992
877. Márton Gábor: Így éltünk mi endrődiek. Pályamunka. Endrőd, 1991. 97 p. ltsz.: 1942-1992
878. Šipicka, Bojana: Slovenské Gymnazium v Bekeškej Čabe. A gyümölcsök konzerválása a tanyai háztartásokban Békéscsaba környékén. Békéscsaba, 1991. 8 p. ltsz.: 1943-1992
879. Csongrádi Pál: Sertéstartási, vágási szokások Kardoskúton. Pályamunka. Kardoskút, 1991. 26 p. ltsz.: 1944-1992
880. Házi Albert: Paraszti szavak és szóemlékek Okány és környékén. III. L–Zs. Pályamunka. Okány, 1991. 65 p. ltsz.: 1945-1992
881. Tábori György: Békés megyei tájházak. Békés megye, Békés, Békéscsaba, Endrőd, Szarvas, Tótkomlós, 1977. 10 p. ltsz.: 1946-1992
882. Grin Igor: Nem múzeumi tulajdonú gyűjtemények felmérése (Honti Műhelygaléria). Gyomaendrőd, 1987. 26 p. ltsz.: 1947-1992
883. Grin Igor: A mezőmegyeri Pávakör repertoárján szereplő szlovák és magyar dalok. Mezőmegyer, 1991. 31 p. ltsz.: 1948-1992
884. Grin Igor: Kindli Istvánné szlovák, magyar dalokat tartalmazó füzetének fénymásolata. Mezőmegyer, 1991. 28 p. ltsz.: 1949-1992

- 885. Tábori György: A békéscsabai Szlovák Tájház dokumentációs anyaga. Békéscsaba, 1972. 36 p. ltsz.: 1951-1992
- 886. Tábori György: A magyarországi szlovákok énekeskönyvének, a Tranosciusnak rézveretes fedele. Békéscsaba, 1981. 19 p. ltsz.: 1952-1993
- 887. Tábori György: A vésztői kasos méhészet. Vésztő, 1955–1956. 200 p. ltsz.: 1954-1993
- 888. Tábori György: A mezőberényi táplálkozás, ételek, étkezési szokások. Mezőberény, 1973. 58 p. ltsz.: 1955-1993
- 889. Tábori György: Mezőberényi népszokások, néphit. Mezőberény, 1973. 34 p. Kézirat. ltsz.: 1956-1993
- 890. Dobi János: Lakodalmi szokások és rigmusok. Gyoma, 1964. 25 p. ltsz.: 1957-1993
- 891. Tábori György: Tótkomlós lakóházainak fejlődése, határkialakulása, települési viszonyai. Tótkomlós, 1936–38. 17 p. ltsz.: 1958-1993
- 892. Tábori György: Kukoricatermelés Tótkomlóson és a kukorica haszna. Tótkomlós, 1937, 1953. 10 p. ltsz.: 1960-1993
- 893. Tábori György: Békés megye műemléki és műemlék jellegű épületei. Békéscsaba, 1963. 4 p. ltsz.: 1961-1993
- 894. Krupa András: A nyíregyházi és Békés megyei szlovákok mitikus alakjai. Békéscsaba, 1991. 7 p. ltsz.: 1962-1993
- 895. Tábori György: Sertéstartás Szarvason az I. világháborúig. Szarvas, 1953. 11 p. ltsz.: 1963-1993
- 896. Tábori György: Lakodalomnézők. Egy főúri lakodalom részletei. Wenckheim lakodalom. 1920. Ókigyós–Doboz, [é. n.]. 40 cédula, 34 p. ltsz.: 1965-1993
- 897. Tábori György: Békés megye népi műemlékeinek felmérése. Békéscsaba, 1960-as évek. 31 rajz. ltsz.: 1966-1993
- 898. Lükő Gábor: Békési tárgyú témák. Békés megye, 1992. 1 p. ltsz.: 1967-1993
- 899. Lükő Gábor: Gyula és a Körösköz története a honfoglalás korától napjainkig; az Erkel Ferenc Múzeum állandó kiállítása, 1955-56. Gyula, 1955. 33 p. ltsz.: 1968-1993
- 900. Grin Igor: A Munkácsy Mihály Múzeum néprajzi gyűjteményének ajándékozott Veress Gusztáv festmény dokumentumai. Szentendre, 1993. 2 p. ltsz.: 1969-1993
- 901. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Háromhuta, Óhuta, 1993. 472 p. ltsz.: 1970-1993
- 902. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Répáshuta, Mátraszentimre, Sándorháza, Nyíregyháza, 1993. 385 p. ltsz.: 1971-1993
- 903. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Galgahuta, Csővár, Acsa, Püspökhatvan, 1993. 532 p. ltsz.: 1972-1993

- 904. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Péteri, Dabas, Sári, Pilisszentkereszt, Kesztlőc, 1993. 465 p. ltsz.: 1973-1993
- 905. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Oroszlány, Bakonycsérje, Dunaegyháza, 1993. ltsz.: 1974-1993
- 906. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Mezőberény, Szarvas, 1993. ltsz.: 1975-1993
- 907. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Békéscsaba, 1993. 693 p. ltsz.: 1976-1993
- 908. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Nagybánhegyes, Tótkomlós, 1993. 664 p. ltsz.: 1977-1993
- 909. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Pitvaros, Kiskőrös, 1993. 816 p. ltsz.: 1978-1993
- 910. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok néprajzi atlasza. Békéscsaba, 1993. 170 p. ltsz.: 1979-1993
- 911. Horváth Terézia: A hímes népi szőttesek elemzésének egyik módja, békéscsabai lakástextilek példáján. Különnyomat a Néprajzi Értesítő 1992. 74. számából. Budapest, 1992. 11 p. ltsz.: 1980-1993
- 912. A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete: A magyarországi szlovákok népi kultúrájának a mai ismeretek és gyakorlat alapján. Országos gyűjtés. Békéscsaba, 1994. 219 térkép, 20 táblázat, 68 p. ltsz.: 1981-1994
- 913. Tábori György: Tomka Juliannától gyűjtött néprajzi anyag. Békéscsaba, 1930-as évek. 22 p., 4 füzet, 13 fotó, 2 könyv. ltsz.: 1982-1995
- 914. Tábori György: A tótkomlói búcsúvásár. Tótkomlós, 1960-as évek. 69 p. ltsz.: 1983-1995
- 915. Csongrádi Pál: Homályba vesző szokások az emlékek tükrében. Pályázat. Kardoskút, 1994. 18 p. ltsz.: 1984-1995
- 916. Pleskovits András: Emlékek és tanulságok a századunk első felében élt parasztság háromgenerációs családmodell korszakából. Pusztaföldvár, 1994. 23 p. ltsz.: 1985-1995
- 917. Csongrádi Pál: Ott ahol a madár sem dalol. Pályamunka. Kardoskút, 1994. 22 p. ltsz.: 1986-1995
- 918. Borbíró Lajos: A juhnyáj után. Adatok a füzesgyarmati juhászélet történetének megírásához. Pályamunka. Füzesgyarmat, 1994. 50 p. ltsz.: 1987-1995
- 919. Pleskovits András: Emlékek, dokumentumok és tanulságok a századunk első felében élt parasztság életéből. Pályamunka. Pusztaföldvár, 1994. 25 p. ltsz.: 1988-1995
- 920. Koppány János: Rend és szokás a szlovák evangélikusok istentiszteletében. (Szlovák nyelven). Pályamunka. Tótkomlós, 1994. 67 p. ltsz.: 1989-1995
- 921. Koppány János: Az evangélikus templomhoz kapcsolódó népszokások Tótkomlóson. Pályamunka. Tótkomlós, 1994. 32 p. ltsz.: 1990-1995

- 922. Babák Krisztina: A tejnek nincs fenéig föle. Pályamunka. Békésszentandrás, 1994. 8 illusztrált p. ltsz.: 1992-1995
- 923. Tábori György: Szabályrendeletek a csabai heti vásáron. Békéscsaba, [é. n.], 14 p., 1 fotó. ltsz.: 1993-1995
- 924. Tábori György: A városrendező Sztraka Ernő munkássága. Békéscsaba, 1960-as évek. 60 p. ltsz.: 1994-1995
- 925. Tábori György: Menyasszonyi jegyajándék és kelengye. Tótkomlós, 1970-es évek. 30 p. ltsz.: 1995-1995
- 926. Tábori György: A békéscsabai szlovák tájház. Békéscsaba, 1972. 26 p. ltsz.: 1996-1995
- 927. Tábori György: Szlovák festő asszonyok Békés és Csongrád megyében. 1958. 25 p. ltsz.: 1997-1995
- 928. Tábori György: A Békés és Csanád megyei szlovák festő asszonyok. Békéscsaba, 1959. 59 p. ltsz.: 1998-1995
- 929. Tábori György: A békési szoba. Békés, 1970-es évek. 9 p. ltsz.: 1999-1995
- 930. Ando György: Disznótor Békéscsabán. Békéscsaba, 1976–78. 26 p. ltsz.: 2000-1995
- 931. Tábori György: Békés megye műemléki és idegenforgalmi vizsgálata, javaslat. Békéscsaba, 1995. 99 p., 33 fotó. ltsz.: 2001-1995
- 932. Krupa András publikációinak bibliográfiája. Békéscsaba, 1954–1984. 21 p. ltsz.: 2002-1995
- 933. Tábori György: A magyarországi szlovákok népművészete. Országos gyűjtés. Békéscsaba, 1979–82. 220 p. ltsz.: 2003-1995
- 934. Tábori György: Csanádalberty halotti búcsúztatók. Csanádalberty, 1960-as évek. 2 p. ltsz.: 2004-1995
- 935. Tábori György: Szlovák vándoriparosok és vándorkereskedők. Békéscsaba, 1975. 11 p. ltsz.: 2005-1995
- 936. Tábori György: Tótkomlós néprajzi ismertetése. Tótkomlós, 1986. 11 p. ltsz.: 2006-1995
- 937. Ando György: Szlovák címerek és kiállítási feliratok. Békéscsaba, 1994. 2 p. ltsz.: 2007-1995
- 938. Kmetykó János: Békéscsaba régi városmag hagyományos lakókörzeti kultúrájának rehabilitációja. Békéscsaba, 1988. 39 p. ltsz.: 2008-1995
- 939. Városi Tanács: A Bánát–Corvin utca által határolt lakóterület rendezése. Békéscsaba, 1987. 34 p. ltsz.: 2009-1995
- 940. Szabó István, Cs.: Fejfák. Sírfeliratok, fotók. Békéscsaba, [é. n.]. 29 p., 2 fotó. ltsz.: 2010-1995
- 941. Szabó István, Cs.: Néprajzi fotók. Békéscsaba, 1995. 24 fotó. ltsz.: 2011-1995
- 942. Szabó István, Cs.: Adatok a legrégebbi békéscsabai evangélikus temetőkről, temetkezési szokásokról. Békéscsaba, 1982. 79 p., 123 fotó. ltsz.: 2012-1995

- 943. Szabó István, Cs.: Adatok néhai Pataki Károly (volt veterán) életrajzáról és temetéséről. Békéscsaba, 1983. 41 p., 1 gyászjelentés, 10 koszorúfelirat. ltsz.: 2213-1995
- 944. Szabó István, Cs.: Földmunkás Dalegylet és egyéb helytörténeti fotók 1937-ből. Békéscsaba, 1937. 35 fotó. ltsz.: 2014-1995
- 945. Rácz Sándor: Gyula és környékének tájszó-gyűjteménye. Pályamunka. Gyula, 1995. 681 p. ltsz.: 2015-1995
- 946. Borbíró Lajos: Kisebb-nagyobb szigetek a füzesgyarmati határban. Füzesgyarmat, 1995. 31 p. ltsz.: 2016-1995
- 947. Pleskovits András: „Elnémult a kisharang éjféli zenéje”. Pusztaföldvár, 1994. 27 illusztrált p. ltsz.: 2017-1995
- 948. Pleskovits András: „A megtartó anyanyelv”. Pusztaföldvár, 1995. 53 p. ltsz.: 2018-1995
- 949. Pethő Mária: Békés megye népi táplálkozásának rövid jellemzése. Békés megye, 1995. 63 p. ltsz.: 2019-1995
- 950. Horváth Terézia: A lakástextília Békéscsabán 1850–1950-ig. Békéscsaba, 1988. 20 p. ltsz.: 2020-1995
- 951. Debrecenyi Sándor: Dobozi népdalok. Doboz, 1952. 28 p. ltsz.: 2021-1995
- 952. Borbíró Lajos: Feljegyzések a füzesgyarmati Tájházban található néprajzi tárgyakról. Füzesgyarmat, 1995. 18 p. ltsz.: 2022-1995
- 953. Márkus Mihály: Néprajzi feljegyzések szlovák ködmönviseletről. Cassovia, Kassa (Szlovákia), 1996. 1 p. ltsz.: 2023-1995
- 954. Czeglédi Imre: Lectori vélemények a Munkácsy Mihály Múzeum nemzetiségi állandó kiállításáról. Békéscsaba, 1978. 28 p. ltsz.: 2024-1995
- 955. Csicsely Ágnes: Fatornyos iskola Békés-Kismegyerén. Szakdolgozat. Kismegyer, 1996. 24 p. ltsz.: 2025-1995
- 956. Bereczki Imre: A dévaványai közgyűjtemény tárgyi anyagának leltára. Dévaványa, 1996. 41 p. ltsz.: 2026-1997
- 957. Csomós Gabriella – Petruzsán Csilla: A medgyesegyházi evangélikus templom. 1890–1994. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Medgyesegyháza, 1994. 3 p., 3 p. rajz. ltsz.: 2027/1-1995
- 958. Nádasdy Zsuzsanna: Az orosházi evangélikus templom története. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Orosháza, 1994. 3 p., 3 melléklet. ltsz.: 2027/2-1997
- 959. Sin Péter: Menjünk vissza? A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Orosháza, 1994. 3 p. ltsz.: 2027/3-1997
- 960. Szigeti Katalin – Valkovszki Noémi: Háztűznéző Szarvason. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Szarvas, 1994. 5 p. ltsz.: 2027/4-1997
- 961. Singer Éva: Eleki népszokások. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Elek, 1994. 23 p. ltsz.: 2027/5-1997

- 962. Szlovák Gimnázium, Békéscsaba: Textil, háziszőttek. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Békéscsaba, 1994. 10 p. ltsz.: 2027/6-1996
- 963. Nádasdy Zsuzsa: Justh Zsigmond szentetornyai parasztháza. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Szentetornya, 1994. 5 p. ltsz.: 2027/7-1996
- 964. Hirják Katalin: A mi tanyánk. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Mezőberény, 1994. 6 p. ltsz.: 2027/8-1995
- 965. Szigeti Szilvia: Vági Andrásy tanya. A Körösök Vidéke az alkotókért pályázatra beadott pályamunka. Orosháza, 1994. 17 p. ltsz.: 2027/9-1996
- 966. Janovits Csaba: Nagyszüleim háza. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Mezőberény, 1994. 8 p., 2 rajz. ltsz.: 2027/10-1995
- 967. Bánszki Marianna: Cserépkályhák a lakótelepi lakásban, megújult formában. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Békéscsaba, 1994. 13 p. fotókkal. ltsz.: 2027/11-1995
- 968. Filó Péter – Páskai Péter: A bélmegyeri vadászkastély bemutatása. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Bélmegyer, 1994. 6 p. ltsz.: 2027/12-1996
- 969. Szabó Ágnes – Nagy Tímea – Kis Beáta: Fazekasság. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Békés, 1994. 24 p. ltsz.: 2027/13-1996
- 970. Tóth Erika: Iskolám száz éves. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Mezőberény, 1994. 14 p. ltsz.: 2027/14-1996
- 971. Gulyás Antal: Régi eszköz: a perzselő. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Mezőberény, 1994. 3 p. ltsz.: 2027/15-1996
- 972. Mezőberényi 2-es számú Általános Iskola: A 2-es számú Általános Iskola története. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Mezőberény, 1994. 16 p. ltsz.: 2027/16-1996
- 973. Nagy Marianna: Szülőföldem Orosháza. Darvas József gyerekkora. A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Orosháza, 1994. 10 p. ltsz.: 2027/17-1996
- 974. Antovszki Ilona: A tanító. (Zsilinszki Ádám). A Körösök Vidéke az alkotókért című pályázatra beadott pályamunka. Békéscsaba, 1994. 11 p., 7 fotó. ltsz.: 2027/18-1996
- 975. Grin Igor: Bartus Pálné gyűjteményéből – Galgahuta-tojásfestés. Galgahuta, 1997. 6 p., 91 színes fotó és negatívjai, 1 video, 1 magnókazetta. ltsz.: 2028-1997
- 976. Nagy József: „Gyalog jártam”. Nemes József bányász életútja. Debrecen, 1996. 2 füzet. 89 p. ltsz.: 2029-1997

- 977. Csongrádi Pál: Igaz történet Péter és Boriska életéből. Vásárhelyi puszta, 1996. 33 p. ltsz.: 2030-1997
- 978. Ando György: Petri Krajcsó Mátyás (született: 1913. Békéscsaba) násznagy, sztarejsi visszaemlékezése a csabai temetésről. Szlovák nyelvű. Békéscsaba, 1998. 7 p. ltsz.: 2031-1998
- 979. Sinkó Rozália, L.: Bereczki Imre (1912–1997) rövid életútja. Dévaványa, 3 p., 2 fotó. ltsz.: 2032-1998
- 980. Szarka Sándorné: Füzesgyarmati kapuk és kerítések. Kézirat. Füzesgyarmat, 1999. 136 p., 1 térkép, 106 fotó. ltsz.: 2033-2000
- 981. Ando György – Tábori György: A békéscsabai múzeumba 1981–1995 között beérkezett néprajzi pályázatok címe és bírálatai. Békéscsaba, 1995. 60 p. ltsz.: 2034-2000
- 982. Ando György: A szlovákok Békéscsabán című vetélkedő dokumentumai. Békéscsaba, 1996. 87 p. ltsz.: 2035-2000
- 983. Szentí Tibor: Kunkovác László: Pásztoremberek című kiállításának megnyitója. Békéscsaba, 2000. 3 p. ltsz.: 2036-2000
- 984. Laurinyecz Bernadett: A békéscsabai családok lakhelyei, nyelve, szokásai, erkölce és viselete. Békéscsaba, 1996. 7 p. ltsz.: 2037-2001
- 985. Hégyes Krisztina: Földesúri és jobbágyviszonyok Szarvason. Szarvas, 1996. 4 p. ltsz.: 2038-2000
- 986. Petrovszki Tünde: Tessedik Sámuel élete és programja. Pályázat. Szarvas, 1996. 6 p. ltsz.: 2039-2000
- 987. Laurinyecz István: Tótkomlói lakodalom. Pályázat. Tótkomlós, 1996. 6 p. ltsz.: 2040-2000
- 988. Szabó Péter: A békéscsabai templomok bemutatása. Pályázat. Békéscsaba, 1996. 3 p. ltsz.: 2041-2000
- 989. Petrovszki Péter: Tótkomlós története. 1746–54. Pályázat. Tótkomlós, 1996. 5 p. ltsz.: 2042-2000
- 990. Petrovszki László: Harruckern és a szarvasi puszta betelepítése. Pályázat. Szarvas, 1996. 3 p. ltsz.: 2043-2000
- 991. Vácsi Csaba: Művelődés, kultúra, sport és népszokások. Pályázat. Szarvas, 1996. 3 p. ltsz.: 2044-2000
- 992. Wessenauer Natália: Születéssel és házassággal kapcsolatos szokások Battonyán. Pályázat. Battonya, 2001. 3 p. ltsz.: 2045-2000
- 993. Grin Igor: Kindli Istvánné, telekgerendási szlovák asszony szlovák és magyar nyelvű repertoárja. Telekgerendás, 2002. 81 p. ltsz.: 2046-2002
- 994. Ando György: A bükkzentkereszt szlovák néprajzi tábor fotói. Bükkzentkereszt, 2001. 177 fotó. ltsz.: 2047-2002
- 995. Grin Igor: Beck Zoltán élete és munkássága. Orosháza, 2002. 53 p. ltsz.: 2049-2002

996. Kádár Ferenc: Elszaladt az arany gulya. Dévaványa, 2002. CD-rom. ltsz.: 2050-2002
997. Ando György: Dombegyházi szlovákok körében végzett gyűjtőmunka. Dombegyháza, 2002. 38 fotó. ltsz.: 2051-2002
998. Ando György (gyűjt.): Eredeti békéscsabai szlovák népi textíliák szövött és hímzett motívumai. Békéscsaba, 2004. ltsz.: 2052-2004
999. Grin Igor: Cigány népmesék, Lakatos János meséi. 14 db CD-rom. Sarkad, 1980-as, 1990-es évek. ltsz.: 2053-2004
1000. Grin Igor: Szerb népszokások. Battonya, 1980-90-es évek. 12 db CD-rom. ltsz.: 2054-2004
1001. Ando György – Dedinszky Gyula – Mazán Mátyás: Békéscsabai tájszótár. Kézirat. Békéscsaba, 1993. 191 p. ltsz.: 2056-2003
1002. Katona Imre: Adatok a Békés megyei agrárproletár mozgalom folklórához. Orosháza, 1950. 10 p. ltsz.: 2057-2003. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 2360
1003. Balassa Iván: Családi gyűjtés. Orosháza, 1952. 73 p. ltsz.: 2058-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 2736.
1004. Balassa Iván: Békés megyei vonatkozású állatszámhlási feljegyzések, birtokmegoszlás, nemzetiségi adatok. 1911-1952. 102 p. ltsz.: 2059-2003. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 3910.
1005. Balassa Iván: Termelőszövetkezeti gyűjtés. Tótkomlós, 1953. 35 p. ltsz.: 2060-2003. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 3981
1006. Domonkos Ottó: Békéscsabai gyűjtés. Képfestés. Békéscsaba, 1954. 12 p. ltsz.: 2061-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 5932
1007. Diószegi Vilmos: Jelentés a néphit gyűjtésről. Tótkomlós, 1962. 1 p. ltsz.: 2062-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 7009
1008. Manga János: Czirják István betlehemes játékokról beszél. Tótkomlós, [é. n.] 3 p. ltsz.: 2063-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 7264
1009. Molnár Benő: Fahajózás a Vágon; vágfarkasdi népszokások. Vágfarkasd, 1963-64. 79 p. ltsz.: 2064-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 7304
1010. Molnár Balázs: Adatok Csathó Balázs, szeghalmi szitásmester életéből. Szeghalom, 1961. 9 p. ltsz.: 2065-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 10386
1011. Ismeretlen gyűjtő: Dobozai szokásgyűjtés, jelentés. Doboz, [é. n.]. 2 p. ltsz.: 2066-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26597

1012. Maác László: Lakodalmi szokások, népdalok. Vésztő, 1955. 13 p. ltsz.: 2067-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26599
1013. Szabó Mátyás: Szokásgyűjtés. Mezőberény, 1953. 37 p. ltsz.: 2068-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26603
1014. Ismeretlen szerző: Szeghalmi népdalok. Szeghalom, 1954–56. 26 p. ltsz.: 2069-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26605
1015. Fülöp Imre: Egy népies monda. Betlehemjárás. Endrőd, 1954. 6 p. ltsz.: 2070-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26606
1016. Gyöngyösi Károly: Gyulavári tájszavak és szólások. Gyulavári, [é. n.]. 9 p. ltsz.: 2071-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26607
1017. Mucsi László (Szörény megyei születésű bélmegyeri földműves) versei. Bélmegyer, 1957. 20 p. ltsz.: 2072-2004. Fénymásolat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából: EA 26608
1018. Meghívó és forgatókönyv a Dedinszky Gyula születésének 100. évfordulójára rendezett kiállításról. Békéscsaba, 2005. 10 p. ltsz.: 2077-2004

Névmutató

Adamcsik Józsefné 276
Alter Ibolya 297, 368
Ando György 834, 869, 930, 937, 978, 981, 982, 994, 997, 998, 1001
Antal Anna 576
Antal Györgyné 60
Antal Ilona 734
Antovszki Ilona 974
Bába József 437
Babák Krisztina 922
Bagó Zsuzsanna 410, 499
Bágy Péter 364
Baji Erzsébet 243
Balassa Iván 1003–1005
Bálint Endre 638
Balogh Irén 682
Balogh József 329
Balogh Zsigmond 323
Baloghné Horváth Terézia *lásd* Horváth Terézia, Baloghné
Banner Benedek 1
Banner József 132, 199, 444, 662–681

Bánszki Marianna 967
Bartó János 838
Bartók József 201
Bartus Pálné 975
Beck Zoltán 64, 121, 142, 143, 145, 151–155, 207–216, 218, 237, 238, 241, 373, 386–389, 423–433, 564, 761, 796, 995
Békássy Sándorné 272
Békés Megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság 557
Békési II. sz. Általános Iskola tanulói 253
Békési Szegedi Kis István Gimnázium tanulói 813
Bella Zsuzsanna 658
Bencsik János 465, 601, 613, 614, 619, 796, 833
Benkő Judit 438
Benyó Pálné 731
Bereczki Ibolya 634
Bereczki Imre 2, 4–8, 92, 133, 202, 242, 249, 262, 284, 335, 348, 375, 378, 379, 402–404, 422, 451, 487, 586, 587, 640–643, 699, 700, 726, 728, 729, 956, 979
Bereczkiné Szabó Erzsébet *lásd* Szabó Erzsébet, Bereczkiné
Bessenyei Antal 45
Bíró Dániel 378
Bíró Ferenc 268
Bíró Gy. Lajos 288
Bíró Mihályné 807
Bíró Nagy Gyula 333
Bondár Ferenc 187, 229, 230
Borbíró Lajos 583, 713, 810, 825, 826, 841, 842, 853, 876, 918, 946, 952
Borgula Pál 847
Boross Marietta 157, 158, 549
Bozóki János 857
Braun Márton 846
Breznyik Anna 590
Bucsai Erzsébet 686
Bujdosó Mihály 185, 274
Chin Etelka 409
Cs. Szabó István *lásd* Szabó István, Cs.
Csajághy Rezső 611
Csapó Lajosné, Tábori Hajnalka 261, 310
Csatári Dániel 598
Csatlós Márta 684
Csertő Kálmán 419

Csicsely Ágnes 955
Csicselyné Korbely Zsuzsanna *lásd* Korbely Zsuzsanna, Csicselyné
Csipei Katalin 460
Csizmadia Imre 539
Csizmadia Sándor 145
Csobai Lászlóné 863
Csomós Gabriella 957
Csongrádi Pál 852, 856, 879, 915, 917, 977
Csorba Csaba 354
Csorejs Jánosné 446, 475, 626
Csóti Gyula 426
Csősz Erzsébet 420
Csukás Csilla 758
Csukás Irén 204
Csűri Gábor 294
Csürke Katalin 559
Dalmadi Erzsébet 369
Darida Judit 590
Darvas József 973
Debrecenyi Sándor 951
Debreczeni József 400
Dedinszky Gyula 221, 250, 263, 269, 286, 292, 342, 349, 384, 401, 434, 598,
608, 636, 823, 843, 864, 1001, 1018
Dézsi Mihály 217
Diószegi Vilmos 161–166, 374, 1007
Dobi János 131, 890
Dobra Margit 407
Domonkos Ottó 109, 1006
Dömötör Sándor 206, 225
Durkó Antal 88
Dutkon László 17, 47, 48, 78, 80, 500–538, 541–548
Egészségügyi Szakközépiskola, Békéscsaba 736, 737, 743
Eke Mária 695
Erdész Sándor 421
Erdődi Erzsébet 298
Erdődi István 674
Erdős Ilona 321
Erdős Kamill 97–99, 110–117, 465
Erkel Ferenc Gimnázium Szakköre 365, 457
Erkel Ferenc Múzeum 301, 302, 868, 899
Eszlári Katalin 686

Fábián János 604
Fabulya László 406
Farkas Mátyás 733
Fazekas Lászlóné 727
Fehér Ilona 372, 657
Fekete Tünde 707
Feketü József 71
Fest Miklós 120
Filkovszky László 598
Filó Péter 968
Fóris Mária, Kocsisné 73
Földes László 251
Földházi Ferenc 289
Frenyó Imre 267
Fretyánné Kozma Éva *lásd* Kozma Éva, Fretyánné
Fülöp Imre 1015
Gábor Istvánné 59
Gaszó Tibor 289
Gécs Eszter 180
Gellén Attila 461
Gesznér Julianna 300
Godja Éva 660
Grin Igor 311, 312, 380, 412, 414, 415, 445, 456, 464, 469, 474, 555, 556,
560–563, 566, 567, 569–573, 592–594, 596–597, 601, 609, 610, 614,
616, 618, 619, 628, 635, 679, 687, 692, 714, 718, 747, 794–802, 815,
817, 828–830, 835, 850, 851, 868, 872, 882–884, 900, 975, 993, 995,
999, 1000
Grineaus Tamás 177
Gubucz Gáspár 769
Gulka Edit 732
Gulyás Antal 971
Gulyás Éva 303, 305, 306, 308, 309
Gulyás Mihály 631
Gyimesi Józsefné 16
Gyomaendrődi Gimnázium Helytörténeti Szakköre 720
Gyömrői-Dermovszky Kovács György 654
Gyöngyösi Károly 26, 1016
Győri Etelka, K. 775, 776
Győri Károly 80
Gyulai Kertészeti Szakközépiskola Biológia Szakköre 371
Haan Lajos Helytörténeti Szakkör, Békéscsaba 866, 867

Hagymási Sándor 246, 264, 304, 307
Hajdú János 683
Hajnal Mária 301
Hankó Éva 849
Haraszti Imre 366
Harruckern János György 990
Házi Albert 812, 827, 840, 880
Hégely Krisztina 985
Hentz Lajos 287, 486, 565, 603, 624, 645, 646, 702, 725, 750, 792
Hirják Katalin 964
Hirka János 690
Hocópán Sándor 381, 644
Horváth Anna 463
Horváth Erzsébet 485, 574, 577, 579, 580
Horváth Terézia, Baloghné 745, 746, 748, 777–788, 911, 950
Hrabovszky Mihály 51
Huley Alfréd 627, 651, 705, 724
Huszár Mártonné 63
Ismeretlen szerző 1011, 1014
Iványi István 449
Janecskó János 467
Jankó János 9
Janovits Csaba 966
Jeney Tibor Lajos 439
Juhász Emőke 301
Juhász Erzsébet 411, 454
Juhász Júlia 179
Juhász Tóth Sándor 238, 429–432
Juhos Lenke 48
Justh Zsigmond 963
K. Győri Etelka *lásd* Győri Etelka, K.
Kacsányi Pál 621
Kádár Ferenc 402, 487, 996
Kádár Gyula 451, 487
Kajári Gabriella 459
Kalocsai Anikó 460
Kárnyáczki Ilona 299
Kárpáti Károly 290
Karsai Ervin 698
Kartus Márta 575
Kaszanyi Lajos 324

Katona Imre 1002
Katona Ottó 420
Kazár Éva 814
Kemény Gábor Szakközépiskola 739, 744
Keresztesi Franciska 363
Kindli Istvánné 884, 993
Kis Beáta 969
Kiss Anikó 558
Kiss Imre 703
Kiss József 135
Klemm Hilda 297
Kmetykó János 938
Knyihár Jánosné 862
Kocsis Pál 460
Kocsisné Fóris Mária *lásd* Fóris Mária, Kocsisné
Koczka Pál 617, 637
Komlósi Mátyás 759, 808
Komoróczy Éva 659
Komróczy Mária 180
Koppány János 66, 74, 83, 228, 245, 248, 260, 343, 351, 356, 357, 477, 553,
585, 607, 654, 755, 768, 803, 804, 821, 822, 837, 858, 859, 920, 921
Korbely Zsuzsanna, Csicselyné 730
Korniáczki Mária 410
Kósa László 130
Kossuth Lajos 389
Kosza Julianna 686
Kotymán Erzsébet 653
Kovács Béla 398, 408
Kovács Éva 861
Kovács Ilona 458
Kovács László 399
Kovács Sándor 361
Kozák István 590
Kozma Éva, Fretyánné 716
Krupa András 285, 424, 691, 735, 894, 932
Kulcsár István 290
Kulik Zoltán 756
Kunkovács László 983
Kunstár Béla 400
Kurtucz Mihály 774, 855
L. Papp Zsigmond *lásd* Papp Zsigmond, L.

L. Sinkó Rozália *lásd* Sinkó Rozália, L.
Lami Eszter 468, 488–497
Laurinyecz Bernadett 984
Laurinyecz István 987
Ledzényi Pálné 790
Lévai Teréz 275, 295
Linder László 10, 20–24, 470–472
Lipták Fegő Mátyásné 56
Lipták Jánosné 55
Lipták Károly 757
Lipták Pálné 58
Lovas Ferenc 33
Lovas Györgyné 394
Lugossy Mátyás 440
Lunkán Ilona 442
Lup János 405
Luptán Mária 684
Luzsányi Mónika 865
Lükő Gábor 898, 899
Maác László 1012
Magda Erzsébet 367
Magony József 346
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 901–912
Manga János 81, 313, 1008
Márai György 355
Marik Dénes 359, 441
Márk Ilona 661
Márkus Mihály 417, 953
Marosvári Ilona 395
Márton Gábor 877
Mátyási Erika 452
Mazán Márta 870
Mazán Mátyás 1001
Medovarszki Györgyné 19, 30, 79, 96
Medve Ilona 327
Mekis Ádám 701
Meskó Anna 382, 383
Mester György 368
Mester Zsuzsanna 296
Mészáros Endre 37
Mészáros Ferenc 122

Meszlényi Mária 277
Mezei József 733
Mezőberényi 2-es számú Általános Iskola 972
Mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Központ Honismereti Szakköre 721,
752, 773, 792, 809, 820
Miklya Jenő 29
Miklya Zsolt 453, 478, 549, 551, 578, 818, 865
Mile Zoltán 696
Miszlai Mária 411, 454
Mokány Miklósné 129, 134
Molnár Ambrus 291, 347, 358, 447, 605, 873
Molnár Balázs 146–150, 159, 160, 167, 168, 1010
Molnár Benő 203, 1009
Molnár Mihály 806
Morvay Judit 240
Motyovszki Éva 732
Mravik Anna 753
Mucsi László 1017
N. Szklerár Zsuzsanna *lásd* Szklerár Zsuzsanna, N.
Nádasdy Zsuzsanna 958, 963
Nagy Dezső 568
Nagy Gyula 72, 539, 629, 630, 747
Nagy József 344, 352, 353, 448, 455, 622, 976
Nagy Julianna 46
Nagy Kálmán 749
Nagy Lajos 101–105, 124, 125, 127, 128, 137–141, 188–198, 226, 227, 232, 239
Nagy Lajosné 273
Nagy Mária 322, 332
Nagy Marianna 973
Nagy Sándor 126
Nagy Szabolcs 182, 183, 223, 224, 341
Nagy Tímea 969
Nagy Veronika 473
Nátor Éva 277
Nemes Dénes 600, 615
Nemes József 976
Németh Zoltán 416
Néprajzi Múzeum 237, 380, 414, 415, 595, 1003–1017
Oláh Andor 3, 35–37, 122, 169, 170, 256–258
Oláh István 25, 41
Oláh Jánosné 178

Országos Műemlékfelügyelőség 106, 282
Oszlanszki Veronika 328
Palecska Friderika 767
Páll István 418
Papp Emma 325, 330
Papp Ferenc 231, 235
Papp Gizella 331
Papp János 360
Papp Zsigmond, L. 171–176, 247, 265, 266, 326, 390, 392, 450, 479, 481, 482, 540, 550, 588, 589, 602, 625, 639, 722, 754, 771, 805, 832
Páskai Péter 968
Patakfalvi István 184
Pavelka Márta 363
Péczei Attila 75
Pelle Ferenc 220, 647, 811
Pethő Mária 949
Petik Rezső 443
Petri Krajcsó Mátyás 978
Petrovski László 990
Petrovski Péter 989
Petrovski Tünde 986
Petruszán Csilla 957
Pleskovits András 916, 919, 947, 948
Pluhár András 683
Popa Ilona 458
Priskin Márta 693
Pugymer Júlia 410
Rácz Sándor 582, 584, 760, 819, 824, 839, 854, 945
Radnóti Ádám 364
Rajeczky Benjámin 116
Rechák János 49, 50, 52–54
Rokszin Mária 697
Romsics Rita 407
Rozik Gyöngyi 693
Rózsa Ferenc Gimnázium tanulói 738
S. Szabó László *lásd* Szabó László, S.
Salát János 18
Sándor Julianna 300
Sarkadi Lajos 770
Sártói Ambrus 449, 552
Sebes György Kereskedelmi Szakközépiskola 719, 740–742

Seprenyi Magdolna 682
Sin Lajos 632
Sin Péter 959
Singer Éva 961
Sinka Hilda 836
Sinka István 352
Sinkó Rozália, L. 655, 656, 708–712, 762, 763, 979
Šipicka, Bojana 878
Sípos Mária 391
Skultéti Erzsébet 652
Somogyi Andrásné 319, 340
Sonja Švecová *lásd* Švecová, Sonja
Štefan Tovsecky *lásd* Tovsecky, Štefan
Švecová, Sonja 42
Szabó Ágnes 969
Szabó Erzsébet, Bereczkiné 233, 244, 337
Szabó Éva 686
Szabó Ferencné 270
Szabó Gyöngyi 814
Szabó Imre 350, 476
Szabó István 48
Szabó István, Cs. 623, 649, 704, 723, 751, 940–944
Szabó Lajos 436
Szabó László, S. 305
Szabó Lórántné 650
Szabó Mária 685
Szabó Mátyás 89, 90, 205, 1013
Szabó Péter 988
Szabó Tibor 345, 376
Szalóky Gyöngyvér 405
Szarka Ferenc 483
Szarka Sándorné 874, 980
Szász Lajos 219, 222
Szatmári Antal 466
Szatmári Gábor 293
Szatmári Imréné 866
Szécsi Viola 875
Szeckerka Ilona 871
Szelényi Lórántné 581
Szentesi Anna 499
Szentgyörgyi Gerő 728

Szenti Tibor 983
Szepessy Sándorné 706
Szigeti Gábor 119
Szigeti Katalin 960
Szigeti Szilvia 965
Sziklay Sámuelné 845
Szilágyi Imre 200, 236
Szincso György 440
Szitás Piroska 136
Szivós Ilona 860
Szklér Zsuzsanna, N. 463
Szlovák Gimnázium, Békéscsaba 878, 962
Szombati Zsuzsa 407
Szőke János 683
Sztraka Ernő 924
Szudák Margit 462, 591
Szuhay Péter 717
Szuromi Józsefné 554
Szűcs Irén 480
Szűcs Sándor 699
Szügyi Dániel 729
Tábori György 11–15, 31–34, 38–40, 43, 44, 53–63, 65, 67–70, 76, 77, 82, 86, 91, 93–95, 108, 144, 252, 254, 255, 280, 281, 283, 320, 377, 385, 498, 620, 689, 764–766, 793, 831, 848, 871, 881, 885–889, 891–893, 895–897, 913, 914, 923–929, 931, 933–936
Tábori Hajnalka, Csapó Lajosné *lásd* Csapó Lajosné, Tábori Hajnalka
Takács Etelka 302
Tessedik Sámuel 986
Tibori János 27
Tilkovszky Lóránt 598
TIT Békés Megyei Szervezete, Békéscsaba 496, 497, 599, 628, 735
Tomka Julianna 69, 77, 913
Tóth Erika 970
Tóth Imre 606, 648, 694
Tóth István 696
Tóth Judit, Vank Kálmánné *lásd* Vank Kálmánné, Tóth Judit
Tóth Péter 484
Tóth Zsuzsanna 813
Tovsecky, Štefan 387
Uhrin Mihály 458
Uhrin Péter 241

Urbán Istvánné 62
Váczai Csaba 991
Vad Imre 314–318, 336, 338, 339
Valkovszki Noémi 960
Vandlik Ilona 867
Vank Kálmán 829
Vank Kálmánné, Tóth Judit 828
Ványai Judit 716
Várdai Katalin 686
Varga László 84
Varga Sándor 186
Vas Ilona 393
Vasas Zsuzsanna 63
Vass István 470–472, 619
Vaszko Irén 87, 396, 397
Végh Mihály 28, 271
Viszkok Judit 656
Vorák József 85
Wessenauer Natália 992
Zahorán Gyula 608
Zakupszky László 435
Zsilák Mária 789
Zsilinszki Ádám 974
Zsilinszki János 564
Zsoldos Ildikó 278
Zsótér János 362
Zsótér József 119

Tárgymutató

Alkotók *lásd* Kutatók

Állattartás 2, 4, 5, 7, 8, 12–14, 88, 108, 111, 114, 156, 182, 205, 249, 259,
297, 363, 398, 405, 451, 453, 487, 550, 577, 605, 621, 631, 711, 879,
895, 918, 930, 983, 1004

Egyház *lásd* Vallás

Életrajz *lásd* Népi írásbeliség

Földművelés *lásd* Gazdálkodás

Gazdálkodás 2, 4–7, 11, 15, 45, 89, 90, 107, 125, 130, 136, 137, 157, 158, 160,
167, 172, 173, 176, 183, 192, 200, 226, 230, 242, 247, 279, 292, 296, 299,
300, 317–319, 324, 330, 339, 340, 343, 344, 351, 357, 358, 364, 379, 383,
391, 392, 404, 407, 450, 461, 478, 485, 551, 552, 574, 578, 579, 605, 608,

- 632, 634, 638, 643, 654, 683, 684, 702, 750, 751, 825, 826, 875, 892, 985, 1004, 1005
- Gyermekélet 41, 72, 74, 85, 101, 132, 314–316, 331, 369, 489, 523–528, 536, 606, 644, 661, 666, 668, 732, 772
- Gyermekjáték *lásd* Gyermekélet
- Gyermeknevelés *lásd* Gyermekélet
- Gyógyítás 3, 35–37, 122, 141, 169, 177, 232, 246, 257, 258, 265, 298, 361, 371, 405, 409–411, 682, 710, 737, 771
- Gyűjtemények
- kiállítások 202, 237, 282, 301, 302, 311, 312, 380, 414, 415, 425, 464, 465, 470–472, 598, 600, 601, 611, 614–616, 619, 687, 763, 784, 792, 831, 850, 851, 868, 882, 899, 900, 937, 954, 956, 975, 981–983, 994, 1018
 - néprajzi 202, 237, 282, 377, 434, 464, 498, 558, 575, 618, 620, 650, 687, 689, 713, 714, 746, 817, 848, 874, 881, 882, 885, 926, 929, 952
- Halászat 146–150, 448
- Háztartás *lásd* Népi táplálkozás
- Helynevek *lásd* Népnyelv
- Helytörténet 1, 2, 6, 11, 28, 29, 80, 87, 103, 105, 129, 138, 140, 175, 186, 203, 222–223, 252, 254, 263, 272, 281, 315, 318, 326, 342, 348, 349, 354, 358, 370, 373, 376, 384, 419, 435–443, 467, 552, 581, 594, 597, 598, 605, 640, 642, 647, 664, 665, 672, 673, 678, 701, 706, 724, 726, 728, 749, 766, 771, 772, 792, 806, 814, 816, 842, 849, 856, 866, 867, 877, 896, 899, 916, 919, 923, 924, 938, 939, 943, 944, 947, 955, 957, 958, 963, 968, 970, 972–974, 976, 985, 986, 988–991, 1002, 1004
- Hitélet *lásd* Vallás
- Iskola *lásd* Művelődés
- Kendermunkák *lásd* Textília
- Kereskedelem *lásd* Közlekedés
- Kertészet *lásd* Gazdálkodás
- Kiállítások *lásd* Gyűjtemények
- Közlekedés 114, 193, 205, 222, 224, 252, 308, 338, 351, 600, 615, 633, 725, 733, 914, 923, 935, 1009
- Kutatók 116, 352, 387, 402, 451, 465, 529, 538, 586, 616, 662, 679, 692, 699, 716, 747, 924, 963, 973, 974, 986, 995, 996, 999, 1018
- Lakáskultúra 32, 181, 228, 229, 243, 301, 343, 397, 434, 479, 481, 540, 549, 556, 686, 757, 766, 772, 785, 911, 929, 950, 967
- falfestés 22, 49, 50, 55, 56, 58–63, 77, 82, 86, 927, 928
 - bútorok 10, 54, 195, 569, 742, 743, 932
- Méhészet 44, 837, 887
- Mesterségek *lásd* Népművészet

- Művelődés 51, 85, 269, 314, 316, 342, 360, 413, 437, 443, 496, 497, 522, 524–528, 538, 557, 582, 599, 641, 666, 702, 772, 773, 813, 814, 863, 886, 896, 955, 970, 972–974, 988, 991
- Naplók *lásd* Népi írásbeliség
- Nemzetiségi néprajz 359, 360, 384, 559, 562, 598, 599, 601, 609–611, 628, 717, 863, 954, 1004
- cigány 97–99, 110–117, 220, 271, 465, 557, 698, 999
 - német 132, 199, 368, 414, 444, 624, 662–665, 668–672, 675, 679–681
 - román 359, 367, 381, 414, 441, 442, 445, 469, 473, 555, 559, 563, 570–573, 592, 593, 596, 610, 618, 635, 644, 660, 661, 697, 714, 716, 794, 796–802, 817, 868, 869
 - szerb 414, 415, 474, 566, 567, 872, 1000
 - szlovák 18, 19, 24, 30, 38, 39, 42, 43, 53, 66–68, 75, 76, 79, 81–83, 91, 96, 221, 248, 255, 260, 263, 269, 281, 285, 286, 290, 292, 313, 342, 349, 351, 374, 384, 385, 387, 393, 394, 401, 414, 416–418, 420, 421, 434–440, 443, 466, 467, 475, 477, 486, 488–494, 568, 575, 598, 601, 608, 624, 636, 649, 650, 654, 689, 732, 735, 746, 755, 764, 768, 789, 818, 834, 835, 837, 838, 848, 849, 859, 864, 866, 867, 878, 883–886, 894, 901–910, 912, 914, 920, 921, 925–928, 932–937, 953, 962, 978, 982, 993, 994, 997, 998, 1001, 1018
- Néphit 25, 28, 91, 152, 161–166, 169, 170, 257, 261, 265, 266, 296, 309, 324, 327, 367, 409–411, 426–428, 433, 457, 495, 604, 648, 694, 709, 735, 753, 754, 889, 894, 1007
- Népi építészet 2, 42, 45, 49, 84, 93, 95, 106, 126, 127, 137, 144, 171, 173, 194, 196, 197, 203, 251, 279–283, 287, 290, 343, 348, 377, 382, 385, 390, 395, 408, 427, 428, 476, 479, 540, 549, 551, 553, 556, 621, 624, 680, 719, 752, 757, 758, 772, 795, 820, 825, 833, 834, 869, 891, 893, 897, 924, 946, 955, 963–966, 980, 984
- Népi írásbeliség 24, 48, 85, 105, 118, 119, 135, 138, 145, 159, 200, 217, 233, 235, 236, 241, 276, 293, 295, 314–318, 325, 329, 330, 336, 378, 387, 391, 429–431, 446, 449, 452, 458, 460, 482, 483, 529, 539, 564, 590, 591, 617, 625, 626, 629, 637, 639, 652–654, 690, 702, 715, 716, 722, 723, 727, 728, 733, 750, 776, 844–847, 856, 877, 964, 966
- Népi táplálkozás 2, 45, 128, 131, 137, 155, 178, 181, 183, 206, 212–215, 225, 228, 231, 240, 243, 328, 393, 397, 401, 454, 455, 459, 473, 480, 481, 491, 576, 624, 686, 695, 725, 730, 736–738, 740–742, 744, 753, 755, 767, 804, 822, 875, 878, 888, 922, 930, 949, 971
- Népi társadalom 2, 6, 16, 46, 92, 103, 105, 123–125, 136, 138–141, 174, 175, 186, 190, 192, 223, 224, 226, 255, 263, 267, 271, 273, 292, 319, 321, 322, 326, 330, 332, 340, 341, 348, 349, 359, 384, 391, 403, 404, 441, 463, 483, 485, 495, 552, 557, 562, 581, 624, 688, 705–707, 723, 724, 727, 749, 770–

772, 805, 826, 832, 842, 866, 867, 896, 916, 919, 944, 984, 990, 1002, 1003–1005

Népköltészet

- epikus hagyományok 21, 23, 25, 38, 87, 102, 104, 129, 134, 152, 175, 250, 262, 265, 266, 294, 327, 381, 389, 423, 433, 474, 475, 523, 587, 588, 602, 640, 642, 645, 660, 661, 734, 769, 993, 999, 1015, 1016
- népdalok, népzene, néptánc 17–19, 25, 30, 75, 78–81, 99, 189, 191, 201, 204, 238, 239, 255, 333, 346, 355, 420, 466, 475, 486, 500–528, 530–538, 541–548, 564, 566, 656, 659, 663, 668, 698, 716, 739, 815, 883, 884, 951, 993, 996, 1012, 1014

Népművészet 9, 10, 31, 33, 34, 40, 43, 51, 52, 54, 64, 65, 69, 70, 94, 109, 110, 198, 241, 254, 289, 302, 306, 310–312, 353, 365, 400, 408, 451, 468, 476, 553, 561, 563, 565, 569, 580, 607, 624, 658, 715, 716, 741–744, 755, 761, 772, 803, 816, 821, 886, 933, 953, 969, 975, 1006, 1010

Néprajzi nyelv 1, 26, 38, 67, 169, 170, 179, 184, 210, 216, 245, 256, 259, 264, 265, 268–270, 284, 286, 291, 326, 345, 347, 350, 366, 372, 375, 376, 379, 394, 398, 399, 416, 422, 444, 447, 568, 582–585, 587, 588, 602, 645, 647, 651, 657, 662, 674, 675, 677, 679, 696, 700, 731, 734, 759, 760, 769, 774, 807, 808, 810–813, 819, 823, 824, 827, 839–841, 854, 855, 857, 860–862, 873, 876, 945, 948, 1001, 1016

Néprajzi atlasz 199, 304, 307, 901–910, 912

Néprajzi gyűjtemények *lásd* Gyűjtemények

Néprajzi gyűjtés, vegyes 89, 90, 121, 133, 158, 168, 185, 205, 234, 235, 253, 303, 323, 417, 421, 429–431, 470–472, 519, 522, 531, 568, 613, 625, 639, 655, 681, 708–712, 726, 773, 796–802, 876, 898, 912, 915–917, 919, 984, 991, 997, 1003

Néprajzi táborok 445, 469, 488, 555, 570–573, 592, 593, 596, 635, 718, 764, 789, 794, 796–802, 994

Népszokások 46, 66, 155, 212, 213, 215, 219, 221, 236, 296, 333, 341, 356, 413, 427, 428, 477, 484, 560, 695, 757, 879, 888, 914, 915, 920, 921, 930, 1000

- az emberélet fordulójának szokásai 25, 27, 39, 41, 47, 66, 68, 71, 73, 76, 78, 83, 91, 96, 112, 135, 142, 143, 152, 153, 170, 180, 187, 206–209, 211, 219, 221, 225, 232, 236, 248, 258, 260, 274, 288, 305, 313, 334, 356, 386, 388, 406, 418, 424, 432, 457, 484, 499, 553, 560, 567, 622, 623, 627, 649, 667, 676, 680, 685, 703, 704, 720, 736–739, 741–744, 768, 775, 776, 791, 836, 852, 889, 890, 896, 921, 925, 934, 940, 942, 943, 960, 961, 978, 984, 987, 991, 992, 1000, 1009, 1011–1013
- jeles napok 28, 71, 74, 87, 91, 120, 151, 152, 154, 187, 188, 218, 219, 221, 277, 278, 285, 367, 424, 457, 484, 494, 567, 667, 669–671, 676, 680, 693,

- 703, 721, 736–739, 741–744, 756, 793, 859, 921, 961, 975, 991, 1000,
1009, 1011, 1013, 1015
- Parasztírók *lásd* Népi írásbeliség
- Pásztorkodás *lásd* Állattartás
- Ragadványnevek *lásd* Népnyelv
- Szakkörök 133, 234, 253, 279, 335, 365, 371, 419, 457, 752, 773, 809, 820, 866,
867
- Táborok *lásd* Néprajzi táborok
- Tájházak 377, 498, 558, 575, 618, 620, 650, 689, 713, 714, 746, 817, 848, 874,
881, 885, 926, 952
- Társadalom *lásd* Népi társadalom
- Teherhordás *lásd* Közlekedés
- Településnéprajz *lásd* Népi építészet
- Temetkezés 53, 83, 112, 143, 209, 222, 227, 260, 334, 396, 406, 418, 462, 622,
623, 627, 649, 704, 940, 942, 943, 978
- Temető *lásd* Temetkezés
- Textília 40, 43, 51, 52, 57, 64, 65, 94, 109, 181, 198, 244, 255, 275, 310, 337,
365, 368, 397, 553, 563, 565, 603, 624, 646, 658, 702, 725, 736, 741,
743–746, 748, 761, 763, 765, 777–788, 790, 818, 865, 870, 871, 911, 925,
950, 953, 962, 984, 1006
- Vadászat 362, 968
- Vallás 20, 66, 221, 263, 356, 477, 561, 627, 636, 664, 701, 704, 724, 729, 745,
777, 793, 843, 858, 886, 914, 920, 921, 957, 958, 986, 988
- Viselet *lásd* Textília
- Visszaemlékezések *lásd* Népi írásbeliség

Földrajzinév-mutató

- Acsa (Pest megye) 903
- Alföld 192, 230, 342, 634, 837
- Alföld / Dél-Alföld 311, 371, 566, 732, 735
- Amerika / Dél-Amerika 496, 497
- Bakonycserje (Fejér megye) 905
- Balassagyarmat (Nógrád megye) 112, 488
- Bánkút (Békés megye) 405
- Battonya (Békés megye) 367, 469, 473, 474, 484, 505, 556, 561, 567, 686, 687,
697, 799, 872, 992, 1000
- Bedő (Hajdú-Bihar megye) 798
- Békés (Békés megye) 1, 6, 7, 17, 31, 41, 47, 88, 107, 123, 129, 134, 146–150,
156, 181, 204, 253, 270, 310, 334, 405, 407, 480, 498, 534, 547, 600,
605, 615, 621, 813, 814, 873, 881, 929, 969

- Békés megye 10, 17, 18, 35, 70, 75, 82, 91, 106, 115, 117, 118, 144, 201, 237, 240, 252, 254, 257, 258, 262, 280, 310–311, 320, 348, 352, 354, 365, 366, 371, 373, 399, 405, 423, 424, 448, 457, 465, 495, 500–504, 506–520, 522, 530, 534–537, 541–545, 557, 559, 594, 598, 601, 611, 612, 614, 619, 622, 627, 628, 660, 661, 687, 697, 749, 763, 835, 861, 870, 881, 893, 894, 897–899, 931, 949, 1002, 1004
- Békéscsaba (Békés megye) 3, 10, 20, 21, 24, 27, 35, 36, 50–56, 58, 59, 61, 63, 70, 76, 84, 91, 93, 95, 100, 109, 110, 221, 250, 263, 269, 277, 281, 283, 285, 286, 290, 292, 311, 312, 320, 342, 348, 349, 384, 393, 401, 405, 412, 413, 424, 427, 434, 456, 458, 460, 464, 470–472, 495–497, 521, 557, 559, 562, 566, 569, 594, 598, 599, 601, 608–611, 614, 619, 628, 636, 649, 679, 687, 689, 691, 692, 701, 704, 715, 719, 731, 735–746, 748, 757, 763, 770, 777–788, 790, 815, 816, 818, 823, 828, 829, 831, 834, 835, 843, 848, 849, 851, 861–864, 866, 867, 870, 871, 878, 881, 885, 886, 893, 894, 897, 907, 910–913, 923, 924, 926, 928, 930–933, 935, 937–944, 950, 954, 962, 967, 974, 978, 981–984, 988, 998, 1001, 1006, 1018
- Békéssámson (Békés megye) 211, 632, 706
- Békésszentandrás (Békés megye) 350, 476, 836, 922
- Bélmegyer (Békés megye) 17, 48, 78, 135, 407, 968, 1017
- Bercel (Nógrád megye) 112
- Berettyószentmárton (Hajdú-Bihar megye) 684
- Biharugra (Békés megye) 46, 687
- Bodony (Heves megye) 309
- Bratislava *lásd* Pozsony
- Bucsa (Békés megye) 144, 659
- Bükkszentkereszt (Borsod megye) 994
- Cassovia *lásd* Kassa
- Csabacsüd (Békés megye) 405, 463
- Csanád megye 86, 230, 928
- Csanádalberti (Csongrád megye) 62, 91, 122, 285, 934
- Csanádapáca (Békés megye) 29, 210, 405, 459, 806
- Csongrád megye 111, 115, 117, 507, 515–517, 732, 927
- Csorvás (Békés megye) 3, 37, 144, 405, 446, 452, 475, 578, 579, 626
- Csömör (Pest megye) 466
- Csővár (Pest megye) 903
- Dabas (Pest megye) 904
- Debrecen (Hajdú-Bihar megye) 622, 634, 850, 976
- Déaványa (Békés megye) 2, 3, 5, 6, 8, 35, 89, 90, 92, 133, 136, 144, 171–176, 178, 200, 202, 206, 225, 231, 233–236, 242, 244, 247, 249, 265–267, 284, 304, 314–319, 321–332, 335–340, 375, 379, 390, 392, 402,

- 404, 408, 422, 450, 451, 479, 481–483, 487, 540, 550, 586–589, 602, 625, 639–643, 687, 696, 699, 700, 722, 726, 728, 729, 754, 771, 805, 832, 956, 979, 996
- Dévény (Szlovákia) 491
- Doboz (Békés megye) 17, 23, 36, 49, 71, 157, 169, 170, 256, 261, 299, 303, 305, 345, 369, 376, 584, 759, 760, 766, 808, 819, 824, 839, 854, 896, 951, 1011
- Dombegyháza (Békés megye) 405, 997
- Dombiratos (Békés megye) 580
- Dunaegyháza (Bács-Kiskun megye) 905
- Dunántúl 110
- Ecseghalva (Békés megye) 17, 264, 307, 857
- Elek (Békés megye) 36, 132, 151, 152, 164, 199, 207, 296, 297, 361, 363, 364, 368, 405, 444, 454, 555, 563, 592, 662–672, 675, 679–681, 683, 697, 794, 800, 961
- Endrőd (Békés megye) 2, 4, 87, 89, 396–398, 449, 620, 687, 720, 769, 877, 881, 1015
- Felsősina (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) 419
- Füzér (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 789
- Füzesabony (Heves megye) 110
- Füzesgyarmat (Békés megye) 94, 347, 348, 583, 638, 687, 713, 810, 825, 826, 841, 842, 853, 874, 876, 918, 946, 952, 980
- Gádoros (Békés megye) 144, 208, 214, 405, 703
- Galgahuta (Nógrád megye) 903, 975
- Gerendás (Békés megye) 14, 144, 155, 405, 651, 705, 791
- Gerla (Békés megye) 731
- Geszt (Békés megye) 144, 370, 655, 687, 753
- Gyoma (Békés megye) 2, 3, 17, 131, 219, 222, 241, 346, 348, 378, 552, 623, 687, 720, 723, 751, 756, 882, 890
- Gyomaendrőd *lásd* Gyoma
- Gyula (Békés megye) 3, 36, 97–99, 110, 116, 146, 157, 161, 205, 243, 294, 300–302, 355, 365, 371, 373, 382, 403, 405, 457, 465, 558, 582, 613, 616, 683, 684, 687, 693, 697, 758, 779, 793, 899, 945
- Gyulavári (Békés megye) 26, 130, 144, 276, 410, 499, 674, 1016
- Hajdú-Bihar megye 230, 352, 353, 622
- Háromhuta (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 901
- Hódmezővásárhely (Csongrád megye) 115, 549, 653
- Hunya (Békés megye) 769
- Jugoszlávia / Szerbia 560, 872
- Kardos (Békés megye) 453, 478
- Kardoskút (Békés megye) 406, 426, 852, 856, 879, 915, 917

Kassa (Szlovákia) 417, 953
Kaszaper (Békés megye) 3
Kecel (Bács-Kiskun megye) 698
Kesztölc (Komárom-Esztergom megye) 904
Kétegyháza (Békés megye) 3, 165, 359, 367, 408, 441, 445, 596, 613, 618, 660, 687, 697, 714, 795, 817
Kevermes (Békés megye) 220, 405, 647, 811
Kisiratos (Románia, Arad megye) 774, 855
Kiskőrös (Bács-Kiskun megye) 909
Kiskunhalas (Bács-Kiskun megye) 110
Kismegyer (Békés megye) 955
Kisnyék-Sarkadkeresztúr (Békés megye) 682
Kondoros (Békés megye) 17, 91, 144, 212, 285, 405, 499, 656, 712
Körös-köz *lásd* Sárrét
Körösladány (Békés megye) 5, 6, 28, 73, 180, 268, 293, 344, 348, 409, 448, 455
Körösnagyharsány (Békés megye) 160, 167, 461
Körösszakál (Hajdú-Bihar megye) 655
Körösszegapáti (Hajdú-Bihar megye) 442, 635, 655, 711, 797
Köröstarcsa (Békés megye) 17, 80, 306, 775–776
Körösújfalú (Békés megye) 395
Kötegyán (Békés megye) 144, 185, 217, 274, 298, 683, 727
Kunágota (Békés megye) 707
Kunszentmárton (Szolnok megye) 875
Lőkősháza (Békés megye) 405
Magyarbánhegyes (Békés megye) 45, 405, 648, 694
Magyarcsanak (Csongrád megye) 708, 801, 833
Magyarország 9, 97–99, 360, 362, 52, 528, 531, 532, 546, 568, 595, 886, 933
Makó (Csongrád megye) 114
Mátraszentimre (Heves megye) 435, 902
Medgyesegyháza (Békés megye) 386, 387, 405, 564, 957
Méhkerék (Békés megye) 144, 162, 367, 381, 405, 570–573, 593, 596, 644, 660, 687, 697, 716, 796
Mezőberény (Békés megye) 16, 25, 31, 41, 57, 70, 287, 291, 308, 358, 377, 405, 486, 565, 603, 624, 645, 646, 654, 676–678, 687, 702, 721, 725, 750, 752, 772, 773, 791, 792, 809, 820, 830, 838, 844–847, 888, 889, 906, 964, 966, 970–972, 1013
Mezőgyán (Békés megye) 144, 682
Mezőhegyes (Békés megye) 114, 279, 687
Mezőkovácsháza (Békés megye) 113, 606, 733
Mezőmegyer (Békés megye) 285, 405, 428, 883, 884

Mezőpeterd (Hajdú-Bihar megye) 869
Mezőtúr (Szolnok megye) 89, 246, 264
Mochovec *lásd* Mohi
Mohi (Szlovákia) 494
Nagybánhegyes (Békés megye) 18, 60, 120, 203, 213, 285, 405, 710, 908
Nagyhuta (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 789
Nagykamarás (Békés megye) 179, 372, 657, 685
Nagyszénás (Békés megye) 144, 272, 289, 405
Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) 416, 418, 420, 421, 894, 902
Óhuta (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 901
Okány (Békés megye) 144, 673, 682, 812, 827, 840, 880
Ókígyós *lásd* Szabadkígyós
Orosháza (Békés megye) 3, 17, 36, 72, 142, 143, 145, 153, 154, 166, 184, 209,
215, 251, 278, 388, 389, 425, 433, 485, 539, 574, 577, 581, 617, 629–
631, 637, 658, 687, 724, 747, 958, 959, 965, 973, 995, 1002, 1003
Oroszlány (Komárom-Esztergom megye) 905
Öcsöd (Szolnok megye) 533
Örménykút (Békés megye) 478
Pécs (Baranya megye) 468
Péteri (Pest megye) 904
Pilisszentkereszt (Pest megye) 439, 904
Pilisszentlászló (Pest megye) 438
Pitvaros (Csongrád megye) 18, 19, 68, 91, 357, 585, 909
Poroszló (Heves megye) 110
Pozsony (Szlovákia) 489, 490, 493, 494, 834
Pusztaföldvár (Békés megye) 405, 916, 919, 947, 948
Püspökatvan (Pest megye) 492, 903
Répáshuta (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 902
Rudabányácska (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 789
Salgótarján (Nógrád megye) 112
Sándorháza (Románia, Temes megye) 902
Sári (Pest megye) 904
Sarkad (Békés megye) 144, 734, 999
Sarkadkeresztúr (Békés megye) 144, 163, 187, 229
Sárrét 259, 262, 271, 348, 354, 604, 899
Sátoraljaújhely (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 443
Szabadkígyós (Békés megye) 896
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 352
Szarvas (Békés megye) 13, 31, 35, 40, 70, 89, 91, 255, 282, 400, 437, 467,
524–529, 538, 554, 590, 597, 650, 652, 687, 730, 764, 765, 881, 895,
906, 960, 985, 986, 990, 991

Szeghalom (Békés megye) 44, 70, 90, 271, 348, 380, 405, 447, 551, 695, 860, 1010, 1014
Szentbalázs (Somogy megye) 121
Szentendre (Pest megye) 900
Szentés (Csongrád megye) 111, 405
Szentetornya (Békés megye) 216, 963
Szolnok megye 230, 304, 307, 507, 515, 516
Sződ (Pest megye) 436
Telekgerendás (Békés megye) 405, 786, 993
Tiszafüred (Szolnok megye) 110
Tiszántúl 110, 246
Tótkomlós (Békés megye) 11, 12, 15, 18, 19, 22, 30, 32–34, 38–39, 42, 43, 64–67, 69, 70, 74, 77, 79, 81, 83, 96, 108, 114, 157, 158, 228, 245, 248, 260, 313, 343, 351, 356, 357, 374, 385, 394, 405, 440, 477, 553, 575, 576, 607, 654, 687, 690, 755, 767, 768, 803, 804, 821, 822, 837, 858, 859, 865, 881, 891, 892, 908, 914, 920, 921, 925, 936, 987, 989, 1005, 1007, 1008
Túrkeve (Szolnok megye) 264
Újkígyós (Békés megye) 391, 405, 411, 454, 462, 591
Vágfarkasd (Szlovákia, Nyitra megye) 1009
Végegyháza (Békés megye) 218
Vésztő (Békés megye) 17, 36, 70, 177, 186, 275, 288, 295, 333, 407, 604, 807, 887, 1012
Zirc (Veszprém megye) 718
Zrenjanin (Szerbia) 311–312
Zsadány (Békés megye) 101–105, 124–128, 137–141, 159, 168, 182, 183, 188–198, 223, 224, 226, 227, 232, 238, 239, 273, 341, 406, 429–432, 682, 709, 761, 795

**Indices of the Ethnographical Records
of the Munkácsy Mihály Museum in Békéscsaba (1954–2004)**

– Rozália Sinkó –

Resume

The Munkácsy Mihály Museum of Békéscsaba has been opening its gate wider and wider for years and in the spirit of “open museum” provides its visitors not only with exhibitions, cultural programmes but also the possibility to take insight into the stored and research materials through the agency of the Internet.

The first inventories were destroyed during the World War II and professional registration did not start before 1952 under the direction of György Tábori. Records were first broken into independent scientific branches in 1978. Out of the documentation of natural science, history, arts, archaeology, ethnography, consisting of all together 13,000 items, exceeding 40,000 pages, we publish now just a small part, the indices of the ethnographic inventory.

The substance of the database includes the papers submitted to the national ethnographic and dialectic collecting competition announced from the end of the 1950s under the aegis of the patriotic movement. The rate of the questionnaires filled up or collecting notes put down by the participants of the national minorities' youth ethnographic camps and manuscripts acquired from inheritances (e.g. László Dutkon's and József Banner's rich heritage) are high, while the fourth main unit of our inventory is composed by our colleagues' notes relating to field-survey, collection-growing and exhibitions.

Documentation of the ethnographic inventory may be searched by the following indices: index of location, name and topic. Some principle for using indices:

- Indices are based on the inventory number, inventory book record. The numbering is permanent, its first member is the inventory series number, the second four-digit number shows the year of acquisition and recording, e.g. 1-1954.
- In topic-indices we often have simplified, compacted the title-words of the ethnographic catalogues, adapted to the local material.
- In the name index we have not made difference between papers submitted by school groups, special non-professional teams or private persons, following the inventory entry.
- For locations we have indicated the settlements regardless of if it is situated within or beyond the geographic border of Békés County. Since 1978 the Munkácsy Mihály Museum of Békéscsaba is a basis museum for collecting Romanian and Slovakian local historical and ethnographical materials from all over the country, therefore in the inventory there can be found numerous locations inhabited by Romanian and Slovakian national minorities.

Sinkó Rozália
H-5661 Újkígyós, Kossuth u. 39.

**MUNKÁCSY MŰVÉSZBARÁTAI, TÁRSASÁGI ÉLETE 1871–1896 KÖZÖTT.
A FESTŐ PÁRIZSI SZALONJA**

– Sz. Kürti Katalin –

A francia főváros igazi metropolisszá vált a 19. század közepére. Egymilliónyi lakosa „kinőtte” a várost, ezért III. Napóleon császár nagy építkezésekre szánta el magát. Prefektusa, a városrendező E. Haussmann báró egész negyedeket bontatott le, új sugárutakat terveztetett. Hidak, pályaudvarok, vásárcsarnokok, paloták épültek. A fotósok sorra örökítették meg Párizs átalakulását, az építkezéseket, a népelet jeleneteit. A. Braun egy montmartei ünnepséget jelenített meg 1862-ben, Le Gray a Szajna-parti hidakat, Ch. Marville a Haussmann-féle építkezéseket.

Az első Londoni Világkiállítás (1851) után itt került sor az 1855. évi második világkiállításra, amely a technikai vívmányok mellett a művészeteket is népszerűsítette. Feltűnést keltettek Ch. Negre szociális érzékenységről tanúskodó párizsi életképei, Adolph Braun portréi, csendéletei. Itt nyert díjat a magyar Simonyi Antal fotográfus is, aki otthon írásban is beszámolt élményeiről. A francia festők szép számmal vettek részt a világkiállításon, Gustave Courbet azonban ekkor és 1867-ben is külön pavilonban mutatkozott be. Az 1867. évi világkiállítás szenzációs áttekintést adott a tudományok, a technika fejlődéséről, a művészetekről. Magyarország többek között mezőgazdasági terményekkel, ipari csodákkal vett részt, 343 kiállítóval. *A Hableány* gőzhajó például a Szajnán ringatózott.

A város hamar kiheverte a francia–porosz háború és a kommün hónapjait. III. Napóleon uralmát, a második császárságot a harmadik köztársaság követte, amelynek elnöke Mac-Mahon marsall lett. Visszatért száműzetéséből Victor Hugo, s olyan nagy írók, költők, gondolkodók dolgoztak itt, mint H. A. Taine, Gustave Flaubert, a két Dumas, Ernest Renan, Émile Zola, Anatole France, Guy Maupassant. Mellettük Ch. Gounod, H. Berlioz, A. Thomas, Jules Massenet zeneszerző öregbítette a francia kultúra hírnevét.

A nagy építkezések tovább folytatódtak. 1875-ben nyitották pl. meg a Ch. Garnier által tervezett Operaházat. Ekkor már megkezdődtek az előkészületek az 1878. évi világkiállításra.

A festők a nagy múltú Salonban (előbb a Louvre Salon carréjában, majd az Iparpalotában) állították ki műveiket, de 1863-tól már működött a Visszautasítottak Szalonja (Salon des Réfusés). Itt az új festői szemlélet képviselői – pl. a későbbi impresszionisták – jelentek meg műveikkel. Először 1874-ben állítottak ki együttesen a híres fotós, Felix Nadar műtermében. Claude Monet (1840–1926) *Impresszió* –

A felkelő nap című képe lett a csoport névadója. Mellette E. Manet, E. Degas, A. Renoir, C. J. Pissarro képei kerültek a viták keresztüzébe. Émile Zolában találtak szövetségest, aki a sajtóban foglalt állást az új stílus mellett. Segítette az impresszionizmus megértését, népszerűsítését a fotográfia elterjedése. A fényképészek jó része festőből lett fotóssá. G. Le Gray műtermét Th. Gautier kritikus és E. Delacroix is gyakran látogatta. Ch. Nègre festés előtt fotótanulmányokat készített magának, és modelljeit különös megvilágítású térbe helyezte el. A leghíresebb Felix Nadar lett, aki eredetileg újságíró és karikaturista volt. 1853-ban nyitotta műtermét, ahol lefényképezte Victor Hugot, George Sandot, Hector Berliozt, Liszt Ferencet, a két Dumas-t, a festők közül H. Daumiert, E. Delacroix-t, F. Millet-t, Camille Corot-t. Legkorábban, 1854-ben G. Doré ült kamerája elé, majd részt vett modellként kísérleteiben. Híres képe, az *Önarckép léghajóban* egyben városkép is. A festők egy része félt az új technikától: attól tartottak, hogy átveszi a festészet szerepét. Igen, valóban veszélybe került a természetutazónó, naturalista festészet, mert a fénykép tökéletesebben adja vissza a valóságot. A legtehetségesebb fotográfusok azonban nem a másolást tűzték célul, hanem a hangsúlyozást, a sűrítést. Így a már említett Delacroix vagy Doré örömmel nyugtázták Nadar sikereit, s maga G. Doré fel is használta a fotót műveihez. A fiatal Munkácsy elsősorban az ő segítségére, kapcsolataira számíthatott eleinte.

Munkácsy első látogatása Párizsban. A Salon aranyérme

Munkácsy Mihály müncheni tanulmányai közepette, 1867. október 14-én érkezett meg Párizsba. Két héten át rótt a kiállítás pavilonjait, az épülő várost. Itt került szoros kapcsolatba Telepy Károllyal, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat titkárával, akivel Gustave Courbet (1819–1877) különkiállítását is meglátogatták.

Nem sejtette, hogy a következő Párizsi Világkiállítás egyik nagydíjasa lesz, még azt sem, hogy a párizsi Salon későbbi díjnyertese. Az azonban biztosan megfogalmazódott benne, hogy ide igyekszik. 1867 őszétől Franz Adam iskolájában dolgozott, sokat fejlődött. Magyar tárgyú népeletképeit időnként német ízlésnek megfelelő modorban festette, de egyénisége egyre nyilvánvalóbbá vált. Sommázásra törekedett: elhagyta a humoros, novellisztikus részleteket, és a nagy egészre koncentrált. Így született a *Dűlő szénásszekér*, a *Vihar a pusztán*, a *Lakodalmi hívogatók*, majd Düsseldorfban, 1868-ban az *Ásító inas (Hajnalpír)*, 1869-ben a *Siralomház*. Esményképe, Ludwig Knaus meglátva a festményt, arra biztatta, hogy küldje el a párizsi Salonba. Munkácsy 1870 tavaszán Leopold Conzen műkereskedő boltjában mutatta be a *Siralomház*at. Ekkor írta atyai jóbarátjának, Ligeti Antalnak: „...Ma indítom útnak a képet Párizs felé, hova valószínűleg egy pár hónap múlva

magam is követni szándékozom. Noha itt most valóban jól kezd menni a dolgom, s mióta képem ki volt állítva, egész környezetem megváltozott...”.¹

1870 tavaszán táviratban értesítették, hogy megkapta a Salon egyik aranyérmét. Nem vett részt az ünnepségen, de a kritikák hamar eljutottak hozzá. Méltatta a festményt René Ménard, Fourcaud, J. A. Castagnary, Theofil Gautier, Liptay Pál.

A francia főváros már 1867-től vonzotta, ezt erősítette benne Wilhelm Leibl és Zichy Mihály, akivel 1871-ben Düsseldorfban ismerkedett meg. Májusban jelentkezett a párizsi Adolphe Goupil (1806–1893), aki éveken át megrendelője lett, és műveit fotóreprodukciók útján is terjesztette. 1870–1871-ben a *Tépéscsinálók*on dolgozott.

A festmény, amelyet a magyar szabadságharc ihletett, friss háborús élményekkel telítődött: 1870 decemberében már tele volt Düsseldorf francia hadifoglyokkal, köztük sebesültekkel is. Ekkor ismerkedett meg, Paál László társaságában, egy francia katonákat látogató házaspárral. Eduard de Marches báró és felesége, Cécile nagy hatással volt későbbi életére. 1871 januárjában társaságot hívott műtermébe, a meghívót francia nyelven írta (1. kép).² Ez a gesztus már azt fejezte ki, hogy Párizsba készülődött.

Az aranyérmet – amellyel négyszáz frank járt – negyven művész kapta meg, így V. Gerbeaud, A. P. Cormon, É. Detaille, Carolus-Duran, H. Fanton-Latour, L. E. Lambert, W. Leibl, W. Mesdag, J. Passini, Zamacois. Ez a Salon jól mutatta a francia művészet erőviszonyait és külföldi kapcsolatait.

A ma már jelentéktelen, ismeretlen franciák mellett ott van A. P. Cormon, a történelmi festészet kiváló művelője, az École des Beaux-Arts tanára; É. Detaille, az akadémikus festészet képviselője (E. Meissonier tanítványa). Helyet kapott a díjazottak között az új szellemet képviselő H. J. Fantin-Latour (1836–1904), aki később az impresszionisták barátja lett, és külföldi kortársa, a Courbet művészetét tisztelő W. Leibl (1844–1900). A holland H. W. Mesdag (1831–1915) és a kevésbé jelentős J. Passini osztrák zsáner- és tájfestő zárta a sort. A francia közönség és a kritikusok hada várakozással tekintett arra, hogy megismerje, illetve riportban megismertesse az *Egy elítélt utolsó napja (Siralomház)* fiatal festőjét. Munkácsy, aki 1867 óta készült Párizsba, még 1870 nyarán indulni akart. A francia–porosz háború, majd a kommün hátráltatta utazását, de lázasan készülődött. Művésztársai: Zichy Mihály, W. Leibl, műkereskedője, Goupil és a de Marches házaspár hívták, biztatták. 1871 novemberében, előzetes értesítés nélkül beállított de Marches báró párizsi lakásába. Első levelét 1871. november 27-én írta Párizsból Telepy Károlynak, a Képzőművészeti Társulat titkárának. Figyelmébe ajánlotta Paál Lászlót, aki most vele dolgozik Párizsban.

Megélhetése biztosnak látszott, hiszen Goupil műkereskedő 1878-ig mindent átvett tőle. 1873-ban festette meg a Düsseldorfban elkezdett *Éjjeli csavargókat*,

¹ FARKAS 1952. 63.

² MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 53.5574.1.

majd a *Köpülő asszonyt*, a *Rőzsehordó nőt*. Ez a monumentális hatású kép barbizoni élmények drámai sűrítője. Paál Lászlóval együtt dolgoztak itt, aki 1873-ban telepedett le Barbizonban, C. F. Millet házához közel. A bensőséges tájfestészet, a paysage intime képviselői természetimádók voltak, művészetük közelített a plein air festészetéhez. Az alapítók közt találjuk Ch. F. Daubignyt, akinek Munkácsy nagy tisztelője volt (festményt is őrzött tőle). Nem tudni pontosan, találkozott-e vele személyesen 1873-ban. Ekkoriban dolgozott ott C. Corot, N. Diaz, J. Dupré, Th. Rousseau, a holland Mesdag, a német Beckmann, az osztrák Ribarz, a svéd C. F. Hill és régi ismerőse, August von Pettenkoffen.

Munkácsy Camille Corot tisztelője volt, s biztos, hogy találkoztak is. Erre utal az a tény, hogy később művésztársaival együtt tiltakozott Corot mellőzése miatt.

Barbizon hatását őrzik erdőrészei (*Colpachi park*, *Erdőreszt két alakkal*, *Alkonyatkor*, *Erdő belseje*). Legmesszebbre a *Poros út I.* változatával jutott, amely igazi plein air kép. Párizsban Gustave Doré, Th. Gautier leánya, Judith révén és később Zichynél ismerte meg az orosz M. Antokolszkijt, a belga F. Ropsot, E. Hammant, az Alföldünket is látogató osztrák O. Thorent. Korán kapcsolatba került Jaques Jean Hennerrel, a francia klasszicizmus képviselőjével. 1873 nyarán igen jó kritikát kaptak a francia lapokban a Bécsi Világkiállításon bemutatott képei. Sem ott, sem a párizsi Salonban ekkor nem nyert elismerést a *Tépécsinálókra*, de örömmel és elégtételt érzően írta menyasszonyának: „*az egész művésztársaság dühös, hogy képeket nem jutalmazták érdemmel, sőt a zsűri ellen tiltakozás van folyamatban, melynek már majdnem 200 aláírása van*”.³

Nem sokáig kellett várnia: 1874-ben másodosztályú érmet nyert a Salonban *Zálogház* és *Éjjeli csavargók* című képe.

Hamarosan francia festőbarátokra is szert tett: megismerkedett Pierre Puvis de Chavannes-nal, E. Duezzel, É. Detaille-lel, Jules Bretonnal, Charles Chaplin-nel. Tisztelői közé tartozott a fiatal Van Gogh, aki 1875–1876-ban a Goupil cég alkalmazottja volt.

Otthonteremtés Párizsban

A fiatal festő gyakran vendégeskedett Luxemburgban Colpachon, tisztelte de Marches bárót és szerelmes lett feleségébe. Megismerkedésük idején a festőnek maga a név is kedves volt, hiszen korán elvesztett édesanyja is Cecilia volt. A békéscsabai sivár gyermekkorban a Steiner-kúria és nagynénje szalonja jelentette számára a biztonságot. Ennek az otthonra találásnak a lehetősége jött el 1873 után.

1874-ben, miután de Marches báró meghalt és a gyászév letelt, a festő feleségül vette az özvegyet, Cécile Papier-t. 1874 augusztus–szeptemberében Svájcba, Olaszországba és Magyarországra utaztak nászútra. Ekkor látta a festő Velencében,

³ FARKAS 1952. 76.

a Scuola di San Roccóban Tintoretto híres passiósorozatát, amely később nagy szerepet játszott Krisztus-képei születésében.

Párizsba visszatérve a Cécillel már előzőleg berendezett műteremlakásba érkeztek, amely a rue Lisbonne-on állt. Régi inasuk, Jean és szakácsnőjük várta őket, akit az idelátogató csabaiak megismertettek a magyar ízekkel. Reök István, a nevelőapja 1874 tavaszán látogatta meg; unokaöccse, Iván pedig állandó vendége volt. 1875–1876 telén Munkácsy gyakran ellenőrizte (két kutyája kíséretében) palotájuk építését a Legendre utcában. Ez volt Párizs legdrágább negyede, a Monceau park mellett. Itt laktak a kor hírességei, így pl. a festő P. Puvis de Chavannes, E. Meissonier. Az építkezés már előrevetítette Cécile nagyszabású terveit, egyelőre azonban szerényen éltek. Mint nagybátyjának, Reök Istvánnak írta 1876 tavaszán: „a telet igen csendesesen töltöttük, egyetlen egyszer voltunk színházban, hanem igen gyakran ebéden, intim társaságokban”.⁴

Az úri negyedben épült Rue Legendre-beli műterempalota lett a helyszíne szalonképeinek, amelyeket 1876-tól kezdett festeni. Az új téma és műfaj eleinte kedvére való volt, tükrözte boldogságát, pompaszeretetét. Sötét, komor világa helyett színgazdag, vidám jeleneteket festhetett, amelyek saját környezetéhez hasonló helyszínen jelennek meg. Rajtuk szép, gondtalan nők csevegnek, babát látogatnak, olvasnak, gyermekekkel, kutyákkal játszanak. 1876-ban a párizsi Salonban mutatta be *Műteremben* című festményét, amelyről Paul Mantz ezt írta: „Ez a festmény eseményt jelent Munkácsy pályáján. Igen öröndetes megtérést, szabadulást a fekete színtől, szőkés szürkéségek megbecsülését. A megfestés módja csodálatos. Munkácsy így még nem festett. Az ecset futása könnyed és kifejező, némelyik részlet a széles és biztos festés remeke.”⁵ A kép Munkácsy életérzésének kifejezője volt: úgy ábrázolta magát és Cécile-t új műtermében, hogy a festmény megtalálta biztonságát tükrözte. Ez azonban csak rövid ideig tartó nyugalom volt, jöttek házaseletének gondjai, és bekövetkezett egészségének romlása is. Sokan és sokféleképpen értelmezték feleségével való kapcsolatát. Legtöbben az asszonyt okolták a festő megfeszített munkatempójáért, megalkuvás-sorozatáért.

Milyen ember volt Cecilé Papier? Kispolgári környezetből emelkedett ki, ebben jól neveltsége és szépsége is segítette. Az 1860-as, 70-es évek fordulójáról származó fotók finomnak, jól öltözöttnek mutatják. Érthető, hogy meghódította a nála jóval idősebb és gazdag de Marches bárót. Munkácsy 1872-ből származó festménye ugyancsak szépnek, elegánsnak mutatja, idealizálja – ezt mondhatjuk a jegyességük idején készült portrékra is. Az 1875-ben festett arckép már akaratosságára, keménységére utal. Cécile célja az volt, hogy önbizalmat adjon férjének, újabb és gazdagabb megrendelőket szerezzen, s ehhez méltó nagyvilági környezet, társa-

⁴ CZEGLÉDI 1976. 52.

⁵ A Le Temps 1876. VII. 24. számában megjelent cikkét idézi FARKAS 1941. 33.

sági élet kellett. Ez a mozzanat hozzájárult a festő ismertségéhez, elismertségéhez, ugyanakkor végleg elszakította kora haladó mozgalmaitól, művészeitől.

Párizsi magyarok körében, vendégek otthonról

A magyar szabadságharc bukása után jelentős emigráns csoport élt a francia fővárosban. A nemesek, a honoráciorok mellett iparosok is látogatták Párizst, vándorútkjuk egy állomását. Még 1846-ban, Táncsics Mihály ösztönzésére alakult meg a Párizsi Kölcsönösen Segélyező Magyar Egylet, amelynek első elnöke Bucsinzky Bertalan volt. Kisebb megszakításokkal, újrakezdésekkel működött, 1864 körül Bertha Sándor zeneszerző, 1870-ben és 1872-től Czélkúti Züllich Rudolf szobrász vezette. Nem tudjuk pontosan, mikor járt Munkácsy először az egylet találkozóira – melyeket még ekkor kávéházakban tartottak –, de valószínű, hogy már 1872-ben. Nagybátyja, nevelőapja, Reök István (1816–1877) többször figyelmeztette, hogy legyen nagylelkű hazájával és a magyarokkal szemben. Erre ő így reagált 1872 tavaszán: *„Nem szűnök biz én meg egy percre sem magyar és magyar művész lenni, és a mennyire módomban ál, mindenkor pártolom a magyar művészet érdekeit, bár csak már kissé továbbra volnánk, hogy a magyar művészet összpontosulhatna és meg-honosulhatna magyar országban, s ne kellene egész életünkön át, ha művészi lég-körben akarunk maradni, ezt külföldön keresnünk. Hisz mennyi magyar művész van szét szórva a világban, ha nem is mind valami korifeus, hanem sokan vannak köztök, a kik a külföldi általánossággal egy színvonalon vannak. Ha azokkal mind egyesül-ve otthon üthetnénk fel tanyánkat, hasznunkra volna maguknak is, és hiszem hazánk-nak is.”*⁶ /sic!/

Ígéretét betartotta: mindig a magyar (vagy magyar-osztrák) képzőművészekkel és nem a franciákkal állított ki (így a Bécsi, majd Párizsi Világkiállításokon). Rendszeresen segítette az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatot, majd a Párizsi Egyletet is. Ennek 1876-ban száz frankot, később évi 200–500 frankot utalt át. Az egyletnek meg kellett küzdeni önállóságáért, hiszen Osztrák–Magyar Egylet is működött Párizsban. Az 1870-es évek közepén 15 tagja volt, rövidesen 150 lett.

Nagy lendületet adott az egyletnek Zichy Mihály (1827–1906) visszaérkezése. 1875–1880 között ő volt az elnök, s minden itteni és otthoni kapcsolatát felhasználta a tagság megsegítésére. Egy állandó menház és egy párizsi magyar ipar-tanoda ügyében fáradozott, gyűjtéseket indított. Ennek itthoni fogadtatása kedvezőtlen volt. 1877-ben díszalbummal és fényképalbummal köszöntötte a tagság az ötvenéves Zichyt. Ennek rövid bejegyzésében megemlítette Munkácsy, hogy Düsseldorfban ismerte meg a festőt. *„A magyar egyletnek kezdet óta hasznavehetetlen tag-ja vagyok és ebbeli javulásomat naponta felteszem magamban”*⁷ – írta még. Rajta

⁶ CZEGLÉDI 1976.

⁷ BERKOVITS 1964. 93.

kívül Paczka Ferenc, Bruck Lajos, Ábrányi Lajos festők jártak ide, az ő portréik láthatók még a tablón. A '70-es évek derekán itt ismerkedett meg Munkácsy Türr Istvánnal. 1877 őszén az alábbiakról írt feleségének: „*elmegyek Zichyhez, aki szintén Miska. Régen nem láttam, pedig megérdemelné, hogy elmenjek hozzá, mert nemrégiben egy kellemes meglepetést szerzett nekem, mégpedig a magyar egyesület részéről. Egy küldöttség jött hozzám szerencsét kívánni kitüntetésem alkalmából. Ez a kis ünneplés nagyon kedves volt és nagy örömet okozott nekem, mert megismertem Zichy jó szándékait és finom érzéseit, mert biztos vagyok benne, hogy ő szervezte meg ezt*”.⁸

Zichy a festőnél ebédelt 1877 őszén, és beleegyezett, hogy leánya, Zsófia (Szonja) modellt üljön a *Milton*hoz. 1878-ban összeütközésbe került a két festő a világkiállításon. Zichy *A Démon fegyverei* című műve és Munkácsy *Miltonjának* elhelyezése volt a vita tárgya. A kérdés végül megoldódott: Zichy antiklerikális célzatú művét vissza kellett vonnia. Hamarosan kibékültek, s mindvégig tisztelték egymást. Zichy távozta után ismét Bertha Sándor, majd 1886-tól Munkácsy lett az egyesület elnöke.

Az osztrák–magyar követséggel is ápolta kapcsolatait a festő. 1874 nyarán pl. ebédre hívta meg a konzult és pár munkatársat, hogy Cécile-lel kötendő házassága részleteit megbeszélje. Az egyesület iránt egyedül Rosty Zsigmond kamarás, követségi tanácsos viseltetett szívéliesen, őt tisztelte a festő.

Még Zichy szervezett 1879-ben a szegedi árvízkárosultak javára egy hangversenyt, amelyet a híres Garnier operaházban rendeztek. A bevétel 250 000 frank volt. Ekkor több nagy zeneszerzővel kötött barátságot Munkácsy: pl. Saint-Saëns-nal, Ch. Gounod-val, A. Thomas-val, J. Massenet-vel. 1879 nyarán velük – akik Szeged ügyében fáradoztak –, egyszerre érkezett Budapestre. A magyar előadóművészek rendszeresen jártak Munkácsyékhoz, így Hubay Jenő hegedűművész, aki 1879-ben Aggházy Károly zongoraművésszel hangversenyezett Párizsban. A 70-es években ismerte meg Liszt Ferencet, aki 1878-ban a világkiállítás zsűritagja volt. Később, 1886-ban New-Yorkban találkozott Korbay Ferencel, aki népdalfeldolgozásait Munkácsy-művekkel díszítve adta ki.

Magyar barátai gyakran látogatták, meg is szálltak nála. 1877 júliusában írta a Colpachon lévő feleségének: „*tíz nap óta egy egész csapat magyar van itt... kellemesen töltöm velük az estéket. Itt van Farkas úr, Deák, Odry úr az Operából... Teleki grófnő ugyancsak itt van.*”⁹ Teleki Bella éppúgy tanítványa volt, mint később Parlaghy Vilma.

Odry Lehel operaénekes aradi, gyulai ismerőse volt még a 60-as évekből. Közben Düsseldorfban és Pesten is találkoztak. Ugyancsak korai patrónusa, atyai jóbarátja Ormos Zsigmond (1813–1894) művelődéstörténész, műgyűjtő, akit 1874-ben Cécile-lel együtt meglátogatott. (Ekkor Ormos Temesvárott élt, a vármegye

⁸ FARKAS 1952. 107.

⁹ FARKAS 1952. 82.

főispánja volt.) Ormos 1874-es párizsi útján örömmel látta Munkácsy sikereit, 1878-ban azonban nem volt jó véleménye. Megdöbbenetette a festő divatos, dendys öltözködése, ugyanakkor túlhajszoltsága, a palota túlzott luxusa. Épp ezért tűnik groteszknek egy találkozás, amelyet feleségének írt le Munkácsy 1877 nyarán. A parkban egy magyar kunyerált tőle, de nem adott neki, mert mint írta: „*e percekben magam sem vagyok gazdag. De viszont olyan nehéz elhitetni, hogy nem tudok pénzt adni, ha egy Legendre utcai palotában lakom!*”¹⁰

Sikeres évek

A *Műteremben* (1876) és a korai szalonképek éppoly sikert hoztak, mint életképei (*Zálogház, Éjjeli csavargók*). A szakma és a közönség egyaránt elismerte, művei magas áron keltek el Párizsban, Londonban és Amerikában. Goupil mellett a londoni J. Staats Forbes, Schenk és Michel Knoedel értékesítette munkáit. Az utóbbi kérésére már a 70-es évek közepén elkezdte a XIII. Lajos korabeli kosztümös képeit festeni. Nem volt öröm csinálni ezeket, de egyre nagyobb igényeihez pénz kellett. Több jelentős művész segítő szándékkal, barátsággal közeledett hozzá, így az orosz M. Antokolszkij, a belga A. Stevens és a már említett német W. Leibl, G. Doré, P. Puvis de Chavannes. Amikor megkapta Munkácsy a francia becsületrend tiszti fokozatát, valamennyien gratuláltak neki. A. Pettenkoffen – aki ekkor műtermet keresett Párizsban – értékes tanácsokkal látta el a *Milton* festésekor. Pettenkoffen és Paál révén ismerte meg Sedelmeyert is. Sajnos, a későbbiek során nem ezekre a művészekre hallgatott, hanem a jelentéktelen F. E. Bertierre és C. Chaplinre.

Felesége akaratos természete, féltékenysége egyre nagyobb gondot jelentett, hozzájárult mindehhez kezdődő betegsége. 1877 nyarán egyre többet panaszkodott álmatlanságra, fej- és szemfájásra. A *Milton* festése közben keserű humorral írta: „*Szemem nyugtalanít, elmegyek Weckerhez, mert, hogy vakot festhessek, ahhoz jól kell látnom*”.¹¹ Új, egyetemes témákat keresve fogott hozzá a *Milton*hoz, a nagy művelődéstörténeti képhez. Biztosan régen foglalkoztatta az angol költő sorsa, de most saját életével hozta összefüggésbe. A lélekben, alkotóerőben még gazdag, de testben hanyatló művész alakját, azaz a sajátját fogalmazta meg festményén. A. Goupil vonakodott megvásárolni a nagyméretű *Milton* az „*Elveszett Paradicsom*”-ot diktálja leányainak című képét. Ekkor jelentkezett (Karl) Charles Sedelmeyer (1837–1925) műgyűjtő, aki átvette és a Párizsi Világkiállításon bemutatta a festményt, ahol az tiszteletbeli aranyérmet kapott. Kritikusok sora méltatta, pl. Albert Wolff a *Le Figaro*-ban. A sikereket az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója is honorálta: Ferenc József vaskorona rendjelet és nemesi címet adott Munkácsynak (1879, 1880).

¹⁰ FARKAS 1952. 99.

¹¹ FARKAS 1952. 108.

1878-ban tízéves szerződést kötött Munkácsy és Sedelmeyer. Ez az anyagi biztonságot (bár megkötöttségeket is) jelentő „keretszerződés” megindította Munkácsyt a világhír felé, de rátérítette egy olyan útra, amelyet festőkollégáinak egy része nem értett és nem bocsátott meg (2–5. kép).

C. Sedelmeyer európai körútra vitte a *Miltont*, s jelentős anyagi sikert ért el a belépőkiből és a cikkeket tartalmazó könyv árusításából, majd a mű rézmetszetű változatának eladásából. Munkácsy 1878-tól vezetett számadáskönyvből tudjuk, hogy pl. 1878-ban 25 000, 1880-ban már 100 000 frankot kapott a műkereskedőtől. Ezért azonban keményen meg kellett dolgozni. Párizsban robotolt nyaranta is, miközben Cécile négy-öt hónapot töltött Colpachon, birtokai ügyét intézve. A festő szinte naponta beszámolt feleségének életéről, munkájáról. Gyakran kellett Karlsbadba utaznia, de a fürdőkúra nem volt eredményes. Kínzó szem- és fejfájásai ellenére is dolgozott nemegyszer Berthier nevű barátja műtermében. Közben ugyanis építkezett: a „kinőtt” Legendre utcai kis palota helyett a Villiers sugárúton vettek házhelyet egy hatalmas palota számára. 1879–1880-ban szalonképeket, tájképeket festett, párhuzamosan készült a Sedelmeyerral megbeszélte nagy Krisztus-képre.

Környezetében, baráti körében többen foglalkoztak a Krisztus-témával, ha más hangsúllyal is: M. Antokolszkij szobrász (aki Ivanov műveire is felhívta figyelmét), Zichy Mihály, Gustave Doré. 1880. július 3-án írta feleségének, hogy belekezdett a nagy képbe, előző nap egy kiváló modellt talált az egyik zsidóhoz. Panaszkodott a nagy melegre, de azért rendületlenül dolgozott. Ebben az állapotban látta őt műterme földszintjén dolgozva Fritz von Uhde, aki később így idézte a lázas munkát: „... magából kikelve, tűzzel rohant a munkába... felgyűrt ingujjal, mint egy mázolólegény, tombolt ide-oda a képen, míg végre a türelmetlenségtől lebírva puszta kézzel markolt a festékbe, és egyre szélesebb foltokban alakította a képet. Megesett, hogy aztán ebben az állapotban átment a szomszédjához, egy öreg francia festőhöz, hogy egy kis szuszhoz jusson”.¹² Ez a festő, illetve grafikus Gustave Doré volt. A kép nem készült el a Salon nyitására, elutasították a késve beadott képet. Sedelmeyer nem tétovázott: 1881 nagypéntekétől saját palotáját bocsátotta rendelkezésre. Talán még őt magát is meglepte a *Le Christ devant Pilate* hatalmas sikere, a látogatók naponkénti több ezres tömege. Munkácsy dicsfény nélküli Krisztusa minden egyház képviselőjét, de még a szabadgondolkodókat is elragadta. Ezek vitatkoztak: vallásos vagy filozofikus művel állnak szemben?

Több, mint harminc elemzés jelent meg a Gazette des Beaux Arts-ban, a Le Monde-ban, a Le Figaro-ban. Volt, aki kizárólag művészi szempontból méltatta, sokan azonban vallástörténeti oldalról kritizálták. „Ez az én Krisztusom, én éppen így fogtam fel mint filozófust, mint embert!”¹³ – nyilatkozott Renan. Sedelmeyernak arra is volt gondja, hogy kivédje a képet ért egyházi kritikákat. Megnyerte a párizsi

¹² UHDE 1902. 322.

¹³ Idézi: CZOBOR 1882. 88. saját fordításában.

Szent János Társulatot, amelynek rendezvényén Désiré Laverdant olvasta fel tanulmányát a képről. Nyomtatásban is megjelent beszéde, s a füzetben helyet kapott Guéneau de Mussy tanulmánya, valamint az addig megjelent sajtóméltatások sora.

A vallásosság kérdéséről Munkácsy is nyilatkozott H. de Blowitz cikkében, a londoni The Times-ban: „*Sosem próbáltam isteni személyt festeni, mivel, ami isteni, azt az ember nem képes megfesteni. Én az emberi alakban megjelent Istent akartam ábrázolni.*”¹⁴

Sokat írtak arról a bankettéről, amelyet a Continental Szállóban rendeztek Munkácsy tiszteletére 1881. június 22-én (6. kép). A főhelyet Jules Breton és Ernest Renan foglalta el Munkácsy mellett; jelen volt M. Antokolszkij szobrász, C. Sedelmeyer, J. Massenet, A. Wolff, a spanyol nagykövet, a festők közül J. Lefebvre, C. Chaplin, Bruck Lajos (hiányzott azonban Puvis de Chavannes és Gustave Doré, akikkel eddig jó barátságban volt). Itt hangzott el Adrien Dezamy és Octave Lacroix dicsőítő ódája. Októberig háromezerezer látogatója volt a nagy festménynek, és több ezren fizettek elő Walthner rézkarcára.

Év végén Sedelmeyer felkészült a kép európai körútjára. 1882 januárjában Bécsben, február–márciusban Budapesten, 1882 tavaszától kisebb megszakításokkal 1885 őszéig Angliában (közben a német városokban, majd Varsóban, Brüsszelben, Amszterdamban) vándorolt a kép, és mindenütt hatalmas sikert aratott.

Eközben Munkácsy folytatta a sorozatot, a második képnek az *Elvégeztetett* (*Consummatum est!*) címet adta, később kapta a *Golgota* vagy *Kálvária* végleges nevet.

Visszatérve a lamalou-i fürdőzésből, türelmetlenül fogott hozzá nagy tablójához. „*Sietve írok neked – vetette papírra Cécile-nek 1883 nyarán – „mert egy Krisztus vár, szeretném már keresztre feszítve látni.*”¹⁵ A nagy vázlatnál az első magyar Munkácsy-ösztöndíjas, Révész Imre segédkezett. Munkácsy sokat bajlódott szerkezeti kérdésekkel, a modellekkel, a kellékekkel. Egy életnagyságú keresztet ácsoltatott, amelyre felkötöztette modelljét. Egy trieszti lap tudósításából tudjuk az ezt követő szerencsétlenség történetét.¹⁶ A kereszt eldőlt, a modellt álló férfi életveszélyesen megsérült. Ekkor, 1882 nyarán készülhetett az a fénykép, amely Munkácsyt ábrázolja a kereszten. A festő a baleset után talán kényszerűségből állhatott modellt a fotográfusnak, de bizonyára segített az átélésben a testet, lelket megviselő póz.

1884. április 25-én, húsvétkor nyílt meg a szenzációt jelentő tárlat. Sedelmeyer palotájában, külön e célra emelt pavilonban, egymással szemben állt a két Krisztus-kép. Méltán váltott ki csodálatot itt az egyik ösztönzőnek, Haynald Lajos kalocsai érseknek frissen készült portréja is. Az eseményről még G. Maupassant is megemlékezett *A szépfiú* (*Bel ami*) című regényében, ha más névvel is. Markovics

¹⁴ Idézi: BUKOVICS et al. 1886. 32.

¹⁵ FARKAS 1952. 123.

¹⁶ N. N. 1882. 401.

Károly *Krisztus a vízen jár* című festményét említette, de mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a magyar származású festőfejedelem a regény hőse.

C. Sedelmeyer 1886-ban az első, 1887-ben a második Krisztus-képet vitte Amerikába. 1886. november 19-től 1887. január 1-jéig Munkácsy is vele volt. Itt ismerkedett meg azokkal az amerikai milliomosokkal, akik később gyakori vendégei voltak Párizsban. Itt elsősorban Pulitzer Józsefről, a New-York-i *The World* szerkesztőjéről van szó (aki szervezte Munkácsy amerikai ünneplését) és John Wanamaker-ről, aki megvásárolta a két Krisztus-képet. Nagylelkűen engedélyezte a párizsi bemutatót: a két festmény kitüntető érmet kapott az 1889. évi Párizsi Világkiállításon. Ennek Munkácsy nemcsak kiállító művésze, de egyik szervezője is volt, mint az osztrák–magyar képzőművészeti bizottság elnöke. E minőségében és úgy is, mint a Párizsi Magyar Egylet vezetője, fogadta azt a 850 fős magyar követséget, amely Kossuthot látogatta meg Torinóban, majd különvonattal érkezett a világkiállításra. Munkácsyék elkísérték a csoportot St. Cloud-ba, majd palotájukban fogadták őket.

Munkácsy legtermékenyebb időszakának anyagi ügyeibe pénztárnaplója enged betekintést.¹⁷ 1881-ben 220 000 frankot utalt át számára Karl Sedelmeyer. (Ez az összeg a *Krisztus Pilátus előtt* ára és a belépőjegyekből való részesedés volt.) 1882-ben 295 750 frank volt a teljes bevétele, 1883-ban 98 500, 1884-ben 125 000 (a *Golgota* és a budapesti bemutató jegyeiből 20 000 frank). 1885-ben 141 000 frankban részesült, ebből 40 000 volt a *Kálvária*-részlet ára. 1886-ban a *Mozart haláláért* és tanulmányokért 100 000-et, a *Kálvária* másik redukciójáért 40 000 frankot kapott. Megtudjuk pl., hogy 30 000-et kért a *Siralomház*-redukcióért, 20 000-et a *Baba látogatóiért*, 3–6000-et tájképeiért, 15–15 000-et a *Krisztusfej-* és *Pilátus*-tanulmányaiért, 25 000-et a *Falu hőse*-redukcióért, 25 000-et a *Két családért*, 23 000-et a *Műterembelsőért*, 10 000-et ennek kisebb változatáért.

Kiadásai között gyakran szerepel számla antikváriusoknak, műkereskedőknek bútorért, lámpákért, drapériákért, szobrokért, műtárgyakért, amelyek nemcsak berendezési tárgyai, bútorai, hanem többnyire modelljei is voltak. Ugyanez vonatkozik néprajzi értékű gyűjteményére. 1883-ban pl. 256 frankért vett egy magyar kosztümöt, 1885-ben 327 frankért magyar parasztviseletet. E. Barrias szobrásztól 1885-ben 6000, 1887-ben 3000 frank értékben vásárolt. 1883-ban 922 frankért vette fotóapparátusát.

Évente küldött támogatást rokonainak, illetve fedezte utazásaikat. Feleségének évi 2–4000 frankot adott a háztartásra, colpachi felújításra. Tanítványai, segédei egy-egy alkalommal 200–1500 franknyi összegben részesültek, legtöbbet egykori mesterének fia, Szamosy László kapott, valamint Koroknyay Ottó. Modelljeinek 200–500 frankot fizetett. 1882 februárjában 7200 frankjába került budapesti utazása, évi 2–4000 frankba a karlsbadi, majd a lamalou-i gyógyfürdőzés, gyógykezelés. 1885-ben és 1886-ban 10–10 000 frankot költött utazásra, ekkor az óriásképek bemutatóin vett részt Európában és Amerikában.

¹⁷ MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.27.

E naplója, kortársak beszámolója és az enteriőrfotók képet adtak a palotáról. Régi bútorokat, kárpitokat, porcelánokat, kerámiákat vásárolt; kis és nagy szalonja díszes, iparművészeti értékű tárgyakkal volt tele. Rippl-Rónai József így írt ezekről: „Volt neki egy szép nagybbszerű, hullámos tengere Courbet-től s Ribottól is egy másik; a Courbet-kép atelier-jében, a Ribot-kép a hálósobájában függött. Sokszor nézegette őket. Hát még milyen képei voltak? Ez se utolsó kérdés, ha egy művészről van szó. Felemlíték még néhányat. Volt Makart-portréja, Munkácsyné kép-mása, a biliárd-szobájában. ... Volt egy kis Daubignyja is. Az övé volt Leibl „Két dachau asszony”-a. Medaille I-ére classe felirat, mint a párizsi Szalon kitüntetésének jelzése, volt már ezen a képen, melyért Munkácsy még csak néhány ezer frankot adott – hiszen akkor Leiblnak nagyon rosszul ment a sora –, melyet azonban ma már talán kétszázézerért sem igen adnának oda a németek. Volt egy szép Uhde-képe is, abból az időből, mikor Udhe még a tanítványa volt.”¹⁸

A festőfejedelem szalonja

A francia arisztokrácia társasági életének központjai a szalonok voltak. Vezetők, szervezőik azok az asszonyok, akik származásukkal, társadalmi rangjukkal, vagyonukkal hatást gyakoroltak a meghívottakra. A társalgást ezek a művelt és szellemes háziasszonyok vezették; vonzerőt személyiségük, az érdekes, híres vendégek, a könyvekkel, szobrokkal, festményekkel díszített környezet és végül a jó konyha adott. A vendégek a felső tízezer tagjaiból kerültek ki, de főnemeseik, főpapok mellett egyre inkább helyet kaptak a polgárok, a honoráciorok. Különösen így volt az a felvilágosodás korában, amikor pl. az Enciklopédia szerzői (d’Alambert, Diderot, Voltaire) lettek az estélyek díszvendégei. A 19. században már az újjgazdagok szalonjai voltak a leghíresebbek. E. Zola, vagy G. de Maupassant regényeiből, Justh Zsigmond naplójából sok mindent megtudunk Párizs esti, éjszakai életéről, a társasági életéről.

Munkácsy, aki 1871 őszén érkezett ide, nem sejthette, hogy tíz év múlva már Párizs egyik legismertebb palotájának ura lesz, és szalonja Európa-szerte híressé válik. 1882 februárjában Rubens-jelmezben jelent meg Budapesten, a tiszteletére rendezett régi Múcsarnok-beli estélyen. Ezt a kosztümöt gyakran felvette Párizsban is, a palotájában rendezett művészestélyeken. A Ferenc Józseftől kapott nemesi címe egyenrangúvá tette bárónő feleségével, a társasági életben a felső tízezer tagjai lettek. A francia becsületrend lovagja, tiszti (1877–1878), majd parancsnoki (1890) fokozata, a világhiállításokon nyert elismerések gazdagították a sort. Hozzájárult a sikerhez a C. Sedelmeyer által szervezett propaganda-hadjárat, amelynek része volt a különkiállítás, vándoroltatás, a könyvek, rézkarcok, metszetek kiadása. Igazi sztárkultusz lengte körül a fiatal mestert Párizsban, hazájában és külföldön a művek be-

¹⁸ FARKAS 1957b. 42.

mutatása kapcsán. A 70-es években csak szerény vizitkártyákat vagy kabinetképeket csináltatott magáról; a 80-as években azonban sorra és szériában készültek a nagyméretű, reprezentatív fotók a híres Ad. Braun műteremben, majd Paul Nadarnál. Ezek magyar, francia, német dedikációkkal ellátva kerültek a hódolókhoz. A festő elegáns megjelenéséről, divatos öltözködéséről is ismert volt. Magas termetű, korán őszülő, dús szőke hajú, kék szemű férfi volt, akinek előnyös külsejéről később Richard Davey angol író és Rippl-Rónai is megemlékezett. 1878-tól elmaradhatatlan résztvevői lettek a társasági eseményeknek, s maguk is hetente láttak vendégül pár száz embert.

Munkácsyné szüleinek írt leveleiben rendszeresen beszámolt azokról a bálokról, fogadásokról, estélyekről, amelyekre hivatalosak voltak. Az orosz, német, spanyol és főleg az osztrák követségre rendszeresen jártak. Az osztrák nagykövettel, Hoyos László gróffal szoros kapcsolatban álltak. Jártak Pomard és Mathilde hercegnő báljára, Molitor grófnőék, Rotschildék, Lesseps Ferdinándék, Türrék vacsoráira.

1880-ra felépült új palotájuk, amelynek ebédlőjében, kis szalonjában adták a bensőséges diner-eket, soirée-kat. A nagy szalonban tartották az estélyeket, bálakat, melyekre 200–800 személyt hívtak meg. Állandó vendégek voltak – így a házigazdák segítői – Wrede herceg, de Suse márk, Latinovics Leó magyar gárdatiszt. Diplomáták, arisztokraták, írók, művészek jártak ide. 1885 tavaszán pl. négyszáz meghívott volt jelen művészbáljukon, ebből hét nagykövet, hat tábornok és négy admirális, 32 művész. Ezt Cécile leveléből tudjuk meg éppúgy, mint a Liszt-hangverseny sikerét 1886-ban. A március 23-i estély után ezt írta „pompás szüleinek”: *„Milyen gyönyörű volt látni ezt a nagy aggastyánt hosszú, fehér hajával a zongoránál, amellyel elvarázsolta az egész világot. Az egész terem felállt, a lelkesedés leírhatatlan volt. Miska és Liszt megölelték egymást, mélyen, elérzékenyen. Oh, milyen ünnepség volt... Ez két nagy magyar művész diadalünnepe volt.”*¹⁹ Ezt az eseményt Fr. Régamey riportrajzban örökítette meg a Figaro Illustré számára.

Liszt Ferencen kívül más magyar hírességek is felléptek a festő palotájában: Komáromy Mariska, Odry Lehel operaénekesek, Reményi Ede, Aggházy Károly, Hubay Jenő. Rippl-Rónai József így emlékezett az estére: *„Itt voltak azok a sokszor lefestett gobelines, támlás- és karosszékek s a vörösbársonyos székek, melyek a Milton- és Liszt-képhez is szék-modellül szolgáltak. Itt volt az a zongora, melyen Liszt és Ambroise Thomas sokat játszottak. Emellett énekelt egyik estélyen a kis Komáromi Mariska, aki abban az időben az Operához készült és Párizsban tanult énekelni. Mignonját énekelte Ambroise Thomasnak, aki ez estélyen maga kísérte a zongorán a fiatal magyar énekesnőt. Ezen az estélyen láttam ugyanitt utoljára Reményi Edét kopasz fejével és Alphons Daudet-t a cigányok közt ülve, monoklival a szemén.”*²⁰

Cécile zenerajongása közismert volt, kitűnően zongorázott: nemegyszer ő kísérte vendégeit új Pleyel-zongorájukon. Az estélyeken újabb és újabb kosztümök-

¹⁹ VÉGVÁRI 1958. 252.

²⁰ FARKAS 1957b. 43.

ben jelent meg, egyik esetben Paul Nadar is megörökítette. A szalon fényét Léon Gambetta miniszterelnök, majd Sadi Carnot köztársasági elnök vagy a walesi herceg látogatása emelte igazán, s ezzel még több embert vonzott Munkácsy megrendelői körébe. A velük való kapcsolat egyben a szabadkőművesekhez fűződő viszonyát erősítette. Munkácsy ugyan nem lépett be a párizsi páholyba, de élvezte a szabadkőműves Liszt Ferenc és Türr István támogatását, kapcsolatrendszerét. (Magyar barátai közül Odry Lehel és Zsilinszky Mihály – későbbi rokona – már a 70-es években szabadkőműves volt!)

A palota gyakori vendégei voltak, az Andrássy, Károlyi család tagjai, Harkányi Frigyes, C. Sedelmeyer és veje, V. Brožík, az Amerikából átrándult milliomosok. Az írók közül például Anatole France, Dumas fils, A. Daudet, E. Concourt, A. Wolff látogatta a legendás péntek esti fogadásokat. Eleinte Puvis de Chavannes, Gustave Doré, Bastien-Lepage, Antokolszkij is jött; később csak Carolus Duran, P. Bonnat, J. P. Laurens, a Julian Akadémia tanára, J. Lefébvre, C. Chaplin, J. Breton és É. Detaille, a *Champigni csata* című panorámakép festője járt az estélyekre. Haynald Lajos kalocsai érseket, Liszt Ferencet és tanítványait itt és Colpachon is vendégül látták nyaranta.

Az 1888-as évről Justh Zsigmond számolt be. Munkácsyék pénteki estélyén a dán követ feleségével, az angol és német követség néhány tagjával, Marie Dumas-val, Némethy Emilia operaénekesssel, Zichyékkel, Hohenlohe herceggel találkozott. Ezt írta Naplójában: „Többen zongoráznak, végül én nekem kell pár magyar darabot elkövetnem. A Mester is belemelegszik s elfütyüli zongorakíséretem mellett a 'Nagy pénteken mossa holló a fiát' s még pár más nótát. Ha füttyöl, akkor érzem meg leginkább egyéniségét, amely komor, nagyszabású, de filozophikus nervozus mélység nélkül”²¹ – írja a február 1-jei estélyről. A február 8-i szalon eseményeiről így számol be: „Főleg a monde littéraire hivatalos: Leconte de Lisle és felesége, Rober de Bonnières és neje, ms. Mad. És mll. Chaplin, Brožík, madame Beule, a Dumas leányok stb. stb. Vagy 150-en. A soirée kezdetén a Chaplin családdal az entrénál állunk, Mlle Chaplin-nek bő alkalma nyílik rossz nyelvét ragyogtatni. Később concert, két olasz leány énekel igen hamisan solokat és duetteket. Une musique chaotique. Munkácsy bemutat Leconte de Lisle-nek, kit pedig annyira szerettek mint költőt, hogy nem akartam megismerni mint embert. Leconte de Lisle – azonban maga akarta, hogy megismerkedjek vele.”²² /sic!/ Február 20-án nagy bál volt. Justh Némethy Emmivel és Thury grófnővel érkezett. Mint írta: „Munkácsyénál roppant sokan, 600-an hivatalosak. Az egész követség, majdnem mind a nagykövetek családjakkal. Baronne de Saint Martin, Kotzebue-né, marquise Hervey de Saint Denis, baronne Stachelberg-Decazes, stb. stb. ...Midőn mindenki elmegy s csak a magyar colonia marad ott, Munkácsynéval csárdást táncolunk; ki előbb (miután

²¹ HALÁSZ 1941. 84.

²² HALÁSZ 1941. 100.

már a bőjt elkezdődött) nem akart.”²³ Az asszonyról nem volt jó véleménye: „*La femme tambour! Határozottan Munkácsy életében és művészetében az oly szükséges nagydobot képviseli*”²⁴ – írta.

Justhnak részben igaza volt Munkácsynét illetően, Munkácsy ízlését, tájékozottságát azonban egyoldalúan ítélte meg. Mint Munkácsy, ő sem látta és láthatta át Párizs teljes művészeti életét. Erre példa Antokolszkij művészetének túlértékelése s mellette pl. Rodin, Renoir, Cézanne észre nem vétele.

Munkácsynét általában Madame Reclame-nak nevezték Párizsban. Valóban nagy mestere volt a banketteknek, fogadásoknak, a szövetségesek meghódításának.

A nyüzsgő társasági életről pl. így számolt be az Evenement című újság 1888. január 7-én megjelent cikke: „*Ez a palota, amelyről soká álmodoztak és gondosan rendeztek be, a művészi ízlés és raffinált fényűzésnek valóságos remeke... A másodikon egyik oldalról egy galériaféle, valóságos múzeum – folytatva a lépcsőházat –, amely valóságos kincsház, a másik oldalon egy kolosszális műterem, amelynek minden sarkában valóságos üvegház van, ahol lombok enyhítik a napfényt, aztán az óriási hall, az ünnepségek színpada, találkozóhelye minden előkelőségnek és minden kimagasló egyéniségnek. Minden pénteken háromtól hétig itt fogadja Munkácsyné azt a választékos kört, amelyet meghódított... Látogatás a műteremben, a mester személyes múzeumban, ahol főlegesen díszített környezetben már ismert festményekhez készült tanulmányok ragyognak, vagy betakart festőállványon megkezdett művek pihennek. Az egyik beszélgetésben egy mély szőfán Munkácsy ül körülveve látogatóitól, s élvezi a jól megérdemelt szabadnapot. Noha az atelier zárva van, ha a mesternek valami sürgős munkája van, vagy nem tudott megválni ecsetjeitől. Így láttam egyszer egy drapéria mögé rejtve, amint éppen Lisztet festette, amikor két éve a kiváló... mester csak azért utazott Párizsba, hogy arcképét kitűnő honfitársával megfestesse. Liszt, a zongoránál valami dallamot rögtönzött, amely sajnos kiadatlan. Arca ihletének ragyogásában hasonlíthatatlan modellül szolgált. Mindketten elmerülve művészetükben nagyon érdekes és ritka látványt nyújtottak...*”²⁵

Említettük már a 850 fős magyar küldöttség látogatását 1889-ben. A Munkácsynál tartott estélyről így számolt be Xántus-Doleschall Gabriella: „*férje mellett állt Munkácsyné nehéz fehér selyem uszályos ruhában, fején gyémánt diadémmal, nyakán is drága ékszerekkel, és ott üdvözölték vendégeiket. A nagy teremben ismerősök is voltak már, így Türr tábornok és Komáromi Mariska, ki akkor kint volt Párisban. Továbbá ott volt Marchesi asszony, a híres énektanárnő; Judic, a francziák Blahánéja; Coquelin; Sybil Sanderson, a híres énekesnő, kit másnap a tiszteletünkre rendezett operai előadáson hallottunk. Munkácsyné a társaság tagjait nekünk egyenként, míg minket általában mint magyarokat mutatott be, kik az ő Miská-*

²³ HALÁSZ 1941. 124.

²⁴ HALÁSZ 1941. 76.

²⁵ VÉGVÁRI 1958. 250–251.

jának hazájából jött kedves vendégei. Amint tömegesen megérkeztünk, a Rác Pali bandája rázendítette a Rákóczyt. Én alig ismertem cigányainkra, mert egyenruhában voltak, ezüst zsinóros kék atillában és vörös nadrágban... A palota megtekintése után a második emeleten levő műterembe mentünk, hol a falak telve voltak a Krisztus-képek egyes alakjaival, melyek mind tanulmányok voltak a nagy festményekhez. A terem sarkaiban emelvények, lefüggönyözött fülkék, állványok a modellek számára, régi fegyverek, sisakok, gyönyörű nagy gobelin szőnyegek mindenfelé, még kivarrott cifra szűr is volt ott dísznek, meg tulipános láda és magyar festett paraszt székek”.²⁶

Munkácsy Lukács Juliskával táncolta a csárdást, felesége a nagy terített asztalnál fogadta francia és magyar vendégeit, közben a második emeleti műterem megtekintésére került sor.

A Sedelmeyerrel kötött szerződés lejártá után alig csendesedett a ház élete. Munkácsyné egyre több időt töltött Colpachon, a festő pedig barátaival utazgatott Hollandiában, dél-Franciaországban és Normandiában. Gyakran felkereste Ostendét, onnan ment át Amsterdamba, Genfbe, Brüsszelbe. Az őszi, téli szezont még mindig kihasználták, 1890 körül is gyakran jártak estélyekre. Ha nem is hetente, de időnként rendeztek vacsorát, bált, 1893 májusában pl. négyszáz meghívottal. „Ezzel fogadó idényünket méltóan fejeztük be”²⁷ – írta Cécile.

A 80-as, 90-es évek fordulóján tűnt fel a fogadónapokon Mednyánszky László, Szilágyi Dezső, Bertha Sándor, Szomory Dezső és minden magyar, aki ekkor Párizsban járt. A késői évek tanúja Szomory Dezső (1869–1944) és Pekár Gyula (1867–1937), akik 1893–1896 között jártak a pénteki fogadónapra. Pekár több fiatal jogással és művésznövendékkal együtt a házigazdák segítője volt a délutáni teánál vagy az estélyeknél. Ott hallotta énekelni Lillian Nordicát, az amerikai énekesnőt, akinek kísérője, későbbi férje, Döme Zoltán volt. Részt vettek A. Thomas ünneplésén abból az alkalmából, hogy Mignon-ját ezredik alkalommal adták elő az Operában.

Szomory egy Reményi Ede hegedűjátékot idézett fel kb. 1894-ből. Az esten ő is szerepelt (egy fiatal énekesnőt kísért zongorán), Reményi pedig megbukott játékaival a fényes publikum előtt. Minden szemtanú visszaemlékezéséből kitűnik, hogy (a szalonok hagyományainak megfelelően) Cécile volt a házigazda, a festő sokszor elvonult. Munkácsyné Némethy Emmát és a fiatal jurátusokat, festőnövendékeket mozgósította a vendégek szórakoztatására, miközben ő maga fáradhatatlan volt, és végigtáncolta az estélyeket, bálakat. Életvidám, energikus teremtes volt, aki eleinte saját szórakozását kereste, és férje karrierjének építését tartotta fontosnak. Mindig munkált azonban benne a kultúra igénye is, különösen a zeneszeretet, és ennek köszönhetően Munkácsy is tájékozódott a társzművészetekben, zenében, irodalomban. A kor legnagyobb gondolkodóit, íróit, politikusait (E. Renan, H. Taine, A. France) és az említett zeneszerzőket látta, hallotta a társaságokban, és fogadta saját estélyein 1880–1895 között. Látószöge, műveltsége ebben a körben teljesedett ki.

²⁶ XÁNTUS-DOLESCHALL 1900. 325.

²⁷ LÁZÁR 1925. 26.

Művésztársai, tanítványai

Munkácsy már első párizsi éveiben vendégül látta a magyar festőnövendékeket. Megnézte műveiket; tanácsokat, modelleket és nemegyszer pénzt is adott nekik. Legendások voltak a gulyásvacsorák.

1882-ben, amikor *Krisztus Pilátus előtt* című képét ünnepelték Budapesten, Munkácsy bejelentette, hogy ösztöndíjat alapít. Révész Imre, Hans Temple, Koroknyai Ottó, Pataky László, Halmi Artúr vehette át az évi 6000 frankos stipendiumot. A leghűségesebbnek Pataky bizonyult, aki a bécsi mennyezetkép és a *Honfoglalás* kivitelezésében is segédje volt. Nem kapott ösztöndíjat, de a mester mellett dolgozott Rippl-Rónai József és atyai tanítómesterének fia, Szamosy László. Ők gyakran vettek részt másolásokban, és Colpachra is elkísérték Munkácsyt. Megfordult a műteremben több külföldi mester, így a már említett A. Pettenkoffen, W. Leibl, Hans Makart, F. von Lenbach. Tanulni jött a német Max Liebermann és Fritz von Uhde, a belga E. Ch. Wauters (1846–1933), aki meg is örökölte Munkácsyt éppúgy, mint Hans Temple (1857–1931). Fritz von Uhdénak több hónapra átengedte az avenue Montaigne-beli műtermét Munkácsy 1880-ban. Itt többször meglátogatta, és együtt mentek Eugen Jettel műtermébe is. Mint írta: „*Sosem titkoltam el, mily sokat köszönhetek neki. Ő segített arra, hogy megtegyem a műszerető dilettantizmustól a művészeti vezető nehéz lépést. Termékenyítő példája, a műteremben együtt töltött órák, amidőn el-elnézegettem munkálkodását, tanításai Párisban határozottan nagyon sokkal többet használtak nekem, mint minden, amit odáig Münchenben tanultam... Különösen Bastien-Lepage tünt föl nekem azáltal, hogy Munkácsy különös figyelemben részesítette. A francia festők közül különösen őt becsülte nagyra. Be kell vallanom, hogy akkor még nagyon kevés képét láttam s az a kevés sem tetszett nekem akkor, midőn egészen Munkácsy művészetének hatása alatt álltam.*”²⁸ A magyarok közül Aggházy Gyula, Deák Ébner Lajos, Baditz Ottó, Tornyai János, Mednyánszky László, a békési Jantyik Mátyás járt Munkácsynál. Nagy hálával emlékezett rá Tornyai, aki 1894–1895-ben több időt töltött vele: „*amilyen nagy volt Munkácsy mint művész, éppolyan egyszerű, keresetlen modorú volt mint ember. Mikor vele beszéltem, oly fesztelenül éreztem magad, mintha nem a Krisztus Pilátus előtt alkotójával, hanem valamelyik egyszerű »réti magyarral« beszélgetnél, hogy szinte megszállott a pusztai hangulat! Beszédében, viselkedésében benne volt még a zamat Párisban is, egész a dünnögéséig, ühmgetéséig... Utált minden ceremóniát, fölösleges cafrangot, pózt, bókolást, sikket és mindent, ami csak arra való, hogy a buta a lelki ürességét takargassa velük. Képein is hiába keresed ezeknek csak a nyomát is. Egyszerűek, erővel teljesek és becsületesek azok, mint az alkotójuk.*

Csodálatos hatást tett rám, mikor először álltam vele szemközt. Az az igazi, nemes intelligencia a megjelenésében, a beszédében, az a hatalmas, csontos homlok, melyhez hasonlót sem azelőtt, sem azóta nem láttam, az alatt a mélyen ülő szemek... Olyan volt, mint egy ember-oroszlán. Hatalmas és nemes.

²⁸ UHDE 1911. 250.

*És ez az oroszlán szelíd volt, mint a kezes bárány. Talán soha életében nem vétett senkinek. Nem kritizált, nem politizált, ez volt benne az egyetlen nem magyar vonás! Nem szerepelt, vagy legalábbis nem akart szerepelni. Ha fürdött is olykor-olykor dicsősége sugaraiban, ha estélyekre vagy diadalútra ment, ha ünnepeltetni hagyta magát – a felesége vagy Sedelmayer vitték bele mindig. Ő maga örült, ha festeni hagyták. A képe volt neki mindene, még a pihenése is. Köztük érezte jól magát, mint hal a vízben. Ha hússzor mentél hozzá a nap bármely órájában, bizonyos lehattél benne, hogy mind a hússzor otthon, az állványa előtt találod.*²⁹

A fiatal írók közül Szomory Dezső idézte fel Munkácsy hétköznapijait, „kiruccanásait” *A párizsi regény* című művében. Munkácsy és Türr ajánlásával jutott el E. Renanhoz, Daudet-hez, Massenet-hez. Az 1890-es évek elején többször ebédelt a mesternél, egy-egy tanítványa társaságában. Cécile nem nézte jó szemmel őket, igyekezett takarékoskodni rajtuk. Gyakran találkoztak Türr irodájában, leginkább az Opera melletti Café de la Paix-ben, vagy a Kapucinusok terén, a Grand Caféban. Itt Patikárius Ferkóék zenéjében gyönyörködtek.

Ez volt a fiatal magyar festők találkozóhelye is. Fényes Adolf, Rippl-Rónai József, Katona Nándor, Knopp Imre, Koroknyai Ottó nevét említi Szomory. Az ő műtermébe Munkácsyval együtt ment el, és tanúja volt a mester korrigálásának. Egyedül látogatott el a Magyar Egyletbe, amelyről lehangoló képet festett. Láta ott Karlovsky Bertalan Ferenc József portréját és a szemközti falon lévő Kossuth-arcképet. Nem említi, hogy ezt és az Andrássy-portrét Munkácsy festette. Mint az egylet elnöke, valószínűleg szívességből festette meg gróf Andrássy Gyula és az idős Kossuth képét, talán itt állt Frankel Leó arcképe is. Egyik tanítványa, Parlaghy Vilma (1864–1923), több időt töltött Torinóban, 1885-ben portrét festett Kossuth-ról. Munkácsy is elvitte a *Honfoglalás* reprodukcióját a turini remetéhez 1892-ben. Fiának, Kossuth Ferencnek (1841–1914) is gesztust tett ezzel, aki rövid ideig Párizsban folytatott festészeti stúdiumokat.

Ebben az időben, 1894-ben készítette el az egykori magyar légión vezetőjének, Türr Istvánnak (1825–1908), idős kori arcképét. Türr több jelentős vállalkozásban vett részt, kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, amelyet Munkácsy és az egylet érdekében is hasznosított.

A palota végnapjai

A kilencvenes években a szalonképek, portrék mellett a *Honfoglalás* és az *Ecce Homo!* festése töltötte ki Munkácsy és segédei idejét.

1894 után válságos időszak következett a festő életében. Betegsége súlyosbodott, művészetét egyre kevesebben értékelték és tisztelték Párizsban. Gyakran járt Colpachra, megnyugtatta a vidéknek a magyar Alföldre emlékeztető békessége. Közben dolgozott a harmadik Krisztus-tablón és egy életképen, amit a Szegeden látott Balázs Sándor – Szigligeti Ede *Sztrájk* című színielőadása ihletett. Bár a Ková-

²⁹ BODNÁR 1986. 56.

csok sztrájkja című költemény írója, Coppée, párizsi szalonjának rendszeres vendége volt, mégis a Balázs–Szigligeti átírat ragadta meg. 1892-től foglalkozott a *Sztrájk*kal, s három évig dolgozott rajta. A kilencvenes évek elején a Párizsban élő nyomdász, Kádár Gábor (a Lemercier műkiadó tagja) beszélt rá a Krisztus-téma trilógiává alakítására. 1884-ben Pesten még úgy nyilatkozott, hogy a *Feltámadást* festi meg. Betegsége elmélyülése idején Krisztus és Pilátus második találkozása, az *Ecce Homo* téma ragadta meg. 1892-től foglalkoztatta az ötlet, de csak 1894-ben kezdett intenzív munkába. Talán ki akarta próbálni erejét, s még az is elképzelhető, hogy a Feszty-körkép sikere élesztette fel munkakedvét a romokból. 1896 márciusában fejezte be a képet, amelyet nem a szokásos „M. de Munkácsy”, hanem „Munkácsy Mihály” szignóval látott el. Ezzel is jelezte, hogy nem idegen tőle a hazatérés gondolata. Az *Ecce Homo* bemutatója a millenáris kiállításnak a Feszty-körképpel vetekedő látványosságává vált. Az Andrásy út végén, a Belle-vue nevű mulató udvarán, kis görög templomhoz hasonló pavilonban állították ki.

Még egyszer, utoljára fényesen megünnepelték Munkácsyt, aki mintegy ködfátyolon át fogadta a hódolatot. Az újságok tapintatosan ugyan, de írtak egészsége és művészete hanyatlásáról. A kritikusok közül egyedül Bródy Sándor üdvözölte feltétel nélkül a képet, és kifejezte reményét, hogy Munkácsy és műve itthon marad. Sajnos, ekkor a festő nagybeteg volt, így a pesti ünnepségek után egy luxemburgi intézetbe, majd Baden-Badenbe, innen a Bonn melletti Endenichbe vitték.

1898-ban, még Munkácsy életében elárverezték palotája értékeit. A katalógusból, Munkácsyné és Malonyay kézírásos bejegyzéseiből tudjuk,³⁰ hogy a legtöbb festményt Kleinberger Ferenc vásárolta meg (gyűjteményének egy része a Szépművészeti Múzeumba került). 3000 frankot fizetett egy *Mozart*-tanulmányért, egy kis *Alvó nő*-tanulmányért 960-at, 600 frankért vásárolt egy Holbein-iskolából származó Erasmus-portrét, 215 frankért egy olasz kisbronzot. Vevő volt Sedelmeyer is, valamint Bernheim kiadó, Georges Petit. Bár számtalan tárgy megmaradt, 137 248 frank lett a bevétel. Munkácsy halála után a hagyaték tekintélyes részét alkotó fényképek és relikviák az özvegnél maradtak. Cécile bérbe adta a párizsi palotát, Colpachon élt, 1906-ban tért csak vissza Párizsba, egy kisebb lakásba. 1915-ben halt meg Luxemburgban, sírja Colpachon található. A palota megmaradt tárgyai, ereklyéi, dokumentumai képet adnak a festőfejedelem párizsi életéről, környezetéről. A békéscsabai Munkácsy Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria őrzi ezeket. A békéscsabai múzeum 2004-ben rendezett festmény- és ereklyekiállítást *Munkácsy és Párizs* címmel a párizsi Magyar Intézetben. E kiállítás is példázta, hogy a nagy magyar festő milyen fontos szerepet töltött be a francia–magyar kulturális kapcsolatok ápolásában.

³⁰ MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 53.5561.1.

IRODALOM

- BAKÓ 1994
Bakó Zsuzsanna: Munkácsy Békéscsabán. Munkácsy Mihály művei a békéscsabai Munkácsy Mihály Emlékházban. Békéscsaba, 1994.
- BENEDEK 1969
Benedek István: Párizsi szalonok. Budapest, 1969.
- BERKOVITS 1964
Berkovits Ilona: Zichy Mihály élete és munkássága. Budapest, 1964.
- BERTHA 1900
Bertha Sándor: Munkácsy Mihályról. Vasárnapi Újság, (1900) 520–522.
- BODNÁR 1986
Bodnár Éva: Az újra felfedezett Tornyai. Budapest, 1986.
- BOROS 2005
Boros Judit: Egy magyar festő Párizsban. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Katalógus. Budapest, 2005. 33–60.
- BUKOVICS et al. 1886
Bukovics, E. von – Guéneau de Mussy, A. – Silberstein, A.: Christ before Pilate by Michael de Munkácsy. Paris, 1886.
- CZEGLÉDI 1976
Czeplédi Imre: Levelek Munkácsyhoz, Munkácsytól. Békéscsaba, 1976.
- CZEGLÉDI 2001
Czeplédi Imre: Munkácsy ősei és rokonsága. Békéscsaba, 2001.
- CZOBOR 1882
Czobor Béla: A francia műítészek Munkácsy képéről. Egyházművészeti Lapok, III. (1882) 88.
- FARKAS 1941
Farkas Zoltán: Magyar művészeti írárok. Munkácsy Mihály. Budapest, 1941.
- FARKAS 1943
Farkas Zoltán: Munkácsy Mihály. Budapest, 1943.
- FARKAS 1952
Farkas Zoltán (szerk.): Munkácsy Mihály válogatott levelei. Budapest, 1952.
- FARKAS 1954
Farkas Zoltán: Munkácsy és Sedelmeyer. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség szerkesztőbizottsága (összeáll.): Művészettörténeti tanulmányok. Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve, 1953. (1954) 607–611.
- FARKAS 1957a
Farkas Zoltán: A Munkácsy ösztöndíj története. In: Dávid Katalin (szerk.): Művészettörténeti Tanulmányok. (Művészettörténeti Dokumentációs Központ 1954–55-ös évkönyve). Budapest, 1957. 458–466.
- FARKAS 1957b
Farkas Zoltán (előszó, jegyz. írta): Rippl-Rónai József emlékezései. Budapest, 1957.

- FELEKY 1913
Feleký Géza: Munkácsy. Budapest, 1913.
- GELLÉR 1983
Gellér Katalin: Justh Zsigmond párizsi naplójának (1888) képzőművészeti vonatkozásai. Művészettörténeti Értesítő, 1983/4. 224–234.
- GOSZTONYI 2005
Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Katalógus. Budapest, 2005.
- HALÁSZ 1941
Halász Gábor (sajtó alá rend.): Justh Zsigmond naplója. Budapest, 1941.
- HARSÁNYI 1934
Harsányi Zsolt: Ecce homo! Munkácsy Mihály életének regénye. Budapest, 1934.
- HUEMER 1999
Huemer, Ch.: Charles Sedelmeyer (1837–1925). Belvedere, V/1. (1999) 4–19.
- IMRE 1995
Imre Györgyi (szerk.): Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Katalógus. Budapest, 1995.
- LACAMBRE 1994
Lacambre, Geneviève: Munkácsy helye, a XIX. század végének francia művészeti életében. In: Sz. Kürti Katalin (szerk.): Munkácsy Mihály (1844–1900) nemzetközi tudományos emlékülés előadásai. Debrecen, 1994. 24–28.
- LÁZÁR 1925
Lázár Béla: Munkácsy lelke. Magyar Művészet, I. (1925) 4–29.
- LENGYEL 1966
Lengyel Béla: Van Gogh – Munkácsyról. Művészet, VII/12. (1966) 12.
- LYKA 1952
Lyka Károly: Munkácsy Mihály. Budapest, 1952.
- LYKA 1964
Lyka Károly: Munkácsy. Budapest, 1964. 24.
- MALONYAY 1898
Malonyay Dezső: Munkácsy élete és munkái. Budapest, 1898.
- MALONYAY 1907
Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály. I–II. Budapest, 1907.
- N. N. 1882
Név nélkül: Hír. Vasárnapi Újság, 1882/25. 401.
- ODRY 1908
Odry Lehel: Emlékezés Munkácsy Mihályra. Vasárnapi Újság, (1908) 764.
- OLTVÁNYI 1952
Oltványi Imre (írta és szerk.): Munkácsy Mihály-kiállítás. Katalógus. Budapest, 1952.
- PEKÁR 1926
Pekár Gyula: Párizsi szalonok a múlt század végén. Munkácsyékánál. Nemzeti Újság, (1926. január 3.) 27.

PEKÁR 1934

Pekár Gyula: A régi Párizs régi nagyjai. Pesti Hírlap, (1934. december 25.) 44.

PERNECZKY 1970

Perneczky Géza: Munkácsy Mihály. Budapest, 1970. 46.

PETROVICS 1944

Petrovics Elek: Munkácsy Mihály. Klny. a Budapesti Szemle 1944. évi decemberi számából. Budapest, 1944. 233–247.

SEDELMEYER 1914

Sedelmeyer, Charles: Michel von Munkácsy. Sein Leben und seine künstlerische Entwicklung. Paris, 1914.

SZ. KÜRTI 1989

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy Mihály Krisztus trilógiája. Budapest, 1989.

SZ. KÜRTI 1994a

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy-ereklyék és dokumentumok a békéscsabai múzeumban. BMMK, 18. (1994).

SZ. KÜRTI 1994b

Kürti Katalin, Sz. (szerk.): Munkácsy Mihály (1844–1900) nemzetközi tudományos emlékülés előadásai. Debrecen, 1994.

SZ. KÜRTI 2004

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy Mihály és a fotográfia. Kecskemét, 2004.

SZ. KÜRTI 2006

Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy-ereklyék és -dokumentumok a békéscsabai múzeumban. 2. jav., átdolg. kiad. BMMK, 29. (2006).

SZEMENKÁR 2007

Szemenkár Mátyás (szerk.): Munkácsy képek Erdélyben. Kiállítás. Csíkszereda, 2007. május 5 – július 15. Budapest, 2007.

SZOMORY 1929

Szomory Dezső: Párizsi regény. Budapest, 1929.

UHDE 1902

Uhde, Fritz von: Visszaemlékezés Munkácsyra. Művészet, I. (1902) 312–323.

UHDE 1911

Uhde, Fritz von: Munkácsy Mihályról. Új Idők, (1911) 609–611.

VÉGVÁRI 1955

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály. Budapest, 1955. 48.

VÉGVÁRI 1958

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

VÉGVÁRI 1983

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály (1844–1900). Budapest, 1983.

XÁNTUS-DOLESCHALL 1900

Xántus-Doleschall Gabriella: Látogatás Munkácsy Mihálynál. Vasárnapi Újság, (1900) 325.

**Les amis artistes et la vie mondaine de Munkácsy
entre 1871 et 1896. Son salon de Paris**

– Katalin Sz. Kürti –

Résumé

Munkácsy a passé presque la moitié de sa vie à Paris en jouant un rôle important dans les relations culturelles franco-hongroises. Avec son œuvre *Le dernier jour du condamné*, il a gagné le Grand Prix d'Or du Salon de Paris en 1870. Il y a déménagé ensuite en novembre 1871. Le marchand d'objets d'art Adolphe Goupil était son client permanent et il a pu compter sur l'aide de Mihály Zichy, de László Paál et du baron de Marches. Il a été élu membre du Cercle Hongrois de Paris, ensuite son président à partir de 1886. En 1874, il a épousé la veuve du baron de Marches, Cécile, avec qui, ils sont entrés bientôt au centre de la vie mondaine de Paris. D'abord, ils ont donné des soirées au palais-atelier rue Legendre puis, dans leur foyer l'avenue Villiers. Aristocrates, hommes d'Etat, artistes y sont venus (L. Gambetta, Sadi Carnot, Dumas le fils, Ferenc Liszt et les compositeurs français, Ch. Sadelmeyer, son second « manager » et collectionneur). D'après les souvenirs de tous les témoins, l'on apprend que la maîtresse de la maison était Cécile (selon les traditions des salons), le peintre s'est souvent éloigné. La femme était une personne pleine de joie de vivre et énergique qui cherchait d'abord sa distraction et trouvait important la construction de la carrière de son mari. Mais l'exigence de la culture et surtout l'amour de la musique agissait toujours en lui et grâce à cela, Munkácsy se renseignait lui aussi sur les arts associés, la musique et la littérature. Entre 1880 et 1895, il a vu et écouté les plus grands penseurs, écrivains, (E. Renan, H. Taine, A. France) hommes d'Etat de l'époque et les compositeurs mentionnés dans les sociétés et les reçus à ses soirées. Sa perspective et sa culture se sont accomplies dans ce cercle. Déjà, pendant ses premières années de Paris, Munkácsy a reçu chez soi les élèves hongrois de l'école de peinture. Il a regardé leurs œuvres et a donné des conseils, des modèles et plusieurs fois même de l'argent. En 1882, Munkácsy a fondé une bourse pour des jeunes hongrois. C'est de cette façon qu'il a reçu dans son atelier Imre Révész, László Pataky et Artúr Halmi. József Rippl-Rónai, István Csók, János Tornyai n'ont pas été des boursiers de Munkácsy mais ils ont joui du parrainage du Maître. Les valeurs du palais ont été vendues aux enchères encore dans la vie de Munkácsy. Les objets, les reliques et les documents restants du palais qui sont recueillis dans le Musée Munkácsy de Békéscsaba et dans la Galerie Nationale Hongroise, donnent une image sur la vie et l'environnement du prince des peintres. En 2004, le musée de Békéscsaba a organisé une exposition de peintures et de reliques sous le titre *Munkácsy et Paris* à l'Institut Hongrois de Paris.

*Sz. Kürti Katalin
H-1071 Budapest, Dembinszky u. 34.*

1. kép. Düsseldorf-i meghívó. MMM TörtGyűjt Itsz.: Hd 58.5574.1

2. kép. Keleti sátrában egy vendéggel. MMM TörtGyűjt Itsz.: Hd 58.26.9

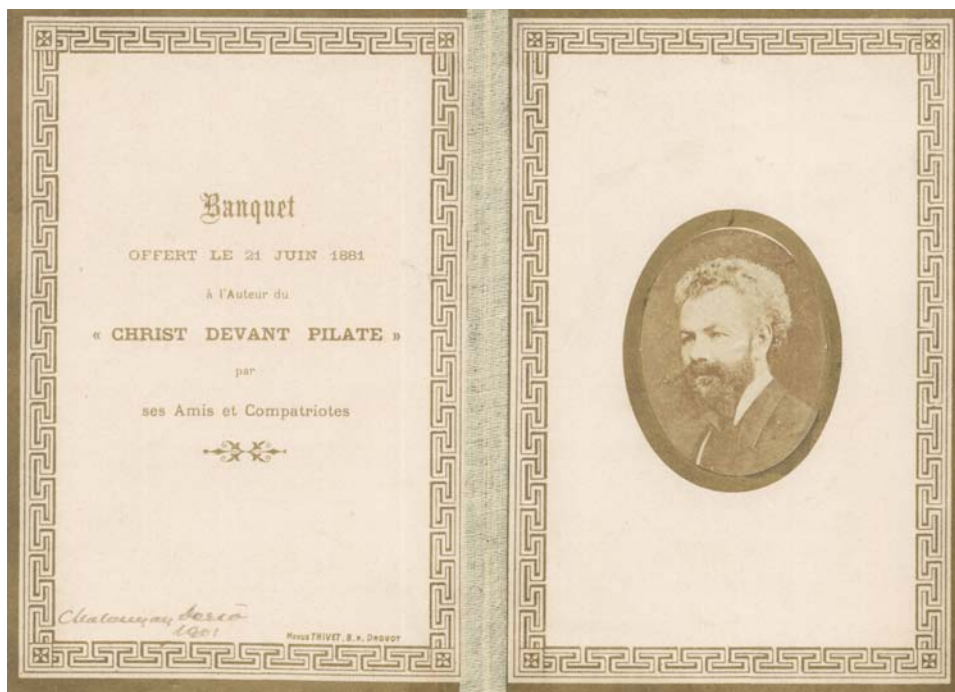
3. kép. Munkácsy festőpalettával.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.15

4. kép. Munkácsy Mihályné.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.64

5. kép. Munkácsy az 1880-as években.
Braun, Párizs.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.20

6. kép. A Krisztus Pilátus előtt bemutatója utáni bankett meghívója, 1881.
MMM TörtGyűjt ltsz.: Hd 58.26.79

**MUNKÁCSY MIHÁLYRÓL, A FESTŐ NEVÉT VISELŐ MÚZEUM
ÚJ ÁLLANDÓ MUNKÁCSY-KIÁLLÍTÁSA BEMUTATÁSÁNAK ÜRÜGYÉN**

– Gyarmati Gabriella –

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma 2007-ben, az épület és a kiállítások egészére kiterjedő felújítása után – fennállása óta először – két teremben nyitotta meg Munkácsy Mihály állandó kiállítását. E téma két egységben történő tárgyalása lehetőséget teremtett arra, hogy tartalom szerint és a látványvilág tekintetében is különválasszuk a gazdag életmű és a regényes életút bemutatását.

A kiállítás első részében az életműben kirajzolódó tartalmi erővonalak mentén, de az első évtized anyagán belül az időbeliség szem előtt tartásával haladunk; míg a második teremben Munkácsyval, az emberrel találkozhatunk, akinek személyét egy, a múzeum folyamatosan gyarapodó, pillanatnyilag ötszáztizethét elemből álló relikviagyűjteményéből készült válogatással idézzük meg. Dolgozatomban az első kiállítási egységre koncentrálok. A festményeket és grafikákat¹ magában foglaló kollekció elemei közül az előbbire fókuszálva a figyelmem, a bemutatás során a manapság kevésbé látogatóbarátnak tartott, megtervezett haladási irány² szerinti sorrendet követem, a tárlat tematikus egységeinek figyelembe vételével, egyben a szigorú kronológia mellőzésével. Az elemzés során több esetben utalok a témához szervesen kapcsolódó művekre, amelyek nem szerepelnek/szerepelhetnek kiállításunkban. A tematika azonossága, az ábrázolás tárgyának rokon jellege okán és az e képekhez fűződő, az utóbbi években született reflexiók rögzítése végett tűnik indokoltnak tárgyalásuk.

Az elemzések jellegének, a megközelítés módjának megválasztásában olyan, a művészettörténet szakmát jellemző problematika áll, amelyet Révész Emese az alábbiak szerint foglal össze: „...az elmúlt évtized uralkodó irányzata a korszak hazai kutatásában a forrásközpontú, recepciótörténeti megközelítés volt, amelynek sajátja a művek szövegcentrikus elemzése és a szubjektív (esztétikai) értékítélet lehetőleg teljes mértékű kiiktatása. (...) Ahogy a kép szoros értelemben vett festői eszköztára, materiális megmunkálása, úgy kvalitása is az elemzés körén kívül esik, mi több, egyenesen tabunak számít, amely a maga nehezen verbalizálható szétáradó

¹ Ez utóbbiakat műtárgyvédelmi okokból másolat formájában.

² Mivel a kiállítás előkészítése során a legfontosabb, a szerepeltetett tárgyak/tárgycsoportok tartalmi rendszere mellett az általuk kiváltott vizuális, valamint érzelmi hatást is igyekszem előre megtervezni, bizonyos esetekben aligha fogadható el az e logikára fittyet hányó, a látogatóknak mindent „megengedő” metódus a bemutatásban.

vizualitásával csupán megzavarja a kép köré rendeződő textus jól strukturált rendszerét.”³ Mivel magam az elméleti szakember gyakorlati felkészültségének fontosságát előtérbe helyező, azaz a művészettörténész számára a gyakorlati tevékenységgel trenírozott látás és gondolkodás fejlesztésének, az anyagok és technikák minél behatóbb megismerésének szellemében nevelkedtem, nyilvánvalóan nem csatlakozhatom a fenti idézetben működése alapvetéseivel jellemzett táborhoz. Viszont belátom, hogy azon kérdések, amelyeket felvetni és – lehetőségek szerint – megválaszolni szeretnék, nem biztos, hogy új szempontrendszerként jelentkeznek majd. De elsősorban nem is ez a célom. Sokkal inkább egyfajta szubjektív szemlélet és értékítélet megteremtésén fáradozom egy olyan mester műveinek tanulmányozása közben, akinek tisztelete, élő kultusza a harmadik évezred elején egyeseket elismerésre készítet, másokat zavarba hoz, és vannak olyanok, akiket úgy tűnik, fel is dühít.

Reök Lajos képmása (1864; olaj, vászon; 68 x 55,5 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M.; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 61.3)

Munkácsy 1863-ban kezdetét vevő pesti tartózkodásának idején elsősorban portréfestésből tartja fenn magát, ekkor készül szinte elsőként a testvére, Munkácsy Emil leánygyermekét ábrázoló arckép is⁴ (1. kép). A tehetségét felfedező tanár, későbbi bécsi mesterének, Karl Rahlnek egykori tanítványa, Szamossy Elek stílusát tükröző, ovális formába komponált ábrázolást – többek között – hat elemből álló, a Reök család Pécsen élő ágának tagjait ábrázoló arcképsorozat követi. A Bécsben való továbbtanulás lehetőségének megteremtése végett vállalt táblák közül a szülőket, Reök Lajost (2. kép) és hitvesét ábrázoló portrépár a családtól kerül a Munkácsy Múzeumba. E képek festésmódjukban és harmonikus hatásukban, tulajdonképpen az általuk képviselt későbiedermeier szellemben, erőteljesen emlékeztetnek az itáliai származású Marastoni Jakab, az Első Magyar Festészeti Akadémia és az első hazai dagerrotípia-műhely létrehozójának munkáira.

Reök Lajosné, Járossy Júlia képmása (1864; olaj, vászon; 68 x 55,5 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M.; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 61.4)

A Reök Lajosnét ábrázoló kép legfőbb jellemzője a homogén, sötét háttér előtt ülő modell arcán lévő leheletnyi mosoly, amely a Munkácsy nagynénje által valószínűleg az évek során megőrzött szelíd derűt jelzi (3. kép).

A kép festésmódja, az arc megragadása nem kevés hasonlóságot mutat Szamossy Elek portré munkáinak többségével. A Békés vármegye egykori hivatalnoki ősgalériájába tartozó, utólagos átfestésektől szerencsés módon máig mentes, báró Wenckheim Lászlót ábrázoló térdkép⁵ jól példázza azt a sallangoktól mentes, egysze-

³ RÉVÉSZ é. n.

⁴ Munkácsy Emil leányának arcképe (1863; olaj, vászon; 40 x 34,4 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy 1863; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

⁵ Szamossy Elek: Báró Wenckheim László (1881; olaj, vászon; 125,5 x 92,5 cm; jelzés nélkül; Erkel Ferenc Múzeum; leltári szám: 55.34).

rű, tiszta és tetszetős beszédmódot, amelynek elsajátítására Szamossy fiatal tanítványát, a tizenhét éves Munkácsyt Gyulán ösztönözte. A bal félprofilban ábrázolt nőalak öltözkészékének megfestése odafigyelésről, a ruhadarabok részletező bemutatása aprólékos gondosságról árulkodik. Törekszik a viseleti darabok anyagának érzékletes megragadására úgy, hogy a néző a látott textiltípusokat felismerhesse, valamint az ékszerek jellege nyomán azonnal elhelyezhesse a modellt a társadalom rendszerének megfelelő skatulyájában. (Ez a festőkkel szemben alapvető elvárás volt a 15. századtól kezdve.)

Női arckép (1867; olaj, vászon; 75 x 65,3 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy Mihály 1867; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2179)

E kép megfestésének évében, 1867-ben Munkácsy túl van a bécsi (1865) és a müncheni (1866) festészeti akadémiára való beiratkozáson, és rövid párizsi útja után már tudja, hogy ez utóbbi intézményben, azaz az akadémisták között sincs továbbí keresnivalója.

Ez a portré (4. kép) még a sokat vitatott hatással és következményekkel bíró, báró Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter állami ösztöndíjából finanszírozott, a Párizsi Világkiállítás megtekintését célzó utazás előtt készülhet. Ekkor találkozik a szemléletét gyökeresen megváltoztató Gustave Courbet műveivel. Bár az éles körvonalak és a festésmód keménysége már eltűnik, a tekintet lágy, de az érzés- és gondolatközlő kifejezés megragadására még várni kell. Igaz, nem sokat, csupán egy évet, amikor megfesti – már Düsseldorfban – az évtizedekig lappangó, mára előkerült *Ásító inast*.

És mi történik a festővel még ez idő tájt? Munkácsy 1868-ban ekképpen fogalmaz egy unokanővéreinek írt levelében: „Én azt tapasztalom magamon, hogy hazámon kívül nem tudnék megtelepedni, nem tudom, gyengeség ez? Ha nem úgy van, alig várom, hogy tanulmányaimat befejezhessem, s azután ismét otthon lehessenek, mert bizony csak igaz az, hogy mindenütt jó, de mégis jobb otthon.”⁶ Körülményei és a feltáruható lehetőségek (házasságát és a művei iránt való lelkes érdeklődést kell ezen értenünk) viszont olyannyira megváltoztatják életét, hogy a hazatéréről kényszerűen lemond. Boros Judit szerint: „Munkácsy ekkor érezte meg, mit jelent sok pénzt keresve élni »a művészet Mekkájában« (...) Természetesen az első párizsi évben még meggondolhatta volna magát, és ha Cécile Papier de Marches valamilyen tekintetben meghatározó szerepet játszott Munkácsy pályájának alakulásában, akkor csakis ebben: a köztük szövődő viszony, amely bizonyos jelek szerint már 1872 nyarán elkezdődött, eleve kizárta Munkácsy hazatérését.”⁷

A magyarországi művészeti élet akkori jellemzőinek ismeretében könnyen eldönthetjük, hogy az ország Munkácsy Franciaországban maradásával nyert vagy veszített egy híres festőt.

⁶ Idézi: VÉGVÁRI 1958. 93. Eredetileg: Farkas Zoltán (szerk., ford.): Munkácsy Mihály válogatott levelei. Budapest, 1952. 46.

⁷ BOROS 2005a. 43–44.

Tanulmány a Falu hőiséhez (1874–1875; olaj, fa; 67 x 102 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 86.11.1)

Egyik utolsó magyar tárgyú művét, a *Falu hőisé*t Munkácsy a De Marches báró özvegyével, Cécile-lel 1874. augusztus 5-én Colpachon kötött házasságot követő nászút békéscsabai állomásán kezdi – a *Két legény az asztalnál* című vázlat megfestésével – előkészíteni. (Egyes vélemények szerint ugyanekkor készül a *Poros út I.* és itt merül fel az *Újoncozás* ötlete is.)

A *Falu hőisé* kompozíciójának meglehetősen színpadias jellegéből a kiállításon szereplő színvázlaton (5. kép) csak keveset, míg egy, a képhez még szintén Békéscsabán készülő, öreg parasztot ábrázoló tanulmányportrén⁸ mit sem érünk (6. kép). A megtört tekintettel maga elé meredő férfialakon megfigyelhető színépítés és erőteljes ecsetvonásokkal történő modellálás a festékanyagot a valóságos látványnál többet mondani tudó közléssé, tulajdonképpen egy jellé képes alakítani.

A (mű redukciójáról, vagy a magyar közönség által leginkább reprodukciókról ismert) végleges kompozíción a versengőket olyan fokú feszültség, bizonyítási vágy és kölcsönös bizalmatlanság jellemzi, ami felkelti az összes jelenlévő figyelmét, akiket a kép középterébe horizontálisan komponált hullámívre fűz fel a festő. A hűzöngő jövevény (a hétköznapi élettől kissé idegennek tűnő) mozdulata a falubeli legényre (a falu hőisére) irányítja a figyelmünket.

A kiállításban szereplő táblával kapcsolatban Végvári Lajos ekképpen fogalmaz: „Az előkészületek alatt festett képek között legszebb a kis kompozíciós vázlat, amelyen a sötét-világos foltok elosztásával meglepő drámai feszültséget alakított ki. A főalakok póza jóval természetesebb, nincs túlhajtott, teátrális mozzanat, a mellékszereplők szerencsés invencióval a centrumban lévő két alaknak alárendeltek: minden tekintet, mozdulat errefelé utal, nem találni önmagáért való adomázó-egzotikus motívumokat. A tér alakítása is szerencsés, a főalakok hevesebb gesztusára a mélységi kiterjedés felel: így megnyugtató egyensúly jön létre a képen.”⁹

Leány tálcával (1876; olaj, vászon; 114 x 82,8 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 87.17.1)

Ezen a Colpachon született képen (7. kép), amely éveken keresztül Latabár Kálmán tulajdonában volt, találkozhatunk egy, több festményén is visszaköszönő nőalakokkal, akinek melankolikusán málázó, önmagába forduló tekintetét most mintha élettől töltené meg, s így a figura teljes megjelenését és kisugárzását megváltoztatja. Az, hogy több, tárgyában egymáshoz nem kapcsolódó művén hasonló karakterrel bíró szereplők jelennek meg, azzal magyarázható, hogy ugyanazt a modellt festi meg újra és újra. Ezt a nőalakot ismerhetjük például a *Persely előtt*¹⁰ és a *Leány a*

⁸ Öreg paraszt / Tanulmány a *Falu hőisé*hez (1874 körül; olaj, fa; 39,5 x 34 cm; jelezve jobbra lent: M. Munkácsy; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

⁹ VÉGVÁRI 1958. 166.

¹⁰ *Persely előtt* (1874; olaj, fa; 92 x 57 cm; jelezve jobbra lent: M. Munkácsy 1874; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 7022).

*kútnál*¹¹ című képről, miközben tudjuk, hogy szobalányuk volt e munkák modellje. Ahogyan Végvári Lajos összefoglalja ezt a problematikát: „Munkácsy beleérző, alakító fantáziája igen erős volt, s a modell csak emlékeztető szerepet kapott munkájánál. (...) Megállapítható (...), hogy a karakter és a mimikai kifejezés alakítása nem a modell hatására történt: a modellt csak segítségül hívta a benne élő elképzelések, víziók realizálására.”¹² Bár tudott, de az előbbi is bizonyítja, hogy a realizmus nem a látható valóság szigorú hűséggel történő másolását jelenti. Aki effajta szolgálalkúságra szegődik, annak egyébre alig, leginkább „kézügyességre” van szüksége.

A jelenleg tárgyalt kép nőalakjának kezében lévő tálcára helyezett csendéleti részlet üveg poharainak szinte érezzük hűvös érintését, a citrusfélék hámozott héjának megjelenítési módja viszont úgy tűnik, változott egy keveset Willem Kalf óta. Mind az arc és a kezek, mind pedig az öltözék elemeinek megfestése bizonyos fajta klasszikus hatást kiváltó puritánságot sugároz, az egyszerű gallérral díszített fehér inget különösen gazdag felületalakítással modellálta.

Meg kell jegyeznem, hogy ennek a képnek, és tulajdonképpen ennek a leánynak ismerjük a „kistestvérét”. A Móra Ferenc Múzeum tulajdonában lévő, azonos című és tárgyú festmény¹³ (8. kép) egy kisebb méretű változat (egy szakértők szerint vázlat,¹⁴ de Végvári Lajos szerint a *Sebesült vándor* című képhez készülő tanulmány,¹⁵ amely szép kis leányt ábrázol ugyanabban a pózban, majdnem azonos ruhában, tálcára szinte ugyanúgy helyezett csendélettel.¹⁶ A két alak olyannyira hasonló vonásokat hordoz, hogy először az a benyomásunk támad, a kisleányból cseperedett fel ez a nemes vonásokkal bíró szép és büszke nőalak^{17, 18}.

¹¹ Leány a kútnál (1874; olaj, vászon; 73,2 x 59,5 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 1874; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2560).

¹² VÉGVÁRI 1958. 164.

¹³ Leány tálcával / Felszolgálólány (1974–1876; olaj, fa; 55 x 36 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy; Móra Ferenc Múzeum; leltári szám: 50.683.1).

¹⁴ BOROS 2005b. 148; BAKÓ–BOROS–VESZPRÉMI 2005. 229.

¹⁵ VÉGVÁRI 1958. 128.

¹⁶ A v. Pákh Imre műgyűjtő Munkácsy-kollekcióját Közép-Kelet-Európában bemutató vándorkiállítás néhány helyszínén (Kaposváron, Szegeden és Békéscsabán) mindkét tábla szerepelt, az összehasonlításban a figyelmesebb szemlélőknek nagy öröme telt.

¹⁷ Molnos Péter a két kép közti relációval kapcsolatban feltűnő minőségromlásról beszél, amelyből a vázlat egyértelmű vesztesként kerül ki. „A nagyméretű változaton hiteles, őszinte, komoly festői hang szólal meg, melynek nemes súlya és telt mélysége van, míg az egyébként virtuózan megoldott, tanulmánynak »titulált« testvéréből felszínes, vékonyka fecsegés árad.” MOLNOS 2005. 95.

¹⁸ Amikor a képet évekkel ezelőtt felfedeztem a Móra Ferenc Múzeum dísztermében akkor látott állandó kiállításban, magam inkább elcsodálkoztam a békéscsabai és a szegedi kép között felfedezhető nyilvánvaló hasonlóságon (rokonságon). A Magyar Nemzeti Galéria 2005-ben megrendezett *Munkácsy a nagyvilágban* című kiállításán, amikor végre hosszú várakozás után magam is láttam a két képet egymás mellett, a táblák közti minőségbeli különbség – Molnos Péter által leírt – drámai mértéke nem tűnt fel. Amit a szerző hiteles, őszinte, komoly festői hangnak nevez, melynek nemes súlya és telt mélysége van, inkább a kép szereplőjének karakteréből és sugallt jelleméből árad, nem pedig a festői megoldásokból vagy a technikai kivitelből. E kettő pedig nem keverendő.

Újjoncozás (1878; olaj, vászon; 127 x 196 cm; jelezve balra lent: Munkácsy M.; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 58.85)

Az egyik feltételezés szerint Munkácsy kevés, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc témáját feldolgozó műveinek egyike az *Újjoncozás* című késői életkép (9. kép). (A másik vélemény szerint a kép később játszódó jelenetet mutat, akkoriban a bevonulók általános szokásként feltűzték a nemzetiszín kokárdát.)

Ismeretes, hogy Munkácsy vágyott a hazai elismerésre is, amivel esetleg összefüggésbe hozható, hogy többször választott magyar témát. (Egyébként ebben az időben még nem kelt feltűnést, hogy valakit erős szálak kötnek saját nemzete történelméhez és esetleg mítoszaihoz.) E kép ötlete egyébként is itthon tett látogatásakor fogalmazódott meg benne. Ha az elsőként vázolt alternatíva álláspontjára helyezkedünk, láthatjuk, az *Újjoncozás*, de a *Tépéscsinálók*¹⁹ és a korai, 1868-ban készülő, *Az isaszegi csatátér*²⁰ című kép is együttérzéssel, odaadóan, de szentimentalizmus nélkül tárgyalja az elbukott forradalom és a leverte szabadságharc néhány kiragadott, hol általános, hol konkrétumokhoz több szállal kötődő jelenetét. Az *Újjoncozás* ezen olvasat szerint azt igyekszik erősíteni, hogy a nép hitt a forradalom eszméjében, és együtt érzett a katonákkal; aki tudott, segítséget nyújtott (*Tépéscsinálók*), akinek ez nem volt elegendő, az be is állt a harcolók közé (*Újjoncozás*).

Az e táblán látható jelenet szereplői bíznak a győzelemben. Első sikerük, hogy bevették a hadsereg soraiba. Ők lehetnek a jövő hősei. A háttérben egy félreeső, sötét ablak zugába húzódott férfi irigységgel vegyes szomorúsággal figyel a többiekre, láthatjuk, ő nem mehet. Olyan képességek megnyilvánulását olvashatjuk le erről a tábláról, melyeket Munkácsy már a *Siralomház* megfestésekor is birtokol. Egyrészt képes arra, hogy a kompozíció figuráit a megmutatni kívánt jelenet, az elmesélésre szánt történet szereplőivé tegye, másrészt a mimika és a gesztusok segítségével sajátos reakcióval ruházza fel figuráit, amelyekkel tulajdonképpen beszélteti őket.²¹

A Munkácsy népi életképeinek nemzeti jellegével kapcsolatos, száz évesnél is régebbi keletű vita eredménye még ma sem egyértelmű. Lyka Károly ekképpen fogalmaz 1891-ben: „e képek a színpadról, és nem a mi népünk életéből vannak véve, hogy azok egy iskola, és nem egy forrón érző szív művei; hogy azokban van ugyan elég magyar kosztüm, de nem lengi át semmi igaz magyar szellem”.²² A Munkácsy Mihály Múzeum Munkácsy-relikviagyűjteményében lévő magyaros és

¹⁹ *Tépéscsinálók* (1871; olaj, fa; 141,3 x 196 cm; jelezve balra lent: Munkácsy M 1871; Magyar Nemzeti Galéria letét; leltári szám: LU. 67.7).

²⁰ *Az isaszegi csatátér* (1867–1868; olaj, vászon; 41,5 x 62,2 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M.; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 1821).

²¹ A Munkácsy művészetében 1876-ban kezdetét vevő változás után is olykor-olykor visszakanyarodik realista korszakának témáihoz, alakjaihoz, de ezek a művek egyre ritkábban jelentkeznek. E műcsoporthoz kapcsolódva utolsóként a *Sztrájkot* festi meg.

²² LYKA 2005. 201.

népies, de többségében nem magyar és nem népi viseleti darabokból álló gyűjteményi egység Lyka álláspontját látszik igazolni. Jellegéből fakadóan származási hely szerint beazonosíthatatlan mente, több mellény, bő ujjú ing és gatyá, dohányzacskó és egyéb tárgyak tartoznak ebbe a csoportba, amelyek kellékként szolgálnak a népi életképek festésekor.²³ Ennek ellenkezőjére utal viszont a Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe tartozó, a miskolci Schabinsky László által a *Honfoglalás (Árpád)* című képhez készített fotóanyag (üvegnegatívok),²⁴ amely az autentikus forrásokkal való előkészítésének szándékát látszik festőnk esetében (legalábbis e képpel kapcsolatban) bizonyítani. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy a szalonképek ugyanilyen „művi” kompozíciók, amelyekhez saját műtermében halmozott fel óriási bútor- és dísz tárgygyűjteményt. Viszont belátható, hogy a festészetnek fő törekvését és funkcióját tekintve nincs szüksége egy hírműsor hitelességére.

Visszakanyarodva a fentiekben vázolt problematikához, Révész Emese szerint: „...Munkácsy »nemzeti jellegének« vitatása az ezredfordulón hiábavaló erőfeszítés, zsákutca. Termékenyebb kérdésfelvetésnek tűnik az, hogy művészetének mely vonásai tették őt alkalmassá a nemzeti hős szerepére. Kétségtelen, hogy korai népi életképei sikerrel ragadták meg a »nép« azon vonásait, amelyek zökkenőmentesen voltak beilleszthetők abba a középosztály által megkonstruált képbe, amelynek egyik hivatása éppen a nemzeti karaktervonások felmutatása volt. (...) A nemzetkarakterológia nyomvonalán haladva tegyük hozzá, hogy Munkácsy robbanékony habitusa, külsőségeiben is a »magyar ember« toposzához igazított megjelenése vagy párizsi festőtechnikájára oly jellemző vehemens ecsetkezelése, fényárnyék kontrasztokban oly gazdag koloritja minden ízében jól illeszkedett a század derekára már kidolgozott nemzeti karakter jellemvonásaihoz.”²⁵

1878, az *Újjoncozás* születésének éve változásokat hoz Munkácsy életében. A Párizsi Világkiállításon a *Miltonnal* szerepel, amely révén új műkereskedővel kerül kapcsolatba az osztrák származású Charles Sedelmeyer személyében, aki a képet Európa számos művészeti központjában bemutatja, és ezzel jóval szélesebb körben teszi ismertté Munkácsyt. Továbbá ebben az évben merül fel benne az első Krisztus-kép ötlete is.

A zongoralecke / Pálmaházban (1890-es évek eleje; olaj, fa; 95,5 x 128 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.4)

Az apa által betöltött állami hivatal nyújtotta biztonságot élvező család dédelgetett gyermekeként akkor árvaságra jutó hét éves fiú emlékeiről önéletírásában

²³ A tárgyak listáját Sz. Kürti Katalin a gyűjtemény feldolgozása során *Népművészeti tárgyak* címszó alatt közli: SZ. KÜRTI 2006. 33.

²⁴ TARCALI 1988. 842. (A szerző a fotográfus nevét Schabinszkyként használja, ám ennek helyességét cáfolni látszik az e műteremből kikerült és fennmaradt fotóanyag. A képek előlapján és hátoldalán is olvasható: Schabinsky és Társa.)

²⁵ RÉVÉSZ é. n.

ezt olvashatjuk (nagybátyjához való megérkezéséről): „Csak bámultam a kis házat, a nélkül, hogy egy szót szoltam volna. Talán, mert azt reméltem, hogy csupán egy pillanatra álltunk meg ezen a helyen, s rögtön tovább megyünk, egy szebb, nagyobb ház felé. De nem, a ládákat már szedik lefelé a kocsiról... A parasztház egyszerűsége nagyon nyugtalanított. (...) Megismertem egy-két holmit, ami apám hagyatékából való volt. (...) Ó! Micsoda öröm pompára való éhségemnek. Hiszen én a gazdagságot kerestem!”²⁶ Innen indul tehát Munkácsy és nem a nyomorúságos asztalosműhelyből, az csupán a második, kényszerű állomás volt számára. Az előbbi idézetből is kiderül, hogy a polgári életmód és jólét nem volt idegen tőle; új életkörülményeinek fenntartása így azért is fontos lehetett, mert ő már ismerte, hogy milyen jómódból szegénysorba kerülni, és azt is, milyen szegénységből (kitartó munkával, a tehetség kamatoztatásával és persze szerencséivel) egyre gazdagabbá válni.²⁷ Megváltozott életmódja hatást gyakorolt művészi törekvéseire is.

Munkácsy 1876-ban mutatja be a *Műteremben* című festményét, melynek elkészültétől számítva kritikai realizmusról és népeletképekről alig-alig beszélhetünk esetében. Az egyszerű kompozícióba foglalt reprezentatív párosportré a Munkácsy által választott új festői irány iránti elkötelezettség jelképe, korszakhatárt jelez, egy új alkotói szakasz kezdetét. Szalonképek és a hozzájuk szervesen kapcsolódó virágcsendéletek, tájképek és érzékeny látásmódot tükröző arcképek születnek utána, melyeket – nagymonográfusa, Végvári Lajos szóhasználatával élve – a „nagyvállalkozások” követnek. Mindehhez sokkal több színre van szüksége, mint eddig, palettája is jócskán megváltozik.

A művészi orientációjában visszafordíthatatlanul végbement változások háttérében tehát új, párizsi élete, életmódja, a feltáruló lehetőségek kecsegtető volta áll. Végvári e változások nagy számú negatív hozadékáért elsősorban Munkácsynét teszi felelőssé. Cécile korábban megszokott, s ekkorra már a festő számára is lassan természetessé váló életszínvonalának fenntartása, életmódjuk költségeinek fedezése, ahogyan monográfusa fogalmaz: „a tékozló életmód, fejedelmi házvitel”²⁸ nyilvánvalóan folyamatos és megfelelő jövedelem előteremtését tette elengedhetlenné. Kétségtelen, hogy Munkácsy (Cécile mellett) elsajátította a festőfejedelem repertoárjának összes szerepét. Mindezzel együtt Munkácsyné a festészettörténeti feleségek körének egyik legvitatottabb alakja.

Boros Judit egy korabeli, e „tékozló életmódot” a legtermészetesebben fogadó és értékelő véleményt közöl: „A nagyon intelligens, nagyon mondén, vagyis mindenek felett e világot szerető, ügyes Mme Munkácsy – látszólagos keménysége ellenére – kedvtelve vonzotta a kiváló emberek tömegét azokra az ünnepségekre, amelyeken

²⁶ MUNKÁCSY 1950. 24.

²⁷ És történik Munkácsyval mindez egy olyan városban, ahol az a mondás járja: „Párizsban inkább frakkod legyen, mint ágyad!” Ez tehát egy, a lehetőségeket a legszabadabb szabadversenyben kihasználók világa. Mindenki úgy boldogul, ahogy tud.

²⁸ VÉGVÁRI 1958. 142.

férje egy-egy művét mutatta be. Jelen volt a művészet, tudomány, tehetség, diplomácia, finánc-, és hivatalos világ, az egész Saint-Germain-negyedet jellemző kozmopolitizmus.”²⁹ Látható, hogy amit a marketingben és a PR-ban rejlő lehetőségekről képzelünk, azt Munkácsyné javarészből már a 19. században is tudja.

A *zongoralecke* (10. kép) az egyszerű történet és szinte pózmentes cselekvést kevés eszközzel bemutatni kívánó szalonképek csoportjába tartozik. Mentés a reprezentatív Munkácsy-szalonképek csecsebecse és „széptárgy” gyűjteményeitől, amelyek a hétköznapi valóság csodakamráivá teszik a szalonokat (mint például az *Apa születésnapja*³⁰, *A két család a szalonban*³¹ és a *Pálmaházban*³² című műveken). E táblán mit sem érzünk a lefüggönyözött szalonok fullasztó légköréből, ugyanis a bal oldalon vertikálisan lezáró keskeny függönysávtól jobbra a háttérrel a kép teljes szélességében kinyitja a télikert (vagy pálmaház) felé. Az ábrázolást így a szabad levegő friss lehelete járja át. A télikert festészeti megoldását már ismerjük (többek között a fent említett *Pálmaházban* és *A kis cukortolvaj*³³ című képről); ezek azok a felületek, amelyek oly sok felfedeznivalót biztosítanak a néző számára, bár ezen a képen a festő ebben is visszafogott megoldással szolgál. A télikert dísz, a háttérből felnövő óriás levelű növény nagy valószínűség szerint banán, melynek ágaskodó, testes, mégis nyúlánk levelei feloldják az ablak vázrendszerének hálóját adta feszes merevséget. A belső tér növényi díszei számára a külső tér, a természetes flóra biztosít megfelelő háttérrel.

De mi történik e kellemes háttér előtt? Tizenéves leány művészen formált pianínón játszik (a kép címe talán a gyakorlás kifejezést kívánja) egy hölgy társaságában (figyelmes felügyelete alatt). A hímezőráma mellett ülő, de tevékenységét a zenehallgatás miatt felfüggesztő nőalak feje balra fordul, de nem a lányra néz. Tekintete elréved és öntudatlanul pihen a hangszertől jobbra, az állványon lévő piros virág fölött futva egy nem látható személyen vagy tárgyon, kívül a kép terén.

Ennek a fajta életkép-ábrázolásnak az európai festészeti tradícióban, ízlésben és mentalitásban valóságos hagyománya van, bár keletkezése idején, de természetesen manapság is a más társadalmi osztályokba tartozók számára az effajta képek által bemutatott világ – teljes joggal – egy másik univerzumnak tűnhet. Viszont tagadhatatlan, hogy az arisztokrácia és a nagypolgárság ízlés- és képzeletvilágának megragadására – általános értelemben – teljességgel alkalmas volt ez a képtípus.

²⁹ Vento, Claude: A Világ Húsz Éve. Szalonok bezárnak. Le Figaro Illustré, újságkivágat. (fordítás) MNG Adattár, é. n. Idézi: BOROS 2005a. 50–51.

³⁰ *Apa születésnapja* (1882; olaj, vászon; 101,7 x 137,5 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 1882; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

³¹ *Két család a szalonban* (1880; olaj, fa; 108 x 150 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M. 1880; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

³² *Pálmaházban* (1881; olaj, fa; 128 x 94,9 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

³³ *A kis cukortolvaj* (1883; olaj, vászon; 88 x 114 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

Hogy miért? Mert egy vonzó, szép emberekkel benépesített, tökéletes „majdnem valóságot” ábrázol, amelynek megteremtése a valóságban és megszerzése egy műalkotás formájában Munkácsy korában és köreiben a természetes dolgok közé tartozik.

Láthatjuk magunk is, hogy manapság a „szépet” és a „tökéleteset” sokan – az előbbieken vázoltaktól jócskán eltérően – egészen máshol/máshogyan keresik, és másképpen találják meg. Korunk – médiumok által sugárzott – ideája: élj tökéletes életet egy tökéletes testben. Ez új keletű elképzelés, vagy csupán e gondolat jelen idejű értelmezése adja a korábbi évszázadok (-ezredek) felfogásához képest a különbséget? Általános feltételezés, hogy a szép emberek hitelesebbek és nagyobb meggyőző erővel rendelkeznek, a reklámok tele vannak szép emberekből verbuvált pár- és családimitációkkal, mind boldogságot sugároznak, abból is a megvehető fajtát. De miként vélekedik a boldogságról Tolsztoj? „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.”³⁴ Ebben az esetben az általános és az egyedi közti különbségről van szó, az egyedi az, ami megragadja a figyelmet, amivel érdemes foglalkozni, ami egy műalkotásban képes gondolati tartalmak hordozójává válni. Mert az általános, a konfekcionált kommersz ezt nem tudja. Nem jó nyersanyag. A szalonkép műfaja ezért is kényes kérdés és rizikós vállalkozás, ezért kell többet megfesteni a tetszetős, dekoratív látszatnál. Munkácsy szalonképeinek máig jelentős közönség sikere azt bizonyítja, hogy sikerült neki valamit belecsempészní ezekbe a „csak szépnek látszó” képekbe, valamit, valami picit, ami időtlen. Valamit, ami alapvetően emberi.

Az utóbbi évtizedek néhány teoretikusának vádbeszéde nyomán Munkácsy nemegyszer a szalonképeket magában foglaló műegység miatt vált a magyar festészet folyamatosan támadható alkotójává. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy szám szerint körülbelül ugyanannyi tájképet festett, mint amennyi szalonképet hagyott maga után, amelyek többsége iránt viszont érdeklődik a szakma szigorú elméletalkotó rétege (is).

Pihenés az erdőben / Csevegés az erdőben (1886; olaj, vászon; 90 x 117 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.2)

Munkácsy Barbizonban, a *Pihenés az erdőben* (11. kép) megfestése előtt tizenhárom évvel, a természeti látványt tanulmányozza és fest is a szabadban, ekkor készülő tájképei a természet alapos vizsgálatának eszközéül szolgálnak számára. E táblák jellegük szerint feltáró és leíró célzatúak egyszerre. A festő gondolati, érzelmi tartományok, szimbólumok szövevényén keresztül történő felszínre hozatalára és láttatására nem használja a tájképeket, ellentétben például Caspar David Friedrichhel, akinél a romantika eszmevilágából sarjadó tipikus megnyilvánulásként „a táj, mint a művész belső világának tükré”³⁵ jelenik meg.

³⁴ TOLSZTOJ é. n.

³⁵ FELBINGER 2002. 28.

Munkácsynak a *Pihenés az erdőben* című kép megfestésének idején, azaz 1886 körül több, ehhez hasonló, igen finoman fogalmazott tájképe született. A gyors ecsetvonásokkal érzékeltetett, fényfoltokkal életre keltett erdő ölén a szalonok csukott ablakai, súlyos függönyei mögül a szabadba kíváncozó hölgy pár pihen. Nem lehet kétségünk, ők abból a világból származnak, amelyben a nagyszabású fogadások illemkódexe diktálja a hétköznapi viselkedés mozdulatait is. A jobb oldalról felnövő fák oldalra, a figurák fölé nyúló vaskos ágainak íve mintha külön keretbe foglalná a szereplőket, egyben óvóan magasodna föléljük. Ez a megoldás tulajdonképpen egy fekvő ellipszisbe komponált képet hoz létre a teljes kép terén belül. A nézőre átsugárzik az ábrázolt nőalakok nyugalma, amit az is segít, hogy e táblát nézve semmiféle vizuális stressz nem ér bennünket.

A kis Jeanne / A Flört című kép nőalakja (1888; olaj, fa; 46 x 37 cm; jelzés nélkül; balra lent ajánlás: À Chaplin 88; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 2007.11.1)

Manapság nagy esemény, már-már ünnepszámba menő dolog, ha egy vidéki múzeum nagy értékű (értsd több millió forintot érő) műtárgyat tud vásárolni. 2007-ben Munkácsyné egyik unokatestvérének Svájcban élő unokája³⁶ felajánlotta Munkácsy Mihály egy, eddig ismeretlen, semmilyen nyilvántartásban, katalógusban, sőt még a Végvári-monográfiában sem szereplő művét a békéscsabai múzeumnak. *A kis Jeanne* című (12. kép), egyébként a még ma is lappangó *Flört* néven ismert kosztümös szalonképhez kapcsolódó táblát közadakozásból sikerült megvásárolni. A tulajdonos által megszabott két hónapos határidő elteltével, amennyiben a pénz nem gyűlne össze, aukcióra bocsátották volna a képet, amely az akár több évtizedes újbóli rejtőzködés veszélyét hordozta magában.

A zsúfolt kínálatot biztosító holland életképfestők által teremtett hagyományt követő kosztümös zsánerkép típusát Charles Sedelmeyer ajánlja Munkácsynak a tíz évre megkötött szerződés által szigorúan szabályozott együttműködésük lejárta felé közeledve. Az egyébként is konzervatív ízléséről ismert kereskedő a régi képek hangulatára vágyók igényeinek kielégítésére kívánja ezeket a munkákat felhasználni, ugyanis egy 17. századi holland kismester által festett életkép megszerzése jóval költségesebb multság már ekkor is. A kereslet pedig az effajta hangulatkeltő ábrázolások iránt igen nagy, de népszerűségükhöz az is hozzájárul, hogy a korabeli bútorok 19. századi mives másolatainak megfelelő kiegészítőiként jól működnek.³⁷ A Munkácsy által festett kosztümös zsánerképek többsége tehát igényes, drága dekorációként kél el.

³⁶ Boros Judit szakvéleménye nyomán. (3 p.; BMMI Irattára, iktatási szám: 27/707/2007).

³⁷ Ez a fajta múltba fordulás tagadhatatlan kapcsolatban van az Európa legtöbb országában tapasztalható bizonytalansággal, amely a haladásesszme megkérdőjelezésében ölt testet.

E kosztümös szalonképek³⁸ tehát nem a 17. századi holland életképtípus reinkarnációi, hanem egy, a közkedveltsége miatt több évszázadon keresztül életképes műfajnak a mester korában divatos és népszerű stílus szerinti megnyilvánulásai. És mindez teljességgel hiteles tálalásban: a valótlannak, a hamisnak itt nincs helye, hisz akkor a kép, jövőendő tulajdonosának falán függve pillanatok alatt önmagát leplezné le. Bizonyos fajta elkésett romantikus esztétikai érzékenység és állásfoglalás hívja életre ezt a képtípust, amelyen koridéz (és hangulatkeltő) céllal alkalmazott viselet (XIII. Lajos korára hangolt) és berendezés, kompozíció, fény- és színhasználat figyelhető meg. A teljes valóságillúzió célját szolgáló alak- és tárgycsoporttal kapcsolatban Munkácsy legfontosabb feladata a jelenet élétől való megtöltése. A varázslatos múlttal történő szembesülés már a 19. század utolsó harmadában sem tűnik elegendőnek ahhoz, hogy ámulatba ejtse a nézőt, tehát kosztümös színjáték egy-egy jelene-tének megfestésénél többet kell nyújtania. Ezzel együtt be kell látnunk, kifinomult kísérletező hajlamát a festő e képeken dolgozva nem bontakoztathatja ki.

És, hogy milyen témákat dolgoz fel Munkácsy ezeken a kosztümös képeken? Szerelmeseket ábrázol, zenehallgatást, a korábbiakban már több ízben megfestett két család újabb variációját bontja ki, és hasonlóképpen többször dolgozza fel a levelet olvasó lány problematikáját is. A levélolvasás variációi egymással is rokonságot mutatnak, de egyértelműen kötődnek két évszázaddal korábbi németalföldi elődeikhez: Dirck Hals, Gerard Terborch, Gabriel Metsu és természetesen Johannes Vermeer azonos témát feldolgozó műveihez.

A képet felajánló tulajdonos nagymamája, az itt tizenkilenc éves Jeanne Bian-Molitor a Munkácsy által is kedvelt, a kép bal oldalára komponált ólomvázás üveglapon beáramló fényben fürödve emeli tekintetét egy, e táblán nem látható, csupán a *Flört* végleges kompozícióján szereplő férfifigurára. A leánynevelés szempontjából századokon át olyannyira fontosnak tartott hímzés eszköze, az állványos ráma előtt ülő nő öltözeke teljességgel hasonlóknak tűnik a *Ballada*³⁹ című kép nőalakjának viseletéhez, ahogyan a mellette elhelyezett, vörös virágpamacsokkal ékes növény is ugyanaz a fajta lehet. Az előbbinek egyszerű a magyarázata, a műteremben fellelhető eszköztár jelmezeinek és kellékeinek ismételt használatáról van szó.

A képet a tulajdonos családjának emlékezete szerint Jeanne Munkácsytól kapta, mely információt Boros Judit egy, a mester számlakönyvében szereplő bejegyzés nyomán valószínűsíthetőnek ítél. (A nyilvántartás bejegyzése: „Léopoldnak festett XIII. Lajos korabeli kép”.⁴⁰) A festmény Békéscsabára kerülése után végzett restau-

³⁸ A kosztümös szalonképekkel kapcsolatban Végvári Ernest Meissorier hatására utal (VÉGVÁRI 1958. 224). Meissorier ábrázolásai (a kétségtelenül jogos megállapítás mellett) azonban kevesebb novellisztikus vonást hordoznak, mint azt az esetleges eredeti holland „példa képeken” láthatjuk.

³⁹ *Ballada* (1888; olaj, vászon; 151,1 x 120,7 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

⁴⁰ Szakvéleményében idézi Boros Judit. 1. p.

rálás⁴¹ nyomán viszont egyértelműen olvashatóvá vált a kép bal alsó sarkában lévő ajánlás: À Chaplin 88. A kép provenienciája és az ajánlás között némi ellentmondás mutatkozik, melynek feloldására pillanatnyilag nem áll megfelelő információ a rendelkezésünkre. A művészet története újabb megoldásra váró rejtvénnnyel gazdagodik.

Kutyacsalád (1890-es évek; olaj, fa; 73 x 100 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.3)

A kiállításban bemutatott *Kutyacsalád* (13. kép) a kosztümös szalonképek csoportjába tartozó mű, amely a Munkácsy által többször feldolgozott két család témájának, azaz emberi és állatsalád (kutya) együttes szerepeltetésének kései példája. A legkorábbi változata e témavariációnak a *Két család a (konyhában)*,⁴² amely a realista hangvétellű művekhez sorolható, majd három év múlva elkészül a korábbi változat puritánságát teljességgel mellőző szalonkép változat is, azaz a *Két család a szalonban*.⁴³ Ez utóbbin a kor szokása szerint már-már fullasztó bőséggel berendezett ebédlő finom szőnyegén lefetyelik tejecskéjüket az ebek, az egyik kicsi lemaradt, most igyekszik a tányér felé. A gyermekek érdeklődéssel figyelik a jelenetet.

A *Kutyacsalád* bal oldalról megvilágított jelenetét a festő egy nyitott kandalló előtti szobarészletbe (színpadra), a kép középterében horizontálisan futó tengelyre komponálja. A festészet történetében nem új keletű, hogy az ábrázolás témáját belerajti az alkotó a kompozíció nagy egészének szövetébe; a *Kutyacsalád* esetében a felületes szemlélő észre sem veszi a kép emberszereplőinek teljes figyelmét lekötő állatszereplőket. Az emberszereplők számát ezen a képen jócskán megnöveli a festő, míg az állatscsoportnál csupán a kicsinyeket látjuk, mamájuk most nincs jelen. A két előző kompozíciótól eltérően itt nem táplálkozással töltik a kutyusok az idejük, hanem kénytelenek kielégíteni az emberek bájos és csöppnyi „állatgyerekek” iránti vágyát.⁴⁴

A *Kutyacsalád* hordozó felülete, a mahagóni alap ránézésre nagyon hasonló erezzel bír, mint *A kis Jeanne* című kép táblája. A jövőben érdemes lenne ilyen irányú vizsgálatokat is elvégezni. Megvétele után ugyanis *A kis Jeanne*-t a *Kutyacsaláddal* együtt Végvári Zsófia, a festő monográfusának lánya – többek között – anyag- és röntgenvizsgálatnak veti alá azon céllal, hogy a két, nagyjából azonos időszakban készült festményhez használt festékanyagokat összehasonlítsa, valamint hogy lehetőséget teremtsen egy, a kép alatt rejtőző másik kompozíció felderítésére. Az első vizsgálat egyértelműen bizonyítja a feltételezéseket, azaz, hogy a két kép azonos összetételű festékanyagokkal készül. A röntgenezés azonban nem hozott

⁴¹ A képet Petrovski Zoltán okleveles restaurátor művész, a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársa restaurálta.

⁴² *Két család (a konyhában)* (1877; olaj, vászon; 139,5 x 104,5 cm; jelezve balra lent: Munkácsy M. 1877; magyarországi magántulajdon).

⁴³ *Két család a szalonban* (1880; olaj, fa; 108 x 150 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy M. 1880; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

⁴⁴ A Budapesti Állatkertben például látogatószám-emelkedést jelent több állatfajta kölykének első néhány hetes bemutatási időszaka. Szakembereik ezt a vonzerőt kukisági faktornak hívják.

eredményt, egyik fedőréteg alatt sem találtunk más ábrázolást vagy vázlatot. Viszont ha belegondolunk, ezen nem is kell csodálkoznunk, ugyanis a kosztümös szalonképek elsősorban eladásra készülnek, és valószínűsíthetően a legmegfelelőbb kompozíció hosszas, a kép felületén való keresgélésére, ha szeretné, akkor sem nyílna a festőnek e tárgycsoport esetében lehetősége. (Más kérdés, hogy a Végvári Zsófia által a korábbiakban megvizsgált festményeket a későbbi átfestések miatt felvetődő kérdések tisztázása okán röntgenezték meg.)

Krisztus Pilátus előtt / színvázlat (1880–1881; olaj, vászon; 138 x 199,8 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 1881; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2565)

Az 1870-es évek végén Munkácsy és a karrierjének egyengetését nem érdek nélkül válláló, ezért olykor alkotói orientációját is alakítani kívánó Charles Sedelmeyer olyan látványos és közérthető témát keres, amely híven szolgálja a festő művészi hírnevének öregbítését, valamint az egyébként is virágzó műkereskedelmi üzlet helyzetének még további javulását.⁴⁵ Az újabb nagy erőpróbára készen álló Munkácsyval egyetértésben választja Sedelmeyer témaként „minden idők legnagyobb vértanúját, Krisztust, az Istenembert”.⁴⁶

Munkácsy bibliai tárgyú kompozíciókban korábban nem gondolkodik, így az első Krisztus-kép előkészítése igen nagy koncentrációt és körültekintést kíván tőle. Jó darabig csupán érleli az elképzelést, és a művészettörténet hasonló tematikájú alkotásainak megismerésén fáradozik. A vallásos pátoz megjelenítésének lehetőségeit szintén komolyan meg kell fontolnia. Az előbbieket mellett figyelemmel kíséri a keletkutatókat és a régészet akkori eredményeit, amelyek segítik a környezet, az architektúra, a kellékek és a viselet megválasztásában. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy Krisztusa arcához viszont nem a hagyományos zsidó karaktert kívánja mintaként alkalmazni. Nagyrészt az előbbieket nyomán lesz „az orientalizáló historizmus leginkább ünnepelt mestere...”, melynek lényegét Sinkó Katalin ekképpen foglalja össze: „Az orientalizáló biblikus képek a korszak keletkutatóinak nézeteire reflektálnak, miszerint az életmód, a szokások, a viselet és háztartás terén Észak-Afrikában, Szíriában, Palesztinában vagy a törököknél a bibliai idők óta majdnem minden változatlanul maradt fenn, így tehát a keleten végzett kortárs stúdiók voltaképpen az »ókori« adottságokat találják.”⁴⁷

⁴⁵ Perneczky Géza szerint: „Munkácsy külső karrierjének iránya a szuperprodukciók felé tartott... (...) Munkácsy első Krisztus-képének, a *Krisztus Pilátus előtt*nek a története – utólag visszatekintve rá – kísértetiesen hasonlít egy modern filmprodukciónak az elkészítésére és forgalmazására.” (PERNECZKY 1970. 35). A szerzőnek igazat kell adnunk, bár az a mód, amit Sedelmeyer a mű népszerűsítésére választ, a 19. század végén nem tekinthető sem újdonságnak, sem egyedinek.

⁴⁶ Idézi: VÉGVÁRI 1958. 211.

⁴⁷ SINKÓ 2005. 66–67.

Munkácsy az évek során Krisztus szenvedéstörténetének bemutatását továbbfejleszti. A tulajdonképpen három táblába sűrítő feldolgozáson lejátsszódó események közismertek az *Újtestamentumból*. A központi szereplő, a történeteket generáló Krisztus megjelenítése a szinoptikus (együtt látó) evangéliumokban foglaltakkal egybehangzóan (és a János-evangélium ellenében), emberi vonásainak kiemelésével történik. Ezt az emberi jelleget, amelyet Ernest Renan 1864-ben megjelenő, igen népszerű *Jézus élete* című művében is erősít, Munkácsy megragadhatónak találja. Célja az Istenember érzelmi úton történő megközelítése és bemutatása. E gondolat szimbolikájának megértését a kompozíciók teatralitása csak fokozza.

A Pilátus elé hurcolt Jézus perének (a lehetséges kimenetel miatti) feszültsége, a jelenlévő táborokat jellemző erőviszonyok egyértelmű egyenlőtlensége, az érezhetően közelgő, elkerülhetetlennek tűnő dráma súlya Munkácsy számára átérzhető. Már festői alkatánál fogva is kellő fogékonysággal reagál. Igaz, hogy igen nagyszámú figura szerepeltetésével hozza létre a kompozíciót, de a szereplők érzékletes jellemábrázolásával előtérben tudja tartani a pszichologizáló szándékot, amely megmenti az ábrázolást a sematizálódástól. (Az ekkor működő pogány filozófusok által e tárgyban megfogalmazottakkal a kép szemlélésekor nem kell feltétlen törődnünk, még akkor sem, ha tudjuk, hogy a korabeli hatalom mennyire megretten a tevékenységük eredményeképpen meginduló változásoktól.)

E műve, ahogyan sok másik is, az Egyesült Államokba kerül. „Minden évben húsvét időszakában a pennsylvaniai Philadelphiában, John Wanemaker áruházának impozáns »Nagy Csarnokában« tömegek gyűlnek össze, hogy abban az óriási nagy képben⁴⁸ gyönyörködjenek, amely ragyogóan megvilágítva a második emelet magasságában van felfüggesztve. Közelében látható a művésztől készült szoborportré^{49, 50}»

Sok évtized elteltével, csupán 1995-ben kerül Magyarországra (de nem magyar tulajdonba) a *Krisztus Pilátus előtt*. Azóta rövid szünetekkel a Déri Múzeumban, az intézmény építésekor az *Ecce homo* számára kialakított teremben látható.

A békéscsabai kiállításban szereplő, az 1905-ben Munkácsynétől vásárolt, a képhez készülő első, nagyobb méretű színvázlat (14. kép) a végleges megoldás minden lényeges elemét tartalmazza, és nagyrészt megegyezik az élő alakok fel-

⁴⁸ 417 x 636 cm.

⁴⁹ MAASS 1988. 41.

⁵⁰ A *Krisztus Pilátus előtt* és a *Golgota* című festményeket ugyanaz a gyűjtő vásárolja meg. (Az előbbi megvásárlására gyűjtés is indult Magyarországon, de Sedelmeyer ekkor még Trefort Ágoston kultuszminiszter közbenjárására sem volt hajlandó eladni a képet.) De mit tudunk a gyűjtőről? „A 19. századi nagy amerikai tőkések között John Wanamaker (1838–1922; a magyar szakirodalomban Wanemaker, Maass szövegében Wanamaker) haladó szellemű személyiség volt. Munkácsyhoz hasonlóan neki is már egészen fiatal korában dolgoznia kellett. Apjának Philadelphiában egy kis téglagyártója volt, fiának már kilenc éves korában pénzt kellett keresni. Ebben az időben már Amerika legelső kereskedője, a modern kereskedelem és reklám úttörője, multimilliomos... (...) Negyvenes éveire ez a sokrétű elfoglaltság nem emésztette fel Wanamaker energiáját, utazni kezdett és a műgyűjtésre irányította figyelmét.” MAASS 1988. 43.

használásával készült tanulmányfotón⁵¹ már elképzelt kompozícióval⁵² (15. kép). Már erről az ábrázolásról is leolvasható az a türelmes önmérséklet, amely nélkül a 19. század utolsó két évtizedében aligha lehet realista vallásos képet festeni. Miközben a képet nézzük, talán mellékesnek tűnhet, hogy Krisztust, az Istenembert személyének és viselkedésének megítélésekor a prófécia vagy a ténymegállapítás szemszögéből közelítjük meg. A lényeg, hogy olyan új erők szimbólumaként áll Pilátus előtt, amelyek új közös életeszmenyt keresnek.

Az alkotás folyamatának vizsgálatára a három, Krisztus-témát feldolgozó kép előkészítő tanulmányai jó lehetőséget biztosítanak. A *Krisztus Pilátus előtt* Krisztus-alakja különösen sok kérdést vethet fel a mester számára, a céljainak leginkább megfelelő karakter megtalálásához hosszú utat kell bejárnia. Az ismert Krisztus-vázlatok azt mutatják, Munkácsyban csak lassan érlelődik meg, hogy a választott ábrázolási séma (átható kék szem, középen elválasztott világosbarna, vállra omló, hullámos haj, ugyanilyen színű szakáll) milyen jellemet, karaktert és tekintetet kapjon. A ruha színét is megváltoztatja, a végleges fehér mellett zöldbe és vörösbe is felöltözteti főszereplőjét. Utóbbi, a *Krisztus mellképe / Tanulmány a Krisztus Pilátus előtt című képhez*⁵³ figurája inkább gondterhelt, nem pedig jámbor és átszellemlült, mint a nagy képen (16. kép). Azt sugallja, hogy az áldozat, amelyet meghozni készül, a dolgok és a világ megértéséből fakad; sorsának be kell teljesülnie. Tekintete szigorú, ő maga határozott, kemény ember, aki megedződött a világban. A végleges változat Krisztusa – Lipp Tamás érzelmi alapú megközelítése szerint – „éteri tisztaságú, törekeny aszkéta”,⁵⁴ akit veszett kutyákként acsarkodó ellenségei vesznek körül; az Istenember az emberevő emberek között. Egy, az előbbivel ellentétes véleményt közöl Malonyai Dezső: „Ez nem Krisztus, hanem egy anarchista, ki a cárral dacol.”⁵⁵ Mi lett volna, ha a véleményének ekképpen hangot adó Buisson a vörös ruhás vázlaton szereplő Krisztust is látta volna? A műalkotások megítélésének erőteljesen szubjektív voltát a fentiek is igazolják. Csupán érdekességként közlöm Lyka Károly véleményét ugyanezen kép ugyanezen Krisztus-figurájáról: „... ez a fehér ruhás alak nem Jézus, ez egy higgadt keleti jogtudós, aki bízva készségében, várja, mikor jön az idő, hogy szép sorrendben megcáfolja az ellene emelt vádakat. Arckifejezése a tudományban biztos ügyvédé, de nem Jézusé.”⁵⁶

⁵¹ „... Munkácsy is használta a fotótechnikát nagy élőképeinek a megkomponálása közben, és műterme, az odahelyezett fantasztikus rekvizitumokkal, kitömött lovakkal, kosztümökkel, bibliai reminiscenciákkal, vagy sátorral és erdőt imitáló növényi vegetációval olyan volt, mint egy kezdetleges filmstúdió.” PERNECZKY 2005. 61.

⁵² Ismeretlen fényképész: Fotótanulmány a *Krisztus Pilátus előtt* című képhez (1879 körül; fotó, papír; 115 x 165 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 94.1.2).

⁵³ *Krisztus mellképe / Tanulmány a Krisztus Pilátus előtt című képhez* (1880; olaj, vászon; 81 x 65 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy 1880; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA).

⁵⁴ LIPP é. n.

⁵⁵ Malonyay Dezső nyomán idézi: VÉGVÁRI 1958. 307.

⁵⁶ LYKA 2005. 209.

Az ellentábor képviselőjét, egy fiatal férfit ábrázol az *Ordító suhanc* című tanulmány⁵⁷ (17. kép). A csak részben a farizeusokkal támadó ellentét⁵⁸ nyomán Jézus pusztulását határozottan kívánó zsidó közösség érzései összpontosulnak a feltartott karral ábrázolt, indulatosan kiabáló férfi alakjában, akinek megfestését Munkácsy – többek között – ezzel a fejtanulmánnyal készíti elő. Ez a figura tehát annak a tábornak a szimbóluma, melynek tagjai nem látják (meg) Jézus alakjában régen várt messiásukat. Az ő hitetlenségük az, amire a Máté-evangélium oly határozottsággal irányítja figyelmünket.

Köztudott, hogy Sedelmeyer a *Krisztus Pilátus előtt* bemutatóin kiegészítésképpen a vázlatok és tanulmányok közül is többet szerepeltet, és a műről készült rézkarcmásolatokra vesz fel – a példányszámok alapján élénk érdeklődést tükröző – rendelést. Az előkészítés során Munkácsy közel negyven olajképet fest, amelyek közül többet – nem biztos, hogy az eredeti lendület megőrzésével – utólag javít, befejez. Így e munkái is áruba bocsáthatóvá válnak. A később értékesítésre kerülő tanulmányok egyike az *Ordító suhanc*.

Szerencsére fennmarad több olyan előkészítő munka is, amelyek „befejezése” nem történik meg. Ezek egyike a három férfifigurát ábrázoló, egykor az Andrássyak gyűjteményébe tartozó *Tanulmányfejek*,⁵⁹ amely Munkácsyt még a Krisztus-téma körüljárásakor is vérbeli realistának mutatja. (Ami a kép további történetét illeti, a második világháború idején a Szovjetunióba kerül, ám néhány évtized múlva, 1972-ben visszajut Magyarországra.⁶⁰ Hasonlóan virtuóz megoldású az ungvári Boksay József Múzeumban őrzött *Farizeusfej* is.⁶¹

Krisztus töviskoszorúval / Tanulmány az *Ecce homohoz* (1895–1896; olaj, fa; 65 x 54 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 53.5764.1)

A Krisztus-téma lezáró eleme, de az evangéliumok kronológiája szerint másodikként következő *Ecce homo* első vázlatai a Steindl Imre eklektikus tervei sze-

⁵⁷ Ordító suhanc / Tanulmány a *Krisztus Pilátus előtt* című képhez (1880; olaj, vászon; 38 x 26,5 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 80; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA) Fotó: Szemimpex Kiadó.

⁵⁸ Az ellentétet Jézus szavaival foglaljuk össze: „Akkor szóla Jézus a sokaságnak és az ő tanítványainak. Mondván: Az írástudók és a farizeusok a Mózes székében ülnek: Annakokáért a mit parancsolnak néktek, mindazt megtartsátok és megcselekedjétek; de az ő cselekedeteik szerint ne cselekedjétek. Mert ők mondják, de nem cselekszik.” Máté 23,2.3.

⁵⁹ Tanulmányfejek a *Krisztus Pilátus előlthöz* (1880; olaj, fa; 44 x 55 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy 1880.; magántulajdon).

⁶⁰ BAKÓ–BOROS–VESZPRÉMI 2005. 231.

⁶¹ Farizeus / A rőt szakállú farizeus feje (1880; olaj, vászon; 45 x 39 cm; jelzés nélkül; Boksay József Múzeum). A kép a Munkácsi Történeti Múzeum *Munkácsy-képek Munkácson. Válogatás Pákh Imre gyűjteményéből, a Magyar Nemzeti Galéria és a Munkácsy Mihály Múzeum anyagából* című kiállításán kapcsolódott egy rövid időre a közelmúltban az életmű nagyobb egységéhez. (2007. július 27 – október 14.). Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy az egykori Szovjetunió múzeumaiban fellelhető magyar műalkotásokat tárgyaló könyv e képet 1881-re datálja. ANYIKIN–PRIHOGYKO–SALAJEVA–SELESZT 1988.

rint akkor épülő Országház számára megrendelt *Honfoglalás* előkészítésének idején születnek. Munkácsy ekkor már évek óta beteg. Ehhez képest igen nagy teljesítménynek tűnik, hogy képes egy hetvenhárom figurát szerepeltető hatalmas táblát (403 x 650 cm) egyáltalán megfesteni.⁶² Munkácsy utolsó nagyvállalkozása ez a kép, amely a közönség előtt lezárja a mester pályáját. 1896-ban Budapesten a millenniumi ünnepségekhez kapcsolódva mutatják be.

Krisztus és a részvételen tömeg szembenállása mindhárom tábla központi problematikája, amit az *Ecce homon* a Krisztus által elszenvedett fizikai bántalom és megalázás látható nyomai tesznek még fájdalmasabban átérezhetővé. Ennek jelenlévő eszközei: a megostorozás után a katonák által ráadott vörös köpeny, a tövises ágakból font koszorú, amely gúnyolódásuk nyomán válik koronává és a királyi jogar gyanánt összekötött kezébe tűzött buzogányszál. A képnek némi ridegséget és levegőtlenséget ad, hogy a jelenetet egy vigasztalanul napsütetlen, architektonikus kerettel övezett, szűk térre helyezi. Ezzel ellentétben a szereplők, különösképpen a tömeg nagyon is élénk. A jellemábrázolás differenciáltsága Munkácsy leglényegesebbnek tűnő törekvését mutatja ismét: az emberben lejátszódót igyekszik feltárni és azt a maga valóságában megjeleníteni. (Emlékezzünk vissza, hogy amikor pályája során egyetlen esetben elszakad a megragadható realitástól, és a valóságon túli megörökítésére vállalkozik a bécsi Kunsthistorisches Museum lépcsőházának mennyezeti képe, *A reneszánsz apoteózisának* megfestésekor, mennyire hiányzik neki a kézzel fogható biztonságot nyújtó valóság.)

A korábbi Krisztus-képek kritikáinál pozitív és negatív értékelésben is jóval szélsőségesebb vélemények fogalmazódnak meg az *Ecce homo* közreadása után (és azóta is). A kép európai körútjának dublini helyszínén történő bemutatása idején ott tanulmányait folytató James Joyce a következőket írja a mű kapcsán: „...az egész kép csodálatos, mély, néma drámaiság hatja át, s egy varázsütésre megelevenedhet, megvalósulhat, konfliktusban robbanhat ki. A kép oly félelmetes valóságossággal tárja fel a mindkét nemre jellemző, és minden fokon megmutatkozó, démoni karnevállá korbaécsolt, felcsigázott aljas emberi indulatokat, hogy jellemzésére minden szó kevés.”⁶³

Az *Ecce homo*t Déri Frigyes kereskedelmi tanácsos, selyemgyáros vásárolja meg, majd 1920-ban változatos jellegű, nagyon gazdag és kvalitásos műgyűjteményét Debrecen városának ajándékozza.

Az *Ecce homohoz* készülő tanulmány Krisztus-ábrázolása, a *Krisztus töviskoszorúval* (18. kép) – a szenvedéstörténet előzőekben tárgyalt jelenetéhez igazodva – megfelel a Munkácsy működése előtt már századokkal kialakuló sztereotip típusnak; ismét azt a fajta szereplőválasztást látjuk mesterünkénél, amelyet máig őriz a köztudat, sőt a 20. század Jézus életét feldolgozó filmalkotásainak java része is.

⁶² Akik a festés folyamatát nem ismerik, talán el sem tudják képzelni, milyen intenzív koncentrációt, folyamatos odafigyelést igénylő tevékenység.

⁶³ Idézi: EGRI 1961. 20.

A kép, amelyet a Békés megyei Munkácsy Múzeum, azaz az egykori Békéscsabai Múzeum-Egyesület a festő özvegyétől kap, Krisztust olyan fokú átszelleműtségben, révült állapotban mutatja, ami jelzi, hogy a külvilág zaját, kicsinyes harcát kizárja, belső hangjaira, elhivatására, sorsának beteljesítésére koncentrálnak. Maga is tudja, hogy ő az, aki egy közös és önazonosító hit, valamint nyelv megteremtéséért él. Az elszenvedett bántalom miatt a tudatos viselkedés rendezett állapotából kibillenve ajkai résnyire nyílnak. A hatást az is erősíti, hogy a vállára dobott köpeny egy, a térbeliséget nem érzékeltető vörös felület csupán, amely a veréstől meggyötört mellkast fogja közre.

Krisztus a keresztfán / Tanulmány a Golgotához (1882–1883, olaj, vászon; 248 x 129,5 cm; jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2566)

A Krisztus szenvedéstörténetét feldolgozó képek második, ám az evangéliumok kronológiája szerint a három képből álló műcsoport lezáró eleme a *Golgota*. A valószínűsíthetően a *Krisztus Pilátus előtt* sikere által ösztönzött vállalkozás – a *Szentírás*hoz hűen – a keresztre feszítés után e világra boruló sötétség óráiban lejátszódó történések legfontosabb jelenetét mutatja.

A *Golgotán* már jóval a keresztfelállítása utáni eseményeket látjuk a Kálváriaábrázolások hagyományát követve. Krisztus ruháit ekkorra elosztják, „és feje fölé illeszték az ő kárhoztatásának okát, oda írván: Ez Jézus, a zsidók királya”.⁶⁴ A tábla felirata: Iesus Nasareus Rex Iudeorum, rövidítve INRI, azaz a Názáreti Jézus a zsidók királya. Ezt a munkát is a hóhér (ács) végzi el. Isten büntelen fia a földi gyötrelmek végén jár, az ég felé tekint, ez a halál előtti utolsó pillanat lehet.⁶⁵ Krisztus emberi szenvedésével szembesülünk, amit az is erősít, hogy glóriát Munkácsy nem fest a képre. Sem a *Golgotára*, sem a másik két táblára. Ez a jelenet realitásjellegét erősíti, bár a tábla nem mentes az idealizálásra való törekvés megjelénésétől sem.

Nyilvánvaló, hogy a keresztre feszítés nem tartozik a gyors halált hozó egyszerű kivégzési módok közé. Az agónia hosszabb-rövidebb ideje alatt – talán ezért is alkalmazzák előszeretettel egyes társadalmakban – módja nyílhat az elítéltnak megbánást tanúsítani, akik pedig látják, elborzadva a szenvedéstől, még időben lemondanak bárminemű gáztett elkövetéséről. Más kérdés, hogy a jelenleg felidézett esetben a gáztettet nem az elítélt követi el.

⁶⁴ Máté 27,3.

⁶⁵ Mivel Munkácsy a festés során feltárandó kerülő jellemet és érzelmeket igyekszik empatikus képességei mozgósításával értelmi és érzelmi téren is megközelíteni, a Megváltó terhével való, akár csak pillanatnyi azonosulás nem nehéz elképzelnünk, milyen terhet róhat rá. Az azonosulásnak ezt a fájdalomát az az ember jól ismeri, aki tegező viszonyban van a Teremtővel. Viszont mint tudjuk, manapság is vannak, akik Krisztus gyötrelmében fizikai értelemben is osztozni akarnak, de ilyesmire persze Munkácsynak nincs szüksége, az átélés képességét és fokát önmagából termeli ki.

Munkácsy ezt a művét is modellfotók, vázlatok és tanulmányok sorával készíti elő. Közismert az a több példányban is fennmaradó, a keresztre feszített alakjához készülő fotó, amelyen látható, hogy – a forrásokban visszatérően megjelenő információ szerint – modell hiányában a mester magát kötteti a feszületet imitáló gerendavázra⁶⁶ (19. kép).⁶⁷

A Munkácsynétől 1904-ben vásárolt, a kiállításban szereplő *Krisztus a keresztfán* című vázlat (20. kép) – jól láthatóan – az előbbi fotótanulmány nyomán születik. A nappal támadt éj sötét háttere elé állított keresztben haldokló Krisztusalak sokkal koncentráltabban hordozza és láttatja Isten szenvedő fiának terhét, mint a végleges kompozíción, ahol a körülötte lüktető tömegjelenet, a sokféle emberi reakció miatt a figyelmünk akaratlanul is megoszlik. Ha például abból indulunk ki, hogy az ikonfestés az imádkozás egyik formája, feltételezhetjük, hogy még e(gy) profán szentkép főalakjának megfestése is nagyfokú odafigyelést, lelki odaadást kíván a művésztől.

Csupán technikai részletnek tűnik, hogy Munkácsy a keresztre feszített Krisztus ábrázolásakor azt a hagyományt követi, mely szerint a vasszöveget a tenyérbe és nem az alsókar csontpárja közé, a csukló fölötti részbe verik. Az előbbi egyébként elterjedt megoldás a művészetben, de a gyakorlatban nem alkalmazható, mert a test súlyát a tenyér izom- és ínrendszere nem képes megtartani.⁶⁸

A mai, csöndhiányos világban Munkácsy Krisztus-képei már régen nem bűnhődés- és szenvedésvágyat ébresztenek, hanem a kevés, állandóságot sugárzó dolog egyikével való találkozás nyugalomával árasztják el az embert. Amikor ilyen méretekben terjed a világ legtermészetellenesebb gondolata, az ateizmus, valamint „a szörnyű és a megigéző nem ölti magára többé a tökéletes lény emberi küllemét, hanem a Semmi képében jelenik meg, amellyel szemben szándékaink bukásra vannak ítélve”⁶⁹, az emberiségnek mentőövekre van szüksége. A hit erre még mindig az egyik legjobban alkalmazható dolog.

Tudható, hogy vannak olyan műalkotások, amelyekből/amelyektől csak annyit kaphatunk, amennyi önmagunkból fakad. Vannak olyanok, amelyek tanulással és a látás „gyakorlásával” válnak megfejthetővé. És vannak olyanok is, amelyek – szemléletükből, műfajukból vagy csupán műfajuk egy bizonyos időszakban való általános értelmezése okán – könnyen felfedik titkaikat. És szomorú bár, de kétségtelen, hogy vannak olyan alkotások is, amelyek nem rejtenek titkokat. (Utóbbiak

⁶⁶ Nem vagyok teljességgel meggyőződve arról, hogy csupán azért vállalkozik Munkácsy a fotótanulmány elkészítésében aktív szerepre, mert nem talál a feladatot elvégezni akaró modellt.

⁶⁷ De Suse: Munkácsy a keresztfán. Fotótanulmány a *Golgota* című képhez (1882–1883; fotó, papír; 205 x 157 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.112).

⁶⁸ A Krisztus szenvedéstörténetének orvosi szempontból való alapos vizsgálata iránt érdeklődők kielégítő információmennyiséghez juthatnak az alábbi oldalon:
<http://epa.oszk.hu/00900/00939/00027/text.htm>.

⁶⁹ ECO 2002. 53.

teljességgel ki vannak szolgáltatva a múlt idő kénye kedvének és a felejtésnek.) A jelenleg tárgyalt műegyüttesben nem találunk az utolsó csoportba tartozó példát.

Az elmúlt évtizedekben (évszázadban?) folytatott, Munkácsy Mihály életművével kapcsolatos csendes diskurzus, és a Magyar Nemzeti Galéria 2005-ös Munkácsy-kiállítása által kiváltott élénk párbeszéd íve a jogos és tényszerű kritikától a papírszagú képtelenségekig terjed. „Miközben a szakmai polémiák egyik irányzata bátor tabudöntögetéssel keltett érdeklődést, a bálványt ostromlók figyelmét egy lényeges momentum elkerülte: Munkácsy Mihály festészete az ezredfordulón sem szűnt meg »kérdésnek« lenni. Folyvást új interpretációkra serkentő életműve e tekintetben jól beilleszthető az Umberto Eco által definiált *nyitott mű* fogalmába. Hiszen vajon történetileg nem az tekinthető-e kulcsfontosságú életműnek, amely korokon átívelve is megőrzi hatását, amelynek értelmezése az újabb nemzedékeknek is izgalmat ígérő intellektuális kihívás, amely a jelen számára is húsba vágó kérdéseket vet fel és késhegyig menő vitákra ösztönöz?”⁷⁰ Révész Emese előbbi gondolata bizonyítja, hogy vannak még jogos kérdések, amelyek válaszra várnak a Munkácsy-œuvre feldolgozásában. Pontosabban érdemes kérdéseket feltennünk, amelyek megválaszolása során feltárulhatnak az életmű eddig még rejtve maradt momentumai, dimenziói. Révész Emese objektív összegzése utat nyit az újabbnál újabb, szubjektív állásfoglaláson alapuló elemzésekhez. Dolgozatom ennek szellemében fogant.

IRODALOM

ANYIKIN–PRIHOGYKO–SALABAJEVA–SELESZT 1988

Anyikin, Mihail – Prihogyko, Jelena – Salabajeva, Vera – Seleszt, Dimitrij: Katalógus. In: Osztrovszkij, Grigorij – Seleszt, Dimitrij (szerk.): Mányokitól [Aba Novákig!]. Budapest, 1988. 23–65.

BAKÓ–BOROS–VESZPRÉMI 2005

Bakó Zsuzsanna – Boros Judit – Veszprémi Nóra: Műtárgylista. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben. Katalógus. Budapest, 2005. 227–241.

BOROS 2005a

Boros Judit: Egy magyar festő Párizsban. Munkácsy Mihály pályája 1870 és 1896 között. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben. Katalógus. Budapest, 2005. 33–60.

BOROS 2005b

Boros Judit: Munkácsy festészete az 1870-es években. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben. Katalógus. Budapest, 2005. 147–148.

⁷⁰ RÉVÉSZ é. n.

- ECO 2002
Eco, Umberto: Az új középkor. Budapest, 2002.
- EGRI 1961
Egri Péter: James Joyce kritikája Munkácsy Mihály *Ecce homo*-járól. Művészet, 1961/1. 18–21.
- FELBINGER 2002
Felbinger, Udo: Rajzok és akvarellek a német romantika korából. Katalógus. Budapest, 2002.
- LIPP é. n.
Lipp Tamás: A sátán körzöje. Krisztus Pilátus előtt.
In: <http://mek.oszk.hu/01300/01358/html/szuletes.htm>
- LYKA 2005
Lyka Károly: Munkácsy. In: Markója Csilla (szerk.): Munkácsy-olvasókönyv. Enigma, XII/43–44. (2005) 199–211. Eredetileg: Élet, I/4. (1891) 271–284.
- MAASS 1988
Maass, John: Munkácsy Amerikában. A *Krisztus Pilátus előtt* új megvilágításban. Művészettörténeti Értesítő, XXXVII/1–2. (1988) 41–44.
- MOLNOS 2005
Molnos Péter: Essünk neki Munkácsynak! In: Markója Csilla (szerk.): Munkácsy-olvasókönyv. Enigma, XII/43–44. (2005) 87–99.
- MUNKÁCSY 1950
Munkácsy Mihály: Emlékeim. Budapest, 1950.
- PERNECZKY 1970
Perneczky Géza: Munkácsy. Budapest, 1970.
- PERNECZKY 2005
Perneczky Géza: Halhatatlan akadémizmus? Jegyzetek Munkácsy festészetéről. In: Markója Csilla (szerk.): Munkácsy-olvasókönyv. Enigma, XII/43–44. (2005) 55–63.
- RÉVÉSZ é. n.
Révész Emese: Munkácsy az ezredfordulón. Munkácsy a nagyvilágban és a Munkácsy-olvasókönyv. In: <http://www.revart.eoldal.hu/cikkek/muveszek-1800-1900/munkacsy-mihaly>. Eredetileg: Ars Hungarica, 2005/2. 507–526.
- SINKÓ 2005
Sinkó Katalin: Munkácsy vallásos képei és a századvég „szent-realizmusa”. In: Gosztonyi Ferenc (szerk.): Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és magyar magán- és közgyűjteményekben. Katalógus. Budapest, 2005. 61–86.
- SZ. KÜRTI 2006
Kürti Katalin, Sz.: Munkácsy-ereklyék és -dokumentumok a békéscsabai múzeumban. 2. jav., átdolg. kiad. BMMK, 29. (2006).

TARCALI 1988

Tarcali Béla: A miskolci fotográfia története. HOMÉ, XXV–XXVI. (1988)
841–854.

TOLSZTOJ é. n.

Tolsztoj, Lev Nyikolajevics: Anna Karenina.

In: <http://mek.oszk.hu/00500/00510/html/>

VÉGVÁRI 1958

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Budapest, 1958.

**On Mihály Munkácsy
on the occasion that the museum bearing the painter's name
is displaying a new permanent Munkácsy Exhibition**

– Gabriella Gyarmati –

Resume

The Munkácsy Mihály Museum of Békés County Museum Directorate launched Mihály Munkácsy's permanent exhibition in two rooms in 2007, first since its foundation, after a renovation extending to all of the building and the exhibitions. The first part of the exhibition features the mainstream of the oeuvre, with regard also to chronology within the first decade's materials, while in the second room the visitor may meet Munkácsy the human being whose character is evoked by a selection of permanently growing relic collection consisting at the moment of 517 elements. In my study I concentrate on the first exhibition unit. Out of the elements of the collection including paintings and graphics I focus on the former ones, following, nowadays less visitor-friendly held recommended progressing line, with respect to the thematic units of the exhibition, while neglecting strict chronology. In my interpretation I refer more times to the works organically relating to but not appearing in our exhibition. Treating them can be justified by the identical themes, the similar characters of the subject, and the reflections born recently regarding these pictures.

Gyarmati Gabriella

Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága

H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.

E-mail: gyarmati@bmmi.hu

1. kép. Munkácsy Emil leányának arcképe
(1863; olaj, vászon; 40 x 34,4 cm;
jelezve jobbra lent: Munkácsy 1863; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA)
Fotó: Szemimpex Kiadó

2. kép. Reök Lajos képmása (1864; olaj,
vászon; 68 x 55,5 cm; jelezve jobbra lent:
Munkácsy M.; Munkácsy Mihály
Múzeum; leltári szám: 61.3)
Fotó: Latorcai János

3. kép. Reök Lajosné, Járóssy Júlia képmása (1864; olaj, vászon; 68 x 55,5 cm;
jelezve jobbra lent: Munkácsy M; Munkácsy
Mihály Múzeum; leltári szám: 61.4)
Fotó: Latorcai János

4. kép. Női arckép (1867; olaj, vászon; 75 x 65,3 cm;
jelezve jobbra lent: Munkácsy Mihály 1867; Magyar Nemzeti Galéria;
leltári szám: 2179) Fotó: Kádár Ferenc

5. kép. Tanulmány a *Falu hősé*hez (1874–1875; olaj, fa; 67 x 102 cm;
jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 86.11.1)
Fotó: Latorcai János

6. kép. Öreg paraszt / Tanulmány a *Falu hősé*hez (1874 körül; olaj, fa; 39,5 x 34 cm; jelezve jobbra lent: M. Munkácsy; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA)
Fotó: Szemimpex Kiadó

7. kép. Leány tálcával (1876; olaj, vászon; 114 x 82,8 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 87.17.1)
Fotó: Váradi Zoltán

8. kép. Leány tálcával / Felsőszolgálólány (1874–1876; olaj, fa; 55 x 36 cm; jelezve jobbra lent: Munkácsy; Móra Ferenc Múzeum; leltári szám: 50.683.1)
Fotó: Dömötör Mihály

9. kép. Újoncozás (1878; olaj, vászon; 127 x 196 cm; jelezve balra lent: Munkácsy M.; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 58.85) Fotó: Kádár Ferenc

10. kép. A zongoralecke / Pálmaházban (1890-es évek eleje; olaj, fa; 95,5 x 128 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.4) Fotó: Kádár Ferenc

11. kép. Pihenés az erdőben / Csevegés az erdőben
(1886; olaj, vászon; 90 x 117 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy;
Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.2) Fotó: Kádár Ferenc

12. kép. A kis Jeanne / A *Flört* című
kép nőalakja
(1888; olaj, fa; 46 x 37 cm;
jelzés nélkül; balra lent ajánlás:
À Chaplin; Munkácsy Mihály Múzeum;
leltári szám: 2007.11.1)
Fotó: Lehoczky Péter

13. kép. Kutyacsalád (1890-es évek; olaj, fa; 73 x 100 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 62.3) Fotó: Váradi Zoltán

14. kép. Krisztus Pilátus előtt / színvázlat (1880–1881; olaj, vászon; 138 x 199,8 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 1881; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2565) Fotó: Kádár Ferenc

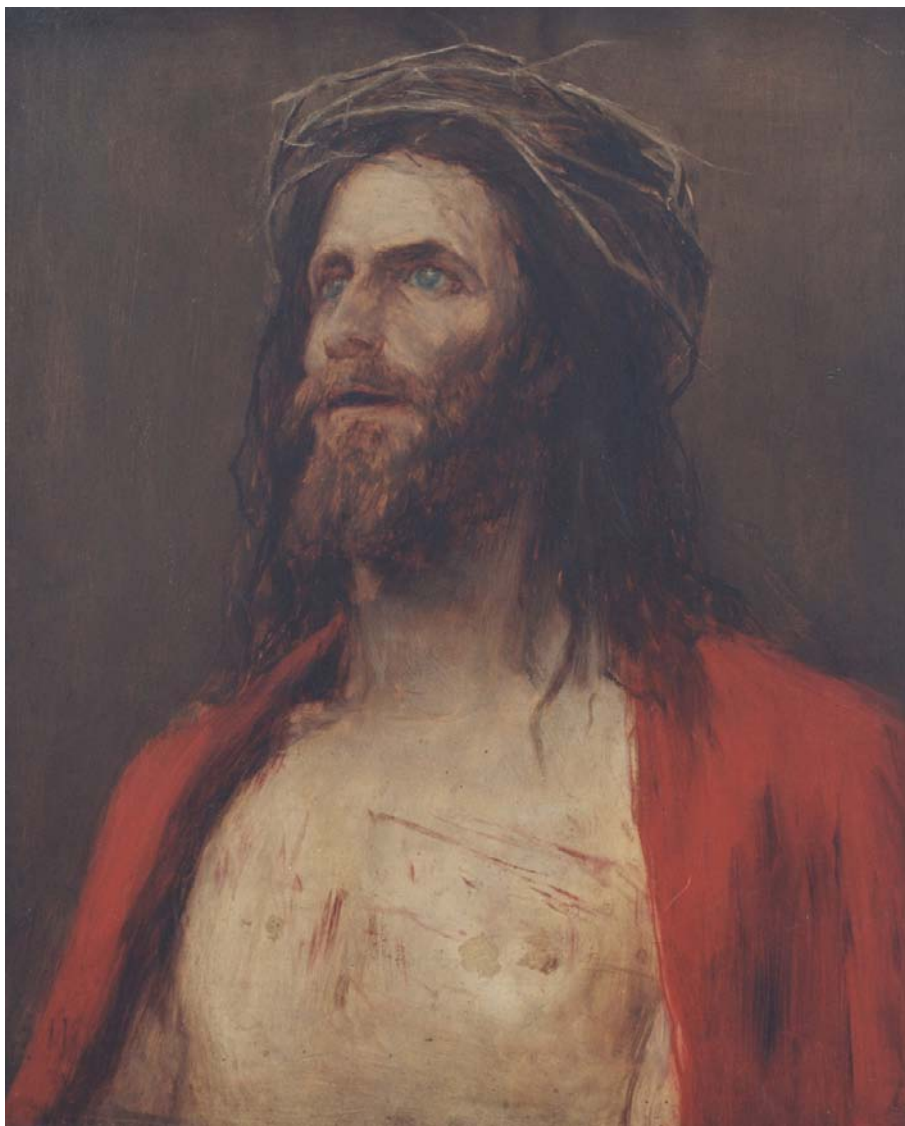
15. kép. Ismeretlen fényképész: Fotótanulmány a *Krisztus Pilátus előtt* című képhez (1879 körül; fotó, papír; 115 x 165 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 94.1.2)

16. kép. Krisztus mellképe / Tanulmány a *Krisztus Pilátus előtt* című képhez (1880; olaj, vászon; 81 x 65 cm; jelezve balra lent: M. de Munkácsy 1880; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA)
Fotó: Szemimpex Kiadó

17. kép. Ordító suhanc / Tanulmány a *Krisztus Pilátus előtt* című képhez (1880; olaj, vászon; 38 x 26,5 cm; jelezve jobbra lent: M. de Munkácsy 80; v. Pákh Imre gyűjteménye, USA)
Fotó: Szemimpex Kiadó

18. kép. Krisztus töviskoszorúval / Tanulmány az *Ecce homo*hoz (1895–1896;
olaj, fa; 65 x 54 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum;
leltári szám: 53.5764.1) Fotó: Váradi Zoltán

19. kép. De Suse: Munkácsy a keresztfán. Fotótanulmány a *Golgota* című képhez (1882–1883; fotó, papír; 205 x 157 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 58.26.112)

20. kép. Krisztus a keresztfán / Tanulmány a *Golgotához* (1882–1883; olaj, vászon; 248 x 129,5 cm; jelzés nélkül; Magyar Nemzeti Galéria; leltári szám: 2566)
Fotó: Latorcai János

RÖVIDÍTÉSEK – LIST OF ABBREVIATIONS – ABKÜRZUNGEN

ArchÉrt	=	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
BML	=	Békés Megyei Levéltár (Gyula)
BMMI	=	Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága (Békéscsaba)
BMMK	=	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
CLECOM	=	Check-List of the European Continental Mollusca (Göteborg)
CNA	=	Corpus Nummorum Austriacorum (Wien)
ComArchHung	=	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
DDMÉ	=	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
DM NépAd	=	Déri Múzeum Néprajzi Adattára (Debrecen)
EFM	=	Erkel Ferenc Múzeum (Gyula)
ÉTTK	=	Értekezések a Történelem-tudomány Köréből (Budapest)
Fontes ArchHung	=	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
GYEFMK	=	A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai (Gyula)
HBML	=	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (Debrecen)
HK	=	Hadtörténelmi Közlemények (Budapest)
HOMÉ	=	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
KCSL	=	A Károlyi Család Nemzeti Levéltára (Budapest)
MHÉ	=	Magyar História Életrajzok (Budapest)
MKBKM	=	Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében (Kecskemét)
MKL	=	Magyar Kancellária Levéltára (Budapest)
MMM	=	Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)
MMM NépAd	=	Munkácsy Mihály Múzeum Néprajzi Adattára (Békéscsaba)
MMM TörtGyűjt	=	Munkácsy Mihály Múzeum Történeti Gyűjteménye (Békéscsaba)
MNG	=	Magyar Nemzeti Galéria (Budapest)
MOL	=	Magyar Országos Levéltár (Budapest)
MSK	=	Magyar Statisztikai Közlemények (Budapest)
REI	=	Református Egyházak Irattára (Gyoma)
SRMF	=	A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek (Sárospatak)
StudArch	=	Studia Archeologica (Szeged)
TT	=	Településtörténeti Tanulmányok (Budapest)
TtREL	=	Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen)
é. n.	=	év nélkül
h. n.	=	hely nélkül
jz.	=	jegyzet
ltsz.	=	leltári szám